

MUSEION

ZBORNÍK PRÍSPEVKOV K 125. VÝROČIU
ZALOŽENIA KREMICKÉHO MÚZEA
(1890 – 2015)

MUSEION

ZBORNÍK
KREMICKÉHO
MÚZEA

ROČNÍK 1

NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA — MÚZEUM MINCÍ
A MEDAILÍ KREMNICA
2016

VENOVANÉ SPOMIENKE NA BARBORKU GLOCKOVÚ (1972 – 2016)

ZOSTAVOVATEĽ:

Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD.

RECENZENTI:

PhDr. Pavol Maliniak, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (historické a muzeologické texty)

PhDr. Marián Soják, PhD., Archeologický ústav SAV, pracovisko Spišská Nová Ves (numizmatické texty)

Mgr. László Vörös, PhD. Historický ústav SAV Bratislava (text Karola Hollého)

Doc. PaDr. Miroslav Kmeť, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (text Karola Hollého)

© Národná banka Slovenska – Múzeum mincí a medailí Kremnica

ISBN 978–80–8043–219–5

OBSAH

NUMIZMATIKA	
HROMADNÝ NÁLEZ MINCÍ VEĽKOBYSSTERECKÉHO TYPU ZO STRANÍKA PRI ŽILINE RADOSLAV ČAMBAL – MAREK BUDAJ	11
DOSIAĽ NEPUBLIKOVANÉ STREDOVEKÉ MINCE Z DEMANDÍC ZO ZBIEROK KREMNICKEHO MÚZEA MAREK BUDAJ	27
POKLAD NOVOVEKÝCH MINCÍ ZO 17. STOROČIA Z TREBATÍC JÁN HUNKA	53
HISTÓRIA	
KREMNICKE ZBERATEĽSTVO V 16. STOROČÍ DANIEL HAAS KIANIČKA	65
KREMNICA A JEJ OKOLIE NA MIKOVÍNIHO MIESTOPISNÝCH MAPÁCH. SONDA DO OBRAZU MINULEJ KRAJINY S DÔRAZOM NA CESTNÚ SIETĚ JURAJ HIRČÁK	93
KREMNICKE BANSKÉ DIELA V BANSKOŠTIAVNICKOM EXEMPLÁRI ZLATEJ KNIHY BANÍCKEJ Z ROKU 1764 LUCIA KRCHNÁKOVÁ	115
ZO VZÁJOMNEJ KOREŠPONDENCIE PAVLA KRIŽKU A KARLA KÁLALA KAROL HOLLÝ	129
MESTSKÝ HRAD V KREMNICI VO SVETLE NOVŠÍCH POZNATKOV LUBOŠ KÜRTHY	149
STORNOV NÁVRAT DO STREDOVEKU. PRESTAVBA KOSTOLA SV. KATARÍNY V KREMNICI V ROKOCH 1884 – 1886 BARBORA GLOCKOVÁ	163
MUZEOLÓGIA	
VÝVOJ A ZLOŽENIE NUMIZMATICKÉHO ZBIERKOVÉHO FONDU KREMNICKEHO MÚZEA MAGDALÉNA KAMHALOVÁ	181
Z PEDAGOGICKEJ ČINNOSTI KREMNICKEHO MÚZEA ĽUBICA MAJEROVÁ – AGÁTA LEŠKOVÁ	201
	213
	RESUME

ÚVOD

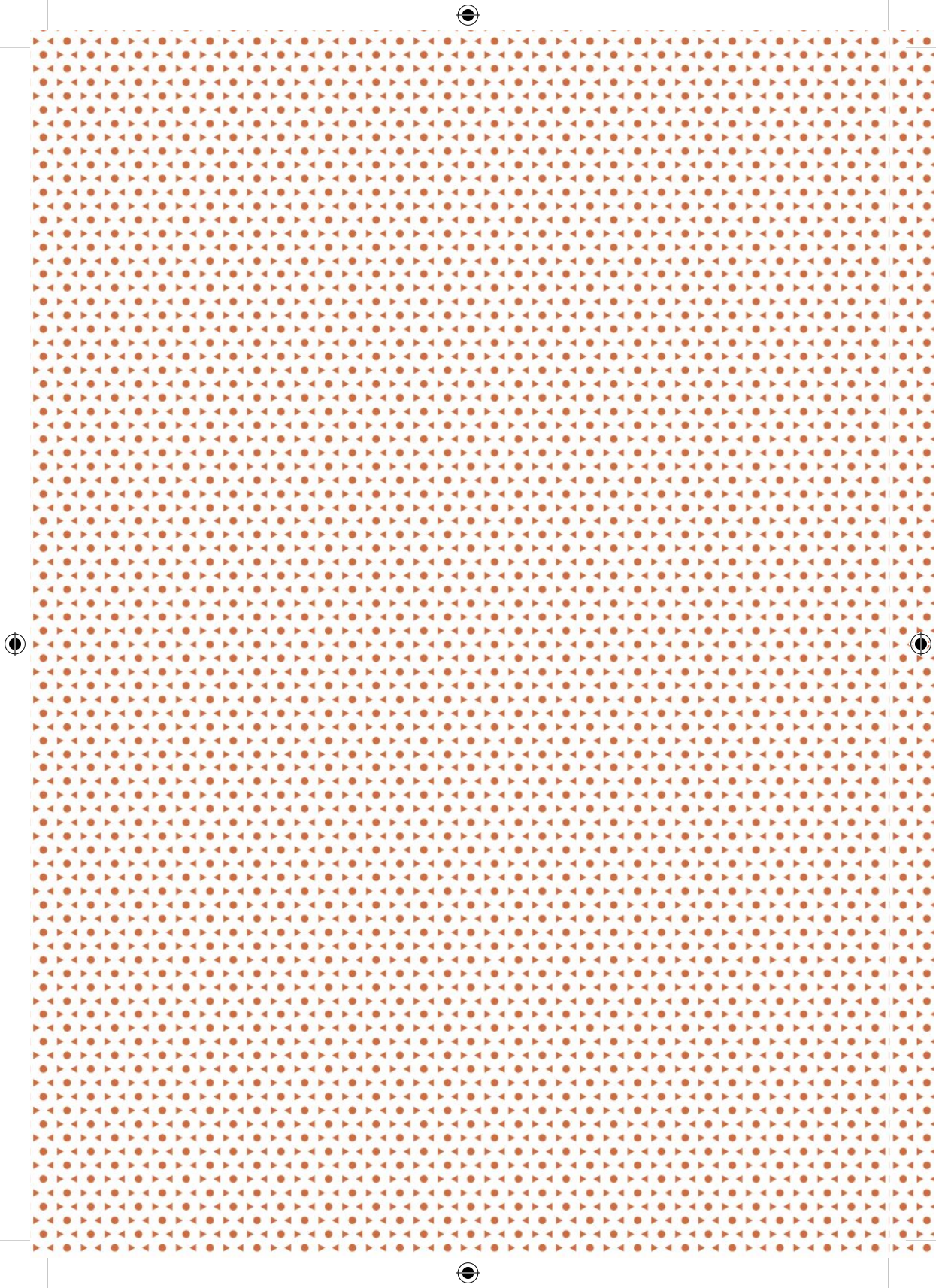
DANIEL HAAS KIANIČKA

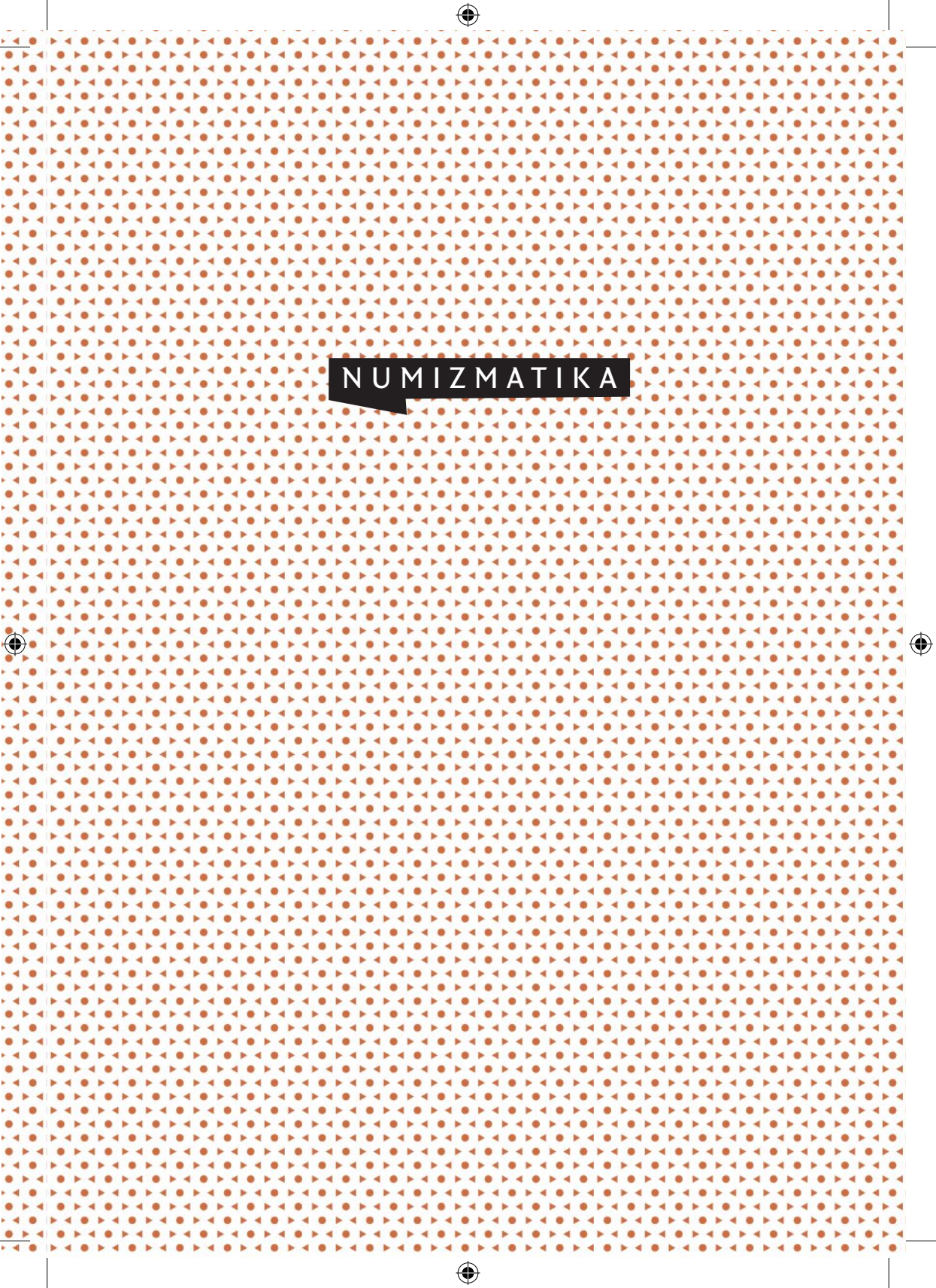
V roku 1890 založil archivár a historik Pavol Križko v Kremnici mestské múzeum. To sa v roku 1955 osamostatnilo od tunajšieho archívu a získalo samostatnú budovu, ktorá slúži múzejným účelom dodnes. Od roku 1976 je múzeum špecializovaným Múzeom mincí a medailí, ktoré od roku 1994 spravuje Národná banka Slovenska.

Pri príležitosti 125. výročia svojho vzniku zorganizovalo múzeum v roku 2015 viacero podujatí, medzi ktorými bola aj konferencia venovaná tomuto výročiu. Príspevky z nej, doplnené o ďalšie tri štúdié, tvoria obsah tohto zborníka.

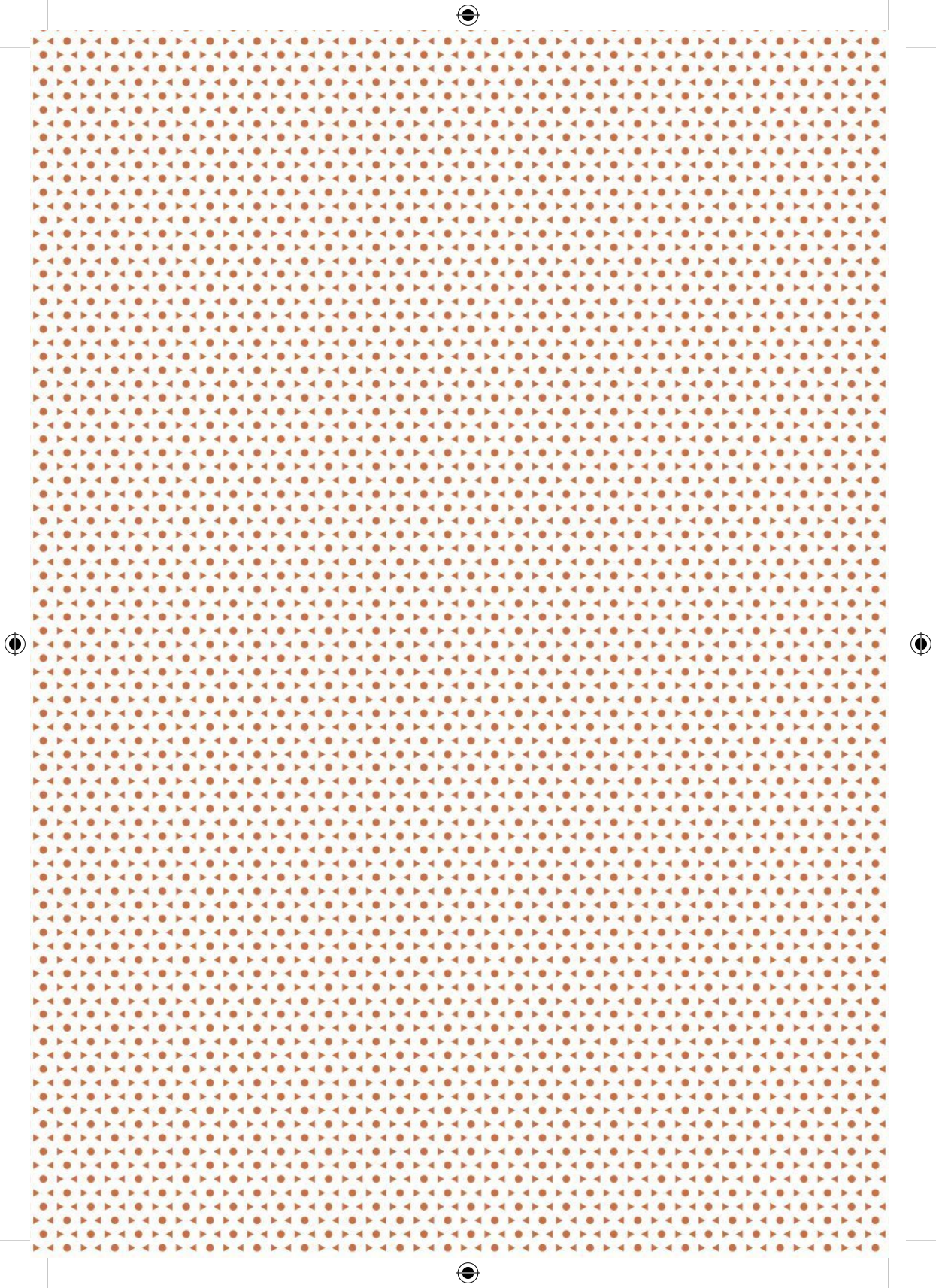
V poslednom období sa v múzeu zintenzívnili prezentačné a odbornopublikačné aktivity. V nadväznosti na to sme sa rozhodli založiť edíciu odborných zborníkov (podobné vydávajú už dávno Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici, Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici, Mestské múzeum v Bratislave atď.), ktoré budú vychádzať v pravidelných 2–3-ročných intervaloch. Zborníku sme dali, ako dúfame, priliehavý názov MUSEION. Inšpiráciou nám bol alexandrijský Museion (v preklade svätyňa múz), teda poznávacia inštitúcia založená v roku 290 pred n. l. Ptolemaiom I. v egyptskej Alexandrii. V jej rámci sa učitelia a básnici venovali štúdiu, opierajúc sa pritom o známu knižnicu, a uverejňovali rôzne texty.

Na stránkach zborníkov budú publikované články z dejín, numizmatiky, muzeológie, ako aj ďalších príbuzných disciplín. Dúfame, že nájdú priaznivý ohlas u čitateľov. Prvé číslo z novej edície zborníkov práve držíte v rukách. Prajeme Vám príjemné a poučné čítanie.

NUMIZMATIKA

HROMADNÝ NÁLEZ MINCÍ VELKOBYSTERECKÉHO TYPU ZO STRANÍKA PRI ŽILINE

RADOSLAV ČAMBAL
MAREK BUDAJ

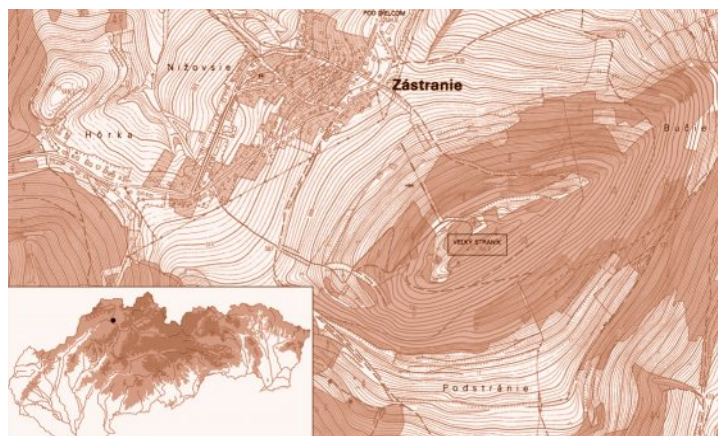
V zbierkach NBS – Múzea mincí a medailí v Kremnici sa nachádza jeden menší depot mincí z doby laténskej. Je zložený z 13 kusov strieborných mincí – tetradrachiem veľkobystereckého typu. Súčasťou pokladu je aj jeden zlatý tzv. bójsky mušlovitý statér. Poklad bol objavený pod skalou na vrchu Veľký Straník (769 m n.m.) v blízkosti obce Zástranie v Kysuckej vrchovine pri Žiline (obr. 1, 2). Našiel sa pod voľne ležiacou skalou (obr. 3). Mince z prezentovaného nálezu sú v nominálnej hodnote tetradrachmy (rozmedzie hmotností: 9,11 – 10,80 g). Typ mince bol určený na základe nálezu zlatých a strieborných mincí z roku 1878 na hradisku Trniny pri obci Veľký Bystrec pri Dolnom Kubíne.¹ Spolu s mincami sa našiel aj železný hrot oštepú. V tomto prípade ide o typ s plameňovito formovanými listami – ostriami, stredovým rebrom a tuľajkou.

Hradisko na vrchu Straník je známou lokalitou. Opevnený priestor má rozlohu približne 450 x 150 m a rozkladá sa na priestore 6,7 ha. V tamojšom vale sú doložené tri, resp. štyri brány na jeho západnej a severnej strane.²

1 KOLNÍKOVÁ, Eva. Keltské mince na Slovensku. Bratislava : Pallas, 1978, s. 28.

2 MORAVČÍK, Jozef. Niektoré opevnenia centrálnej časti Žilinskej kotliny. In. JENČÍK, Peter – STRUHÁR, Vítazoslav (ed.). Hradiská. Svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch. Dolná Mariková : Hradiská, o. z., 2015, s. 71 a 72, obr. 1.

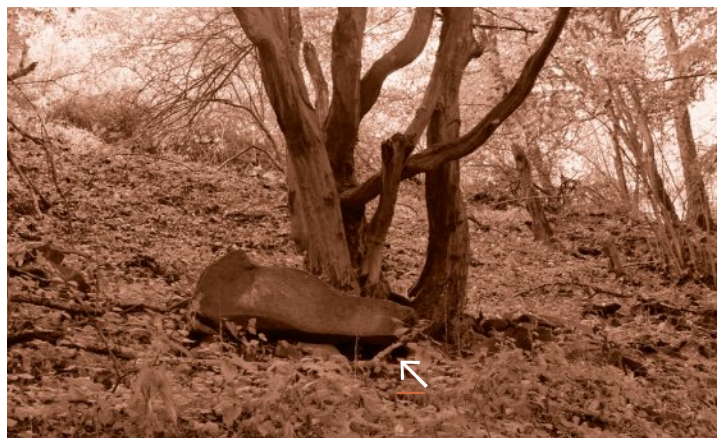
1. OBEC ZÁSTRANIE
A VRCH VEĽKÝ STRANÍK
(NÁLEZISKO POKLADU
MINCÍ), VÝREZ Z MAPY
V MIERKE 1 : 10 000

2. VRCH VEĽKÝ STRANÍK,
POHĽAD NA LOKALITU
(1, 2)

3. POLOHA NÁLEZU
POKLADU NA VRCHU
VEĽKÝ STRANÍK

KATALÓG³

1. JZ Slovensko, Bójovia, Bratislava (?), AV mušľovitý statér.
Av.: Hrboľ, pôvodne pravdepodobne štylizovaná ľudská hlava.
Rv.: Mušľa zložená z polmesiaca a časti pre lúče, v tomto prípade bez nich. Razba nekvalitná, minca je vyrazená opotrebovaným razidlom bez zreteľných detailov.
Lit.: Paulsen 1933, č. 337, 401 – 402 (?).
ROZMERY: 16,1 × 15,8 MM, HRÚBKA MINCE: 3,1 MM, HMOTNOSŤ: 6,72 G
(TAB. I: 1; ULOŽENIE: MMM KREMNICA, EVID. Č. N 14443).
2. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR (strieborná) tetradrachma, typ Veľký Bysterec; razidlo B.
Av.: Plastický hrboľ.
Rv.: Koník orientovaný vľavo, bez hrivy a chvosta, s vlnkou; nad telom koníka je päť pukličiek, pred hrudou dve pukličky. Pod bruchom je značka v tvare kolku. Razba kvalitná, obrazec až na nezreteľné kopytá čitateľný.
Lit.: Kolníková 2004, 15, obr. 1: VB/B.
ROZMERY: 21,1 × 19,1 MM, HRÚBKA MINCE: 6,8 MM, HMOTNOSŤ: 10,20 G
(TAB. I: 2; ULOŽENIE: MMM KREMNICA, EVID. Č. N 14448).
3. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec; razidlo C.
Av.: Plastický hrboľ.
Rv.: Koník orientovaný vľavo, bez hrivy, hlavy a vlnovky, krk odsekнутý, bez chvosta. Nad chrbtom koníka viditeľné dve pukličky, pred hrudou nevýrazná puklička. V spodnej časti obrazu nezreteľné predné kopytá. Razba nekvalitná, opotrebovaná, zreteľné len telo koníka. Ostatné časti obrazu nečitateľné.
Lit.: Kolníková 2004, 16, obr. 1: VB/C.
ROZMERY: 22,1 × 20,1 MM, HRÚBKA MINCE: 5,4 MM, HMOTNOSŤ: 10,70 G
(TAB. I: 3; ULOŽENIE: MMM KREMNICA, EVID. Č. N 14445).
4. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec; razidlo C.
Av.: Plastický hrboľ.

3 Typológia mincí je určená podľa KOLNÍKOVÁ, Eva. Severoslovenské keltské mince s hrboľom na averze. In Slovenská numizmatika XVII. Nitra : Archeologický ústav SAV – Spoločnosť Antona Točíka – Národný numizmatický komitét SR, 2004, s. 20, obr. 1.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, bez hrivy, s vlnovkou a chvostom. Nad chrbtom koníka štyri pukličky, pred hruďou dve pukličky. Pod bruchom je značka v tvare kolku. Razba stredne kvalitná, obrazec až na nevyrazené kopytá a vlnovku čitateľný. Povrch mince pokrytý lokálnou koróziou.

Lit.: Kolníková 2004, 16, obr. 1: VB/C.

ROZMERY: 20,1 × 19,2 MM, HRÚBK A MINCE: 5,6 MM, HMOTNOSŤ: 10,01 G (TAB. I: 4; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14450).

5. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec, razidlo F. Av.: Plastický hrboľ.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, s hrivou a náznakom vlnovky, bez chvosta. Nad chrbtom koníka tri pukličky, pred hruďou jedna puklička. Pod bruchom koníka je značka v tvare kolku. Razba stredne kvalitná. Obraz je čitateľný.

Lit.: Kolníková 2004, 18, obr. 1: VB/F.

ROZMERY: 22 × 20 MM, HRÚBK A MINCE: 5,1 MM, HMOTNOSŤ: 10,04 G (TAB. I: 5; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14449).

6. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec, razidlo F. Av.: Plastický hrboľ.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, s hrivou a vlnovkou, bez chvosta. Nad chrbtom koníka tri pukličky, pred hruďou jedna puklička. Pod bruchom koníka je značka v tvare kolku. Razba stredne kvalitná, obraz je až na nevyrazené predné kopytá čitateľný.

Lit.: Kolníková 2004, 18, obr. 1: VB/F.

ROZMERY: 20,8 × 20,1 MM, HRÚBK A MINCE: 5,7 MM, HMOTNOSŤ: 10,31 G (TAB. I: 6; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14447).

7. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec, razidlo G. Av.: Plastický hrboľ.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, s hrivou, bez vlnovky a chvosta. Nad chrbtom koníka štyri pukličky, pred hruďou jedna puklička. Pod bruchom koníka značka v podobe kolku. Razba stredne kvalitná, obrazec čitateľný. Povrch mince pokrytý lokálnou koróziou.

Lit.: Kolníková 2004, 18, obr. 1: VB/G.

ROZMERY: 20,1 × 19,2 MM, HRÚBK A MINCE: 5,8 MM, HMOTNOSŤ: 9,78 G (TAB. I: 7; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14452).

8. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec, razidlo I. Av.: Plastický hrboľ.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, s nezachovanou hrivou, bez chvosta, s vlnovkou. Nad chrbtom koníka tri pukličky a pred hrudou dve pukličky. Pod bruchom koníka je značka v tvare kolku, ktorý je hore v mieste pukličky excentrický, pretiahnutý vpravo. Razba stredne kvalitná, obrazec až na nezreteľné kopytá a časť vlnovky čitateľný.

Lit.: Kolníková 2004, 20, obr. 1: VB/I.

ROZMERY: 20,6 × 19 MM, HRÚBK A MINCE: 5,2 MM, HMOTNOSŤ: 9,81 G (TAB. I: 8; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14451).

9. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec, razidlo I. Av.: Plastický hrbol.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, s nezachovanou hrivou, bez chvosta, s vlnovkou. Nad chrbtom koníka tri nezreteľné pukličky a pred hrudou dve pukličky. Pod bruchom koníka je značka v tvare kolku, ktorý je hore v mieste pukličky excentrický, pretiahnutý vpravo. Razba stredne kvalitná, obrazec až na nezreteľné hornú časť koníka čitateľný.

Lit.: Kolníková 2004, 20, obr. 1: VB/I.

ROZMERY: 21,8 × 20,8 MM, HRÚBK A MINCE: 5,0 MM, HMOTNOSŤ: 9,11 G (TAB. I: 9; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14456).

10. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec, razidlo I. Av.: Plastický hrbol.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, s nezreteľne zachovanou nevýraznou hrivou, bez chvosta, s náznakom vlnovky. Nad chrbtom koníka jedna puklička a pred hrudou dve pukličky. Pod bruchom koníka je značka v tvare kolku, ktorý je hore v mieste pukličky excentrický, pretiahnutý vpravo. Razba stredne kvalitná, obrazec až na nevyrazené kopytá a vlnovku čitateľný.

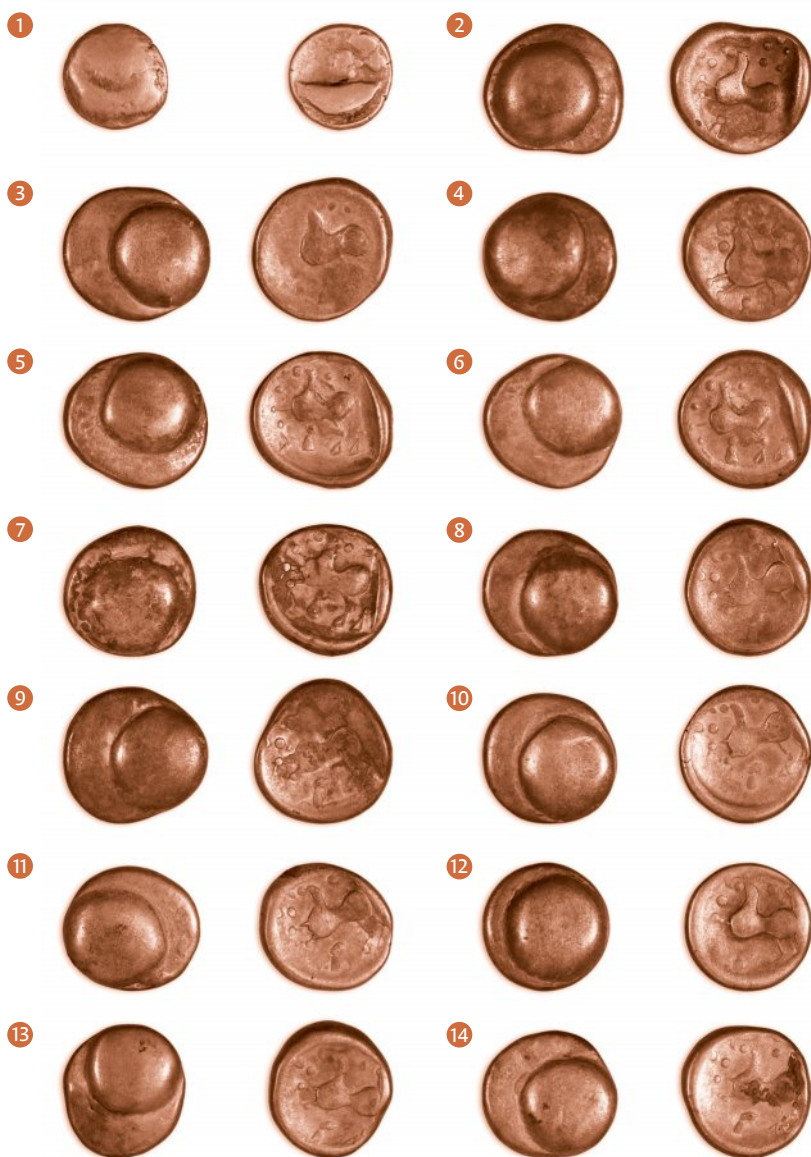
Lit.: Kolníková 2004, 20, obr. 1: VB/I.

ROZMERY: 20,6 × 19,7 MM, HRÚBK A MINCE: 5,1 MM, HMOTNOSŤ: 9,47 G (TAB. I: 10; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14455).

11. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec, razidlo I. Av.: Plastický hrbol.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, s nezreteľne zachovanou nevýraznou hrivou, bez chvosta, s naznačenou vlnovkou. Nad chrbtom koníka jedna puklička a pred hrudou dve pukličky, z toho jedna nezreteľná. Pod bruchom koníka je značka v tvare kolku, ktorý je hore v mieste pukličky excentrický, pretiahnutý vpravo. Razba stredne kvalitná, obrazec až na nevyrazené kopytá a vlnovku čitateľný.

TABUĽKA MINCÍ Z POKLADU Z VEĽKÉHO STRANÍKA
STRIEBORNÉ TETRADRACHMY VEĽKOBYSTERECKÉHO
TYPU (2 – 14) A ZLATÝ STATÉR (1)

0 1 cm

Lit.: Kolníková 2004, 20, obr. 1: VB/I.

ROZMERY: 20,6 × 18,6 MM, HRÚBK A MINCE: 5,4 MM, HMOTNOSŤ: 9,78 G
(TAB. I: 11; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14453).

12. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec, razidlo I.

Av.: Plastický hrbol.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, s nezreteľne zachovanou nevýraznou hrivou, bez chvosta, s vlnovkou. Nad chrbtom koníka tri pukličky, z toho dve naznačené na okraji, pred hrudou dve pukličky, z toho jedna naznačená na okraji obrazu. Pod bruchom koníka je nevýrazná značka v tvare kolku, ktorý je hore v mieste pukličky excentrický, pretiahnutý vpravo. Razba stredne kvalitná, obrazec až na nevyrazené kopytá a kolok čitateľný.

Lit.: Kolníková 2004, 20, obr. 1: VB/I.

ROZMERY: 19,1 × 19,0 MM, HRÚBK A MINCE: 5,6 MM, HMOTNOSŤ: 10,80 G
(TAB. I: 12; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14444).

13. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec, razidlo I.

Av.: Plastický hrbol.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, s nezreteľne zachovanou nevýraznou hrivou, bez chvosta, s vlnovkou. Nad chrbtom koníka tri pukličky a pred hrudou dve pukličky. Pod bruchom koníka je značka v tvare kolku, ktorý je hore v mieste pukličky excentrický, pretiahnutý vpravo. Razba stredne kvalitná, obrazec až na nevyrazené kopytá čitateľný.

Lit.: Kolníková 2004, 20, obr. 1: VB/I.

ROZMERY: 20,4 × 18,3 MM, HRÚBK A MINCE: 5,6 MM, HMOTNOSŤ: 9,47 G
(TAB. I: 13; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14454).

14. S a SV Slovensko, Kotíni ?, AR tetradrachma, typ Veľký Bysterec, razidlo I.

Av.: Plastický hrbol.

Rv.: Koník orientovaný vľavo, s nezreteľne zachovanou nevýraznou hrivou, bez chvosta, s vlnovkou. Nad chrbtom koníka tri pukličky, z toho dve na okraji obrazu, pred hrudou dve pukličky, z toho jedna na okraji obrazu. Pod bruchom koníka je značka v tvare kolku, ktorý je hore v mieste pukličky excentrický, pretiahnutý vpravo. Razba stredne kvalitná, obrazec až na nevyrazené kopytá čitateľný. Minca je pokrytá lokálnou koróziou na tele koníka.

Lit.: Kolníková 2004, 20, obr. 1: VB/I.

ROZMERY – 20,2 × 19,2 MM, HRÚBK A MINCE: 5,7 MM, HMOTNOSŤ: 10,40 G
(TAB. I: 14; ULOŽENIE: MMM KREM NICA, EVID. Č. N 14446).

15. Železný hrot oštetu s plameňovito formovaným ostrím, výrazným ostro lomeným stredovým rebrom a štíhlou tuľajkou kruhového prierezu. Jedno ostrie je poškodené. Ústie tuľajky je sčasti odlomené. V jej vnútri je zachovaný kliniec na upevnenie dreveného ratišťa. Rozmery: dĺžka hrotu: 295 mm, max. šírka hrotu: 29,5+ mm, vonkajší priemer tuľajky: 17 mm, vnútorný priemer tuľajky: 12,5 mm, hmotnosť hrotu: 132,27+ g. (uloženie: MMM Kremnica).

Celková hmotnosť všetkých mincí z pokladu je 136,85 g, z toho strieborné veľkobysterecké tetradrachmy majú hmotnosť 130,15 g. Na minciach boli vykonané akostné skúšky, ktoré priniesli výsledky obsahu striebra v jednotlivých minciach v rozmedzí 77,2 % až 89,3 %. Zlatý statér vykazoval 76% obsahu zlata (tab. I).⁴

VYHODNOTENIE

ZLATÝ BÓJSKY STATÉR

V náleze sa nachádza bójsky mušľovitý statér (tab. I: 1). Ide o typickú mincu, ktorá má svoj pôvod v oblasti súčasných Čiech. Tzv. české statéry sú datované do záveru 2. storočia, pričom ich razba pretrvala zhruba do polovice 1. storočia pred n. l. Najpočetnejšie sú klasické typy s mušľou. Ich výskyt súvisí so vznikom oppidálnej kultúry neskorej doby laténskej (LTD1 – LTD2). Razba bójskych mincí je rozdelená do troch období, ktoré Castelin označil ako A, B a C.⁵ Emisia, do ktorej patrí aj nález od Žiliny, je najtypickejšia a spadá do obdobia B.⁶ Obraz mušľovitých statérov vznikol pravdepodobne postupnou barbarizáciou hlavy bohyně Niké a získal úplne nový vzhľad. Predpokladá sa, že v tomto prípade z tohto barbarizovaného tvaru vznikol obraz „mušle“, ktorý môže spodobňovať alebo symbolizovať mesiac (poloblúk) a slnko (lúče, na pôvodných nových razidlách). Podľa J. Militkého ide o symbol, v prípa-

4 Akostné skúšky realizoval Kristián Slovák z Národnej banky Slovenska – Oddelenia prípravy a analýzy platidiel, Imricha Karvaša 1, 813 25 Bratislava, za čo mu autori príspevku ďakujú.

5 CASTELIN, Karel. *Die Goldprägung der Kelten in der Böhmischen Ländern*. Graz : Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1965, s. 12-14, Taf. 2: 14-24.

6 PAULSEN, Rudolf. *Die Münzprägungen der Boier*. Leipzig – Wien : Verlag Heinrich Keller – Anton Schroll & Company, 1933, č. 289–353; Abb. 68: 23 a 24; Beigabe 15: 5.

de ktorého možno s istotou vylúčiť zobrazenie mušle.⁷ Špecifickú skupinu tvoria mušlovité statéry razené na území púchovskej kultúry, ktoré sú známe najmä z Veľkého Bysterca.⁸ Okrem nich sa tu razil aj druhý typ zlatých mincí známych ako lopatkovité statéry, ktoré patria medzi častejšie razby ako predchádzajúce. Pomerne prepracovaný systém razby zlatých mincí v púchovskej kultúre dokladajú aj prednedávnym objavené podiely statérov. Dosiaľ sa nedospelo k zhode v názore, ku ktorému typu zlatých mincí ich môžeme pričleniť.⁹ V oblasti juhozápadného Slovenska s centrom v Bratislave sa taktiež razili mušlovité statéry. Tam sú zastúpené klasické typy českých mušlovitých statérov, aj keď nie v takých množstvách ako na území Čiech. Dôležitým vodítkom ich chronologického radenia je aj to, že sa objavujú aj s nápismi BIAT, BIATEC a NONNOS, ktoré sa v priestore Čiech nevyskytujú. Preto sa predpokladá, že sú jednoznačne mladšie ako ich „české“ predlohy. Uvedené mince boli razené na bratislavskom oppide po roku 70 pred n. l. Priradené boli k Bójom, o ktorých sa tradične predpokladá, že sídlili v priestore súčasných Čiech, a ikonograficky sa podobajú českým razbám.¹⁰ Na rozdiel od nich však mali bratislavské, resp. stredodunajské exempláre oveľa nižšie hmotnosti (cca 6,5 g) a akosti.¹¹ Tie sa na rozdiel od českých razieb pohybovali v rozmedzí 76 – 92 %. Sem spadá aj statér z pokladu zo Straníka (tabela I).¹² Nízke akosti pohybujúce sa medzi 83,4 – 92,1 % boli namerané aj na nedávno objavených statéroch z Bratislavského hradu.¹³

7 MILITKÝ, Jiří. Mincovníctví v době laténské. In: VENCLOVÁ, Natalie (ed.). *Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská*. Praha : Archeologický ústav AV ČR, 2008, s. 124; MILITKÝ, Jiří. *Oppidum Hradiště u Stradonic. Komentovaný katalog mincovních nálezů a dokladů mincovní výroby*. Praha : Abalon – Archeologický ústav AV ČR, 2015, s. 119-123 a 186-202.

8 GOHL, Ödön. A Nagy-Bisztoreczi kelta érmék. In: *Archeológiai értesítő 20*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1900, s. 224-241.

9 RUČKA, Martin. Nový typ keltských mincí ze středního Pováží – drobné nominály lopatkovitých statérů kmene Kotinů. In: *Folia Numismatica*, roč. 26, č. 1, 2012, s. 55-61.; BUDAJ, Marek. Další nálezy drobných zlatých mincí z prostředí púchovskej kultúry. *Numismatický sborník 29*, v tlači.

10 MILITKÝ, Jiří. Hromadný nález hexadrachem typu Biatec z neznámé lokality a nový typ bratislavské mince s nápisem LATTU. *Numismatický sborník*, roč. 27, č. 2, 2012-2013, s. 167.

11 PAULSEN, ref. 5, s. 74-77; MILITKÝ, ref. 7, s. 127; KOLNÍKOVÁ, Eva. Mince – svědectvo prosperity Kelto. In: ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana – ŠEDIVÝ, Juraj (ed.). *Dejiny Bratislavy I. Brezalauspurc – na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 206.

12 KOLNÍKOVÁ, Eva – MINAROVICHOVÁ, Elena. Najstaršie razené zlato na Slovensku (keltské a rímske mince). In: *Mineralia Slovaca*, roč. 31, č. 3-4, 1999, s. 435-442.

13 HLOŽEK, Martin – MUSILOVÁ, Margareta. Chemické rozborý keltských mincí a drobných kovových predmetů z výzkumu na Bratislavském hradě v letech 2008 – 2010. In: MUSILOVÁ, Margareta – BARTA, Peter – HERUCOVÁ, Angelika (ed.). *Bratislavský hrad : dejiny, výskum a obnova*. Bratislava: Mestský

TABELA I.
AKOSTNÉ SKÚŠKY
MINCÍ Z POKLADU

	Ag	Au	Cu	Pb
N-14443	14,0	76,0	10,0	
N-14444	82,9	2,4	10,4	4,3
N-14445	83,3	1,3	12,0	3,5
N-14446	79,8	2,3	16,6	1,3
N-14447	84,5	2,2	11,4	2,0
N-14448	86,3	1,5	10,7	1,5
N-14449	86,2	1,8	9,8	2,2
N-14450	85,0	2,4	10,7	2,0
N-14451	87,8	1,6	8,4	2,2
N-14452	86,5	2,6	9,2	1,7
N-14453	77,2	1,7	17,5	3,6
N-14454	89,3	1,2	7,7	1,8
N-14455	82,9	1,5	10,4	5,2
N-14456	84,1	2,6	11,6	1,7

Miestna produkcia zlatých statérov v púchovskej kultúre a intenzívna razba strieborných mincí, najmä veľkobystereckého typu, spôsobila, že bratislavské mušľovité statéry sem prenikali pomerne skromne. Tie sú známe najmä z unikátneho pokladu pochádzajúceho z Trenčianskych Bohuslavíc, kde boli 3 statéry, dve 1/3 statéra a 17 exemplárov 1/8 statéra.¹⁴ Okrem nich bola v náleze aj 1/8 statéra s písmenom T. Pomerne zaujímavý je aj výskyt ďalších bójskych zlatých mincí v priestore púchovskej kultúry, ktorý sa viaže skôr na oblasť Považia a príliš neprekračuje jej hranice.¹⁵

MINCE VEĽKOBYSTERECKÉHO TYPU

Z celkového počtu 14 mincí (obr. 4) zo Straníka patrí 13 exemplárov k strieborným razbám typu Veľký Bysterec, ktoré charakterizuje hrboľ na averze a vyrazený kôň na reverze. Strieborné mince sú v nominálnej hodnote tetra-

ústav ochrany pamiatok – SNM – Historické múzeum, 2014, s. 137-142.

14 KOLNÍKOVÁ, Eva. Výpoveď nálezov mincí o keltskom hradisku v Trenčianskych Bohuslaviciach. In Slovenská numizmatika XV. Nitra : Nadácia Antona Točíka – Komisia pre numizmatiku pri vedeckom kolegiu SAV pre historické vedy – Archeologický ústav SAV, 1998, s. 11-44.

15 KOLNÍKOVÁ, ref. 14, s. 18.

drachmy (rozmedzie hmotností 9,11 – 10,80 g). Mince veľkobystereckého typu patria do prostredia púchovskej kultúry existujúcej v oblasti severného Slovenska, kde sa predpokladá aj ich razba. Podľa hmotnosti možno mince priradiť k tetradrachmám, ktoré sa vyskytujú v hmotnostiach v rozmedzí 7,75 – 11,55 g.¹⁶ Typickým znakom tohto typu je štylizovaný kôň nachádzajúci sa na reverze. Trup zvierata býva stvárnený realisticky, hlava je však znázornená guľičkou a s naznačenou hrivou, niekedy s vlnkou (uzda?). Nohy a kopytá koňa sú zvýraznené pomocou guľičiek a trojuholníkov. Pod bruchom je zatiaľ nevysvetlený symbol v tvare „kolku“.¹⁷ Na averze sa nachádza iba hrboľ, pokrývajúci dve tretiny mincovej plochy.¹⁸ V spracovávanom súbore sú zastúpené mince, ktoré boli razené piatimi variantmi razidiel. Ide o razidlá typu B (tab. I: 2), C (tab. I: 3, 4), F (tab. I: 5, 6), G (tab. I: 7) a pravdepodobne typu I (tab. I: 8 – 14). V prípade typu I pochádzajú všetky mince z jedného razidla, čoho dokladom je pravdepodobne chyba razidla. Tá sa prejavila na „kolku“ pod bruchom koníka, ktorý je identický na každej minci z tohto radu mincí. Ďalším argumentom pre toto tvrdenie je aj absolútne identický tvar hrboľa na averze každej z mincí razidla typu I. Na základe doteraz publikovaných súborov mincí ide, nateraz, o pomerne zriedkavú razbu. Niekoľko identických mincí pochádza z Jánoviec – Machaloviec.¹⁹ Ďalšie sa našli v roku 1987 v záhrade Kostola sv. Mikuláša na východnom svahu bratislavského hradu. Pôvodne boli zaradené k typu VB/E a VB/F.²⁰ V prípade tohto nálezu však ide o sekundárne uloženie, keďže sa v náleze nachádzali predmety pochádzajúce z časového rozmedzia od neskorej doby bronzovej

16 KOLNÍKOVÁ, Eva. Keltské mincovníctvo na Slovensku – vrchol peňažno-historického vývoja pred zlomom letopočtu. In *Ludia – Peniaze – Banky*. Zborník z konferencie. Bratislava : Národná banka Slovenska, 2003, s. 40.

17 KOLNÍKOVÁ, Eva – KOLNÍK, Titus. Mince a spony – depot z neskorolátenského hradiska Rochovica pri Žiline (numizmatiko-archeologické súvislosti). In *Slovenská archeológia*, roč. 52, č. 1, 2004, s. 3.

18 KOLNÍKOVÁ, Eva. Náčrt problematiky keltského mincovníctva na Slovensku. In *Slovenská numizmatika VIII*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1984, s. 37; KOLNÍKOVÁ – KOLNÍK, ref. 16, s. 40.

19 Kolníková, Eva – Vizdal, Marián. Mince z laténskeho hradiska v Jánovciach – Machalovciach. *Slovenská numizmatika XVII*. Nitra : Archeologický ústav SAV – Spoločnosť Antona Točíka – Národný numizmatický komitét SR, 2004, s. 190, obr. 1: 6; SOJÁK, Marián. Lokalita Jánovce – Machalovce v kontexte nových numizmatických nálezov z doby laténskej. *Numizmatika*, roč. 25, 2015, s. 23, obr. 8: 4 a 9.

20 DAŇOVÁ, Miroslava – ČAMBAL, Radoslav – TURČAN, Vladimír. Súbor predmetov z bratislavského Hradného kopca. In *Zborník SNM 104 – Archeológia*, roč. 20, 2010, s. 81 a 83, obr. 2: 2a, b; 3a, b; 5a, b a 6a, b.

až po 19. storočie. Pravdepodobne išlo o ukrytú starú zbierku.²¹ Poklady mincí veľkobystereckého typu sa vyskytli v niekoľkých hromadných nálezoch predovšetkým v prostredí púchovskej kultúry na severnom Slovensku. Dva poklady sa našli v Dolnom Kubíne – Veľkom Bysterci²², ďalšie v Likavke²³ a v Žiline – Rochovici.²⁴ Najnovšie poznatky k problematike priniesol depot č. 4 z hradiska Folkušová, poloha Necpaly. Ten obsahoval viac ako 80 mincí, z ktorých sa dochovalo 78 – 79 razieb väčšinou veľkobystereckého typu a niekoľko zriedkavých bójskych mušlovitých statérov (jeden z nich je však určite falzum).²⁵ Z tejto lokality pochádza aj vôbec prvé razidlo na tento typ mincí. Ide o vrchné mincové razidlo zo železa s reliéfom reverzu veľkobystereckého variantu mince s hrboľom a koňom, ktorý je však orientovaný opačne, ako to u týchto mincí býva pravidlom (t. j. na razidle vpravo). Doteraz nie je známa minca, ktorá by korešpondovala s týmto razidlom, t. j. s koňom orientovaným vpravo. Preto sa uvažuje o možnom nepodarku pri výrobe razidla, a tým pádom o jeho nepoužívaní.²⁶ Na lokalite sa našli aj ďalšie depoty včasnorímskych spôn. Mince typu Veľký Bysterec možno datovať do neskorolátenského obdobia stupňov LTD1 – LTD2, t. j. rámcovo do 1. stor. pred n. l.²⁷ Na základe nálezových situácií na hradisku v Liptovskej Mare, v ktorých sa tieto typy našli, môže ich záverečný výskyt spadať do obdobia záveru neskorolátenského stupňa LTD2 až začiatku stupňa B1a staršej doby

21 DAŇOVÁ – ČAMBAL – TURČAN, ref. 20, s. 87.

22 ČAPLOVIČ, Pavol. Púchovské sídlisko Trniny nad Veľkým Bystercom. In *Slovenská archeológia*, roč. 8, č. 1, 1960, s. 183-216; PIETA, Karol – KOLNÍKOVÁ, Eva. Druhý hromadný nález keltských mincí z Dolného Kubína – Veľkého Bysterca. In *Slovenská archeológia*, roč. 34, č. 1, 1986, s. 383-408.

23 HLINKA, Jozef – HOŠŠO, Jozef. Nález keltských mincí pri archeologickom výskume na hrade Likava. *Slovenská numizmatika VI*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1980, s. 99-111.

24 KOLNÍKOVÁ, ref. 16, s. 40.

25 PIETA, Karol. *Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska* (edícia: *Archaeologica Slovaca Monographiae*, Tomus XI). Nitra : Archeologický ústav SAV, 2008, s. 253, F 35: 1, 2 a 4 (o minci F 35 : 1 zistil neskôr Július Fröhlich, že ide o novodobé falzum, dokazuje to zloženie kovu i vzhľad mince. FRÖHLICH, Július. Dve pozoruhodné keltské mince s hrboľom na averze. In *Slovenská numizmatika XX*. Nitra : Spoločnosť Antona Točíka – Archeologický ústav SAV – Národný numizmatický komitét SR, 2015, s. 124 - 127); PIETA, Karol. Hradiská vo Folkušovej – Necpaloch a Blatnici. Juhovýchodné prvky v púchovskej kultúre. In *Slovenská archeológia*, roč. 62, č. 1, 2014, s. 144, obr. 14: 4.

26 PIETA, *Keltské osídlenie Slovenska*, ref. 25, s. 253, F 35: 3; KOLNÍKOVÁ, Eva. K technike a technológii v keltskom mincovníctve – Nálezy zo Slovenska. In *Numismatický sborník*, roč. 26, č. 1, 2012, s. 43, obr. 11; SOJÁK, Marián. Nálezy keltských mincí zo severného Slovenska. In *BIATEC*, roč. 20, č. 1, 2012, s. 30, obr. 6.

27 KOLNÍKOVÁ, ref. 3, s. 37.

rímskej.²⁸ Čas uloženia mincí do zeme však nemusí byť totožný s dobou ich vzniku a obehu.²⁹ Mincovníctvo v prostredí púchovskej kultúry zaniklo po príchode príslušníkov germánskych kmeňov Kvádov a Vandalov koncom starého letopočtu.³⁰

Poklad tetradrachiem veľkobystereckého typu, zlatého bójskeho statéra a železného hrotu kopije tvorí z časového hľadiska jednoliaty kompaktný celok. Preto predpokladáme, že boli vložené do zeme rámcovo v priebehu neskorolátenského stupňa LTD₁ alebo LTD₂. Nateraz pre jemnejšiu chronológiu nálezov veľkobystereckých mincí chýbajú chronologicky „citlivé“ predmety. Depot teritoriálne súvisí s oblasťou rozšírenia púchovskej kultúry, nachádza sa v jej centre. Z neďalekého kopca Rochovica pochádza depot 64 mincí veľkobystereckého typu vyrazených z razidiel D, E, G, H. Mince boli nájdené spolu s dvojicou identických bronzových včasnorímskych spôn typu Almgren 67, ktoré boli uložené v hlinenej nádobe.³¹ Hlinená nádoba ako pôvodné úložisko mincí a spôn je do istej miery otázna, predovšetkým vďaka novodobo pôsobiacim sgrafitám vyrytým na jej dne a spony typu Almgren 67 sa vyskytujú aj na ďalších lokalitách púchovskej kultúry.³² V prípade, že nález mincí a spôn je autentický, tak doba ich uloženia do zeme spadá do obdobia neskorolátenského stupňa LTD₂ až do začiatku staršej doby rímskej stupňa Bra, to znamená do obdobia záveru 1. storočia pred n. l. až do 20. – 30. rokov nášho letopočtu. Podobne je datovaný aj druhý nález z Dolného Kubína – Veľkého Bysterca, polohy Trniny z roku 1985. Depot obsahoval 7 kusov mincí veľkobystereckého typu, ďalej 21 mincí spišského typu a jednu typu Zemplín. Okrem toho sa v depote nachádzal aj rímsky denár cisára Augusta.³³ Do tohto obdobia, t.j. do prelomu doby laténskej a doby rímskej, je datovaný aj druhý zánikový horizont hradísk ako centier moci púchovskej kultúry, ktorý sa kladie do súvislosti so zásahom cudzích etník. Možno ich spojiť s expanziou germánskych Svébov/Markomanov.³⁴

28 PIETA, Karol. *Die Púchov-Kultur*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1982, s. 68. KOLNÍKOVÁ, ref. 3, s. 38.

29 KOLNÍKOVÁ, Eva. Náčrt problematiky keltského mincovníctva na Slovensku. In *Slovenská numizmatika VIII*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1984, s. 55.

30 KOLNÍKOVÁ, ref. 16, s. 40.

31 KOLNÍKOVÁ – KOLNÍK, ref. 17, s. 3-6; obr. 10: 1 a 2.

32 KOLNÍKOVÁ – KOLNÍK, ref. 17, s. 19-25 a 26, obr. 11.

33 PIETA – KOLNÍKOVÁ, ref. 22, s. 383-408, obr. 10 a 11.

34 PIETA, *Keltské osídlenie Slovenska*, ref. 25, s. 58 a 59, obr. 30.

4. GEOGRAFICKÉ ROZŠÍŘENIE SEVEROSLOVENSKÝCH MINCÍ S HRBOLOM NA AVERZE. I: STREDNÉ A HORNÉ POVAŽIE, II: ORAVA, LIPTOV A TURIEC, III: SPIŠ A TATRY. BODKOVANOU LÍNIOU JE ZNÁZORNENÝ ÚZEMNÝ ROZSAH PÚCHOVSKEJ KULTÚRY V DOBE LATÉNSKEJ.

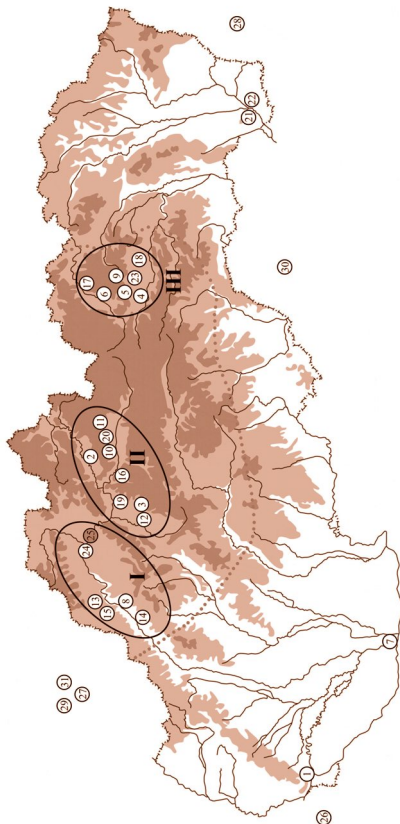
NÁLEZISKÁ NA ÚZEMÍ SLOVENSKA:

1. BRATISLAVA, 2. DOLNÝ KUBÍN – VEĽKÝ BYSTERIC (OKRES DOLNÝ KUBÍN), 3. FOLKUŠOVÁ NOVÁ VES), 5. JÁNOCVE – HRABUŠICE (OKRES SPIŠSKÁ NOVÁ VES), 6. KEŽMAROK – MACHALOVCE (OKRES POPRAD), 7. KOMÁRNO (OKRES KOMÁRNO), 8. KOŠECA – NOZDROVICE (OKRES ILAVA), 9. LEVOČA (OKRES LEVOČA), 10. LIKAVKA (OKRES RUŽOMBEROK), 11. LIPTOVSKÁ SIELNICA – LIPTOVSKÁ MARA (OKRES LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ), 12. MOŠOVCE (OKRES TURČIANSKE TEPLICE), 13. NIMNICA (OKRES PÚCHOV), 14. NOVÁ DUBNICA – VEĽKÝ KOLAČÍN (OKRES ILAVA), 15. PÚCHOV (OKRES PÚCHOV), 16. SMREČANY (OKRES LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ), 17. SPIŠSKÁ BELÁ (OKRES KEŽMAROK), 18. SPIŠSKÉ PODHRADIE (OKRES LEVOČA), 19. SUČANY (OKRES MARTIN), 20. TURÍK (OKRES RUŽOMBEROK), 21. ZEMPLÍN (OKRES TREBIŠOV), 22. ZEMPLÍNSKA ŽUPA, 23. ŽEHRA – SPIŠSKÝ HRAD (OKRES SPIŠSKÁ NOVÁ VES), 24. ŽILINA – ROCHOVICA (OKRES ŽILINA), 25. STRANÍK (OKRES ŽILINA).

NÁLEZISKÁ MIMO ÚZEMIA SLOVENSKA:

26. CARNUNTUM (RAKÚSKO), 27. JEVÍČKO (MORAVA, ČESKÁ REPUBLIKA), 28. MALAJA KOPANIA (TZV. ZAKARPATSKÁ UKRAJINA), 29. MOST (ČESKÁ REPUBLIKA), 30. OHUTA (MAĎARSKO), 31. STRADONICE (ČESKÁ REPUBLIKA)

(PODLA: KOLNÍKOVÁ 2004, OBR. 3; PIETA 2008, UPRAVENÉ)

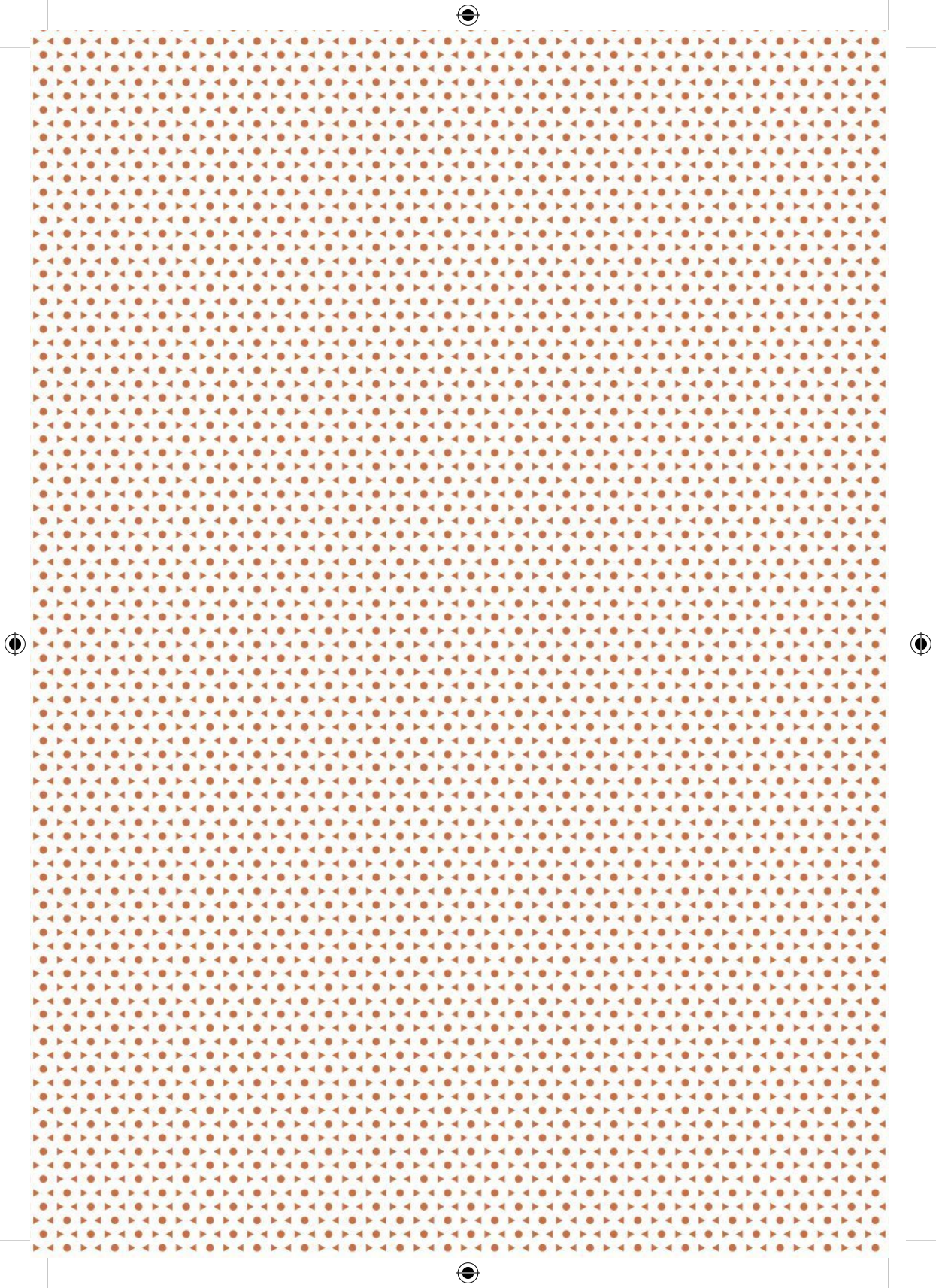
HROT OŠTEPU

Súčasťou hromadného nálezu bol podľa dostupných informácií aj železný hrot oštepu. Ide o typ s plameňovito formovaným ostrím, stredovým rebrom a tuľajkou. Tieto typy sú datované do stupňa LTD neskorej doby laténskej.³⁵ Datovanie hrotu oštepu je v súlade s datovaním pokladu mincí.

ZÁVER

Menší hromadný nález veľkobystereckých mincí zo Straníka dopĺňa stav poznania tejto problematiky. Nálezisko patrí do jadra výskytu tohto typu mincí v oblasti púchovskej kultúry vrátane koncentrácie ich depotov (obr. 4). V rámci územia hornatej časti severného Slovenska je možné vyčleniť tri regióny, kde sa vyskytuje, aspoň podľa súčasného stavu výskumu, najväčšia koncentrácia nálezov tzv. severoslovenských mincí s hrboľom na averze. Prvým je región stredného a horného Považia (obr. 4: I), druhým Orava, Liptov a Turiec (obr. 4: II) a tretím oblasť Spiša a Tatier (obr. 4: III). V prípade ostatných ojedinelých nálezov ide o doklad obchodu a rozvinutej peňažnej výmeny v rámci neskorej doby laténskej.

³⁵ PIETA, Karol. Spätlatènezeitliche Waffen und Ausrüstung im nördlichen Teil des Karpatenbeckens. In *Slovenská archeológia*, roč. 53, č. 1, 2005, s. 35-84; PIETA, *Keltské osídlenie Slovenska*, ref. 25, s. 253; SIEVERS, Susanne. *Die Waffen aus dem Oppidum von Manching. Die Ausgrabungen in Manching*. Wiesbaden : Ludwig Reichert Verlag, 2010, s. 24, Taf. 41: 503 a 505.

DOSIAĽ NEPUBLIKOVANÉ STREDOVEKÉ MINCE Z DEMANDÍC ZO ZBIEROK KREMNICKEHO MÚZEA

MAREK BUDAJ

V priebehu roka 2007 sa dostalo do zbierok NBS – Múzea mincí a medailí v Kremnici 81 mincí, ktoré pochádzali z okolia Demandíc, okres Levice (Obr. 1). Žiaľ, bližšia lokalizácia nálezov nie je známa. Vieme len tolko, že sa našli mimo obce na obrábaných poliach. Podľa ich zloženia však môžeme predpokladať, že ide o tri samostatné nálezy, ktoré sú pracovne nazvané ako Demandice 1 – 3.

27

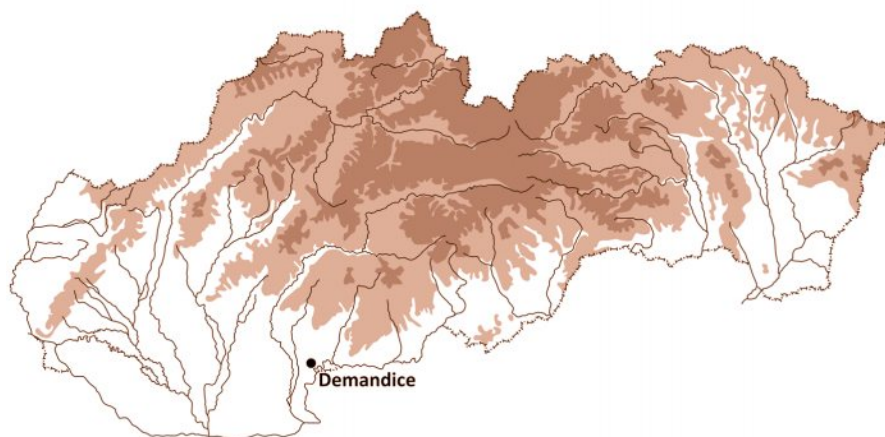
KATALÓG

DEMANDICE 1 (CCA 1384 – 1434/1436)

1. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), denár bez minc. zn. (1).
Lit.: Pohl 1982, 112 – 1; Huszár 1979, č. 566.¹
0,48 g; 14 mm. EVID. Č.: N 13692 (TAB. 1, Č. 1).
2. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), denár bez minc. zn. (1).
Lit.: Pohl 1982, 112 – 1; Huszár 1979, č. 566.
0,52 g; 14,4 mm. EVID. Č.: N 13693 (TAB. 1, Č. 2).

1 POHL, Artur. *Ungarische Goldguden des Mittelalters (1325-1540)*. Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1974; HUSZÁR, Lajos. *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*. Budapest – München : Corvina Kiadó – Ernst Battenberg Verlag, 1979.

1. POLOHA DEMANDÍC, NÁLEZISKA TROCH
STREDOVEKÝCH POKLADOV MINCÍ, NA MAPE
SLOVENSKA

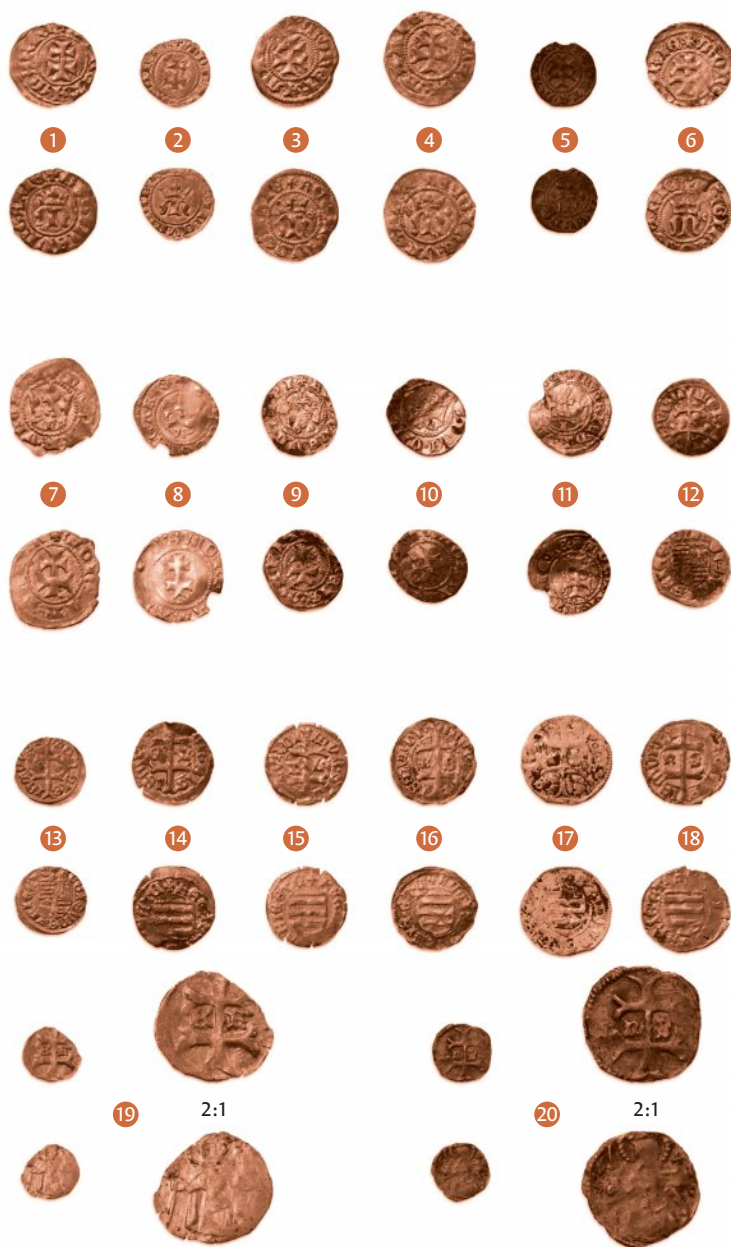

2. DENÁR LADISLAVA V. Z ROKU 1442
S DOTERAZ NEPUBLIKOVANOU ZNAČKOU
I – R

3. DENÁR MATEJA KORVÍNA Z ROKU 1464
S DOTERAZ NEPUBLIKOVANOU ZNAČKOU
K – A

3. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), Košice, minc. zn. ľalia – ľalia, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 112 – 2; Huszár 1979, č. 566.
0,54 G; 14,9 MM. EVID. Č.: N 13697 (TAB. 1, Č. 3).
4. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), Košice, minc. zn. ľalia – ľalia, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 112 – 2; Huszár 1979, č. 566.
0,60 G; 14,2 MM. EVID. Č.: N 13695 (TAB. 1, Č. 4).
5. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), Košice, minc. zn. ľalia – ľalia, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 112 – 2; Huszár 1979, č. 566.
0,36 G; 13,7 MM. EVID. Č.: N 13696 (TAB. 1, Č. 5).
6. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), Kemnica, minc. zn. K, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 112 – 8; Huszár 1979, č. 566.
0,56 G; 14 MM. EVID. Č.: N 13694 (TAB. 1, Č. 6).
7. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), Temesvár (Timișoara, Temesvár)?, minc. zn. T, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 114 – 12; Huszár 1979, č. 569.
0,47 G; 14 MM. EVID. Č.: N 13702 (TAB. 1, Č. 7).
8. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), Stoličný Belehrad (Székesfehérvár), minc. zn. A, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 114 – 2; Huszár 1979, č. 569.
0,50 G; 15 MM. EVID. Č.: N 13698 (TAB. 1, Č. 8).
9. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), Kremnica, minc. zn. C – m, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 114 – 4; Huszár 1979, č. 569.
0,36 G; 14,2 MM. EVID. Č.: N 13699 (TAB. 1, Č. 9).
10. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), Kremnica, minc. zn. C – m, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 114 – 4; Huszár 1979, č. 569.
0,52 G; 13,4 MM. EVID. Č.: N 13700 (TAB. 1, Č. 10).
11. Uhorsko, Mária (1382 – 1387), neznáma, minc. zn. I, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 114 – 6; Huszár 1979, č. 569.
0,52 G; 15 MM. EVID. Č.: N 13701 (TAB. 1, Č. 11).
12. Uhorsko, Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), neznáma, minc. zn. I nad štítom, denár 1390 – 1427 (1).
Lit.: Pohl 1982, 117 – 30; Huszár 1979, č. 576.
0,58 G; 14,2 MM. EVID. Č.: N 13703 (TAB. 1, Č. 12).
13. Uhorsko, Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), neznáma, minc. zn. rozeta nad štítom, denár 1390 – 1427 (1).
Lit.: Pohl 1982, 117 – 44; Huszár 1979, č. 576.
0,58 G; 14 MM. EVID. Č.: N 13704 (TAB. 1, Č. 13).

4. TABUĽKA MINCÍ Z NÁLEZU
DEMANDICE 1 (1 – 20)

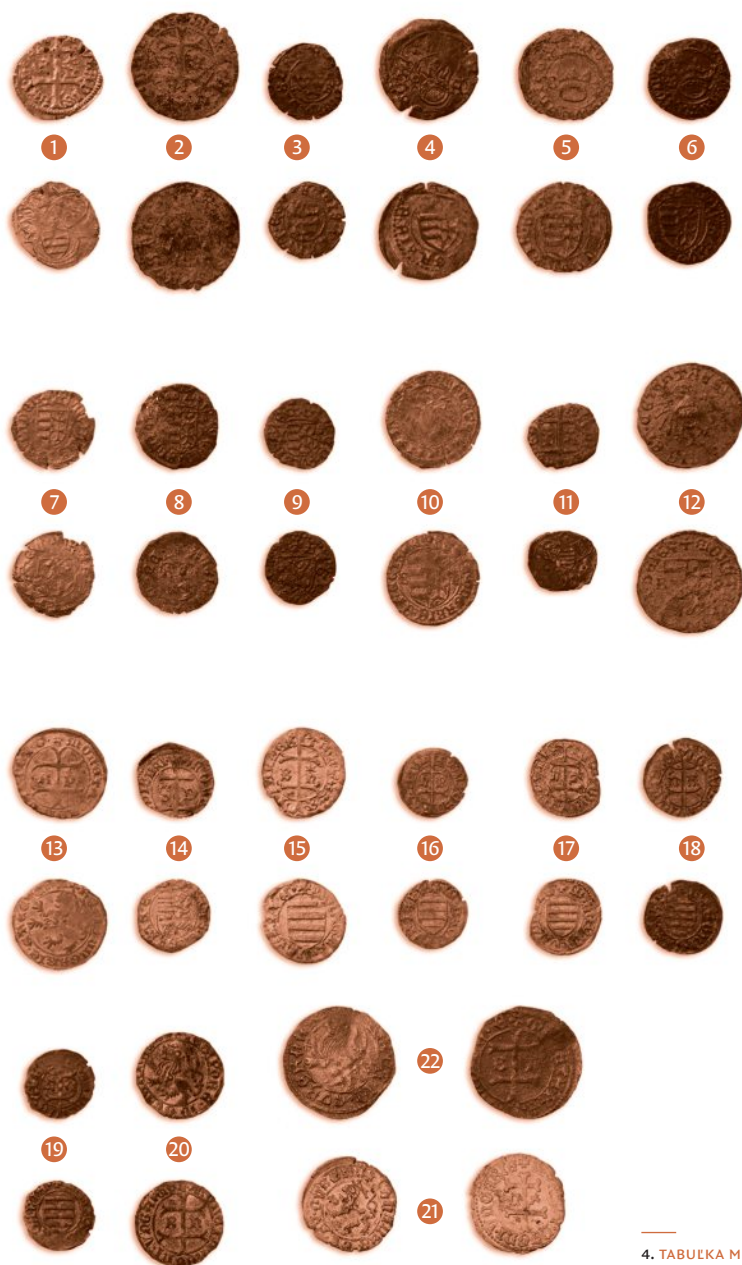
14. Uhorsko, Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), Košice,
minc. zn. C – L, denár 1434 – 1436 (1).
Lit.: Pohl 1982, 118 – 4; Huszár 1979, č. 578.
0,56 G; 15 MM. EVID. Č.: N 13708 (TAB. 1, Č. 14).
15. Uhorsko, Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), Kremnica,
minc. zn. K – L, denár 1436 – 1437 (1).
Lit.: Pohl 1982, 118 – 9; Huszár 1979, č. 578.
0,66 G; 15 MM. EVID. Č.: N 13705 (TAB. 1, Č. 15).
16. Uhorsko, Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), Kremnica,
minc. zn. K – S s krížikom, denár 1431 – 1437 (1).
Lit.: Pohl 1982, 118 – 11; Huszár 1979, č. 578.
0,70 G; 16 MM. EVID. Č.: N 13706 (TAB. 1, Č. 16).
17. Uhorsko, Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), Kremnica,
minc. zn. K – S s krížikom, denár 1431 – 1437 (1).
Lit.: Pohl 1982, 118 – 11; Huszár 1979, č. 578.
0,63 G; 15,6 MM. EVID. Č.: N 13707 (TAB. 1, Č. 17).
18. Uhorsko, Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), Veľká Baňa (Baia Mare),
minc. zn. n – S, denár 1417 – 1418 (1).
Lit.: Pohl 1982, 118 – 15; Huszár 1979, č. 578.
0,66 G; 16 MM. EVID. Č.: N 13709 (TAB. 1, Č. 18).
19. Uhorsko, Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), Kremnica, minc.
zn. K – R, ducat 1428 – 1429 (1). Lit.: Pohl 1982, 123 – 7; Huszár 1979, č. 584.
0,32 G; 10,8 MM. EVID. Č.: N 13710 (TAB. 1, Č. 19).
20. Uhorsko, Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), Veľká Baňa (Baia Mare),
minc. zn. n – S, ducat 1427 – 1430 (1).
Lit.: Pohl 1982, 123 – 10; Huszár 1979, č. 584.
0,25 G; 10,3 MM. EVID. Č.: N 13711 (TAB. 1, Č. 20).

DEMANDICE 2 (1442 – 1451/1452)

1. Uhorsko, Vladislav I. (1440 – 1444), Budín (Buda), minc. zn. B – n
s hviezdíčkou, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 135 – 2; Huszár 1979, č. 598.
0,46 G; 14,6 MM. EVID. Č.: N 13712 (TAB. 2, Č. 1).
2. Uhorsko, Vladislav I. (1440 – 1444), Lendava (Alsólendva, Slovinsko),
minc. zn. A – obrátené B, denár 1440 – 1441 (1).

- Lit.: Pohl 1982, 140 – 1; Huszár 1979, č. 602a.
0,72 G; 18,5 MM. EVID. Č.: N 13721 (TAB. 2, Č. 2).
3. Uhorsko, Vladislav I. (1440 – 1444), Lendava (Alsólendva, Slovinsko),
minc. zn. A – B, denár 1442 – 1443 (1).
Lit.: Pohl 1982, 143 – 2; Huszár 1979, č. 603.
0,54 G; 14 MM. EVID. Č.: N 13714 (TAB. 2, Č. 3).
4. Uhorsko, Vladislav I. (1440 – 1444), Pátkostolie (Pécs)?,
minc. zn. P – A, denár (1). Lit.: Pohl 1982, 143 – 3; Huszár 1979, č. 603.
0,81 G; 16,6 MM. EVID. Č.: N 13717 (TAB. 2, Č. 4).
5. Uhorsko, Vladislav I. (1440 – 1444), Budín (Buda),
minc. zn. B – n s hviezdíčkou, denár 1442 – 1443 (1).
Lit.: Pohl 1982, 143 – 7; Huszár 1979, č. 603.
0,82 G; 16 MM. EVID. Č.: N 13716 (TAB. 2, Č. 5).
6. Uhorsko, Vladislav I. (1440 – 1444), neznáma,
minc. zn. srdce – I, denár 1442 – 1443 (1).
Lit.: Pohl 1982, 143 – 25; Huszár 1979, č. 603.
0,51 G; 15,2 MM. EVID. Č.: N 13715 (TAB. 2, Č. 6).
7. Uhorsko, Vladislav I. (1440 – 1444), Lendava (Alsólendva, Slovinsko),
minc. zn. A – I, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 145 – 4; Huszár 1979, č. 607.
0,45 G; 14,7 MM. EVID. Č.: N 13719 (TAB. 2, Č. 7).
8. Uhorsko, Vladislav I. (1440 – 1444), Budín (Buda),
minc. zn. B – n s hviezdíčkou, denár 1443 (1).
Lit.: Pohl 1982, 145 – 8; Huszár 1979, č. 607.
0,48 G; 14,8 MM. EVID. Č.: N 13718 (TAB. 2, Č. 8).
9. Uhorsko, Vladislav I. (1440 – 1444), neznáma, minc. zn. I – h, denár 1443 (1).
Lit.: Pohl 1982, 145 – 30; Huszár 1979, č. 607.
0,40 G; 13,5 MM. EVID. Č.: N 13720 (TAB. 2, Č. 9).
10. Uhorsko, Vladislav I. (1440 – 1444), Budín (Buda),
minc. zn. B – n s hviezdíčkou, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 147 – 4; Huszár 1979, č. 609.
0,86 G; 17,5 MM. EVID. Č.: N 13713 (TAB. 2, Č. 10).
11. Uhorsko, Ladislav V./Ján Jiskra (1440 – 1452), neznáma,
minc. zn. I – R, denár 1442 (1).
Lit.: Pohl 1982, 150; Huszár 1979, č. 643.
0,46 G; 13 MM. EVID. Č.: N 13730 (TAB. 2, Č. 11).
- POZNÁMKA: NEPUBLIKOVANÁ MINCOVÁ ZNAČKA.

4. TABUĽKA MINCÍ Z NÁLEZU
DEMANDICE 2 (1 – 21)

12. Uhorsko, Ladislav V./Ján Jiskra (1440 – 1452), Kremnica,
minc. zn. K – P, denár 1444 (1). Lit.: Pohl 1982, 157 – 2;
Huszár 1979, č. 650.
0,82 g; 18,3 mm. EVID. Č.: N 13731 (TAB. 2, Č. 12).
13. Uhorsko, Ladislav V./Ján Jiskra (1440 – 1452), Kremnica,
minc. zn. K – P s krížikom, denár 1447 – 1451 (1).
Lit.: Pohl 1982, 160 – 1; Huszár 1979, č. 654.
0,64 g; 17 mm. EVID. Č.: N 13732 (TAB. 2, Č. 13).
14. Uhorsko, Ladislav V./Ján Jiskra (1440 – 1452), Smolník?,
minc. zn. S – D, denár 1451 – 1452 (1).
Lit.: Pohl 1982, 163 – 2; Huszár 1979, č. 657.
0,48 g; 14 mm. EVID. Č.: N 13733 (TAB. 2, Č. 14).
15. Uhorsko, Ján Huňadi /Hunyady/ (1446 – 1453), Budín (Buda),
minc. zn. B – n s hviezdíčkou, denár 1446 (1).
Lit.: Pohl 1982, 175 – 1; Huszár 1979, č. 618.
0,49 g; 14,6 mm. EVID. Č.: N 13722 (TAB. 2, Č. 15).
16. Uhorsko, Ján Huňadi (1446 – 1453), Sibiň (Sibiu),
minc. zn. h – P, denár 1446 (1).
Lit.: Pohl 1982, 175 – 4; Huszár 1979, č. 618.
0,50 g; 13,3 mm. EVID. Č.: N 13723 (TAB. 2, Č. 16).
17. Uhorsko, Ján Huňadi (1446 – 1453), Sibiň (Sibiu),
minc. zn. h – x, denár 1446 (1).
Lit.: Pohl 1982, 175 – 5; Huszár 1979, č. 618.
0,33 g; 13,3 mm. EVID. Č.: N 13724 (TAB. 2, Č. 17).
18. Uhorsko, Ján Huňadi (1446 – 1453), Veľká Baňa (Baia Mare),
minc. zn. n – A, denár 1446 (1).
Lit.: Pohl 1982, 175 – 6; Huszár 1979, č. 618.
0,42 g; 14,8 mm. EVID. Č.: N 13725 (TAB. 2, Č. 18).
19. Uhorsko, Ján Huňadi (1446 – 1453), Veľká Baňa (Baia Mare),
minc. zn. n – c, denár 1446 (1).
Lit.: Pohl 1982, 175 – 7; Huszár 1979, č. 618.
0,39 g; 14 mm. EVID. Č.: N 13726 (TAB. 2, Č. 19).
20. Uhorsko, Ján Huňadi (1446 – 1453), Budín (Buda),
minc. zn. B – n, denár 1447 – 1451 (1).
Lit.: Pohl 1982, 177 – 2; Huszár 1979, č. 620.
0,77 g; 15,8 mm. EVID. Č.: N 13727 (TAB. 2, Č. 20).
21. Uhorsko, Ján Huňadi (1446 – 1453), Brašov

(Braşov, Brassó, Kronstadt), minc. zn. C – x, denár 1447 – 1450 (1).

Lit.: Pohl 1982, 177 – 5; Huszár 1979, č. 620.

0,87 G; 17 MM. EVID. Č.: N 13728 (TAB. 2, Č. 21).

22. Uhorsko, Ján Huňadi (1446 – 1453), Budín (Buda), minc. zn. B – I, denár 1451 – 1452 (1).

Lit.: Pohl 1982, 179; Huszár 1979, č. 623.

0,78 G; 17,8 MM. EVID. Č.: N 13729 (TAB. 2, Č. 22).

DEMANDICE 3 (1463 – 1486/1490)

1. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Budín (Buda), minc. zn. B – I, obolus 1463 (1).

Lit.: Pohl 1982, 207 – 2; Huszár 1979, č. 707.

0,255 G; 10,4 MM. EVID. Č.: N 13768 (TAB. 3, Č. 1).

2. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica, minc. zn. K – A, denár 1464 (1).

Lit.: Pohl 1982, 208; Huszár 1979, č. 708.

0,515 G; 16,3 MM. EVID. Č.: N 13734 (TAB. 3, Č. 2).

POZNÁMKA: NEPUBLIKOVANÁ MINCOVÁ ZNAČKA.

3. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Budín (Buda), minc. zn. B – S, denár 1465 (1).

Lit.: Pohl 1982, 210 – 1; Huszár 1979, č. 710.

0,54 G; 13,8 MM. EVID. Č.: N 13735 (TAB. 3, Č. 3).

4. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Veľká Baňa (Baia Mare), minc. zn. n – e, denár 1465 (1).

Lit.: Pohl 1982, 210 – 11; Huszár 1979, č. 710.

0,388 G; 14,4 MM. EVID. Č.: N 13736 (TAB. 3, Č. 4).

5. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Budín (Buda), minc. zn. B – podkova s krížikom, denár 1469 (1).

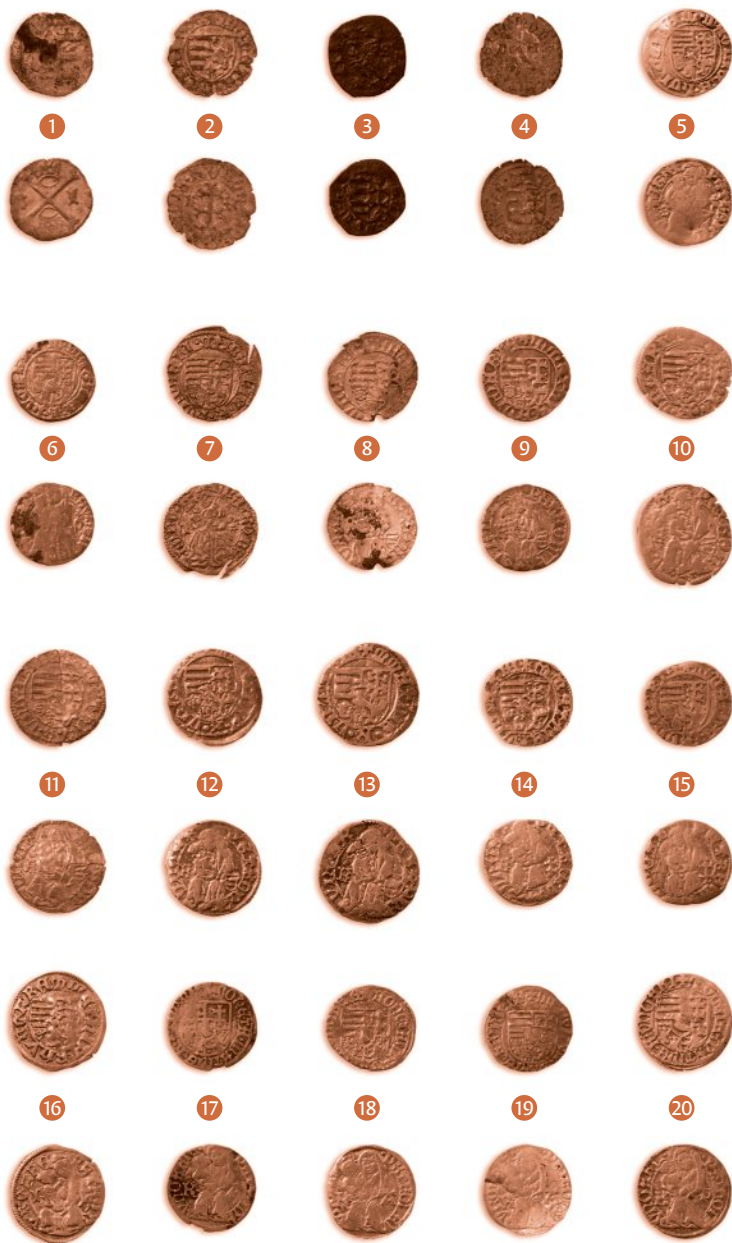
Lit.: Pohl 1982, 216 – 5; Huszár 1979, č. 717, ale opis: VnGARIE.

0,625 G; 15,7 MM. EVID. Č.: N 13737 (TAB. 3, Č. 5).

6. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Budín (Buda), minc. zn. B – podkova s krížikom, denár 1469 (1).

Lit.: Pohl 1982, 216 – 5; Huszár 1979, č. 717, ale opis: v slove MaThie namiesto T je G.

0,506 G; 15,4 MM. EVID. Č. N 13738 (TAB. 3, Č. 6).

4. TABUĽKA MINCÍ Z NÁLEZU
DEMANDICE 3 (1 – 39)

7. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Košice,
minc. zn. C – falia, denár 1468 (1).
Lit.: Pohl 1982, 216 – 6; Huszár 1979, č. 717.
0,539 G; 16 MM. EVID. Č.: N 13739 (TAB. 3, Č. 7).
8. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – štít, denár 1467 – 1469 (1).
Lit.: Pohl 1982, 216 – 9; Huszár 1979, č. 717.
0,449 G; 16,3 MM. EVID. Č.: N 13740 (TAB. 3, Č. 8).
9. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – štít, denár 1467 – 1469 (1).
Lit.: Pohl 1982, 216 – 9; Huszár 1979, č. 717.
15,8 MM; 0,507 G. EVID. Č.: N 13741 (TAB. 3, Č. 9).
10. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – štít, denár 1467 – 1469 (1).
Lit.: Pohl 1982, 216 – 9; Huszár 1979, č. 717.
0,586 G; 16,5 MM. EVID. Č.: N 13742 (TAB. 3, Č. 10).
11. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – štít, denár 1467 – 1469 (1).
Lit.: Pohl 1982, 216 – 9; Huszár 1979, č. 717.
0,603 G; 16,5 MM. EVID. Č.: N 13743 (TAB. 3, Č. 11).
12. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – štít, denár 1467 – 1469 (1).
Lit.: Pohl 1982, 216 – 9; Huszár 1979, č. 717.
0,533 G; 16 MM. EVID. Č.: N 13744 (TAB. 3, Č. 12).
13. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – štít, denár 1467 – 1469 (1).
Lit.: Pohl 1982, 216 – 9; Huszár 1979, č. 717.
0,592 G; 16 MM. EVID. Č.: N 13745 (TAB. 3, Č. 13).
14. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – dvojkríž, denár 1469 (1).
Lit.: Pohl 1982, 216 – 10; Huszár 1979, č. 717.
0,520 G; 16 MM. EVID. Č.: N 13747 (TAB. 3, Č. 14).
15. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – dvojkríž, denár 1469 (1).
Lit.: Pohl 1982, 216 – 10; Huszár 1979, č. 717.
0,537 G; 15,7 MM. EVID. Č.: N 13748 (TAB. 3, Č. 15).
16. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Veľká Baňa (Baia Mare),

minc. zn. n – prekrížené kladivká, denár 1481 – 1487 (1).

Lit.: Pohl 1982, 216 – 13; Huszár 1979, č. 717, ale opis hVnGARE na averze a reverze VnGARE.

0,485 g; 16,2 mm. EVID. Č.: N 13746 (TAB. 3, Č. 16).

17. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – A, denár 1484 (1).

Lit.: Pohl 1982, 219 – 2; Huszár 1979, č. 718.

0,508 g; 16 mm. EVID. Č.: N 13751 (TAB. 3, Č. 17).

18. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – A, denár 1484 (1).

Lit.: Pohl 1982, 219 – 2; Huszár 1979, č. 718.

0,688 g; 16,3 mm. EVID. Č.: N 13752 (TAB. 3, Č. 18).

19. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – A, denár 1484 (1).

Lit.: Pohl 1982, 219 – 2; Huszár 1979, č. 718.

0,553 g; 15,9 mm. EVID. Č.: N 13753 (TAB. 3, Č. 19).

20. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P, denár 1486 (1).

Lit.: Pohl 1982, 219 – 4; Huszár 1979, č. 718.

0,541 g; 16,3 mm. EVID. Č.: N 13749 (TAB. 3, Č. 20).

21. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P, denár 1486 (1).

Lit.: Pohl 1982, 219 – 4; Huszár 1979, č. 718.

0,476 g; 16,4 mm. EVID. Č.: N 13750 (TAB. 4, Č. 1).

22. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – V, denár (1).

Lit.: Pohl 1982, 219 – 6; Huszár 1979, č. 718 reverz, averz: č. 717.

0,669 g; 16,3 mm. EVID. Č.: N 13754.

POZNÁMKA: HYBRIDNÁ RAZBA (TAB. 4, Č. 2).

23. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P, denár 1486 (1).

Lit.: Pohl 1982, 221 – 1; Huszár 1979, č. 719.

0,405 g; 15,8 mm. EVID. Č.: N 13755 (TAB. 4, Č. 3).

24. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – V/A, denár 1476 – 1478 (1).

Lit.: Pohl 1982, 221 – 4; Huszár 1979, č. 719.

0,488 g; 16 mm. EVID. Č.: N 13756 (TAB. 4, Č. 4).

25. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – V/A, denár 1476 – 1478 (1).
Lit.: Pohl 1982, 221 – 4; Huszár 1979, č. 719.
0,499 G; 15,4 MM. EVID. Č.: N 13757 (TAB. 4, Č. 5).
26. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – V/A, denár 1476 – 1478 (1).
Lit.: Pohl 1982, 221 – 4; Huszár 1979, č. 719.
0,593 G; 16,6 MM. EVID. Č.: N 13758 (TAB. 4, Č. 6).
27. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Veľká Baňa (Baia Mare),
minc. zn. n – c, denár 1470, 1474 (1).
Lit.: Pohl 1982, 222 – 6; Huszár 1979, č. 720.
0,517 G; 15,8 MM. EVID. Č.: N 13767 (TAB. 4, Č. 7).
28. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P/rozeta, denár 1486 – 1490 (1).
Lit.: Pohl 1982, 223 – 1; Huszár 1979, č. 722.
0,539 G; 15 MM. EVID. Č.: N 13759 (TAB. 4, Č. 8).
29. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P/rozeta, denár 1486 – 1490 (1).
Lit.: Pohl 1982, 223 – 1; Huszár 1979, č. 722.
0,665 G; 15 MM. EVID. Č.: N 13760 (TAB. 4, Č. 9).
30. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P/rozeta, denár 1486 – 1490 (1).
Lit.: Pohl 1982, 223 – 1; Huszár 1979, č. 722.
0,601 G; 15,4 MM. EVID. Č.: N 13761 (TAB. 4, Č. 10).
31. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P/rozeta, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 223 – 1; Huszár 1979, č. 722.
0,488 G; 15,3 MM. EVID. Č.: N 13762 (TAB. 4, Č. 11).
32. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P/rozeta, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 223 – 1; Huszár 1979, č. 722.
0,496 G; 15,3 MM. EVID. Č.: N 13763 (TAB. 4, Č. 12).
33. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P/rozeta, denár (1).
Lit.: Pohl 1982, 223 – 1; Huszár 1979, č. 722.
0,53 G; 15,3 MM. EVID. Č.: N 13764 (TAB. 4, Č. 13).
34. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,

minc. zn. K – P/rozeta, denár (1).

Lit.: Pohl 1982, 223 – 1; Huszár 1979, č. 722.

0,628 G; 15,2 MM. EVID. Č.: N 13765 (TAB. 4, Č. 14).

35. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P/rozeta, denár (1).

Lit.: Pohl 1982, 223 – 1; Huszár 1979, č. 722.

0,511 G; 15,3 MM. EVID. Č.: N 13766 (TAB. 4, Č. 15).

36. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – P/rozeta, obolus (1).

Lit.: Pohl 1982, 220 – 5; Huszár 1979, č. 728.

0,372 G; 12,7 MM. EVID. Č.: N 13769 (TAB. 4, Č. 16).

37. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – ?, obolus (1).

Lit.: Pohl 1982, 220; Huszár 1979, č. 728.

0,305 G; 12,2 MM. EVID. Č.: N 13770 (TAB. 4, Č. 17).

38. Uhorsko, Matej Korvín (1458 – 1490), Kremnica,
minc. zn. K – ?, obolus (1).

Lit.: Pohl 1982, 220; Huszár 1979, č. 728.

0,312 G; 12,3 MM. EVID. Č.: N 13771 (TAB. 4, Č. 18).

39. Patriarchát Aquileja, Ludovico II. (1412 – 1420), denár/denaro o soldo.

Lit.: Bernardi 1975, s. 159, č. 69.²

0,556 G; 17,2 MM. EVID. Č. N 13772 (TAB. 4, Č. 19).

Popisované súbory patria medzi zaujímavé nálezy, ktoré reálne odrážajú menové pomery v Uhorsku v 15. storočí. Nálezy sú zložené takmer zo všetkých typov mincí, ktoré obiehali v tomto období. Keďže ide o tri súbory mincí z rôznych historicko-peňažných období 15. storočia, pristúpime k ich hodnoteniu samostatne.

Najstaršiu skupinu zo všetkých nálezov tvorí súbor pomenovaný ako **Demandice I**, ktorý pozostáva z mincí dvoch panovníkov, a to kráľovnej Márie (1382 – 1387) a jej manžela Žigmunda Luxemburského (1387 – 1437). Mince sú z krátkeho obdobia vymedzeného približne rokmi 1384 – 1434/1436, pričom 11 denárov patrí kráľovnej Márii. Predstavujú jej dva najmasovejšie

2 BERNARDI, Giulio. *Monetazione del Patriarcato di Aquileia*. Trieste : Edizioni Lint, 1975.

produkované typy s „korunou“ (H 569) a s písmenom „m“ (H 566, H = Huszár). Denáre H 569 sa dlho považovali za mladšie a podľa mnohých odborníkov sa razili v rokoch 1384/1386 – 1395.³ Razba týchto mincí je dobre podchytená písomnými prameňmi. Kráľovná Mária vydala v roku 1384 nariadenie, podľa ktorého sa mali používať denáre nazývané „coronas“, čiže „korunné“.⁴ Keďže druhý typ denára s písmenom „m“ sa považoval za starší, potom sa mali automaticky raziť pred rokom 1384, čiže v roku 1383.⁵ Ide však o pomerne časté mince, čo viedlo k pochybnostiam o ich jednoročnej produkcii. Pravdepodobne tento fakt podnietil Artura Pohla k tomu, aby ich razbu posunul do rokov 1383 – 1385.⁶ V poslednom období boli oba typy mincí podrobené dôkladnej kritike.⁷ Na základe nej môžeme ich datovanie úplne pozmeniť. Denáre s písmenom „m“ (H 566) sú jednoznačne mladšie a denáre s „korunou“ (H 569) sú staršie. To znamená, že denáre H 569 sa razili už v roku 1384. Ich produkcia sa skončila niekedy pred smrťou Márie v roku 1395, keď ich nahradil nový typ H 566.⁸

Rozdelenie denárov Márie z Demandíc 1 podľa mincovní a mincových značiek odráža situáciu, ktorá je typická pre celé Uhorsko. Zo šiestich denárov typu H 566 sú 2 bez mincových značiek, tri majú značku Ialia – Ialia a jeden je so značkou K. Denáre bez mincových značiek tvoria približne až 41,6 % zo všetkých spracovaných uhorských nálezov, so značkou Ialia – Ialia 43,5 % a s písmenom K len 1,85 %.⁹ Pomerne zaujímavé je rozdelenie denárov typu H 569 podľa mincových značiek. V súbore z Demandíc 1 sú po jednom exemplári mince so značkou T, A a I.¹⁰ Dve mince sú s mincovou značkou C – m, čo možno priradiť ku Kremnici. Po denároch so značkou

3 HUSZÁR, ref. 1, č. 569; POHL, ref. 1, č. 114.

4 KEMÉNY, Lajos. Mária királynő 1384. évi rendelete a „koronás“ dénárókról. In Numizmatikai közlöny, roč. 17, 1918, s. 86 a 87.

5 HUSZÁR, ref. 1, č. 566.

6 POHL, ref. 1, č. 112.

7 TÓTH, Csaba. Pénzverés és pénzforgalom az Anjou-kori Magyarországon : doktori disszertáció. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2002, s. 110-114; TÓTH, Csaba. Mária királynő dénárjainak korrendje. In Az Érem, roč. 58, č. 2, 2002, s. 7-18.

8 TÓTH, Pénzverés és pénzforgalom, ref. 7, s. 114.

9 BUDAJ, Marek. Vývoj kremnickej mincovne vo svetle nálezov mincí v rokoch 1323 až 1437 : dizertačná práca. Bratislava : Univerzita Komenského, 2010, s. 115.

10 V nálezoch sa z nich najčastejšie objavujú exempláre s mincovou značkou A, ktorých je zatiaľ v nálezoch cca 22,8 %, značka I sa objavila len v rozsahu 9,3 % a T len v 3,4 %, pozri BUDAJ, ref. 9, s. 110, tab. 7. Niektorí bádatelia udávajú iné údaje, napríklad TÓTH, ref. 8 uvádza až 36,6 % denárov so značkou A.

A predstavujú uvedené razby druhý najväčší počet v nálezoch, v ktorých sa ich našlo približne 14,4 %.¹¹

Pomerne kompaktnú skupinu tvorí aj 9 mincí Žigmunda Luxemburského (1387 – 1437), ktoré pozostávajú len z troch typov. Dva denáre zastupujú typ H 576, ktorý sa razil v rokoch 1390 – 1427. Uvedené mince sú typické tým, že sa na nich objavujú len jednoduché mincové značky v tvare rozety, hviezdčky, gulôčky, prípadne sú umiestnené rôzne písmená abecedy nad štítom. V demandickom súbore sa nachádzajú exempláre s mincovou značkou I a rozetou nad štítom. Takýto jednoduchý systém mincových značiek nám sťažuje ich priradenie do konkrétnej mincovne. Denáre uvedeného typu predstavujú približne 18,3 % v uhorských nálezoch, čo po parvoch tvorí druhý najväčší počet zo všetkých razieb Žigmunda Luxemburského.¹² Uvedený denár nahradil typ H 578, ktorý je v demandickom súbore zastúpený 5 razbami. Na týchto minciach nastupuje nový a prepracovanejší systém mincových značiek, čo nám uľahčuje ich zaradenie nielen ku konkrétnym mincovniam, ale aj ku komorským grófom. Z piatich mincí boli až 3 vyrazené v Kremnici. Prvá mincová značka K – L patrí Leonardovi Nofrimu (Noffry), ktorý bol hlavným komorským grófom v Uhorsku v rokoch 1436 – 1437.¹³ Uvedený úrad zastával aj v ďalších mincovniach, čo dokladá denár so značkou C – L, ktorý možno zaradiť do Košíc. Z ďalších mincových značiek stojí za zmienku K – S s križikom, ktorá patrí Jánovi Siebenlinderovi. Jeho mince patria medzi najpočetnejšie v uhorských nálezoch.¹⁴ Úrad komorského grófa zastával v Kremnici a Baia Mare v rokoch 1431 – 1437. Posledné 2 mince zo súboru z Demandíc 1 možno považovať za veľmi zaujímavé razby. Ide o najmenší nominál razený Žigmundom Luxemburským – ducat, z ktorého išlo 10 kusov do 1 denára. Ich produkcia začala v roku 1427 a v obehu nahradili ďalšiu drobnú mincu – parvus. Názov ducat sa vžil z toho dôvodu, že sa razili podľa vzoru valašských mincí nazývaných ducati. Z obehu boli stiahnuté už v roku 1430, lebo rýchlo podliehali inflácii. Kvôli ich krátkej produkcii patria medzi relatívne vzácne mince a v uhorských nálezoch sa objavujú len sporadicky. Evidujeme ich len v rozsahu 0,70 % zo všetkých Žigmundových razieb.¹⁵

11 BUDAJ, ref. 9, s. 110, tab. 7.

12 BUDAJ, ref. 9, s. 161, 188 a 189, tab. 14.

13 LENGUEL, András. *Aranykönyv. 1325 – 1540*. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum – Pannonia Terra Numizmatika, 2013, č. 18/24.

14 Dukáty s jeho značkami sa objavujú v 16,4 % nálezov. BUDAJ, ref. 9, 135-137, tab. 10.

15 BUDAJ, ref. 9, s. 177.

Ducaty sa síce razili vo viacerých mincovniach Uhorska, ale v ich produkcii bola dominantná najmä Kremnica. Skoro polovicu týchto mincí v nálezoch tvoria razby pochádzajúce z uvedenej mincovne.¹⁶ Ďalšou dôležitou a nezodpovedanou otázkou zostáva, kedy došlo k ukrytiu uvedenej finančnej hotovosti. Na tomto mieste jednoznačne narážame na tradičné problémy, ktoré vznikajú pri neodbornom vyzdvihnutí náleзов. Nemáme žiadne informácie o presnom mieste nálezu, kontexte jeho objavenia a nevieme ani to, či sa zachoval celý. Najmladšie mince v súbore pochádzajú z posledných rokov Židmundovej vlády. Ide o spomínané denáre s mincovými značkami K – L a C – L, ktoré boli produkované v rokoch 1436 – 1437. S uvedeným obdobím ešte môže súvisieť doznievajúca činnosť husitských vojsk na území Uhorska. Ich aktívne pôsobenie síce vrcholilo v roku 1435, ale nie je vylúčené, že sa tu izolované skupiny mohli zdržiavať aj dlhšie obdobie. Okolie Demandíc bolo viackrát dobýjané husitmi. V neďalekých Leviciach totiž pôsobil Peter Čech, ktorý bol tekovským županom od roku 1412. Aktívne vystupoval na strane kráľa a zúčastnil sa protihusitských bojov.¹⁷ Okolie Levíc bolo niekoľkokrát napadnuté husitmi, ktorí sa tu spomínajú v rokoch 1431 a 1433.¹⁸

Podobne ako predchádzajúci súbor mincí aj 22 exemplárov z Demandíc 2 tvorí chronologicky jednoliaty celok. Všetky razby sú z rozmedzia 9 – 10 rokov a pochádzajú od troch rôznych panovníkov. Na rozdiel od predchádzajúceho nálezu však tieto reprezentujú úplne iné historické obdobie. Po roku 1440 vypukla na území Uhorska občianska vojna medzi prívržencami novozvoleného kráľa Vladislava I. (1440 – 1444) a práve narodeného Ladislava (V.), ktorého zastupovala jeho matka Alžbeta. Krajina sa rozpadla na dve časti. Severnú oblasť, čiže dnešné Slovensko s dvomi mincovými komorami nachádzajúcimi sa v Kremnici a Košiciach, ovládal Ladislav V., ktorého záujmy okrem Alžbety zastupoval aj Ján Jiskra z Brandýsa. Vo zvyšnej časti Uhorska razil mince Vladislav I. Občianska vojna spôsobila v krajine obrovské hospodárske problémy, čoho výsledkom bola razba nekvalitných, často len medených mincí. Infláciu pravdepodobne odštartovala samotná Alžbeta,

16 BUDAJ, ref. 9, s. 177.

17 Bližšie k Petrovi Čechovi pozri: DVOŘÁKOVÁ, Viera. *Šľachta na Slovensku za Žigmunda Luxemburského. 1387 – 1437: kandidátska dizertácia*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1998, s. 46-50 a 140; LYSÝ, Miroslav. *Vpády husitov a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432 – 1435*. In *Historický časopis*, roč. 55, č. 4, 2007, s. 633-657.

18 VARŠIK, Branislav. *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1965, s. 80 a 231.

ktorá razila v roku 1440 ešte 4 a $\frac{1}{2}$ -lótové mince (28,1 % Ag) a v roku 1441 už len 2-lótové (12,5 % Ag).¹⁹ Razby oboch panovníkov sa našli aj v nami skúmanom súbore mincí. Z 22 mincí patrí Vladislavovi I. 10 exemplárov, ktoré vykazujú zaujímavú typologickú variabilitu. V jedinom exemplári je zastúpený typ H 598, ktorý je považovaný za prvú mincu Vladislava I. produkovanú už v roku 1440 (Tab. 2, č. 1).²⁰ Exemplár z demandického súboru bol vyrazený v Budíne a má mincovú značku B – n, ktorá patrí medzi najpočetnejšie z tohto typu.²¹ Budín bol najdôležitejšiou mincovňou, ktorá sa nachádzala v rukách Vladislava I. Medzi zaujímavé mince z demandického súboru patria aj denáre s korunou na averze (Tab. 2, č. 3 – 6). Uvedené razby patria medzi najpočetnejšie denáre Vladislava, lebo sa produkovali minimálne dva roky (1442 – 1443) vo viacerých mincovniach Uhorska. Z Vladislavových mincí pochádza pomerne veľký počet z Lendavy (Alsólendva), ktorá sa nachádza v dnešnom Slovinsku. Uvedené mesto bolo súčasťou panstva významného rodu Bánfiocov, ktorého člen Pavol Bánfi získal v roku 1441 mincové právo od Vladislava I.²² Podľa tohto nariadenia sa tu mali raziť len viedenské fenigy. Na základe mincových značiek sa však dá predpokladať, že sa tu produkovali aj kráľovské denáre.²³ V demandickom súbore sa nachádzajú v skromnejšom počte mince jeho politického protivníka Ladislava V., ktorého zastupoval Ján Jiskra z Brandýsa. Najzaujímavejšou razbou je denár H 643 (Tab. 2, č. 11). Ide o špecifickú mincu, ktorá je vzácna z niekoľkých dôvodov (Obr. 2). Na reverze sú tri bodky medzi jednotlivými štítmami. Pravdepodobne sa takýmto spôsobom označovalo zníženie akosti mincí. Politická a hospodárska kríza sa dotkla aj mincovníctva, čo sa odrazilo v postupnom zhoršovaní kvality drobných mincí. V roku 1440 mali denáre 7 lótov (43,8 % Ag), v roku 1441 už len 4 a $\frac{1}{2}$ lóta (28,1 % Ag) a v roku 1442 to boli len 2 lóty, čiže 12,5 % Ag v minci. S takýmito nekvalitnými mincami nechceli mať komorskí grófi nič spoločného, preto sa na minciach objavili kolektívne značky (napr. K – R =

19 GYÖNGYÖSSY, Márton. *Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon*. Budapest : Gondolat, 2003, s. 32.

20 HUSZÁR, ref. 1, č. 598; POHL, ref. 1, č. 135.

21 POHL, Artur. I. Ulászló király pénzverése. In *Numizmatikai közlöny*, roč. 72 – 73, 1973 – 1974, s. 51.

22 POHL, Artur. Az alsólendvai Bánfi-család pénzverése a 15. században. In *Numizmatikai közlöny*, roč. 70 – 71, 1971 – 1972, s. 71-73.

23 Na Vladislavových denároch sa približne od roku 1441 objavujú mincové značky vo forme písmena A, ktoré sú priradené Lendave (A = Alsólendava). Stredoveký názov pre Lendavu bol totiž Alsólendva, pričom v tvare Alsowlindwa sa spomína aj v nariadení roku 1441.

Kremnícium). Čoraz častejšie znehodnotenie mincí sa na jednotlivých razbách ani neoznačovalo. K poslednému zníženiu akosti došlo v roku 1442, čo sa označilo použitím bodiek medzi štítmí na reverze.²⁴ Nami skúmaná minca pochádza z uvedeného roku. Na denári sa nachádza vzácna kombinácia mincových značiek **I–R**, ktorá sa dosiaľ neobjavila na uvedených typoch mincí. Ich identifikácia je pomerne komplikovaná. Písmeno **I** sa pomerne často objavuje na uhorských minciach 15. storočia, pričom intenzívnejšie ho vidíme už od vlády Žigmunda Luxemburského. Starší slovenskí bádatelia považovali uvedené písmeno za skratku bratislavskej mincovne, čo si odvodili od začiatočného písmena stredovekého názvu pre Bratislavu, čiže **I** = Istropolis.²⁵ Dnes je však evidentné, že uvedené písmeno nemôže patriť Bratislave a budeme musieť k nemu priradiť inú mincovňu.²⁶ Písmeno **I** sa v kombinácii s **R** doteraz na Ladislavových minciach neobjavilo. Poznáme ho jedine z denárov Vladislava I., čo ešte viac sťažuje ich zaradenie.²⁷ Keďže obaja panovníci boli vo vojnovom stave a ovládali inú časť krajiny, je vylúčené, aby obaja razili v jednej mincovni. Pri identifikácii písmena **R** sa ukazujú niekoľko možností. V Ladislavových rukách zostali len dve mincové komory nachádzajúce sa v Kremnici a Košiciach. Z toho dôvodu musela byť aj nami popisovaná minca razená v niektorej z nich. Na minciach Ladislava sa po roku 1440 objavuje pomerne veľa značiek, ktoré majú druhé písmeno **R**. Jednou z možností je, že patria medzi spomínané kolektívne razby, čiže **KR** = Kremnícium. Ide však o menšiu pravdepodobnosť, lebo pri týchto značkách sa ako prvé písmeno uvádzal názov mesta a teda **K** tu zohráva dôležitú úlohu. Druhou možnosťou je, že pod písmenom **R** sa skrýva komorský gróf Konrád Polner, ktorý je v prameňoch často uvádzaný ako Rolner.²⁸ Tu však

24 Tie sa nenachádzajú len na reverze mincí, ale aj na ich averze. Tu sa spravidla nachádzajú bodky po oboch stranách kríža. POHL, Artur. Erzsébet királyné L-betűs verdegégyű pénzei. In Numizmatikai közlöny, roč. 64 – 65, 1965 – 1966, č. 64 – 65, s. 52.

25 HLINKA, Jozef. Bratislavská mincovňa. Bratislava: Obzor, 1982, s. 61.

26 Všetky zhrnuté argumenty proti priradeniu písmena **I** do Bratislavy pozri: UJSZÁSZI, Róbert. Egy elfeledett verdegégyű Albert dénár : Feltevések a 15. századi pozsonyi pénzverés kérdéseihez. In Az érem, roč. 63, č. 2, 2007, s. 3-10; UJSZÁSZI, Róbert. Albrechtov denár so zabudnutou mincovou značkou. Niektoré otázky razby mincí v Bratislave v 15. storočí. In Denarius, č. 2, 2010, s. 52-59; BUDAJ, Marek. Dukáty Žigmunda Luxemburského z rokov 1387 – 1402 a poznámky k otázke ich razby v Bratislave. In Numizmatika, č. 24, 2014, s. 33-38.

27 Ide o denáre typu POHL, ref. 1, č. 141-7 a 147-16. Mincová značka **I – R** sa objavuje aj na quartingoch Žigmunda Luxemburského typu POHL, ref. 1, s. 124-71.

28 V rokoch 1440 – 1443 sa viackrát objavuje v tvaroch ako Rolner, či Roller; podrobnejšie pozri: LEN-

opäť narážame na spomínaný problém, keď razba mincí sa dostala do takej krízy, že komorskí grófi neboli ochotní umiestňovať na mince svoje značky. Preto zostane nateraz bližšia identifikácia uvedenej značky ešte otvorená.

Zvyšných 8 mincí zo súboru **Demandice 2** patrí Jánovi Huňadimu (Hunyady). Ten sa v roku 1446 stal gubernátorom Uhorska s právom razby vlastných mincí. Z demandického súboru patrí až päť mincí k typu H 6r8, ktorý je jednoznačne jeho prvou razbou. Okrem Budína sa uvedené denáre produkovali najmä v mincovniach nachádzajúcich sa na východe krajiny a v Sedmohradsku.²⁹ Bolo to spôsobené tým, že uvedená oblasť bola pevne v jeho rukách, kým severnú časť naďalej ovládal Ján Jiskra. Zvyšné tri mince Jána Huňadiho môžeme považovať za zaujímavé razby. Na ich averze sa nachádza český lev, ktorý je skôr typický pre mince Jána Jiskru. Uvedená zhoda je spôsobená tým, že medzi oboma rivalmi došlo k dohode, podľa ktorej sa mali v celej krajine raziť rovnaké mince.³⁰ Tieto denáre sú dôležité aj z toho dôvodu, že sú najmladšie a datujú ukrytie celej finančnej hotovosti do začiatku 50. rokov 15. storočia. Pri tejto interpretácii však musíme byť opatrní, lebo nevieme, či sa do múzea dostali všetky mince. Z tohto obdobia sa zachovalo niekoľko listín, ktoré sa viažu k Demandiciam, z polovice 15. storočia poznáme aj mená niekoľkých vlastníkov pozemkov.³¹ V roku 1449 sa tu spomína rodina Brighanth a s ňou spríbuznení Lüleiovci, či Ilméry (Lülei, Ilméri).

Posledný zo súborov mincí označený ako Demandice 3 je svojím zložením taktiež veľmi zaujímavý. Pozostáva z 38 denárov Mateja Korvína (1458 – 1490) a z jednej zahraničnej razby pochádzajúcej z Aquileje. Z Matejových mincí sú 4 spred roku 1467, v ktorom sa uskutočnila významná hospodárska reforma. Jej výsledkom bolo ozdravenie meny, ktoré viedlo k razbe 8-lótových denárov s 50 %-ným obsahom striebra. Takéto razby sa od starších líšili tým, že sa na ich reverzy umiestnila Madona s Ježiškom. Takto došlo k ich bezproblémovému odlíšeniu od starších, čiže menej kvalitných mincí. V prípade súboru mincí **Demandice 3** môžeme pochybovať o tom, že ide o jeden poklad mincí. Predreformné denáre sa objavujú len sporadicky spolu s mladšími razbami s Madonou. Je to logické z toho dôvodu, že staré mince boli nekvalitné a nikto ich nebol ochotný prijímať. Okrem toho boli intenzívne sťahované

GYEL, ref. 13, s. 22.

29 POHL, Artur. Hunyadi János pénzverése. In Numizmatikai közlöny, č. 68 – 69, 1969 – 1970, s. 52

30 POHL, ref. 29, s. 52.

31 BAKÁCS, István. Hont vármegye Mohács előtt. Budapest : Akadémiai kiadó, 1971, s. 108.

z obehu a pretavované na nové razby.³² Z predreformných mincí patrí medzi zaujímavé exempláre budínsky obolus (Tab. 3, č. 1). Uvedenú razbu môžeme stotožniť s mincou spomínanou v rozhodnutí krajinského snemu z roku 1463. Podľa nej sa mali raziť kvalitnejšie mince ako v predchádzajúcich rokoch.³³ Na jeden dukát sa malo počítať 100 denárov, prípadne 200 obolov/poldenárov. Z predreformných mincí patrí medzi zaujímavé razby aj denár typu H 708 (Tab. 3, č. 2). Podobne ako pri predchádzajúcej razbe aj túto možno pomerne presne datovať. Na jej reverze sa nachádza kríž vyrastajúci z koruny, čo symbolizuje významnú udalosť spojenú s legitimizáciou Matejovej vlády. V roku 1464 sa totiž kráľovská koruna vrátila z Rakúska a pri tejto príležitosti rozhodol krajinský snem o razbe týchto mincí.³⁴ Vzácnosť uvedenej mince spočíva v tom, že sa na nej nachádza dosiaľ neznáma kombinácia mincových značiek K – A (Tab. 3, č. 2; Obr. 3). Na Matejových minciach sa táto značka nachádza na jeho starších, ale aj mladších razbách.³⁵ U starších mincí sa objavuje výlučne na denároch a oboloch razených v rokoch 1458 – 1462.³⁶ Uvedená kombinácia písmen bola donedávna priradovaná do kremnickej mincovne a nesprávne komorskému grófovi Augustínovi Langsfelderovi. Písmeno K sa interpretovalo ako Kremnica, A ako Augustín. Langsfelder sa ako kremnický komorský gróf objavuje v prameňoch až okolo roku 1484, čiže písmeno A nemohlo znamenať skratku jeho mena v prvých rokoch vlády Mateja Korvína. V rokoch 1461 – 1463 sa v písomných prameňoch častejšie spomína ako komorský gróf v Košiciach a Kremnici Andrej Modrar (Modrer), čo je doložené výskytom jeho značiek na minciach.³⁷ Dosiaľ sa však neobjavil v žiadnom prameni datovanom do roku 1464 a ani sa nepoznala jeho mincová značka na denári H 708, ktorý bol bezpečne razený v tomto roku. Preto možno považovať nami skúmaný exemplár za unikát, ktorý vne-

32 SZÉKELY, György. 15. – 16. századi dénárlelet Kunfehértó határából. Halasi múzeum. In SZAKÁL, Aurél (ed.). Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 125. évfordulójára. Kiskunhalas: Thorma János Múzeum, 1999, s. 367.

33 POHL, Artur. Hunyadi Mátyás birodalmának ezüstpénzei. Budapest : A Magyar éremgyűjtők egyesülete, 1972, s. 10 a 11.

34 POHL, ref. 33, s. 11.

35 Kombinácia písmen K – A na mladších razbách sa objavuje na dukátoch typu LENGYEL, ref. 13, 42/1, na grošoch typu POHL, ref. 1, č. 197 – 1, na denároch a oboloch POHL, ref. 1, č. 205, 219 – 2 a 220 – 1. Ide o mince razené okolo roku 1484 patriace komorskému grófovi Augustínovi Langsfelderovi (Langsfelderovi). Tieto sa však evidentne netýkajú našej problematiky, preto sa im nebudeme venovať.

36 Ide o mince typov POHL, ref. 1, č. 199 – 5, 202 – 3, 203 – 3, 204 – 4 a 205.

37 Súhrnne LENGYEL, ref. 13, s. 22 a 23.

sie viac svetla do pôsobenia komorských grófov v Kremnici. Uvedený denár teda jednoznačne dokladá fakt, že Andrej Modrar pôsobil na čele kremnickej komory aj v roku 1464. Zároveň ide len o druhú kremnickú značku, ktorá sa nachádza na tomto type denára. Prvou je už v literatúre známa kombinácia písmen K – V, ktorej identifikácia je pomerne problematická. Písmeno V bolo v staršej literatúre stotožnené s Veitom Mühlsteinom,³⁸ ale ten v uvedenom roku nie je spomínaný v prameňoch ako komorský gróf. Pre úplnosť treba dodať, že sa na oboloch tohto typu mincí objavuje aj kombinácia značiek K – S, ktorá patrí Štefanovi Mikolovi.³⁹

Zvyšné dva predreformné denáre patria medzi najpočetnejšie razby Mateja Korvína (Tab. 3, č. 3 – 4). Razili sa v dvoch najvýznamnejších mincovniach Uhorska pôsobiacich v Kremnici a Budíne. Ich produkcia musela byť pomerne masívna, lebo sa objavujú pomerne často. Ide o inflačné razby, ktoré sú už na prvý pohľad medené. Ich nízka kvalita sa vysvetľuje tým, že je to typická „vojnová“ razba.⁴⁰ Matej Korvín sa v roku 1465 dostal do vojny na dvoch frontoch, pričom okrem tureckých výprav musel bojovať aj proti cisárovi Fridrichovi. Podľa niektorých zistení mali tieto mince len 12 % striebra a patrili medzi najhoršie razby Mateja Korvína.⁴¹

Pomerne v hojnom počte sú zastúpené poreformné denáre, ktoré patria medzi kvalitné razby. Po roku 1467 mali mať všetky strieborné mince akosť 8 lótov, čo predstavuje 50 % Ag v minci. Takéto kvalitné razby sa stali medzi obyvateľstvom pomerne rýchlo obľúbenými platidlami. Ich masovejší obeh dokladá aj častý výskyt v uhorských pokladoch. Vďaka svojej kvalite zostali dlho v obehu a v nálezoch sa objavujú ešte v prvej polovici 16. storočia.⁴² Z 34 kusov poreformných denárov je 11 typu H 717, ktorý je zároveň prvou razbou po roku 1467 (Tab. 4, č. 5 – 16). Z nich až 8 pochádza z kremnickej mincovne, čo naznačuje jej dominantné postavenie v tomto období. Na minciach môžeme vidieť viac rôznych opisových a ikonografických variantov, čo svedčí o akomsi skúšaní a hľadaní nových prvkov pri zavedení novej reformy. Uvedené denáre sa razili v piatich mincovniach Uhorska (Kremnica, Koši-

38 POHL, ref. 1, č. 208 – 7 a 209 – 3; POHL, Artur. *Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325 – 1540)*. Graz : Akademische druck- u. Verlagsanstalt, 1974, s. 51, 59 tab.

39 POHL, ref. 1, č. 209 – 2.

40 POHL, ref. 33, s. 11.

41 POHL, ref. 33, s. 11.

42 SZÉKELY, György. *Hunyadi Mátyás madonnás denárjai a pénzforgalomban*. In *A Magyar Numizmatikai Társulat Évkönyve 1981 – 1982*, Budapest : Magyar Numizmatikai Társulat, 1991, s. 177-188.

ce, Budín /Buda/, Veľká Baňa /Baia Mare/ a Sibiň /Sibiu/. V demandickom náleze sa len sporadicky objavujú razby z Košíc a Budína, čo symbolizuje doznievanie týchto denárov a predznamenáva čoskorý zánik oboch mincovní. Až päť mincí v demandickom súbore patrí k ďalšiemu typu H 718 (Tab. 3, č. 17 – 20 a Tab. 4, č. 1). Ide o veľmi zaujímavé mince pochádzajúce zo 70. rokov 15. storočia. Ich špecifikom je, že boli razené výlučne v Kremnici. Po uzatvorení mincovní v Budíne (v roku 1470) a v Košiciach (v roku 1468) sa kremnická mincovňa stala v Uhorsku dominantnou. Uvedený stav odráža aj demandický súbor. Oba zmienené typy mincí H 717 a 718 na seba nadväzujú chronologicky, čo dokladá zaujímavá hybridná razba (č. 22 a Tab. 4, č. 2). Denáre typu H 718 vystriedal niekedy v druhej polovici 70. až začiatku 80. rokov 15. storočia typ H 719. Ten má úplne nové zobrazenie Madony, ktorej závoj na hlave vystriedala koruna a Ježiško sa presunul z pravej do ľavej ruky. V demandickom súbore sú 4 takéto mince, ktoré majú mincové značky K – V/A (Tab. 4, č. 4, 6). Patria medzi pomerne bežné razby v uhorských nálezoch.⁴³ V demanickom súbore je dobre zastúpený aj typ H 722 (Tab. 4, č. 8-15). Ide o poslednú mincu Mateja Korvína, ktorá bola razená v druhej polovici 80. rokov 15. storočia výlučne v Kremnici. Všetky majú mincové značky K – P/ rozeta, ktoré ich priradujú Petrovi Schaiderovi. Jeho činnosť je doložená v Kremnici v rokoch 1486 – 1490. Pravdepodobne niekedy v tomto období bol uložený do zeme aj súbor z Demandíc 3. Jedinou zahraničnou mincou v náleze je denár/denaro o soldo Ludovica II. (1412 – 1420) z Aquileje. Ide o typy mincí, ktoré sa od 15. storočia pravidelne objavujú v uhorských nálezoch.⁴⁴ V južných župách Uhorska sa presadili oveľa skôr ako vo zvyšnej časti krajiny. Medzi najpočetnejšie z nich patria denáre Antonia II. (1402 – 1408) a Ludovica II. (1412 – 1420). Aquilejské denáre sa udržali v obehu pomerne dlho a v nálezoch sa sporadicky objavujú ešte na konci 16. storočia.⁴⁵ Ich obľúbenosť v Uhorsku bolo spôsobená nasledujúcimi faktormi:

1) Reverzy sú takmer totožné s uhorskými denármi razenými po mincovej reforme Mateja Korvína v roku 1467. Podobne ako na jeho razbách aj tu sa nachádza Madona s Ježiškom. Oba druhy mincí obiehali spoločne, čo vysvetľuje ich dlhú životnosť v Uhorsku. Matejove denáre patrili totiž ešte

43 SZÉKELY, ref. 32, s. 367.

44 GYÖNGYÖSSY, Márton. Münzen des 15. Jahrhunderts aus Aquileia im mittelalterlichen ungarischen Geldumlauf. In *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae*, roč. 55, 2004, s. 137-159.

45 GYÖNGYÖSSY, ref. 44, s. 149 a 150.

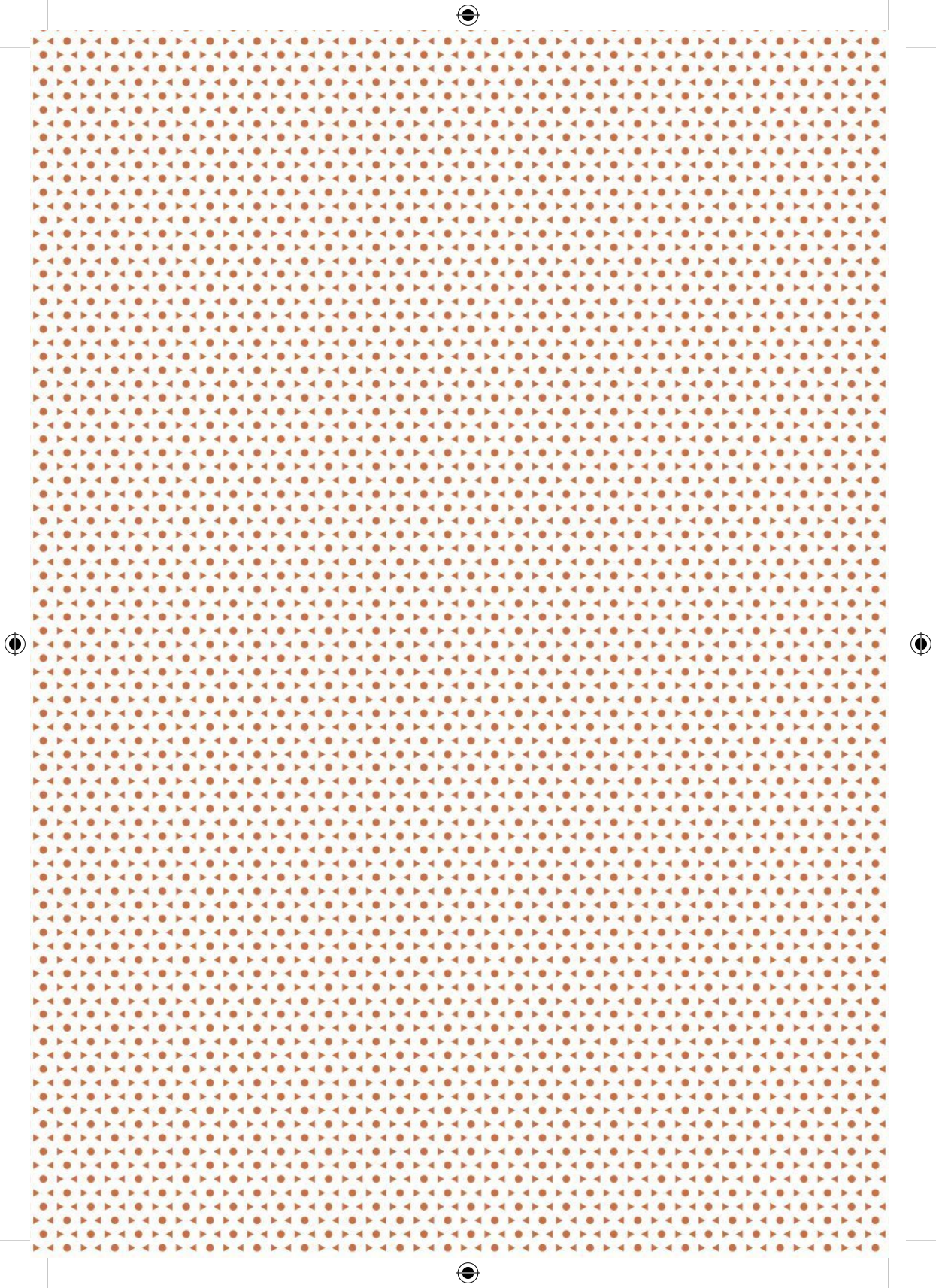
v prvej polovici 16. storočia medzi najdôležitejšie drobné mince v obehu a ich používanie bolo povolené aj vládnymi nariadeniami.

2) Aquilejské denáre mali výbornú akosť, ktorá bola o niečo lepšia ako rýdzosť uhorských denárov.⁴⁶

3) Ich obeh mohol byť uľahčený aj tým, že Uhorsko trpelo najmä v prvej polovici 16. storočia nedostatkom drobných mincí. Tie museli v obehu nahradíť cudzie razby, medzi ktorými nechýbali ani aquilejské denáre.

4) Uvedené mince sa dostali na naše územia aj vďaka intenzívnym kontaktom medzi oboma krajinami. Napríklad už vojská Žigmunda Luxemburského sa často zdržiavali v uvedenom priestore. Bosniacký kráľ Mikuláš Ujlaki bol v roku 1470 dosadený na trón Matejom Korvínom. Mikuláš Ujlaki nechal preraziť aquilejské mince na vlastné razby. V tejto súvislosti netreba zabúdať ani na intenzívne kontakty samotného Mateja Korvína s Apeninským polostrovom.

46 V rokoch 1401 – 1403 sa hmotnosť aquilejských denárov pohybovala v rozmedzí 0,71 – 0,73 g a ich akosť bola medzi 52,1 – 54,2 % Ag v minci. BERNARDI, ref. 2, s. 24. Uhorské denáre mali po mincovej reforme (1467) 50 % Ag v minci a hmotnosť 0,58 g.

POKLAD NOVOVEKÝCH MINCÍ ZO 17. STOROČIA Z TREBATÍC

JÁN HUNKA

Pred rokom 2000 sa údajne v základoch alebo pod prahom (?) jedného starého rodinného domu v Trebaticiach pri Piešťanoch našiel poklad skoro tisíc kusov mincí. Pretože išlo o dom po rodičoch, aj nájdený poklad sa rozdelil ako rodinný majetok medzi súrodencov. V roku 2000 ponúkla svoju časť mincí a asi aj časť jedného zo súrodencov na odpredaj do NBS – Múzea mincí a medailí v Kremnici pani Alžbeta Šimonovičová. V nasledujúcom roku sprostredkovala odpredaj ďalšej časti nález. Je pravdepodobné, že sa tak zachránila väčšina z objavených mincí. V súčasnosti je z tohto nálezu známych 957 mincí, vo fonde múzea sú uložené pod číslami N 11371 až 12046 a N 12170 až 12452. Predajkyňa neposkytla žiadny obal nález. Môžeme preto predpokladať, že buď si ho v čase nález nálezcovia nevšimli (v prípade črepov z hlinenej nádoby), alebo sa rozpadol (v prípade uloženie mincí do plátna, koženého mešteká, drevenej skrinky).

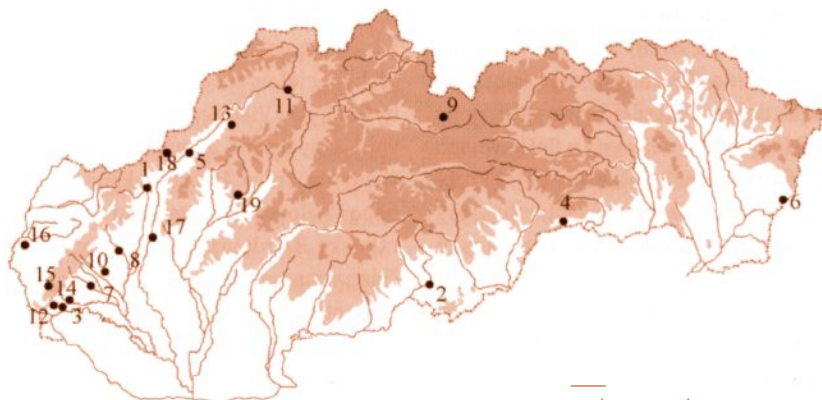
53

ZLOŽENIE NÁLEZU

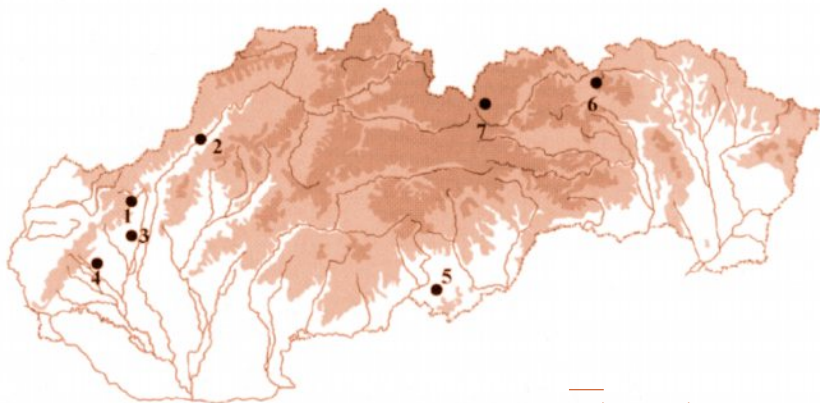
Ako sa už viackrát potvrdilo analýzou desiatok hromadných nálezov mincí zo Slovenska (aj z regiónu Piešťan), od začiatku novoveku bolo obvyklé, že sa do polovice 17. storočia skladali hlavne z uhorských denárových mincí jagelovských a habsburských panovníkov, vyrazených predovšetkým v krem-

nickej mincovni.¹ Aj trebatický poklad pozostáva najmä z uhorských denárov Ľudovíta II. až Mateja II. Tieto boli vyrazené v období od polovice 16. storočia do druhej dekády 17. storočia. Okrem uhorských denárov sme v náleze identifikovali iba šesť zahraničných mincí – tri jednostranné biele peniaze Ferdinanda I. spreď roku 1562 (2 kusy) a Maximiliána II. z roku 1575 (1 kus), dva poľské polgroše Jána I. Albrechta z rokov 1498 – 1501 a 3-grajciar švajčiarskeho mesta Schaffhausen z roku 1585.² Jeden denár Ľudovíta II. (1516 – 1526) bol vyrazený v roku 1526.³ V náleze sa nachádzalo 94 kusov denárov Ferdinanda I. (1526 – 1540) z rokov 1529 – 1564 a 9 kusov so zle zachovanými letopočtami. Popri nich sa objavil aj jeden denár z roku 1555 z mincovne v Baia Mare a jeden denár z košickej mincovne z roku 1527.⁴ Denárov Maximiliána II. (1564 – 1576) z rokov 1565 – 1578 bolo 74 kusov a 7 kusov so zle zachovanými letopočtami. Kremnických denárov Rudolfa II. (1576 – 1608) z rokov 1578 – 1608 sa zistilo 167 kusov, 11 ks malo neidentifikovateľné letopočty. Najmladšie uhorské denáre z pokladu sú z čias vlády Mateja II. (1608 – 1619), konkrétne z rokov 1609 – 1620.⁵ Týchto mincí v popisovanom súbore je 548 kusov a 33 s ťažko identifikovateľnými letopočtami. K uvedeným denárom je nutné pripočítať ešte skupinu 7 mincí vyrazených po roku 1526, u ktorých nie je možné kvôli zlej zachovalosti zistiť meno panovníka a rok ich razby. Zaujímavou súčasťou pokladu z Trebatíc boli falzá uhorských denárov. Zistili sa tri falzá denárov

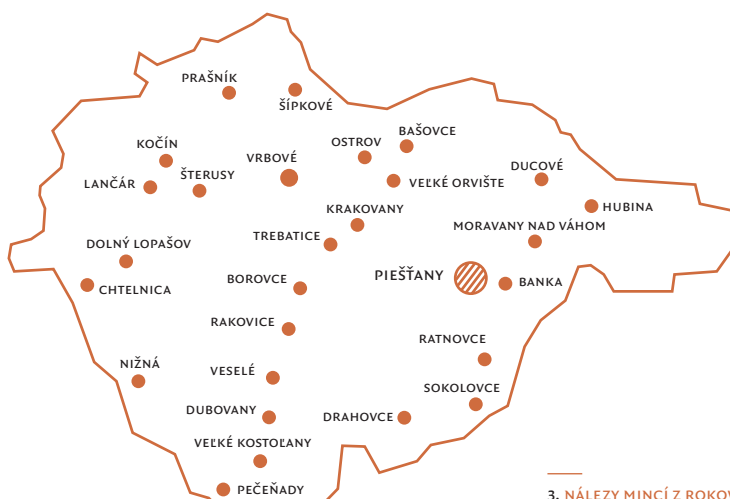
- 1 HLINKA, Jozef – KRASKOVSKÁ, Ľudmila – NOVÁK, Jozef. *Nálezy mincí na Slovensku II.* Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968; HLINKA, Jozef – KOLNÍKOVÁ, Eva – KRASKOVSKÁ, Ľudmila – NOVÁK, Jozef. *Nálezy mincí na Slovensku III.* Bratislava : Veda – Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1978; HUNKA, Ján. Novoveké hromadné nálezy mincí na Slovensku. In *Slovenská numizmatika XII.* Komisia pre numizmatiku pri Vedeckom kolegiu SAV pre historické vedy : Nitra, 1992, s. 67-90; KOLNÍKOVÁ, Eva – HUNKA, Ján. *Nálezy mincí na Slovensku IV.* Nitra : Archeologický ústav SAV, 1994; KLČO, Marián. Numizmatická zbierka Balneologického múzea v Piešťanoch. *Historické súvislosti. Piešťany : Balneologické múzeum v Piešťanoch*, 2000.
- 2 HALAČKA, Ivo. *Mince Zemí koruny české 1526 – 1856 I.* Kroměříž : Česká numismatická společnost, 1987, typ č. 78, 189 alebo 206; KOPICKI, Edmund. *Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polską związanych I/1.* Warszawa : Polskie towarzystwo archeologiczne i numizmatyczne. Komisja numizmatyczna, 1974, s. 289, č. I.; SAURMA, Hugo. *Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von etwa dem Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode.* Berlin : Verlag von Adolph Weyl, 1892, CIV tab., Taf. XXV, č. 749.
- 3 HUSZÁR, Lajos. *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute.* Budapest – München : Corvina Kiadó – Ernst Battenberg Verlag, 1979, so značkou K – B, typ č. 841.
- 4 HUSZÁR, ref. 3, č. 935-936, 942 a 953; MARCO, Jindřich. *Mincovní a mincmistrovské značky na razbách Habsburské monarchie 1519 – 1918.* Praha : Česká numismatická společnost, 1983, č. 366; PETÁCH, Emil. *Dejiny mincovania v Košiciach.* Košice : Východoslovenské múzeum, 1986, s. 174-175, č. 98.
- 5 HUSZÁR, ref. 3, č. 992-993, 1058-1060 a 1139-1141.

1. NÁLEZY MINCÍ NA SLOVENSKU Z ROKOV
1619 – 1621 (BETLENOVO POVSTANIE),
PODĽA BUDAJ 2010

2. NÁLEZY MINCÍ NA SLOVENSKU Z ROKU
1623 (BETLENOVO POVSTANIE),
PODĽA BUDAJ 2010

3. NÁLEZY MINCÍ Z ROKOV 1619 – 1623
Z OKOLIA PIEŠŤAN – PRAŠNÍK (1620),
ŠTERUSY (1619), TREBATICE (1620) A VEĽKÉ
KOSTOLANY (1623)

Ferdinanda I., ktoré napodobovali razby z rokov 1530 – 1539. Prvé falzum má šedé zafarbenie, z opisu vidno iba neúplný letopočet 15.3, na druhej strane vidno Madonu, značku KB a časť opisu PATRIO. Minca má priemer 15 mm a hmotnosť 0,377 g. Druhé falzum je vyrazené na medenom kotúčiku potiahnutom šedým kovom. Na averze je zrejmy letopočet 1539, opis je nečitateľný. Na reverze je Madona, značka K – B, opis PATRONA .*. VNGA. Minca má priemer 15 mm a hmotnosť 0,324 g. Tretie falzum možno bližšie datovať iba do rokov 1527 – 1559. Aj ono je vyrazené na medenom kotúčiku potiahnutom šedým kovom. Čo sa týka námetov, vidno na jednej strane štít a časti opisu FER INNO.A. ND ND, na druhej strane Madonu. Minca má priemer 14 mm a hmotnosť 0,280 g.⁶ Ďalšie falzá boli z čias vlády Mateja II., a to z obdobia rokov 1613 – 1620. Prvé je vyrazené na medenom, možno postriebrenom kotúčiku. Namiesto značky K – B vyryl rytec razidla značku B – B, opis je nezreteľný. Minca má priemer 15 mm a hmotnosť 0,332 g. Druhé falzum je vyrobené z kotúčika zo šedého kovu. Vidno na ňom stiepený štít

6 Falzá napodobujú denáre typu HUSZÁR, ref. 3, č. 935, v rámci pokladu majú čísla N 11595, N 11596 a N 12041.

a z opisu písmená A. AS TRNO a tiež Madonu a časť opisu TRO VM .I RO161. Jej priemer je 13,5 mm, hmotnosť 0,324 g.⁷ Posledné falzum je dosť zložité. Je vyrazené na medenom kotúčiku potiahnutom silnou vrstvou šedého kovu s priemerom 15 mm a hmotnosťou 0,450 g. Na prvý pohľad vyzerá ako denár Rudolfa II., ale na averze je namiesto štiepeného malého znaku Uhorska štvrtý štít s pásmi, dvojkrížom, levom a leopardími hlavami. Nad hranou štítu je skomolený letopočet 162. poukazujúci na denáre Mateja II., ale v opise je časť titulatúry E RO I S AV G H B R. Na reverze je Madona s dieťaťom, značka K – B a text ATRONA * VNGARI, takže základ námetov kopíruje kremnický denár Ferdinanda I. z roku 1562 (Huszár 936). Na spodobnenie Madony sa však zobral ako vzor denár Rudolfa II. z mincovne v Baia Mare razený v rokoch 1581 – 1582 (Huszár 1064). Pri tomto type sa ale neuvádza titulatúra E RO. Ako vzor sa nemohol prevziať ani kremnický denár z čias Ferdinanda II. z rokov 1625 – 1630 (Huszár 1204), pretože neobsahuje titul E RO a Madona je úzka.⁸

Poklad mincí z Trebatíc bol najskôr vytváraný z finančných úspor neznámeho výrobcu poľnohospodárskych alebo remeselníckych produktov. Jeho majiteľ si každý rok odložil do pôvodného obalu (hrnčeka?) zopár mincí, ktoré nestihol počas roka minúť. Mali tvoriť zábezpeku na horšie časy. Ale okolo roku 1620 sa v dôsledku akútneho vonkajšieho politického nebezpečenstva stala táto hotovosť predmetom jej ukrytia do bezpečnej skrýše. Pravdepodobne bol uschovaný v základoch domu tak, ako to uviedli už nálezcovia pokladu, ktorí ho objavili pred rokom 2000. Pretože táto skrýša bola pre ostatných obyvateľov domu neznáma, bezpečne ochránila tu zhromaždené platidlá skoro 280 rokov, až do záveru 90. rokov 20. storočia.

PIEŠŤANY A HROMADNÉ NÁLEZY MINCÍ

Už viackrát bola prezentovaná skutočnosť, že z Piešťan a blízkeho okolia je známych viacero zaujímavých pokladov mincí, z ktorých iba časť je uložená v Balneologickom múzeu v Piešťanoch. Ďalšie sú v Archeologickom ústave SAV v Nitre, či v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave. V piešťanskom múzeu sa nachádzajú nasledujúce dôležité nálezy novovekých mincí:

7 Falzá napodobujú denáre typu HUSZÁR, ref. 3, č. 1141, v rámci pokladu majú čísla N 12038 a N 12040.

8 Falzum napodobuje denáre typu HUSZÁR, ref. 3, č. 1141, v rámci pokladu má číslo N 12039.

4. JEDNOSTRANNÉ ČESKÉ BÍLE
PENIAZE FERDINANDA I. (SPRED 1562)
A MAXIMILIÁNA II. (1575)

5. ŠVAJČIARSKY 3-GROŠ MESTA
SCHAFFHAUSEN Z ROKU 1585

z Hlohovca (ukrytý okolo roku 1520), Krakovian (1616), Šterús (1619), Veľkých Kostolian (1623), Dolného Lopašova (1649), Ostrova (1654) a Chtelnice (1668). Jednotlivé mince vyrazené v 16. – 17. storočí sú známe z nálezísk Banka, Hubina, Chtelnica, Moravany nad Váhom, Veľké Orvište a Vrbové. Až do roku 2000 sa neevidovali väčšie súbory mincí z Trebatíc.⁹ Daná oblasť pozostávajúca z takmer 30 osídlených území bola už od stredoveku, od 12. – 13. storočia, relatívne bohatým regiónom. Realizovala sa tu rozsiahla poľnohospodárska a remeselnícka výroba. Krajom prechádzali skupiny obchodníkov, ktorí skupovali miestne roľnícke a remeselnícke prebytky. V stredoveku a novoveku to bol hlavne výkup dobytky, koní, ovčí, obilia alebo hotových remeselníckych výrobkov. Ľudia z okolia prinášali do Trebatíc obilie, aby ho v miestnom mlyne pomleli na múku. Najstarší záznam o tomto objekte je z roku 1576. Poklad z Trebatíc, zhromaždená finančná hotovosť, mohla vzniknúť dlhodobým obchodom domácich producentov

9 HLINKA – KRASKOVSKÁ – NOVÁK, ref. 1, s. 179; KOLNÍKOVÁ, Eva. Hromadný nález mincí z Krakovian, okres Trnava. In Slovenská numizmatika II. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972, s. 237-238; KLČO, ref. 1, s. 9, 13-14, 16-20 a 22-24 .

tovarov s lokálnymi či zahraničnými obchodníkmi. Už pred rokom 1598 sa uvádza, že obyvatelia obce napríklad zabezpečovali rozvoz soli.¹⁰ Piešťany a okolie tvorilo trvale osídlené územie, kde sa nachádzali menej opevnené sídla bohatých zemepánov, sedliakov, remeselníkov. Hrad bol počas stredoveku krátkodobo asi iba v Krakovanoch, šľachta žila najprv v kúriách a potom v kaštieloch, gazdovia a zvyšok obyvateľov v osadách, dedinách, majeroch a malých mestách. Preto tieto objekty mnohokrát lákali lupičov, zbojníkov, nepriateľských vojakov, aby tu získali potraviny, kone, voly, výrobky či peniaze. V 17. storočí, do ktorého je datované uschovanie trebatického pokladu, tu bola akútna prítomnosť Osmanov, krymských Tatarov, vojakov Štefana Bočkaja a Gabriela Betlena. V danom čase boli na dennom poriadku rôzne politické a konfesijné nepokoje (spory evanjelickej a katolíckej cirkvi).

Uschovanie pokladu najpravdepodobnejšie vyvolala prítomnosť vojsk Gabriela Betlena (1613 – 1629), ktoré rabovali na území celého Slovenska. Vojská Betlena v rokoch 1619 – 1623 viackrát prechádzali týmto krajom smerujúc k Trnave a Bratislave. Tieto akcie dokladajú aj viaceré nálezy mincí, z územia Slovenska je známych asi 30 väčších a menších nálezov.¹¹ Aj v širšom okolí Piešťan sa zistilo viacero ukrytých nálezov mincí súvisiacich s povstaním tohto sedmohradského kniežaťa proti rímsko-nemeckému cisárovi Ferdinandovi II. (1619 – 1637). Výnimočný nález 5230 kusov uhorských, poľských, českých a nemeckých mincí sa našiel v Šterusoch. Najmladšie mince datujú jeho ukrytie do roku 1619. Z Prašníka za Vrbovým sa získali drobnejšie súbory mincí uschované okolo roku 1620. Z Veľkých Kostolian je známy poklad 1242 kusov uhorských denárov, ktorý bol ukrytý asi v roku 1623. Práve ten je značne podobný nálezu z Trebatíc.¹²

K doteraz spomenutým nálezom je nutné pripojiť i poklad z Trebatíc ukrytý okolo roku 1620. Zo všeobecných dejín tejto obce môžeme zostaviť nasledujú-

10 KLČO, Marián. *Okres Piešťany. Stručná história a erby miest a obcí. Piešťany : Balneologické múzeum v Piešťanoch, 2005, vývoj Trebatíc je opísaný na s. 95-98.*

11 BUDAJ, Marek. *Bethlenove povstanie v rokoch 1619 – 1626. Nálezy mincí. In Mince a Bankovky, roč. 3, č. 4, 2010, s. 14-18.*

12 HUNKA, Ján. *Hromadný nález mincí z Veľkých Kostolian. In Slovenská numizmatika XI. Bratislava : Veda – Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990, s. 263-265; HUNKA, Ján – KLČO, Marián. Súbor mincí zo začiatku 17. storočia zo Šterús. In Balneologický spravodajca, č. 37, 2001, s. 161-172; BUDAJ, Marek. Malý súbor novovekých mincí z Prašníka. In Slovenská numizmatika XIX. Nitra: Spoločnosť Antona Točíka – Národný numizmatický komitét SR – Archeologický ústav SAV Nitra, 2011, s. 171-174; HUNKA, Ján. Dva nálezy mincí z Prašníka. In Slovenská numizmatika XX. Nitra: Spoločnosť Antona Točíka – Národný numizmatický komitét SR – Archeologický ústav SAV Nitra, 2015, s. 233-237.*

ci obraz spoločenského vývoja v 16. – 17. storočí. V roku 1549 sa tu uvádza 14 osídlených poddanských port, v roku 1576 o jednu viac – 15 port, ako aj jedna pastierska usadlosť a mlyn. V roku 1598 bolo v obci 72 osídlených domov. Osmanský vpád v roku 1599 priniesol totálny úpadok miestneho osídlenia. V roku 1600 sa tu zistilo len 10 domov. Obec bola v správe Osmanov (Turkov) ešte aj v roku 1663. Obnova osídlenia nastala až začiatkom 18. storočia, keď sa tu v roku 1715 uvádza 34 sedliackych a 24 želiarskych domácností a tiež jedna slobodnícka rodina.¹³ Do neutešených pomerov v obci (1600 – 1610) zasiahli navyše aj akcie Betlenových hajdúchov okolo rokov 1619 – 1623. Ako bolo uvedené, dané aktivity ovplyvnili spoločenský vývoj celej piešťanskej oblasti. Trebatický poklad bol do skrýše ukrytý roku 1620 alebo v rokoch nasledujúcich. Možný čas jeho ukrytia naznačujú veľké akcie Betlenovských vojsk v roku 1621. V snahe prebiť sa do Viedne, srdca Habsburskej monarchie, ovládol v máji Betlen Nitru, Trnavu a Bratislavu so širším okolím. V polovici júna prenikol na východnú Moravu, aby spolu s krnovským vojvodom Jánom Jurajom (1607 – 1623) bojoval s cisárskymi oddielmi. Ovládli časť obcí a mestiečiek ležiacich na moravsko-slovenskom pomedzí. Na väčšie akcie už však nemali dostatočný počet vojakov. Nie je vylúčené, že práve časť pokladov mincí z piešťanskej oblasti ukrytých v rokoch 1619 – 1620 (zo Šterús a Prašníka, tiež Trebatíc) dokladá vyššie uvedené udalosti.¹⁴

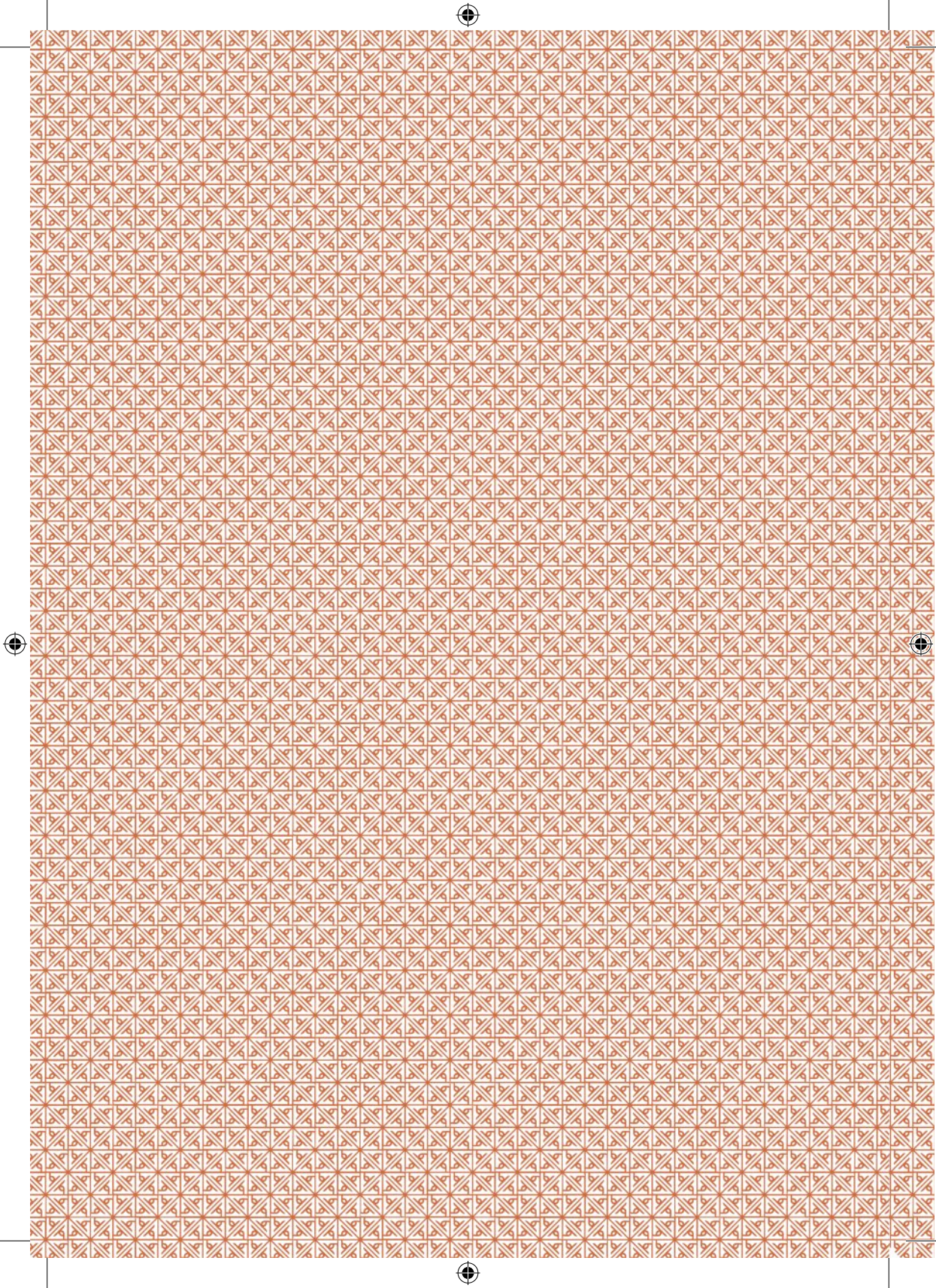
Poklad z Trebatíc pozostával asi z 1000 kusov mincí. Jeho vtedajšiu kurzovú hodnotu možno vyčíslieť na 960 denárov, teda necelých 10 dukátov či 15 toliarov. Určite to nebol majetok veľmi bohatého človeka, išlo skôr o majetok stredne bohatého remeselníka, výrobcu poľnohospodárskych produktov. Prevaha uhorských mincí v náleze poukazuje na skutočnosť, že ak to bol aj obchodník, pôsobil iba na lokálnych trhoch.

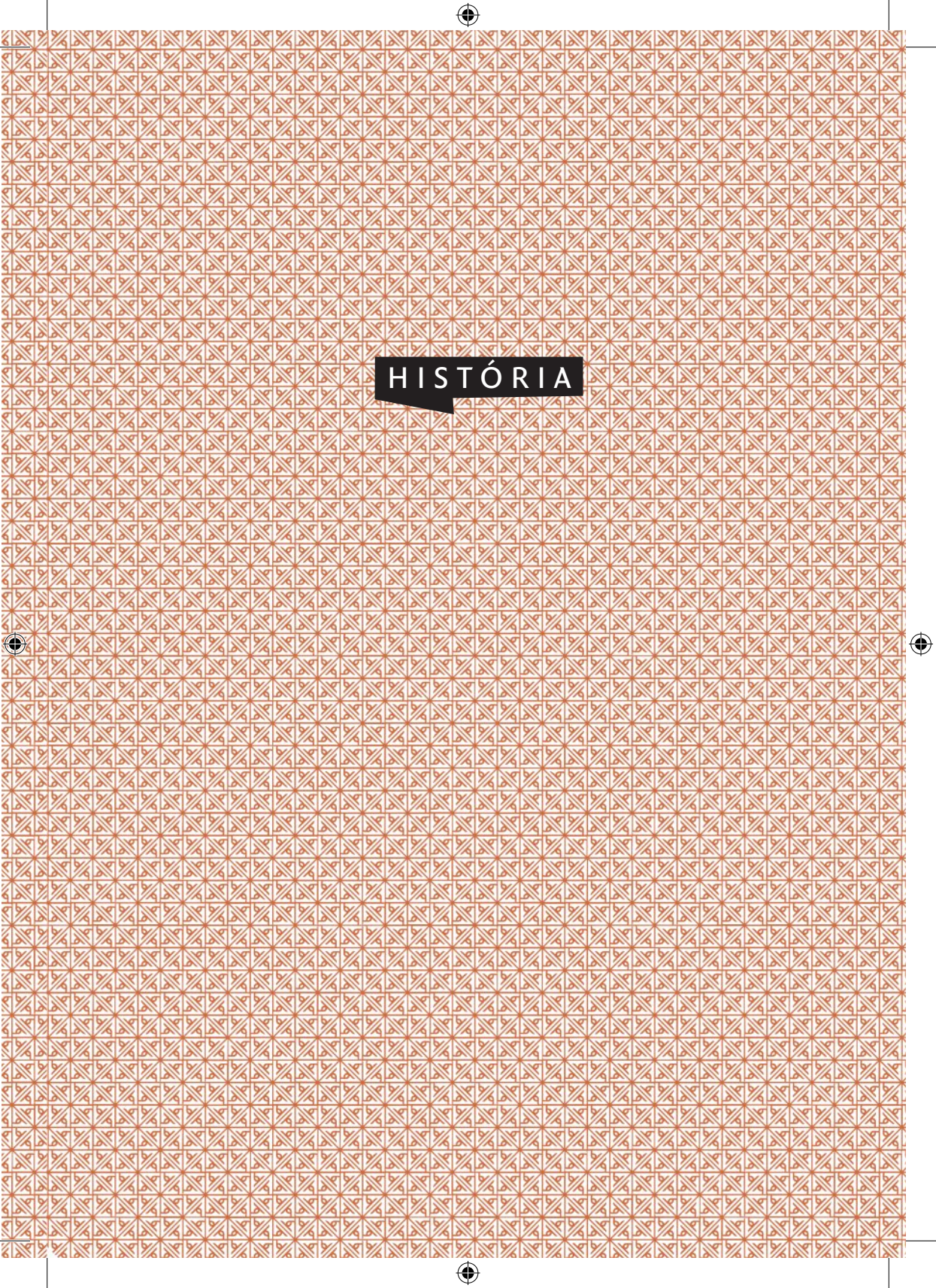
Význam pokladu mincí z Tebatíc:

- 1) popri ďalších troch pokladoch mincí dokladá prítomnosť vojsk Gabriela Betlena v oblasti,
- 2) prítomnosť cudzích mincí v náleze dokladá ich pravidelný (české a poľské mince), resp. menej pravidelný (švajčiarska razba) obeh v širšom okolí Piešťan.

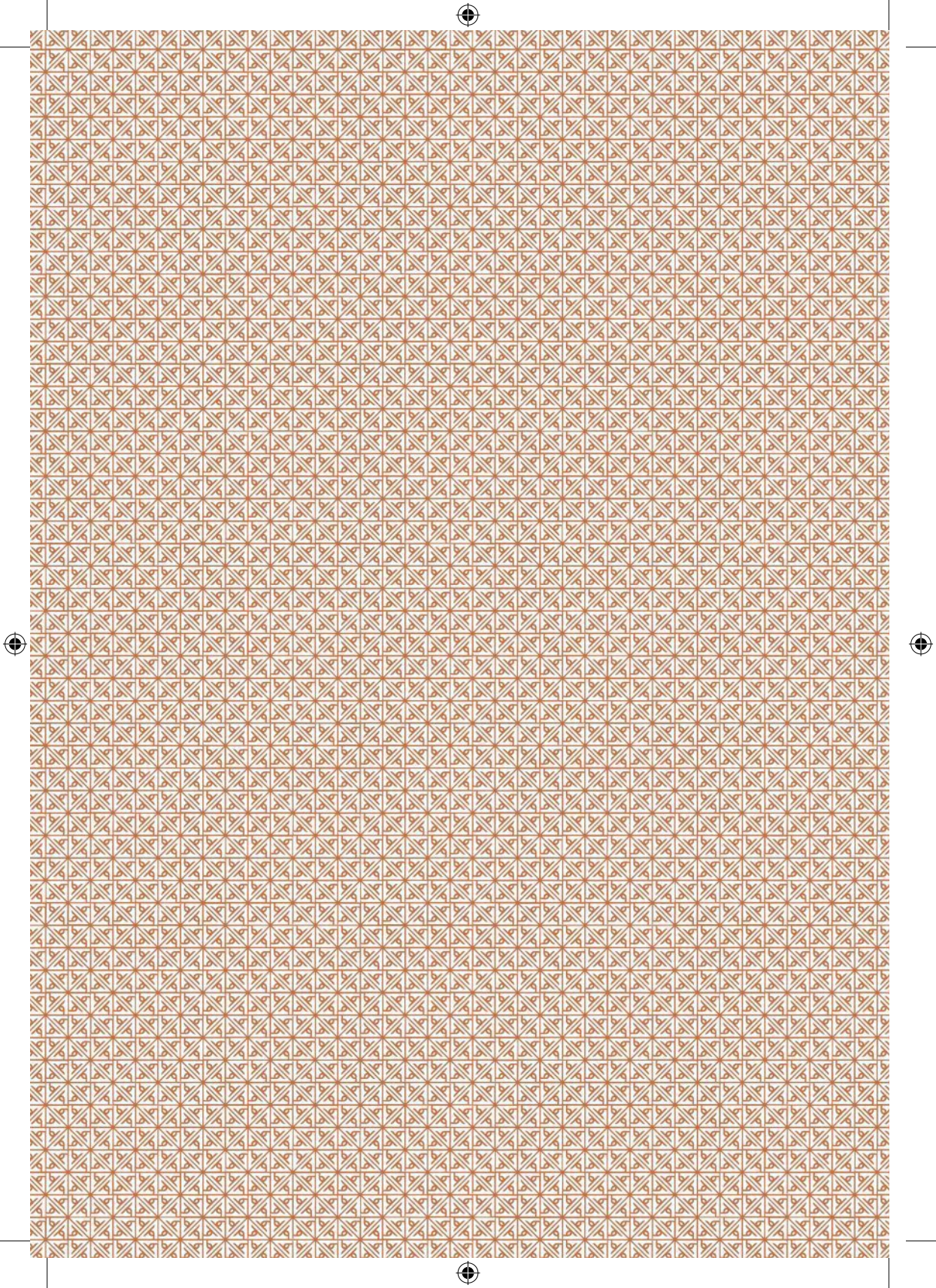
13 KLČO, ref. 10, s. 96.

14 DANGL, Vojtech. Slovensko vo víre stavovských povstaní. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986, bližšie s. 71-106; BUDAJ, ref. 11, s. 15-16, mapa 1.

HISTÓRIA

KREMICKÉ ZBERATEĽSTVO V 16. STOROČÍ

DANIEL HAAS KIANIČKA

ÚVOD

65

Múzejníctvo má bohatú históriu. Múzeá v dnešnom slova zmysle sa začali rodiť síce až v 19. storočí, no k tomuto stavu sa dospelo až po stáročia trvajúcim vývoji. Známy teoretik vedeckej muzeológie Friedrich Waidacher rozdelil tento vývoj do viacerých fáz. Najstaršie obdobie označil ako predmuzeálne a spojil ho s dejinami Mezopotámie, gréckej a rímskej antiky (tej predovšetkým) a obdobím stredoveku. Do protomuzeálnej fázy zahrnul 14. až 17. storočie, ktoré boli epochou veľkých zberateľských osobností. Začiatok paleomuzeálneho obdobia stanovil na koniec 17. storočia, keď sa začali otvárať prvé verejné múzeá (prepojené okrem sveta šľachty výrazne už aj so societou miest a univerzít). Tie však boli ešte stále prístupné iba v určitý čas a pre určitý okruh ľudí. V čase osvietenstva (18. storočie) sa múzeá postupne vyprofilovali na inštitúcie zamerané na intencionálne (zámerné) zbieranie sústreďujúce sa na zhromažďovanie predmetov majúcich význam pre celú spoločnosť a dokumentujúcich dejiny tejto spoločnosti. Vývoj vyvrcholil v polovici 19. storočia, keď sa stali múzeá verejne prístupnými a vedeckými organizáciami.¹

1 WAIDACHER, Friedrich. *Príručka všeobecnej muzeológie*. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Národné múzejné centrum, 1999, s. 49, 52, 55 a 59.

DEJINY ZBERATELSTVA

Zberateľstvo ako fenomén smerujúci k zrodu moderného múzejníctva má dlhé, viac ako dvetisícročné tradície. Od vzniku alexandrijského múseionu (290 pred n. l.) po založenie British musea v Londýne (1753) či parížskeho múzea v Louvri (1773)² sa toho v oblasti protomuzeálnych aktivít udialo vskutku veľa.

Zbieranie rôznorodých predmetov siaha do staroveku, najmä antického Grécka a Ríma. Aj samotný pojem múzeum pochádza zo starovekého Grécka, kde sa ním označovali chrámy zasvätené Múzam ako bohyniam umenia a poznania. V chrámových pokladniciach sa zhromažďovali posvätné dary, prírodné útvary i umelecké zbierky. Najznámejší múseion vznikol v roku 290 pred n. l. v egyptskej Alexandrii a stal sa centrom helenistickej vedy a umenia. Na grécke tradície nadviazala rímska civilizácia. V Ríme boli vystavované grécke umelecké predmety na verejných priestranstvách, ale aj v záhradách a pri vilách, boli to vlastne akési múzeá v prírode.³

Zbierať sa neprestalo ani neskôr v stredoveku. Veľkými zberateľmi boli napríklad cisári Karol Veľký (786 – 814) a Konštantín Porfyrogenetos (913 – 959). Ich zbierky, tak ako v antike, mali predovšetkým prezentovať ich moc. Stredoveké zberateľstvo sa zameriavalo na sústreďovanie svätých relikvií, posvätných darov, ale aj umeleckoremeselných výrobkov a exotických a kuriózných predmetov. Tie sa zhromažďovali v chrámových klenotniciach, ale okrem uzdravujúcich relikvií a predmetov zdobiacich interiéry kostolov sa však ešte cielene nevystavovali.⁴

V 14., resp. 15. storočí sa, ako už bolo uvedené, začalo protomuzeálne obdobie. Charakteristické bolo tým, že sa v jeho priebehu začali vo väčšej miere profilovať výrazné svetské zberateľské osobnosti (najmä panovníci a aristokracia). K najstarším doloženým zberateľom v novovekom zmysle slova patrili Jean I., vojvoda z Berry (1340 – 1416), ktorý zbieral umelecké a umeleckoremeselné predmety, ako aj prírodné kuriozity. Z florentských Mediciovcov vynikol najmä Lorenzo il Magnifico (1449 – 1492). Jeho zbierky obsahovali umelecké diela (reliéfy, sochy, knihy, obrazy, drahokamy, me-

2 MRUŠKOVIČ, Štefan – DARULOVÁ, Jolana – KOLLÁR, Štefan. *Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2005, s. 9; WAIDACHER, ref. 1, s. 62 a 63.

3 WAIDACHER, ref. 1, s. 53 a 54.

4 WAIDACHER, ref. 1, s. 54.

daily, tapisérie a hudobné nástroje) nielen z jeho súčasnosti, ale aj z antiky. Okrem toho začal opätovne používať pojem múzeum (svoju zbierku kníh a gém nazval *Museo dei codici e cimeli artistici*). Všetko išlo o tendencie, ktoré súviseli s renesanciou a jej pohľadom na svet.⁵

V súvislosti s jej zameraním na antiku a človeka ako takého sa od 15. – 16. storočia zrodil v Európe fenomén masového uchovávaní individuálnej a kolektívnej pamäte, a to prostredníctvom súkromného zberateľstva, budovania rodinných či mestských zbierok alebo vedenia rôznych denníkov a pamätníkov. Spočiatku prevažoval komemoratívny (pamätový) charakter zbierok, neskôr prevládla ich prezentačná funkcia, a to hlavne v šľachtickom prostredí, postupne však aj medzi mešťanmi a inými nižšími zložkami obyvateľstva.⁶

Po Európe sa v tom čase začali zakladať rôzne knižnice, pinakotéky a kabinety vzácnych predmetov a kuriozít so zameraním predovšetkým na antiku a jej odkaz, stále to však boli privátne zbierky. Vznik prvých verejných múzeí sa viaže ku koncu 17. storočia a predovšetkým k 18. storočiu (napr. *Kunst und Naturalienkabinett* založený v roku 1698 v Halle pedagógom Augustom Herrmannom Franckem). Na ich zakladaní sa popri šľachte podieľali aj vzdelanci, pôsobiaci často na univerzitách, lýceách a gymnáziách, v ktorých sa takisto nachádzali rôzne zbierky múzejného charakteru. Po roku 1762 vzniklo napríklad na Banskej akadémii v Banskej Štiavnici tzv. fyzikálne múzeum, v roku 1769 existovala prírodovedná zbierka (matematické múzeum) pri gymnáziu v Košiciach.⁷

ZBIERANIE V 16. STOROČÍ

Renesancia bola obdobím, keď sa zbieranie „pamätihodných“ predmetov badateľne zintenzívnilo. V tomto období sa začali cielene vytvárať zbierky portrétov s obrazmi, sochami a biografiami slávnych osobností. V 16. storočí sa stala všeobecne známou predovšetkým zbierka preláta Paola Giovia in Como, ktorú začal budovať v roku 1520 a opísal ju v diele *Musaei imagines* (Obrazové múzeá). Popis jeho galérie obrazov bol počas 16. storočia viackrát

⁵ WAIDACHER, ref. 1, s. 55 a 56.

⁶ RYANTOVÁ, Marie. „In perpetuum sui memoriam scripsit“. Raněnovověké památníky jako prostředek uchování paměti. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Paměť urozenosti*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 113.

⁷ MRUŠKOVIC – DARULOVÁ – KOLLÁR, ref. 2, s. 1145, 21, 22 a 31; WAIDACHER, ref. 1, s. 60.

publikovaný a ako *Museum Iovianum* sa stala vzorom pre budovanie ďalších zbierok.⁸ Svetu za Alpami (teda aj v Uhorsku) sprostredkoval fenomén zberateľstva predovšetkým Samuel Quicchberg, ktorý v roku 1565 publikoval traktát *Inscriptiones vel Tituli Theatri Amplissimi*. Prezentoval v ňom ideu vytvorenia univerzálneho múzea poznania, do ktorého sa mali zhromažďovať maľby, sochy, predmety umeleckého remesla, mince, medaily, cennosti, ale aj zvieratá, ovocie, semená, horniny a minerály, hudobné nástroje, hodiny a technické zariadenia, a to v rámci 6 kategórií – *Naturalia*, *Mirabilia*, *Artefacta*, *Scientifica*, *Antiquites* a *Exotica*.⁹

K najstarším zberateľom tohto obdobia viažucim sa k územiu Rakúskej monarchie (jej súčasťou bolo od roku 1526 aj dnešné územie Slovenska) patrila Margaréta Rakúska (1507 – 1530), dcéra cisára Maximiliána I.¹⁰

Typickým pre 16. storočie bolo osobitne zbieranie výtvorov prírody, ktoré sa rozvinulo aj pod vplyvom zámorských objavov. V Taliansku je v tomto období doložených okolo 250 komôr s prírodninami. Jednu z najstarších meštianskych prírodovedných zbierok vlastnil züríšsky lekár Konrad Gesner (okolo 1550). Zberateľské kolekcie minerálov a fosilií vznikali aj v súvislosti s rozvojom baníctva. Pozoruhodnú zbierku vytvoril napríklad nemecký lekár, mineralóg a banský odborník Georg Agricola (1494 – 1555).¹¹ Ten venoval vo svojom diele *De re metallica libri XII* (Bazilej 1556) pozornosť aj baníctvu v Kremnici. Hoci mesto osobne nenavštívil, zostáva jeho práca najstarším knižne spracovaným svedectvom o dejinách kremnického (a vôbec slovenského, resp. hornouhorského) baníctva.¹²

Ako sme videli vyššie, nezberali sa iba výtvory umenia či umeleckých remesiel a prírody, ale aj neobyčajné, kuriózne a exotické predmety. Od druhej polovice 16. storočia sa začali z takýchto predmetov cielene vytvárať rôzne komory umenia a divov (*Kunstkammer*), ktoré ako *theatrum mundi* mali poskytovať prehľad o stave poznania v danom období (slúžili však aj ako výraz reprezentácie jednotlivca a jeho historickej pamäte). K najreprezentatívnejším

8 WAIDACHER, ref. 1, s. 56.

9 BALÁŽOVÁ, Barbara. Meštania banských miest a „Kunst“ v ich domácnostiach. In RUSINA, Ivan (ed.). *Renesancia : umenie medzi neskorou gotikou a barokom*. Bratislava : Slovenská národná galéria – Slovart, 2009, s. 199.

10 WAIDACHER, ref. 1, s. 56.

11 WAIDACHER, ref. 1, s. 56 a 57.

12 NOVÁK, Ján. Kontakty Kremnice s Európou od konca 15. do začiatku 19. storočia. NOVÁK, Ján (ed.). *Kremnica. Zborník prednášok z medzinárodného sympózia*. Martin : Vydavateľstvo Gradus, 1992, s. 254.

patrila komora arcivojvodu Ferdinanda II. Tirolského založená v roku 1563. Jeho zbierka bola zároveň komorou umenia a divov, klenotnicou, zbrojnicou a zbierkou historických portrétov. Obsahovala tisíc obrazov (ako typický zaalpský renesančný Gesamtkunstwerk), veľké množstvo predmetov z rôznych prírodných materiálov, hlavne nádob zo zlata, striebra, slonoviny, koralov, exotických orechov, ušľachtilých drier, železa, ako i veľa keramiky a textilu, ale aj ukážky čínskeho porcelánu, množstvo medailí, bronzov, zbraní, výzbroje, prírodnín a technického náradia. V jeho knižnici sa nachádzali slávne rukopisy, 4000 kníh a spomenuté medaily. Arcivojvoda mal na zámku Ambras pri Innsbrucku „muzeálne“ vystavenú železnú výzbroj rytierov, zbrane a výrobky umeleckého remesla spolu s historickými portrétmi. Po jeho smrti bola jeho pozoruhodná kolekcia odpredaná cisárovi Rudolfovi II. (1576 – 1612), ktorý vytvoril v Prahe dobovo najvýznamnejšiu habsburskú zbierku historických a exotických predmetov. Popri šľachte sa do zbierkotvornej činnosti zapojili v 16. storočí aj mešťania a vzdelanci. Ako príklad uveďme zbierku obrazov, kresieb, grafik, mincí atď. (tzv. Amerbach-Kabinett) v Bazileji, ktorú vytvoril právnik Basilius Amerbach (1533 – 1591), pričom je zaujímavé, že ju začali tvoriť už jeho predkovia na konci 15. storočia.¹³

Zberateľské aktivity šľachty a mešťanov mali v skúmanom období reprezentačný charakter. Súviseli s budovaním kolektívnej pamäte i rozvojom vzdelania.¹⁴ Utváranie a odovzdávanie pamäte bolo zložitým sociálnym procesom, za pomoci ktorého si urodzené osoby potvrdzovali svoje výnimočné postavenie v spoločnosti. Svoju stavovskú a rodinnú príslušnosť prezentovali za pomoci rôznych symbolických prostriedkov, či už išlo o ústnu tradíciu alebo zachytenie technikami písomnej, remeselnej a umeleckej tvorby.¹⁵

Historicita zbieraných predmetov potvrdzovala sociálny status človeka, reprezentovala ho navonok a posilňovala pamäť rodu. V tomto období však už neraz išlo pri zbieraní aj o realizáciu osobných záujmov. Tak ako šľachta kopírovala lesk kráľovského dvora, usilovali sa mešťania napodobniť šľachtické zberateľstvo. Meštianske zbieranie bolo teda istým derivátom šľachtického zberateľstva, čo platí aj pre Kremnicu.

13 WAIDACHER, ref. 1, s. 57 a 58; KNOZ, Tomáš. Šlechtická paměť v uměleckém ztvárnění moravských renesančních zámků. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Paměť urozenosti*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 34.

14 MRUŠKOVIC, Štefan: *Etnografická muzeológia. Vznik a vývoj muzeálneho hnutia na Slovensku vo vzťahu k českým krajinám do roku 1945*. Bratislava : Filozofická fakulta UK, 1979, s. 5.

15 BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Paměť urozenosti*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 9-11.

V 17. storočí nastali určité zmeny, ktoré toto obdobie odlišili od 16. storočia. Pôvodné privátne zbierky, vystavované iba v kostoloch a palácoch, sa začali stávať verejnými. Múzeá sa premiestnili z intímneho, statického sveta (zameraného nielen na okázalosť, ale už aj na štúdium a poznávanie) von do „galérie“ orientovanej na vonkajší svet, ktorý bolo možno verejne komunikovať.¹⁶

ZBERATEĽSTVO V KREMNICI

Z obdobia kremnického stredoveku nemáme, žiaľ, k dispozícii žiadne doklady, ktoré by dokumentovali niektorú z foriem historického zberateľstva. Odôvodnene však možno predpokladať, že aj tu, tak ako inde v Európe, existovali pri jednotlivých kostoloch chrámové pokladnice. Poukazuje na to testament kremnického lúčbara Augustína Langsfelderera (1485), ktorý bol patrónom kaplnky sv. Kataríny na Mestskom hrade. V závete stanovil, že všetky rúcha, kalichy, kríže a relikvie majú zostať aj naďalej príslušenstvom tejto kaplnky. Langsfelderov testament, čo aj náznačkovito, poukazuje aj na protozberateľskú činnosť v meštianskych kruhoch. Svojej rodine odkázal totiž zlatú skúšobnú ihlu, prsteň s tureckým kameňom, šperky, striebornú nádobu (Legl) a ďalšie príslušenstvo určené na vykonávanie skúšok drahých kovov, červený kabát z atlasu a zlatý náhrdelník, svojmu spovedníkovi osobitne čiernu tuniku z kunej kožušiny.¹⁷ Rodina Langsfelderovcov patrila v druhej polovici 15. storočia ku kremnickej elite. Najstarší predok rodiny je doložený v roku 1441 ako majiteľ domu na námestí. Augustín Langsfelder získal práva na lúčobňu drahých kovov v roku 1475 (lúčbarmi boli aj jeho otec Michal a starý otec Peter). Po jeho smrti v roku 1485 ju prevzal jeho brat Ján, ktorý bol aj kremnickým prisažným a notárom, a po ňom jeho manželka Barbora (a jej synovia). Tá práva na lúčobňu napokon predala v roku 1505 za 1000 zlatých Jurajovi Turzovi (teda slávnej podnikateľskej turzovsko-fuggerovskej spoločnosti).¹⁸ V testamente menované predmety (hoci je to iste iba časť testátorovho majetku), ako aj údaje o spoločenskom postavení rodiny

16 WAIDACHER, ref. 1, s. 59.

17 Ministerstvo vnútra SR (ďalej MV SR), Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica (ďalej ŠA Kremnica), fond Pozostalosť Michala Matunáka, Cirkevné dejiny Kremnice, 1932 (rukopis a strojopis), s. 4.

18 HAAS KLANIČKA, Daniel. Kremnica – mesto klenotov. Encyklopedický sprievodca dejinami mesta, I. zväzok : od počiatkov do polovice 17. storočia. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2014, s. 222 a 223.

sú dôkazom toho, že Langsfelderovci patrili k majetným obyvateľom Kremnice. V rámci kumulácie majetku si tak veľmi pravdepodobne zadovážovali nielen drahé, ale aj niečím pozoruhodné predmety. Tie slúžili rodine určite aj na posilňovanie rodovej pamäte a jej adekvátnu reprezentáciu. Koniec 15. storočia bol obdobím, kedy už aj do Uhorska postupne začali prenikať vplyvy talianskej renesancie.

S priamymi údajmi o kremnickom zberateľstve sa stretávame v prameňoch od 16. storočia. Išlo o súkromných zberateľov, prvá inštitucionálna zbierka je hodnoterne dokladovaná až v 17. storočí (Zbierka klenotov mesta).¹⁹

Najstaršími doloženými zberateľmi na dnešnom území Slovenska boli humanista Ján Sambucus a fuggеровský faktor Hans Dernschwam. Spisovateľ, polyhistor, pedagóg, vydavateľ a lekár Ján Sambucus (1531, Trnava – 1584, Viedeň) sa stal v roku 1565 na cisárskom dvore vo Viedni oficiálnym dvorským historiografom, cisárskym radcom a lekárom, prednášal zároveň aj na viedenskej univerzite. Vybudoval vo svojej dobe jednu z najväčších súkromných knižníc v Európe (sám ju označoval ako *museolum*), ktorá obsahovala viac ako 600 rukopisov a viac ako 3000 tlačených diel. Popri rukopisoch a knihách zbieral tiež antické artefakty a mince, ktoré zhromažďoval aj počas svojich početných zahraničných ciest (Taliansko, nemecké krajiny, belgický Gent a Antverpy). Podstatná časť Sambucovej knižnice sa po jeho smrti stala súčasťou viedenskej dvorskej knižnice.²⁰

Zberateľom bol aj Hans Dernschwam (1494, Most – 1567, Častá). Vo svojej knižnici v Banskej Bystrici mal uložených 651 zväzkov kníh, ako to dokladá jej katalóg z roku 1552. Ide o najväčšiu známu zbierku kníh v stredoslovenských banských mestách, ktorá sa neskôr stala takisto súčasťou dvorskej knižnice vo Viedni (mimochodom, Dernschwamov brat pôsobil v Kremnici).²¹ Sambucus i Dernschwam mali spoločné to, že boli obidvaja

19 Celkovo k zberateľským aktivitám v Kremnici od 16. do 19. storočia pozri bližšie aj HAAS KIANIČKA, Daniel. Zberateľské aktivity v Kremnici pred oficiálnym založením múzea v roku 1890. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 1, č. 1, 2013, s. 7-20.

20 MATOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník*, V. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 174.

21 BALÁŽOVÁ, ref. 9, s. 199 a 200; VALENTOVIČ, Štefan. *Slovenský biografický slovník*, I. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 465 a 466; MATULAY, Ctibor. Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností II. Bratislava : Archívna správa Ministerstva vnútra SSR, 1980, s. 349 (č. 1098); List Kremnice Banskej Bystrici kvôli vyplateniu dlhov Baltazára Dernschwama. MV SR, Štátny archív Banská Bystrica, fond Magistrát mesta B. Bystrica, fasc. 119, num. 1 (za upozornenie na tento prameň ďakujem Pavlovi Maliniakovi z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici).

humanistickými učencami s univerzitným vzdelaním a pôsobili vo vysokých politických a hospodárskych funkciách. Obaja sa pohybovali v šľachtickom i meštianskom prostredí a boli príslušníkmi nobilitovaných rodín. Pre dejiny Kremnice (ale aj Slovenska) je dôležité, že so zberateľmi príbuzného rangu sa stretávame aj na jej pôde. Išlo o komorského podgrófa Wolfganga Rolla († 1589) a správcu kremnického erárneho banského podniku *Goldkunsthandlung* (GKH) Juraja Freiseisena († 1603). Tí sa zaradili svojimi zberateľskými aktivitami medzi najstarších našich zberateľov. Osobitne sa im budeme venovať nižšie.

Hlavnými prameňmi informujúcimi o zberateľských aktivitách Kremničanov v 16. storočí sú ich testamenty, resp. pozostalostné inventáre ich majetku. A to napriek tomu, že ich výpovedná schopnosť je určitým spôsobom ohraničená. Nie vždy sa totiž v nich uvádza všetok testátorov majetok. Uvedme príklad bežnej kremnickej závety zo 16. storočia. V teste mäsiaara Benedikta Flaischera z roku 1540 sa uvádza, že svoj dom zanechal mäsiarskemu cechu, ďalej sa v ňom menujú nasledujúce predmety: veľká a malá misa, 4 kanvice, fľaša, 2 periny, vankúš, 2 plachty, kabát, 2 sukne, 3 živôtky, vrečko, ďalšia posteľná bielizeň, presne nepopísané domáce náčinie, dobytok, špeciálne teliatko, 3 voly a 90 baranov, mäsiarsky stôl, 9 živôtikov a kože.²² Sú to v podstate bežné v domácnosti a pri práci používané predmety. Vzhľadom na počet chovaných zvierat patrila Benedikt Flaischer k pomerne dobre situovaným kremnickým mešťanom zo strednej remeselníckej vrstvy. Nič ale nenaznačuje, že by sa venoval zberateľskej činnosti. Jej absencia poukazuje na to, že v 16. storočí môžeme v širšom kontexte počítať s cieľenými zberateľskými aktivitami v Kremnici iba pri niektorých príslušníkoch najvyšších vrstiev spoločnosti.

Na základe vybranej vzorky testamentov zo 16. storočia (richtár, správca kremnických majetkov v Turci, mäsiar a dve meštianky), ktoré sú uložené v Štátnom archíve v Kremnici, možno urobiť sumár najčastejšie v nich zmieňovaných predmetov. Spomínajú sa v nich z oblečenia sukne, kabáty, košele, zástery, spodná bielizeň, pokrývky hlavy, nákrčníky, opasky, z nábytku truhlice, stoly, posteľ, ďalej posteľná bielizeň – vankúše, periny, plachty, perie do perín a vankúšov, uteráky, obrusy, koberce, mešce, svietniky, z riadu misy, kanvy, fľaše, lyžice, poháre, nádoby na koreniny, taniere, ražne, vare-

22 MV SR, ŠA Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnica (ďalej MMKr), Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 18.

chy, panvice, kotly, šperky – reťaze, náhrdelníky, prstene, gombíky, spony, perlové vence, ako aj pušky, halapartne, kuše, brnenia, skúšobné náradie, či medaily.²³ Ide zväčša o predmety každodennej potreby, za niektorými predmetmi už však môžeme tušiť zárodok zberateľskej činnosti (medaily, brnenia, klenoty).

Zberateľské aktivity sa začali šíriť, ako bolo vyššie konštatované, skôr medzi príslušníkmi najvyšších sociálnych vrstiev kremnickej mestskej spoločnosti. Niektoré pramene k danej problematike sú viac, iné menej výpovedné. V inventári domácnosti kremnického komorského podgrófa (1590 – 1595) a banskoštiavnického komorského grófa (1595 – 1597) Juraja Eggera sa v jeho byte v Kremnici spomína honosné šatstvo, obrazy a príručný súbor kníh. Byt mal v prenájme, jeho hlavná domácnosť sa nachádzala na nejakom inom, momentálne neznámom mieste²⁴, preto nevieme konkrétnejšie popísať Eggerovu predpokladanú zberateľskú činnosť. Príručná knižnica a obrazy však naznačujú, že sa veľmi pravdepodobne venoval zberateľským aktivitám intenzívnejšie. Mnohé z predmetov nie sú v prameňoch bližšie popísané, preto nie je možná ich presná identifikácia. Týka sa to napríklad Eggerových väčších a menších obrazov.²⁵

Samostatnú skupinu predstavovali v testamentoch a inventároch predmety súvisiace s pracovnou činnosťou testátora, ktoré sa za určitých podmienok mohli rovnako stať cieľom zberateľstva (ako tzv. *scientifica*). Ako príklad uveďme účtovníka (*Einnember*) pri kremnickej komore Sebastiana Henckela von Donnersmarck, pochádzajúceho zo šľachtickej rodiny zo Spišského Štvrtku.²⁶ V inventári jeho majetku zo 17. apríla roku 1600 (novo zostaveného, pôvodný pochádzal z roku 1596 a vyhotovený bol pri jeho odchode z úradu) sa uvádza, že v zaklenutej pokladničnej miestnosti (*CassaGewelb*) v komorskom dvore mal veľkú skriňu s dvoma zámkami, ktorá slúžila na uloženie hotovosti a odsekaných kúskov drahého kovu (*Ab-schrott*) a cezálií z mincí a toliarov. V miestnosti na vyplácanie poplatkov (*In der Lonstuben*) to bola skriňa so skúšobnou ihlou a kameňom a ďalšími

23 MV SR, ŠA Kremnica, fond MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 10 (správca kremnických majetkov v Turci Matej Holeš, 1579), 18 (mäsiar Benedikt Flaischer, 1540), 20 (súpis majetku zostavený po smrti manželky Hansa Hallera, cca koniec 16. storočia), 25 (Dorota, manželka Štencla Vorlausa, 1548), 26 (bývalý richtár Wolfgang Guglinger, 1550).

24 BALÁŽOVÁ, ref. 9, s. 200.

25 BALÁŽOVÁ, ref. 9, s. 205.

26 BALÁŽOVÁ, ref. 9, s. 204 (poznámka č. 55) a 205.

predmetmi. V miestnosti, kde viedol účtovníctvo (In der Einnehmeramts) to bola písacia tabuľa, kalendárová tabuľa, truhlica na písomnosti, písacie náčinie a veľká pokladnica (Stockh) na zlato od ťažiarov so 72 priehradkami a troma plátovými zámkami. Z ostatného majetku Sebastiána Henckela sa v testamente menujú fládovaný stôl, čierny stôl so zásuvkami, biely stôl so zásuvkami, 3 skrine, 2 lavice s operadlom, stolička s operadlom, 5 ďalších stolov, 5 cínových kanvíc na nalievanie, truhlica na šaty, nová pec so 147 kachlicami a príslušenstvom, 2 posteľe s nebesami (baldachýnom), 10 veľkých cínových mís, 6 dvojitých hákovníc, 6 polovičných hákovníc, 15 nových brnení s helmami a rukavicami, 23 nových halapartní, z ktorých jedna sa stratila pri Filakove, 12 polovičných hákovníc so zámkami (feuerschloßn), 4 staré halapartne atď.²⁷ V komorskom dome v Kremnici mal teda Henckel vybudovanú domácnosť, ktorá ho určite aj reprezentovala. Dnes sa môžeme už len dohadovať, ako boli vyzdobené jednotlivé miestnosti bytu. Určite však jeho priestory boli vhodné aj na budovanie určitej reprezentatívnej zbierky (predmety súvisiace s jeho pracovnou činnosťou, vzácna zbroj /aj keď tá sa mohla využívať aj priamo v boji, ako svedčí údaj o tom, že jedna z halapartní sa stratila pri Filakove – azda pri jeho dobytí v roku 1593?/, predpokladané luxusné predmety).

V pozostalosti hlavného rytca kremnickej mincovne a medailéra Abraháma Eiskera sa zas nachádzalo viacero umeleckých diel (Kunststuckh), ktoré boli uložené v malej zelenej truhlici.²⁸ Nie je vylúčené, že išlo o medaily, ktorých tvorbe sa Eisker venoval a ktoré mohol aj zbierať (svoje, aj diela od iných autorov).

O určitej forme protozberateľskej činnosti vypovedá azda aj inventár majetku Jána (Hansa) Hallera z konca 16. storočia vyhotovený po smrti jeho manželky.²⁹ Z klenotov z drahých kovov (Sylbernn Geschmایدt) sa v ňom uvádza

27 MV SR, Slovenský národný archív – špecializované pracovisko Slovenský banský archív (ďalej SNA – SBA), fond Hlavný komorskogrofský úrad (ďalej HKG), inv. č. 2595 (Testamenty zamestnancov banských komôr 1592 – 1825).

28 BALÁŽOVÁ, ref. 9, s. 205; pozri aj HAAS KIANIČKA, Daniel. Výpovedná hodnota kremnických testamentov zo 16. storočia. In *Mesto a dejiny*, roč. 4, č. 1, 2015, s. 6-14.

29 MV SR, ŠA Kremnica, fond MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 20; súpis je nedatovaný, ako svedok sa však v testamente uvádza Pangrác Rayman, majiteľ bane v Kremnici, pochádzajúci z Banskej Štiavnice, ktorý bol richtárom Kremnice v roku 1591. MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 146, na základe tejto informácie je možné zhruba datovať súpis do konca 16. storočia.

gombíková spona, zlatý ženský prsteň, 5 zlatých prsteňov s kamienkami, zlatý prsteň s rubínmi, 2 pozlátené spony, spona z pozlátených žaludov, ktorá sa pripínala na baret, 4 vence z perál, zlaté vrecúško a misa s aplikovanými starými, zrejme antickými mincami (mit Haydnischen pffennigen), vo vnútri pozlátená, ďalej 2 turecké a 2 norimberské koberce, 7 ručníc, 2 halapartne, 2 kuše s navijákmi, brnenie a pár pancierových ramien (pantzererml), 2 trojrohé klobúky a kyj (putzegán). Kumulácia drahocenných predmetov slúžila predovšetkým na reprezentáciu rodiny, nie je však vylúčené, že mohla naplňať aj určité zberateľské potreby v Hallerovskej rodine. Navyše, keď vieme, že Israel Haller, ktorý bol pravdepodobne Hansovým príbuzným, vlastnil podľa súpisu z roku 1597 malú zbierku kníh (spolu 18 exemplárov).³⁰

Kremnické inventáre pozostalostí dokumentujú v 16. storočí v Kremnici ďalších 5 menších a stredných knižníc – kolekcia Petra Weitta (1571, 8 titulov), zbierka Linhardta Hofera (1582, 5 titulov), zbierka Eggerovských a Leidholdovských dedičov (1598, 30 titulov), knihy Martina Adlera (1598, 41 kníh) a knižnica Tobiasa Zaunakha (1598, 32 kníh).³¹ To, že v meste bol záujem o knihy, dokladá súpis 115 kníh vrocavského kníhkupca Dionýza Kramera, ktorý zomrel počas obchodnej cesty v roku 1579 v Kremnici.³²

Pre porovnanie uvedme, že v danom období je v Banskej Bystrici doložených 6 knižníc (k 6 opísaným kremnickým treba prirátavať aj knižnice spomenutého Wolfganga Rolla /123 titulov/ a Juraja Freiseisena /111 titulov/, ktorým sa ešte budeme venovať) a v Banskej Štiavnici 15 knižníc. V Banskej Bystrici to boli zbierky pána Klementa, kaplána v mestskom špitáli (1545, 78 kníh), už spomenutého faktora Hansa Dernschwama (1552, 651 kníh), Raphaela Stegera (1579, 55 kníh), Georga Pukhena (1591, 51 kníh), Hansa Firbingera (1594, 8 kníh) a Samuela Schmiedeho (1594, 20 kníh). V Banskej Štiavnici išlo o knižnice Conrada Schalla (1551, 38 kníh), Petra Fiedersheima (1577, 30 kníh), Laurentia Janinschera (1580, 16 kníh), Johanna Kirchendienera (1580, 12 kníh), Georga Neubauera (1585, 56 titulov a niekoľko malých starších kníh), Georga Schernaka (1587, 8 kníh), Christopha Hankuscha (1589, 27 kníh), Christopha Nadlera (1592, 5 kníh), Matthiasa Barbaritscha (1593,

30 ČIČAJ, Viliam – KEVEHÁZI, Katalin – MONOK, István – VISKOLCZ, Noémi. A bányavárosok olvasmányai (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya) 1533 – 1750. Budapest – Szeged : Országos Széchényi Könyvtár – Scriptum Rt., 2003, s. 231 a 232.

31 ČIČAJ – KEVEHÁZI – MONOK – VISKOLCZ, ref. 30, s. 223, 227 a 233-237.

32 ČIČAJ – KEVEHÁZI – MONOK – VISKOLCZ, ref. 30, s. 223-227.

118 kníh), Tobiasa Unvertzagta (1594, 8 kníh), Matthiasa Moldnera (1595, 106 kníh), magistra Johanna Haunolda (1595, 354 kníh), Gottfrieda Haunolda (1598, 33 kníh), Hansena Kocha (1598, 12 kníh) a Nicolausa Horna (1600, 45 kníh).³³

Keď zostavíme z menovaných zbierok rebríčok najväčších knižníc, vyjde nasledujúce poradie: Hans Dernschwamm z Banskej Bystrice (651 kníh), magister Johann Haunold z Banskej Štiavnice (354 kníh), Wolfgang Roll z Kremnice (123 kníh), Matthias Barbaritsch (Barbarič) z Banskej Štiavnice (118 kníh), Juraj Freiseisen z Kremnice (111 kníh) a Matthias Moldner z Banskej Štiavnice (106 kníh). Výnimočnými boli kolekcie učencov Hansa Dernschwama a magistra Johanna Haunolda (rektora banskoštiavnického gymnázia, 1593³⁴). Inak vychádza porovnanie miest v podstate veľmi podobne. Týka sa to jednak počtu kníh, a ak zohľadníme medzerovitost prameňov, tak v podstate aj počtu knižníc, aj keď za údajmi môžeme určitým spôsobom cítiť administratívny a hospodársky rozkvet Banskej Štiavnice v 16. storočí.

V zbierkach mešťanov sa okrem kníh nachádzali v ranom novoveku často i výtvarné diela. Tie z rôznych maliarskych, sochárskych, rezbárskych, šperkárskych a iných diel vytvárali osobité súbory reprezentujúce svojich majiteľov a ich sídla. Pre 16. storočie ich však, žiaľ, máme doložených iba niekoľko. V Kremnici náznak zbierky (väčšie a menšie obrazy) komorského podgrófa Juraja Eggera (1597), o čom sme už hovorili, zbierka podgrófa Wolfganga Rolla (1598), zbierka medailéra Abraháma Eiskera (1601, 19 obrazov, ktoré mu pravdepodobne slúžili ako vzory pri výrobe medailí, plus niekoľko starých obrazov v hodnote 50 denárov) a zbierka Martina Adlera (1598, 7 obrazov – 6 rytín /*Khunststich bilder*/ a jeden obraz s ružami umiestnený nad stolom, mimochodom, Martin Adler vlastnil aj jedno brnenie a prilbu). V Banskej Štiavnici je v tom čase doložená iba jedna zbierka (15 obrazov Petra Fiederheima) a v Banskej Bystrici ani jedna.³⁵

Pre stredoslovenské banské mestá bolo typickým zberateľstvo medailí. Niet sa čo diviť, veď kremnická mincovňa bola a je miestom, kde sa zrodilo

33 ČIČAJ – KEVEHÁZI – MONOK – VISKOLCZ, ref. 30, s. 3-12 a 289-319.

34 LICHNER, Marián a kol. *Osobnosti Banskej Štiavnice*. Banská Bystrica : Štúdio HARMONY, 2006, s. 97.

35 ČIČAJ, Viliam. Stredoslovenské mešťanstvo a výtvarné umenie v období neskorého feudalizmu. In MARSINA, Richard (ed.). *Banské mestá na Slovensku*. Martin : Osveta, 1990, s. 251 a 257; BALÁŽOVÁ, ref. 9, s. 203 (poznámka č. 42), 204 a 205; MV SR, ŠA Kremnica, fond MMKr, Tomus I, Fons 44, Fasc. 3, Nro. 262 a Tomus II, Fons 44, Fasc. 1, Nro. 50.

slovenské (resp. uhorské) medailérstvo. Osobitým fenoménom bolo, že mesto Kremnica využívalo v mincovni razené medaily na svoju prezentáciu a na obdarovávanie. Dokazujú to účtovné knihy mesta. Napríklad 12. novembra 1568 boli pánovi Jonassovi vydané medaily (*schaugroschen*) vo váhe pol hrivny drahého kovu a v hodnote 4 zlaté a 25 denárov, aby ich zobral do Viedne. 27. marca 1573 zas mestskému pisárovi poskytli 5 medailí v hodnote 5 zlatých a 78 denárov, aby ich využil na krajinskom sneme. 1. júla 1575 to bola jedna medaila, ktorou mal pán Strasser poctiť v Trnave tridsiatkového majstra, 13. júla 1582 dostal Michal Senensius za kázne pol hrivny medailí v hodnote 4 zlaté a 25 denárov, či 17. februára 1596 išlo dvorským radcom a radcom Dolnorakúskej komory „kvôli urýchleniu expedície mestských účtov“ 6 hrivien striebra a 1 hrivna medailí celkovo za 53 zlatých a 45 denárov (obdaroval ich nimi osobne richtár). Medaily však mesto darovalo aj tunajším obyvateľom. 9. novembra 1582 venovalo Jankovi (Janckhovi) Czutovi pri príležitosti svadby 19 medailí v hodnote 3 zlaté a 80 denárov, 6. februára 1587 tomuže pri tej istej príležitosti (svadba v rodine) 7 medailí za 3 zlaté a 20 denárov. 19. júna 1587 dostal Jakub Thilisch (Thielesch) na svadbu medaily v hodnote 7 zlatých. 3. júla tohože roku bolo darovaných niekoľko medailí (za 9 zlatých a 60 denárov) kremnickému banskému majstrovi. 15. júla 1588 slovenskému kazateľovi Lucovi dali pri príležitosti jeho prvej skúšobnej kázne pol hrivny strieborných medailí za 3 zlaté a 75 denárov, 11. júla 1598 zas Ondrejovi (Endresovi) Raabovi pol hrivny medailí za 4 zlaté a 25 denárov a v ten istý deň dokonca jednu medailu dvom sedliakom (*Zwey Bauern*).³⁶

Citované údaje naznačujú, že s určitými väčšími či menšími kolekciami medailí treba zrejme rátať u širšieho počtu obyvateľov Kremnice, ako sa to predpokladalo na základe zbierok medailí doložených v pozostalostných súpisoch.

Ako sme videli, zberateľstvo v Kremnici začalo v 16. storočí pomerne intenzívne, aj keď nie celoplošne, zapúšťať svoje korene. Svedčia o tom najmä dva prípady, a to zberateľské kolekcie už zmienených Wolfganga Rolla a Juraja Freiseisena.

36 GERHÁTHOVÁ – VILČEKOVÁ, Mária. Kremnické medailérstvo 16. a 17. storočia. In *ARS – umeleckohistorická revue SAV*, č. 1-2/1970, s. 87 (pozn. č. 15).

KREMICKÝ KOMORSKÝ PODGRÓF WOLFGANG ROLL AKO ZBERATEĽ

Wolfgang Roll pochádzal z Viedenského Nového Mesta. Prvá písomná zmienka o ňom pochádza z roku 1536, keď je doložený v Jáchymove ako hlavný účtovník (výkupca drahých kovov – Ober Einnnehmer) mincovne. Podľa prameňa z roku 1543 bol tam mincmajstrom. Niekedy v rokoch 1544 až 1546 Roll z Jáchymova odišiel. Následne sa zaujímal o miesto mincmajstra pre plánovanú mincovňu v Banskej Bystrici, no do funkcie, pre určité nezrovnalosti týkajúce sa jeho pôsobenia v Jáchymove, nebol napokon menovaný. Pochybnosti viedenských úradov sa mu podarilo prelomiť v roku 1551, keď sa 18. júla stal kremnickým komorským podgrófom, teda najvyšším kráľovským správcom baní a mincovne v obvode kremnickej komory. V roku 1557 upadol v Kremnici do podozrenia zo sprenevery, no nakoniec sa ukázalo, že sa jej dopustili komorský kontrolór a účtovník, preto bola Rollovi jeho hodnosť ponechaná. Jeho pôsobenie v Kremnici možno vo všeobecnosti hodnotiť kladne. Kráľovské komisie mu síce vyčítali určité nedostatky pri správe baníctva, vyzdvihovali však jeho zásluhy v mincovníctve. Za jeho úradovania sa zaviedlo razenie nových ťažkých strieborných mincí – toliarov (1553) a medailérstvo zažívalo rozkvet. Podľa údajov z rokov 1564 – 1565 mal Rollov ročný plat výšku 775 zlatých, čo bol mimoriadne vysoký príjem. V Kremnici sa Roll aj oženil – najskôr s Annou, rodenou Gruberovou, neskôr po jej smrti s Katarínou, rodenou Moldnerovou (1578), pričom jeden zo svadobných darov (pokál) dostal priamo od cisára Rudolfa II. Wolfgang Roll zomrel 26. februára 1589. Manželke a čerstvo narodenému synovi Rudolfovi odkázal jednu tretinu majetku a dvom dcéram z prvého manželstva, Anne a Márii, po jednej tretine. Majetok Wolfganga Rolla bol na kremnické pomery obrovský, v prepočte mal hodnotu 9 402 zlatých a 71 denárov.³⁷

V meste Roll, prirodzene, vlastnil aj nehnuteľnosť – v pozemkovej knihe mesta z roku 1597 je uvedený, že v jeho vlastníctve bol dom na dnešnom Štefánikovom námestí 14/2.³⁸ Ide o rozľahlý objekt s trojtraktovou dispo-

37 GINDL, Jozef. Niekoľko črt zo života kremnického podkomorného grófa Wolfganga Rolla. In Zborník Slovenského banského múzea V. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, 1969, s. 221-224.

38 LEHOTSKÁ, Daniela. Topografia mesta Kremnice v 16. a v 1. polovici 17. storočia : diplomová práca. Bratislava : Katedra československých dejín a archivníctva Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 1975, s. 60 a 80 (pozn. č. 242).

zíciou, ktorej stredoveký stavebný vývin bol ukončený niekedy okolo roku 1500. V renesancii interiér čiastočne doplnili lunetovými klenbami a na fasáde urobili maľovanú fasádu s kordónovými pásmi.³⁹ Skrátka, išlo o veľký honosný objekt, ktorého dispozíciu využil určite aj Wolfgang Roll, a to na reprezentáciu seba a svojho rodu. K tomu slúžili aj mnohé ním zozbierané predmety.

Rozhľad, skúsenosti a majetok umožnili Wolfgangovi Rollovi venovať čas aj zberateľskej činnosti. Známu medzi odbornou verejnosťou je predovšetkým jeho knižnica. Obsahovala 123 exemplárov, čo znamená, že to bola tretia najväčšia doložená zbierka kníh v 16. storočí v stredoslovenskej banskej oblasti vôbec. Dve tretiny kníh predstavovali náboženské reformačné diela, zvyšok tvorili hlavne minciarske a banícke práce, alchymistické, lekárske a farmakologické príručky, prírodovedné encyklopédie, historické a geografické príručky a okrajovo antická a renesančná literatúra.⁴⁰ Uvedme konkrétne niekoľko diel – Lutherov nemecký preklad biblie, evanjelická kniha svornosti (*Lieber Concordiae*), dielo luteránskeho teológa Johanna Mathesia *Sarepta oder Bergpostill*, kniha o živote Martina Luthera od Johanna Mathesia, kniha 33 kázni o rozkoloch v kresťanskom náboženstve (*Dreiuunddreissig predigten von denspaltungen der christlichen religion*) od teológa Jacoba Andreäü, Dvanásť kníh o baníctve Georga Agricolu, kniha tragédií a komédií od dramatika Hansa Sachsa, viaceré uhorské kroniky, kniha o destilácii (*Ein diestilir Puch*), Pliniovo a Caesarovo dielo, kniha o rytierskych turnajoch (*Turnier puch*), mincový poriadok (*Ain Puch von der Munzordnung*), astronomická príručka (*Planeten Buech*), obrazová kniha (*Pictura historia*), Bocacciiov Dekameron (*Cento Nouella*), viaceré lekárske knihy (*Hauß Apoteckes Valentin Ruff, Practicierbuch bewerter Erzney...*) atď.⁴¹ Okrem uvedených diel sa v Rollovej domácnosti nachádzali aj ďalšie knižky, ktoré by sa dali označiť ako učebnice, dva katechizmy, dve evanjeliá, dve Donatove učebnice gramatiky.⁴²

Roll mal vo svojej domácnosti aj obrazy, bolo ich 25, no nemožno ich, žiaľ, bližšie identifikovať. Rozvešané boli na viacerých miestach jeho kremnického domu. Napríklad v miestnosti s kreslami, priborníkom, viacerými

39 ORIŠKO, Štefan. Kremnica. Pamiatková rezervácia. Bratislava : Tatran, 1984, s. 101-103.

40 BALÁŽOVÁ, ref. 9, s. 200; GINDL, ref. 37, s. 228.

41 BALÁŽOVÁ, Barbara. Renesančná knižnica kremnického komorského podgrófa Wolfganga Rolla.

In RUSINA, Ivan (ed.). Renesancia : umenie medzi neskorou gotikou a barokom. Bratislava : Slovenská národná galéria – Slovart, 2009, s. 978-982.

42 GINDL, ref. 37, s. 228.

truhlami, zbraňami, jazdeckým a poľovníckym vybavením, benátskym sklom a rozličnými nádobami a pohármi bolo situovaných 12 obrazov označených ako nizozemské práce (nemuseli sa tým však myslieť iba nizozemské diela, ale vôbec umenie severne od Álp).⁴³

Ako špecialista zodpovedný za kremnické mincovníctvo a medailérstvo zbieral Roll aj medaily. V jeho pozostalostnom súpise nie sú väčšinou, žiaľ, konkretizované ich názvy. Čo sa týka ich celkového množstva, časť zbierky medailí mal Roll umiestnenú vo Viedenskom Novom Meste, celkovo ich bolo 83 kusov. Druhá časť zbierky sa nachádzala v Kremnici, spolu išlo o medaily vo váhe drahého kovu (zlato a striebro) 14 hrivien a 18 pizetov (teda vyše 3,5 kg).⁴⁴ Rollova zbierka bola teda vskutku ohromná. Medzi medailami nachádzajúcimi sa vo Viedenskom Novom Meste bola aj medaila kráľa Ľudovíta II., jeho manželky Márie a bitky pri Moháči (po roku 1526) od neznámeho kremnického medailéra, medaila cisára Ferdinanda I. (s jazdcom na koni a cisárskym orlom) z roku 1541 od kremnického medailéra Krištofa Füssla a dva druhy medailí venovaných rodine Giengerovcov⁴⁵ – buď komorskému radcovi Jakubovi Giengerovi a jeho manželke Barbore, alebo Marxovi Giengerovi s manželkou Annou. Autormi týchto medailí sú kremnickí medailéri Lukáš Richter a Abrahám Eisker.⁴⁶ Súčasťou kremnickej zbierky bola napríklad zlatá kremnická medaila Ľudovíta II. z roku 1525 (panovník na koni a Madona, resp. erb), zlatá kremnická medaila Ľudovíta II. k jeho korunovácii v roku 1508 (kráľ ako dieťa sediace na vankúši) či dve veľké zlaté medaily s podobizňami cisára (spolu mali hodnotu až 34 zlatých a 50 denárov).⁴⁷ Išlo nielen o krásne renesančné diela, ale aj finančne hodnotné razby v zlate či striebre. Osobitne treba menovať dva žetóny, ktoré si Roll dal vyraziť na reprezentáciu vlastnej osoby. Jeden ešte v Jáchymove v roku 1547 (s rodovým erbom a alegorickým textom), druhý v Kremnici v roku 1560 (Rollov erb, titulátúra a text: Boh je mojou jedinou nádejou). Autorom kremnického

43 BALÁŽOVÁ, ref. 9, s. 203 (poznámka č. 42) a 204.

44 GINDL, ref. 37, s. 224 a 225.

45 GINDL, ref. 37, s. 225 a 230 (pozn. č. 20, 21 a 22). V Rollovej pozostalosti sa uvádza, že v jednej bielej škatuli (Gstetl) bolo až 8 strieborných medailí cisára Ferdinanda I. z roku 1541. MV SR, SNA – SBA, fond HKG, inv. č. 30, s. 15 (dodatočné číslovanie).

46 HUSZÁR, Lajos – PROCOPIUS, Béla von. *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn*. Budapest : Verlag des Vereins der Medaillenfreunde, 1932, s. 59 a 60.

47 GINDL, ref. 37, s. 225 a 230 (pozn. č. 27, 28 a 29); HUSZÁR – PROCOPIUS, ref. 46, s. 55.

žetónu je medailér Lukáš Richter.⁴⁸ Medaily Roll teda len nezbieral, ale využíval ich aj na osobnú prezentáciu. Zaujímavá je aj skutočnosť, že popri svojich medailách mal Roll u seba v úschove i medaily tajného cisárskeho radcu a dvorského vicekancelára Juraja (Georga) Giengera von Rotteneck. Táto súvislosť je pozoruhodná preto, že v kremnickej mincovni sa razili aj medaily pre dvorských hodnostárov z Viedne, čo sprostredkoval buď Jurajov brat Jakub (Jacob) Gienger von Grünbichl, správca Banskobystrickej komory, alebo samotný Wolfgang Roll.⁴⁹ O tom, že Roll vskutku organizoval razbu medailí, svedčia medailové razidlá uvádzané v jeho pozostalosti.⁵⁰

Zvlášť treba spomenúť predmety, ktoré Wolfgang Roll sústredil vďaka svojej pracovnej profilácii (*scientifica*) – drevený meračský prístroj, dve vážky na zisťovanie rýdzosti zlata, skúšobné váhy a náčinie, ihla na zisťovanie rýdzosti zlata, skúšobné kamene (buližníky), skúšobnícke závažia, banský kompas atď.⁵¹

Určitým spôsobom boli Rollovým zberateľským artiklom takisto hodnotné a výnimočné mince. V jeho pozostalosti sa napríklad uvádza biele vrecúško s rôznymi mincami a skúšobnými razbami (*Probpfenning* – tie boli obzvlášť cenné), biele kožené vrecúško s rôznymi uhorskými zlatými mincami, biele vrečko so zamatom s 13 toliarmi a 6 poltoliarmi, ďalej 3 dukáty, uhorské groše a štvrttoliare v hodnote 3 zlaté a 75 denárov a 10 dukátov uložených v červenom koženom vrecku.⁵²

Napokon spomeňme kategóriu, do ktorej by sa dali zahrnúť klenoty, šperky, vzácne predmety reprezentujúce Rolla a jeho rodinu. Išlo o strieborné pokále a poháre, prstene (3 prstene s tyrkysmi, 4 s diamantmi, 2 s karbunkulom, ďalšie so smaragdcom, zafírom a karneolom), strieborné pečatidlo, pozlátená schránka, ktorú Wolfgang Roll nosil zavesenú na krku a ďalšie 3 strieborné pečatidlá. Tieto predmety boli zväčša zdobené Rollovým me-

48 GINDL, ref. 37, s. 225; HUSZÁR – PROCOPIUS, ref. 46, s. 58; HUNKA, Ján. Nález vzácného žetónu kremnickeho komorského podgrófa Wolfganga Rolla. In HUNKA, Ján (ed.). Slovenská numizmatika XVII. Nitra : Archeologický ústav SAV – Nadácia A. Točíka – Národný numizmatický komitét SR, 2002, s. 195-199 (nález žetónu z roku 1560 na Muránskom hrade).

49 BALÁŽOVÁ, Barbara. Renesančná medaila a medailérstvo na Slovensku v 16. storočí. In RUSINA, Ivan (ed.). Renesancia : umenie medzi neskorou gotikou a barokom. Bratislava : Slovenská národná galéria – Slovart, 2009, s. 336.

50 MV SR, SNA – SBA, fond HKG, inv. č. 30, s. (18 párov razidiel na razbu medailí).

51 GINDL, ref. 37, s. 230 (pozn. č. 19).

52 MV SR, SNA – SBA, fond HKG, inv. č. 30, s. 14 a 15.

nom, titulátúrou alebo erbom. V jeho pozostalosti sa nachádzali aj predmety, ktoré dotvárali interiér jeho domu – napríklad 3 turecké koberce, 3 nástenné koberce, turecká deka, šachová súprava, hodiny atď.⁵³

Aby sme si urobili konkrétnejšiu predstavu o vybavení vnútorných priestorov Rollovho kremnického príbytku, citujme na záver niekoľko údajov z jeho pozostalostného súpisu. Ako príklad si uveďme predmety nachádzajúce sa v zaklenutej miestnosti na poschodí (*Im Gewelb gegen der Stubnwber*). Z nábytku išlo o čiernu truhlicu s liečivami, malú truhlicu s detskou knižkou (šlabikárom?), ďalšie 3 čierne truhlice, žltú truhlicu a 2 skrine (almary) s knihami a ich súpisom, kostru postele s popruhmi a príslušenstvom (vankúš, deka...); miestnosť, ktorú osvetľoval mosadzný luster, dopĺňali norimberský „tanec“ (*Tanz*, výjav s tancom/druh koberca?), 5 bielych kobercov, 5 červených kobercov, jeden starý koberec, nástenný koberec na celú stenu a červený kožený vankúš. Čo sa týka odevov a obutia, spomína sa pár kordovanových číziem, biely barchetový živôtik, starý čierny zamatový klobúk so zlatou šnúrou a kovovou ozdobou, grobgrünová sukňa (*gros grain*, hodvábná látka), plátenná letná sukňa, kratší kabát – kabátec (*Wammes*) s damaškovými rukávcami, nohavice potiahnuté atlasom so štrikovanými punčochami so zlatými kúskami a opasok, v dvoch osobitných púzdrach boli hrebene (*fuetteral mit Kampl*). Z riadu boli do súpisu zapísané 2 poháriky s jeleňmi, 30 kúpeľných pohárikov (*Padtkhopfl*), 6 veľkých a 4 malé cínové misy, 14 žajdlíkových kanvic, polovičná cínová kanvica, cínová soľnička, plechová soľnička na použitie v kuchyni, plech s lyžicami (*Leffplech*), príbor – 8 nožov, mažiar s tlčíkom, malý mažiarik s tlčíkom, strúhadlo (*Riebeisen*), plechové cedidlo a rôzny železný riad uložený v akomsi stolčeku či malej skrinke (*Trit?*). V miestnosti boli aj predmety súvisiace s Rollovým zamestnaním – dvojce skúšobné váhy, malé váhy na šlich (*Schlichwägl*), 13 strieborných skúšobných ihiel, 34 zlatých skúšobných ihiel, dlhý čierny skúšobný kameň, dva krátke trojuholníkové skúšobné kamene, krátky štvoruholníkový skúšobný kameň, plochý skúšobný kameň v koženom vrecúšku, 7 strieborných skúšobných misiek (*Probirschelel*), z toho 3 pozlátené, 3 váhy na zlato, tri váhy na striebro, písacia tabuľka (*Schreibtaffl*), železné vahadlá skúšobnej váhy (*Eisernaufzug*), 18 párov razidiel na medaily (*Schaugroschen*) uložených v čiernej truhlici a 13 úradných kníh v červenej väzbe a bielej

53 GINDL, ref. 37, s. 225 a 229-231 (pozn. č. 19, 23 a 30). V časti Rollovej pozostalosti označenej ako *Silbergeschmeidt* sa uvádzajú vzácne predmety z drahých kovov až v hodnote 2331 zlatých a 57 denárov. MV SR, SNA – SBA, fond HKG, inv. č. 30, s. 43.

koži. Zo zbraní to boli 2 šermiarske meče, 2 jazdecké meče (Perrotschwerdt) a kožený jazdecký batoh, 3 rapíre, 3 šable, šabla so strieborným obitím, tesák (düssackhn) s pošvou (ortpant), ďalší tesák, zlatom zdobená dýka, dýka so strieborným obitím, 2 halapartne, 2 kyjaky (Pušican), naviják na strieľanie z kuše, zámkový mechanizmus (fürschlag schloß), turecká hákovnica, tri malé ručnice na dva výstrely a turecký mažiar. Zvyšok tvorili nové konské zubadlo, pár nových ostrôh, 2 turecké uzdy, obraz – mužský a dámsky portrét (Conterfe), hra – vrhcáby (Wurfzabel) alebo dáma (Pretspiel), šach (Schachspiel – sic), kus losieho parohu (Elendthorn), rysovací papier, biela pergamenová koža, 6 laktov modrého súkna, doska so zamatom, sviečka na vydymovanie (Rauch Kerz) a 8 kusov akéhosi nerastu (Woder Keln?) v zelenej škatuli.⁵⁴

Na základe citovaného výpočtu si živo vieme predstaviť, aká bohatá na rôzne objekty bola Rollova domácnosť (zbierka). V priestore stál nábytok, na stenách viseli obrazy a koberce, v truhliciach a skriniah sa nachádzali liečivá, šatstvo, knihy, priestor zdobili zbrane, škušobnícke náčinie atď. atď. Predmety iste vytvárali jednoliaty výrazovo-symbolický celok, ktorý prezentoval samotného Wolfganga Rolla i jeho rodinu a posilňoval rodovú pamäť. Rovnako slúžil aj k prehľbovaniu vedomostí o svete a cibreniu estetického čítania

ZBERATELSKÉ AKTIVITY SPRÁVCU KREMICKÉHO ERÁRNEHO BANSKÉHO PODNIKU JURAJA FREISEISENA

Juraj Freiseisen sa narodil v roku 1540 v korutánskom Trefflingu. Ako 17-ročný, teda v roku 1557, sa zamestnal pri baniach v Raurise, ležiacom takisto v Korutánsku. Postupne sa prepracoval až na post správcu a účtovníka pri Lenntnerovskom banskom podniku (1569 – 1585). V roku 1585 sa presťahoval do Kremnice, kde mu bol ponúknutý lukratívny pracovný post. Dekrétom cisára Rudolfa II. z 13. septembra 1585 bol ustanovený za správcu (Verwalter) kremnického erárneho banského podniku (tzv. Goldkunsthundlung). Tak ako komorskí podgrófi Wolfgang Roll a Juraj Fleisch, musel sa i on borieť s problémami striedavej prosperity v kremnickom baníctve. Juraj Freiseisen stál na čele spomenutého Goldkunsthundlungu, v rámci ktorého existovalo

54 MV SR, SNA – SBA, fond HKG, inv. č. 30, s. 98-110.

úctihodných 73 banských pracovísk (údaj z roku 1597), až do svojej smrti 11. októbra 1603. Jurajovo platové ohodnotenie predstavovalo v Kremnici 300 zlatých ročne, čo bolo o 100 zlatých viac ako v korutánskom Raurise. Popri práci pre erár podnikal v baníctve aj súkromne, investoval peniaze do banského podniku Lomnista (Lamista). Spomenúť treba aj skutočnosť, že v roku 1569 ho cisár Maximilián II. povýšil do šľachtického stavu. Jeho prvá manželka sa volala Regína Neisselová (Neusselová), po jej skone sa zosobášil s Annou Fleischovou (1570).⁵⁵ Takisto ako Wolfgang Roll mal slušný platový príjem a rovnako nadobudol veľký majetok. Obaja sa, prirodzene, osobne

55 HAAS KLANIČKA, Daniel. Životné osudy Juraja Freiseisena (1540 – 1603), zakladateľa kremnickej vetvy rodu Freiseisenovcov. V banských galotách i hodvábných nohaviciach... In *Slovenská archivistika*, roč. 47, č. 1, 2012, s. 5-16 a 23.

DOM, V KTOROM BÝVAL WOLFGANG ROLL,
NA VEDUTE KREMNICE Z ROKU 1742

poznali. Juraj Freiseisen bol dokonca jedným zo svedkov prítomných pri zostavovaní Rollovej závete (1589).⁵⁶

Aj Juraj Freiseisen vlastnil v Kremnici dom. Kúpil ho v roku 1587 od Leonharda Weigla za 250 zlatých⁵⁷, nevieme však, žiaľ, kde stál. Dom bol predpokladom nielen pre adekvátne vedený rodinný život, ale aj pre spoločenskú reprezentáciu spojenú so zberateľstvom hodnotných artefaktov.

Veľmi bohatá bola Jurajova knižnica. Obsahovala 111 knižných titulov v 115 zväzkoch. Dosahovala teda takmer veľkosť zbierky Wolfganga Rolla (123 kníh). Tak ako v Rollovom prípade aj u Juraja Freiseisena tvorili väčšinu

⁵⁶ GINDL, ref. 37, s. 224.

⁵⁷ PITTNER, Andreas. Kremnickí novomešťania (neocives) zo zahraničia. In Kremnica. Zborník prednášok z medzinárodného sympózia. Martin : Gradus, 1992, s. 123 a 124.

kníh náboženské diela (viac ako 80 %). Išlo o rôzne modlitebné knižky, katechizmy, cirkevné kalendáre, postily a výklady (epíštol, evanjelií atď.), knihy exempli, biblie (jedna z nich mala, mimochodom, strieborné kovanie), kázne, tzv. zrkadlá (zrkadlo večného života) a zbrojnice, penitenciále (knihy pokání), dišputy, výroky, žalmy, hymny, knihy útech, knihy kresťanskej výučby, biblické histórie, knihy o poslednom súde a o blaženosti, omšové knihy, spovedné knižky, knihy náuk, životopisy, cirkevné histórie, knihy cirkevných spevov, knihy o utrpení a zmŕtvychvstaní Ježiša Krista, deklamácie či knihy zvané *practica* (Ursiniho kniha prorociev od roku 51 do roku 1600). Konkrétne sa v knižnici nachádzala napríklad kniha o augsburských teológoch, kniha o vyznaniach viery viacerých nemeckých kurfirstov, Príručka evanjelického mešťana, ako aj množstvo Lutherových diel (biblia, postila, katechizmus, spisy, thesaurus, kniha o prorokoch, kniha napomenutí a kniha „doktora Luthera a iných doktorov o slovách *Hoc est Corpus meum*“). K známym humanistickým predreformačným dielam patrila kniha *Loď bláznov* od Sebastianiana Branta. Ďalej to bola kniha luteránskeho teológa Caspara Huberiniho, titul *Dialóg medzi sv. Petrom a pápežom Juliom III.*, kniha 33 kázni od teológa Jacoba Andreäa, teologická práca Cyriaca Spangenbergera, *Sarepta* Johanna Mathesia, zvlášť deťom bola určená detská postila Veita Dietricha. Z ostatných kníh to bola napríklad kniha komédií o Tobiašovi a Zuzane, kniha o baníctve od Lazara Erckera, kniha o liečení koní, slovník štrasburského matematika Conrada Dasipodia, kniha formulárov Johana Petra Zwengla, kniha o práve (*Institutiones juris*) Andreaeu Pernedersa, kniha o baníctve od Georga Agricolu, tirolský krajinský poriadok (*Tirolische Lann-dtsordnung*), liečebná knižka L. Apollianaria, lekárska kniha Christa Wirska, kronika H. Wincklera, tzv. *Hausbuch* (obsahujúci texty k rôznym zaujímavým témam) Erasma Sarceria.⁵⁸

Tak ako Roll aj Juraj Freiseisen mal bohatú zbierku medailí. V jeho pozostalosti sa uvádzajú nasledujúce položky: 10 medailí (*beschaupfenning*) rôzneho druhu vo váhe 39 dukátov (teda v hodnote takmer 140 g zlata), 13 veľkých a malých medailí a zlatých mincí (*goldtgulden*) z rýdzeho zlata vo váhe 13 dukátov (teda niečo cez 46 gramov zlata) – v tomto prípade však nie je možné určiť, koľko bolo medailí a koľko mincí, ďalej 32 menších a väčších strieborných medailí vo váhe 1 hrivny a 15 pizetov (teda niečo cez 320 g striebra),

58 Központi Bányászati Múzeum Sopron (ďalej KBM Sopron), Freiseisen-hagyaték, inventárne číslo (i. č.) D 11.

EPITAF JURAJA FREISEISENA V KOSTOLE
SV. KATARÍNY NA MESTSKOM HRADÉ
V KREMNICI

34 kusov rôznych veľkých a malých medailí vo váhe 3 hrivny a 5 pizetov (teda niečo cez 760 g striebra), 1 pozlátená strieborná medaila, medaily vo váhe 29 pizetov odkázané Dorote Spangovej (zhruba 150 g striebra) – ich počet opäť nie je známy, peniaze a 4 medaily (schaugroschen) odkázané dcére Alžbete vo váhe 17 pizetov (zhruba 87 g striebra), tu tiež nebolo možné určiť počet medailí, ešte jedna strieborná pozlátená medaila a napokon dve konkrétne pomenované medaily – jáchymovská medaila z čierneho „samorastúceho“ striebra zasadená do príviesku zo zlata s perlou a jáchymovská medaila s obrazom Krista zasadená do pozlátenej striebornej obruby. Celkový počet kusov nie je možné určiť, pretože pri niektorých medailách sa uvádza iba ich počet a pri niektorých iba ich váha. Ak to zhrnieme, kolekcia obsahovala najmenej 74 exemplárov (plus ďalšie uvedené iba vo váhe). Čo sa týka drahého kovu, tak to bolo prinajmenšom 140 g zlata a 1317 g striebra. Jurajova zbierka síce nedosahovala veľkosť kolekcie Wolfganga Rolla (3,5 kg

drahého kovu v medailách plus ďalších 83 kusov), napriek tomu išlo o veľký a hodnotný súbor.⁵⁹

O zbierke možno v Jurajovom prípade hovoriť aj v spojitosti s mincami (kumulovanie hodnotných razieb), rôznymi klenotmi a predmetmi viazucimi sa k jeho zamestnaniu správcu Goldkunsthandlungu v Kremnici. Osobne sa realizovať znamenalo, prirodzene, disponovať nemalými finančnými prostriedkami. V pozostalostnom inventári Juraja Freiseisena sa uvádza, že peňažnú hotovosť mal uloženú vo vrecúškach. Išlo o skupinu zväčša tirolských toliarov v hodnote 500 zlatých, uhorské toliare v hodnote 300 zlatých, salzburské a tirolské toliare v hodnote 108 zlatých, nemecké dvojdukáty (22 kusov) v hodnote 44 zlatých a jednodukáty v hodnote takisto 44 zlatých, uhorské dukáty (401 kusov) v hodnote 737 zlatých a 75 denárov, rôzne nemecké mince vo váhe 3 hrivien a 15 pizetov, iné 2 dukáty a jeden dvojdukát, rôzne nemecké a talianske mince vo váhe 1 hrivny a 20 pizetov, 27 nemeckých dukátov a zlatý odrazok halierovej mince (*guldernheller* – tu zvlášť išlo o zberateľský kus).⁶⁰ Napriek tomu, že nemáme k dispozícii celkové vyúčtovanie Jurajovho majetku, možno konštatovať, že bol zámožným človekom. Veď len prvých šesť uvedených položiek obsahovalo stovky mincí v celkovej hodnote 1800 zlatých.

Na pomedzí medzi reprezentovaním vlastnej osoby a zberateľstvom bolo zhromažďovanie šperkov a klenotov. V Jurajovom pozostalostnom súpise sa ich uvádza množstvo – 3 zlaté šnúry, zlato (21 pizetov) a striebro (3 hrivny a 61 pizetov) z banského ťažiarstva Lomnista, slovenský ženský čepiec, dve pozlátené konské uzdidlá, pozlátená úradná kanvica s ozdobou v podobe mandle, tucet lyžičiek vykladaných ozdobami v tvare jeleňov, pozlátená nádoba z exotického orecha s vekom (*Indianische Nuß sambt einem deckhl ganz verguldet*, pravdepodobne išlo o kokos), zlaté hodinky na zavesenie na krk, rôzne pozlátené spony, spona so sklíčkom, prívesok so striebornou denárovou mincou, náramok s deviatimi červenými korálmi a šiestimi prehnutými dukátmi, strieborné článkované reťaze, ako aj viaceré zlaté prstene (medzi nimi zlatý prsteň s „pohanskou“, teda antickou hlavou). Osobitne zmieňme banskú vkladáčku vo fľaši (*handstein*), čo bolo miniatúrne plastické vyobrazenie bane (vložené do fľaše) vytvorené v Jurajovom prípade iste aj za použitia drahých kovov.⁶¹

59 KBM Sopron, Freiseisen-hagyaték, i. č. D 11.

60 KBM Sopron, Freiseisen-hagyaték, i. č. D 11.

61 KBM Sopron, Freiseisen-hagyaték, i. č. D 11.

Zvlášť zaujímavé bolo kumulovanie rôznych zbraní. Tie nemali slúžiť len na osobnú ochranu, resp. priame využitie v boji, ale mali aj reprezentatívne poslanie, čo sa týkalo najmä zdobených kusov. V Jurajovom prípade demonštrovali aj jeho príslušnosť k šľachtickému stavu. V jeho pozostalosti sú doložené dva kyjaky, uhorská hákovnica so strieborným pozláteným kovaním, šabľa so strieborným pozláteným kovaním a pásom, iná šabľa, päť oštepov so železkami s dlhými pierkami (*federspiss*), dva paloše (jeden s pásom), obojručný meč, dvanásť hákovníc, tri muškety s vidlicami, deväť dlhých ručníc, šesť pištoliek s dvoma prackami, štyri halapartne, nože v pošvách z drahých kovov a s retiazkami, tri kompletne mužské brnenia s chráničmi na krk, hviezdovitými klobúkmi (*sternehütten*) a jedným párom rukavíc.⁶²

Vzhľadom na bohatú zberateľskú činnosť Juraja Freiseisena je pozoruhodné, že sa v jeho pozostalosti neuvádzajú žiadne obrazy. Pritom tradícia vlastníctva obrazov v rodine existovala, ako na to poukazuje zachovaná posmrtná podobizeň Juraja Freiseisena.⁶³ Zdá sa teda, že ich Juraj mohol vlastniť, no z neznámeho dôvodu ich neuviedli v súpise jeho pozostalosti.

Je evidentné, že podobne ako Wolfgang Roll aj Juraj Freiseisen sa vo svojom príbytku obklopoval vzácnymi a výnimočnými predmetmi. Demonštroval nimi svoje spoločenské postavenie, posilňoval rodovú pamäť i prezentoval určitú estetiku a symboliku (cítenie). Zbieranie mu iste zaujímavým spôsobom vyplňalo voľné chvíle (osobné záujmy).

Interiér jeho domu bol určite starostlivo koncipovaný ako jeden výrazový celok. V jeho dome sa nachádzali rôzne truhlice, skrine, koberce, dekoračné textilie (napríklad čierna textilía so španielskym erbom lemovaná zamatom) doplnené funkčným a ozdobným riadom⁶⁴ a zberateľskými artefaktmi.

ZÁVER

Z uvedeného vyplýva, že fenomén renesančného zberateľstva zakotvil aj v Kremnici 16. storočia, zvlášť v jeho druhej polovici. Zväčša však ešte len u mestskej elity. Podrobnejšie je zbieranie doložené, ako sme videli vyššie, u Wolfganga Rolla a Juraja Freiseisena. Rozsiahlejšie zbieranie možno

62 KBM Sopron, Freiseisen-hagyaték, i. č. D 11.

63 *Renesancia : dejiny slovenského výtvarného umenia. Katalóg výstavy.* Bratislava : Slovenská národná galéria, 2009, s. 102.

64 KBM Sopron, Freiseisen-hagyaték, i. č. D 11.

predpokladať napríklad aj u komorského podgrófa Juraja Eggera (vo svojom kremnickom byte mal príručnú knižnicu a obrazy), účtovníka kremnickej komory Sebastiana Henckela (scientifica, zbrane) či medailéra Abraháma Eiskera (umelecké diela), resp. komorského podgrófa Juraja Fleischa, ktorý bol bratrancom Juraja Freiseisena a ako on rovnako disponoval veľkým majetkom. Mimochodom, v pozostalosti Juraja Freiseisena sa uvádza, že jeho kniha *Loď bláznov* sa v tom čase nachádzala u Juraja Fleischa. Pre menovaných zberateľov je spoločná jedna skutočnosť, a to, že popri meštianskom patrili zväčša aj k šľachtickému stavu. Wolfgang Roll získal armálnu listinu od panovníka Ferdinanda I. v roku 1542 (šľachticom bol už jeho predok Ján Roll v druhej polovici 15. storočia).⁶⁵ Juraj Freiseisen získal šľachtictvo v roku 1569, Juraj Fleisch mal šľachtický prídomek von Lerchenberg, Sebastian Henckel zas von Donnersmarck. Šľachticom bol aj Juraj Egger, ktorého erb a venovanie sa nachádza v pamätníku (*Stammbuch, album amicorum*) banskoštiavnického ťažiara Ulricha Reuttera. Tak ako u medailéra Krištofa Füssla, možno predpokladať šľachtický predikát aj u medailéra Abraháma (de) Eiskera.⁶⁶

Citované údaje o ďalších zbierkach kníh (6 knižníc), obrazov (zbierka Martina Adlera) a medailí (obdarovávanie medailami mestom Kremnica) poukazujú na to, že v Kremnici existoval okrem uvedených zaiste väčší počet (čo aj menších) zberateľov, pramene však o ich zberateľskej činnosti viac-menej mlčia. Zároveň však treba byť pri hodnotení zberateľských aktivít v meste opatrný. Testamenty z rokov 1540 (Benedikt Flaischer), 1548 (Dorota, vdova po Štenclovi Vorlausovi), 1550 (richtár Wolfgang Guglinger), 1579 (Matej Holeš, správca kremnických majetkov v Turci) a z konca 16. storočia (súpis majetku zostavený po smrti manželky Hansa Hallera) naznačujú, že v meštianskom prostredí (vyššie a stredné zložky), ktoré nebolo naviazané na kráľovské úrady, sa zberateľstvo začalo udomáčňovať len pozvoľna.

Ak porovnáme kremnické zberateľstvo so zberateľskými aktivitami v Banskej Štiavnici a v Banskej Bystrici, zistíme, že jeho úroveň v týchto mestách bolo na veľmi podobnej úrovni. Na druhej strane však treba zdôrazniť, že kremnickí zberatelia nemohli konkurovať panovníckym a aristokratickým zberateľom, resp. kolekciam významných učencov. Zatiaľ čo Wolfgang Roll vlastnil 123 a Juraj Freiseisen 111 kníh, v knižnici arcivojvodu Ferdinanda Ti-

65 GINDL, ref. 37, s. 229 (pozn. č. 5).

66 MATUNÁK, ref. 29, s. 142 a 171; BALÁŽOVÁ, ref. 9, s. 202-204.

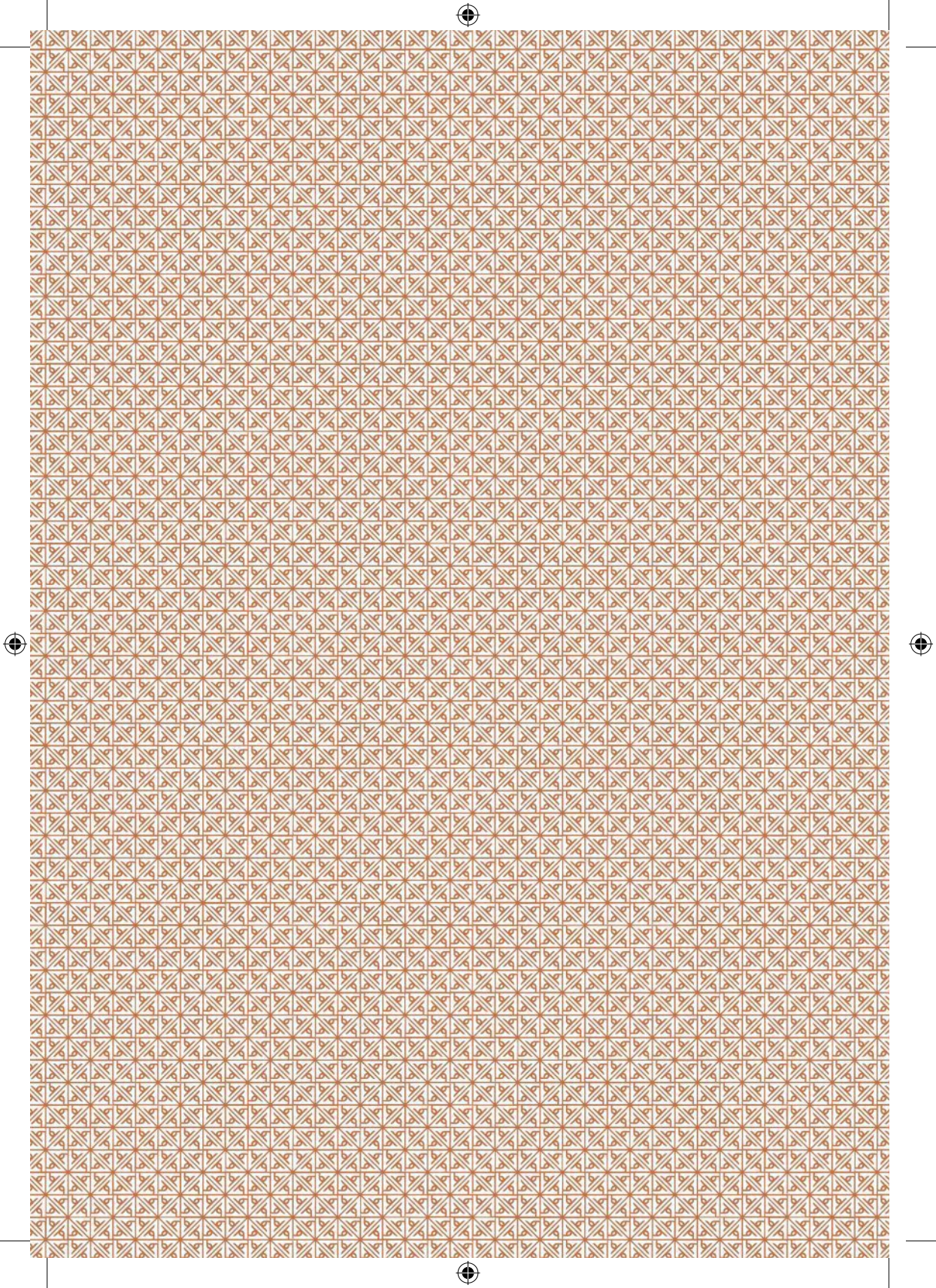
rolského bolo 4000 zväzkov, v knižnici Jána Sambucca 3000 zväzkov a v knižnici Hansa Dernschwama 651 zväzkov. Núka sa napríklad aj porovnanie s uhorským palatínom Jurajom Turzom. Podľa prameňov mal knižnicu nielen v Bytči, ale aj na Lietavskom hrade (v juhozápadnom krídle). V nej sa podľa dobového súpisu nachádzalo 465 exemplárov kníh (humanistická spisba, reformačná literatúra, história a vedy, najmä prírodopis).⁶⁷ Steny hlavnej siene tohto hradu zdobili obrazy a lovecké trofeje. Medzi obrazmi boli napríklad portréty cisára Rudolfa II., Mateja II., Štefana Bátoriho, posmrtné obrazy Juraja a Imricha Turzovcov, podobizne Gábiela Bátoriho, Adamka Ilešháziho, výtvarne stvárnené slávnostné prisahy Juraja Turza a jeho syna Imricha, pôdorysy hradov Turzovských panstiev Orava, Lietava a Bytča, obrazy Tomáša Nádašdiho a jeho syna, epitaf Barbory Kostkovej, rodostrom turzovskej rodiny atď.⁶⁸

Meštianske zberateľstvo bolo teda akýmsi derivátom aristokratického zberateľstva. V prípade Kremnice dochádzalo k úsiliu napodobiť takúto zbierku, čo obzvlášť platilo pre zberateľov zviazaných s kremnickou banskou a mincovou komorou a disponujúcich šľachtickým titulom (zároveň požívali aj meštianske práva). Mnohí z nich prichádzali do Kremnice zo zahraničia, najmä nemeckých krajín, odkiaľ prinášali rôzne novinky a nové vývojové trendy.

67 DVOŘÁK, Pavel – VAŠÁRYOVÁ, Zuzana. Príbeh veľkej lásky. Alžbeta Coborová a Juraj Turzo. In DVOŘÁK, Pavel (ed.). *Juraj Turzo. Veľká kniha o uhorskom palatínovi*. Martin : Matica Slovenská, 2012, s. 24 a 31.

68 JURECKÝ, Michal. Najlepšie časy Horného Považia. Turzovci na Bytčianskom a Lietavskom panstve. In DVOŘÁK, Pavel (ed.). *Juraj Turzo. Veľká kniha o uhorskom palatínovi*. Martin : Matica Slovenská, 2012, s. 151 a 152.

KREMNICA A JEJ OKOLIE NA MIKOVÍNIHO MIESTOPISNÝCH MAPÁCH SONDA DO OBRAZU MINULEJ KRAJINY S DÔRAZOM NA CESTNÚ SIET'

JURAJ HIRČÁK

Dryadum siluas saltusque sequamur intactos
Lesy a vrchy dryád sledujeme bez dotýkania
PUBLIUS VERGILIUS MARO

Motto Samuela Mikovíniho v liste adresovanom
Matejovi Belovi, uhorskému polyhistorovi a filozofovi.¹

93

Po búrlivom 16. a 17. storočí sa začali pomery v Uhorsku postupne konsolidovať. Vďaka početným víťazstvám cisárskych vojsk koncom 17. storočia pomínulo bezprostredné nebezpečenstvo zo strany Osmanskej ríše. Podpísaním Satmárskeho mieru v roku 1711 sa skončilo posledné stavovské povstanie vedené sedmohradským kniežaťom Františkom II. Rákocim. Uhorsko tak nastúpilo na cestu postupnej obnovy a demografického rastu.

V tomto období začal do Uhorska postupne prenikať aj nový kultúrno-mýšlienkový prúd nazývaný osvietenstvo, ktorý sa u nás naplno prejavil za vlády Márie Terézie, ale najmä jej syna Jozefa II. Do popredia sa postupne dostával rozum opierajúci sa o zmyslovú skúsenosť. Prívrženci osvietenstva sa snažili o šírenie ideí dobra, spravodlivosti a najmä vedeckých poznatkov a pokroku, ktoré mali byť riešením neduhov danej doby.

¹ MIKOVINI, Samuel. *Epistola de Methodo Concinnandarum Mapparum Hungariae Tophographicarum*. Bratislava : Joannes Paulus Royer, 1732.

Aj v našom prostredí vynikli mnohé osvietené osobnosti. Z tejto skupiny je azda najznámejší polyhistor, filozof a pedagóg Matej Bel, považovaný za priekopníka uhorského osvietenstva a známy aj pod posmrtným epitetonom *Magnus decus Hungariae* – Veľká ozdoba Uhorska. Inou, najmä pre našu prácu významnou osobnosťou je inžinier, kartograf, zememerač Samuel Mikovíni ml., zakladateľ modernej kartografie v Habsburskej monarchii. Ako slovenskí rodáci sú pýchou našich dejín a právom im patrí veľké uznanie za ich celoživotné dielo, rovnako môžu byť na nich hrdí aj Maďari, Česi či Rakúšania, pretože sa hlásili k uhorským vlastencom slúžiacim videnskému dvoru.²

Okrem pôvodu ich však spájala aj práca. Matej Bel je autorom diela *Notitia Hungariae novae historico-geographica* čiže Historicko-geografické poznatky o súvekom Uhorsku (vznikalo v rokoch 1735 – 1742). Toto štvorzväzkové vlastivedné dielo sa považuje za najvýznamnejšie z jeho tvorby. Pri jeho komponovaní však nestačili tvorivé sily jedného človeka. Spracovať totiž dejiny štátu a súčasne aj dejiny jeho jednotlivých regiónov bolo pre jedného vedca, čo ako vzdelaného, v podstate nemožné. Preto Matej Bel ako zostavovateľ vytvoril skupinu spolupracovníkov, ktorí zhromaždili a poskytli potrebné podklady k niektorým regiónom. Jedným z takýchto spolupracovníkov bol aj Samuel Mikovíni ml., ktorého úlohou bolo vyhotoviť mapy k jednotlivým popisovaným stoliciam. Tak vznikla napríklad mapa Turčianskej (1736), Zvolenskej (1736) či Novohradskej stolice (1742).

Samuel Mikovíni nebol na túto prácu vybratý náhodou. Ako nadaný žiak absolvoval rytectvo v Norimbergu. Matematické vedy študoval na univerzite v Altdorfe a v Jene ukončil svoje štúdium ako zememeračský inžinier. Vo Viedni zrejme navštevoval prednášky na vojenskej akadémii.³ V roku 1725 prišiel do Bratislavy a stal sa stoličným matematikom. Ako cisársko-kráľovský geometer riadil melioračné práce predovšetkým na Dunaji a Váhu a zabezpečoval ich splavnosť. Popri tejto práci sa zaoberal astronómiou, ktorej poznatky zužitkoval aj neskôr pri tvorbe jednotlivých máp.⁴ Už v tejto dobe

2 SLAVKOVSKÝ, Jozef. Samuel Mikovíni – muž svojej doby a vzor pre ďalšie generácie. In SOMBATHYOVÁ, Magdaléna (ed.). *Samuel Mikovíni a jeho odkaz pre dnešok*. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, 2005, s. 6

3 MOROVICS, Miroslav Tibor. Matematika v diele Samuela Mikovínyho. In SOMBATHYOVÁ, Magdaléna (ed.). *Samuel Mikovíni a jeho odkaz pre dnešok*. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, 2005, s. 43-44.

4 SLAVKOVSKÝ, ref. 2, s. 5.

musel byť uznávaným odborníkom s inovatívnymi pracovnými metódami, pretože ho dvor čoraz častejšie poveroval riešením náročných úloh.

V roku 1728 dostal poverenie od hlavného komorského grófa Jozefa Andreja Wenzla, baróna von Sternbach, aby dôkladne zameral všetky stredoslovenské slobodné kráľovské a banské mestá aj s ich okolím.⁵ Mapu Kremnice a jej okolia a časť mapy Banskej Bystrice podrobne popisujeme nižšie. O tri roky na to dostal od dvora povolenie vytvoriť už spomínané stoličné mapy do Belových Notícií. V roku 1735 bol vymenovaný za prvého riaditeľa a profesora vyššej technickej školy v Banskej Štiavnici. Za panovania cisárovnej Márie Terézie sa zúčastnil aj prusko-rakúskej vojny ako vojenský inžinier a viedol opevňovacie práce na moravsko-sliezskej hranici (1744)⁶. Okrem iného vypracoval aj plán kráľovského paláca v Budíne (1749).

O SPÔSOBE MAPOVANIA

95

Nás však zaujíma predovšetkým jeho bohatá kartografická tvorba. Sám nám umožnil preniknúť do tajov tvorby svojich máp vďaka listu *Epistola de Methodo Concinnandarum Mapparum Hungariae, Topographicarum* (List o spôsobe zostavovania miestopisných máp Uhorska) z 13. januára 1732, ktorý adresoval Matejovi Belovi.⁷

V úvode tohto listu sa v krátkosti dozvedáme o „nevysvetliteľnej nepravdivosti či nevedomosti geografov“ pri znázorňovaní polohy krajov, ktorou podľa Mikovíniho „zohavili“ Uhorsko i ostatné krajiny. Kartografické umenie muselo byť v tomto období na dosť nízkej úrovni, keď dodáva, že „vydali mapy, polohou oblohe a slnku tak sa protiviace, že keby neboli sem-tam známe mená vsunuli, ľahko mohlo by sa myslieť, že pod iným slnkom chodili.“⁸

Ďalej nasleduje opis štyroch základných metód, ktoré boli kľúčové pri jeho práci. Bola to metóda astronómická, geometrická, magnetická a hydrologická. Pomocou astronómiekej metódy, ktorá spočívala v pozorovaní a prepoč-

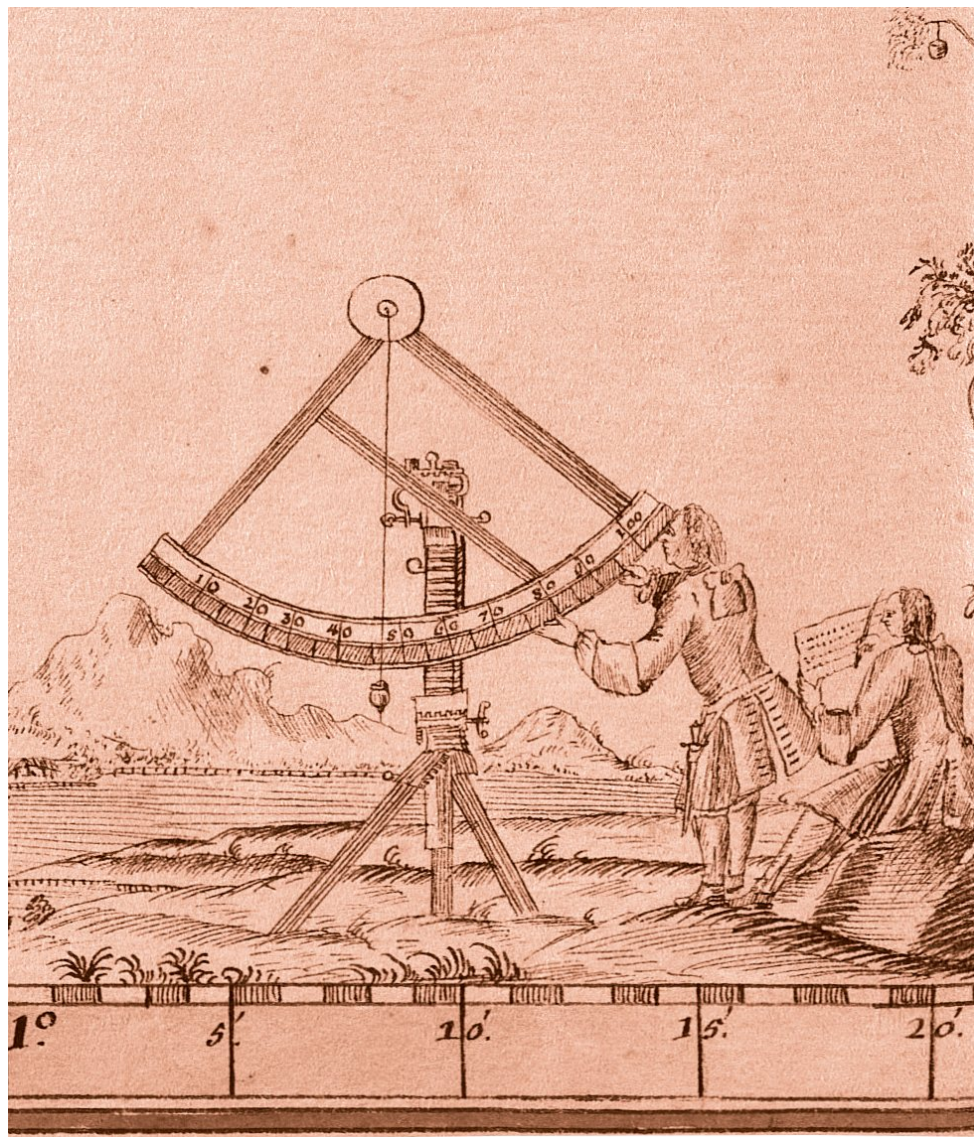
5 KAŠIAROVÁ, Elena. *Banická a hutnícka minulosť Slovenska v kartografických pamiatkach*. Košice : Banská agentúra – Zväz hutníctva, ťažobného priemyslu a geológie Slovenskej republiky, 2010, s. 102.

6 FORGÁCH, Peter. Samuel Mikovíni ml. a vojenské mapovanie. In SOMBATHYOVÁ, Magdaléna (ed.). *Samuel Mikovíni a jeho odkaz pre dnešok*. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum, 2005, s. 28.

7 MIKOVINI, ref. 1. Slovenský preklad (List o spôsobe zostavovania miestopisných máp Uhorska) pozri v PURGINA, Ján. *Samuel Mikovíni. Život a dielo*. Bratislava : Správa geodézie a kartografie na Slovensku, 1958, s. 178-183.

8 MIKOVINI, ref. 1.

ZEMEMERAČI S KVADRANTOM – ASTRONOMICKÝM PRÍSTROJOM
NA MERANIE POLÔH HVIEZD, VYOBRAZENIE NA PARERGE
MIKOVÍNIHO MAPY DOLNÉHO UHORSKA Z ROKU 1739
(ZDROJ: SNA – SBA B. ŠTIAVNICA, F. HKG, Č. 10026A)

toch, určil zemepisné šírky a dĺžky miest. Na tento účel používal kvadrant s regulou (pravítkom), tubusom na slnečný kotúč a dioptrou. Astronomické merania ďalej porovnával s geometrickými meraniami. Geometrická metóda pozostávala z geometricko-trigonometrických meraní, ktoré sa robili na mnohých staniaciach rozmiestnených v krajine. Pomocou goniometrického prístroja pozoroval Mikovíni uhly medzi jednotlivými stanicami, ktoré boli v dohľade a takto určil ich polohu. Magnetická metóda bola podobná geometrickej. Tiež sa ňou pozorovali uhly medzi stanicami, no pomocou magnetickej ihly. Používaná bola najmä pri zameraní ťažšie dostupných miest, pri ktorých nebola geometrická metóda príliš vhodná. Vyrovnávala tak uhlové odchýlky v týchto miestach. Hydrologická metóda vychádzala z predošlého magnetického pozorovania. Pomocou magnetickej ihly pripievanej k boku lode a meraním strednej rýchlosti lode zaznamenával líniu vodného toku.⁹

Podľa ďalšieho Mikovíniho listu z 15. apríla 1735, ktorý nesie názov *De mappis suis ad lectorem monitio* (Príhovor k čitateľovi o svojich mapách), sa dozvedáme, že na znázornenie krajov a tvárnosti terénu použil ortograficko-ichnografickú metódu. Pomocou nej znázornil mestá a iné sídla nie kolmo, ako bolo zvykom na predošlých mapách, ale v horizontálnej projekcii.¹⁰ Na zobrazenie reliéfu krajiny použil ichnografické šrafovanie, ktoré predstavovalo kombináciu neusporiadaných, miestami chaoticky prekrížených šráf a prvkov pripomínajúcich odtlačky prírodnej pokrývky. Toto šrafovanie nahrádzalo staršie kopčekové šrafovanie, ktoré bolo skôr symbolickým znázornením reliéfu.¹¹

Mikovíni pomocou ichnografického šrafovania zobrazil reliéf do detailov a pomerne verne odrážajúc skutočný stav. Jeho mapy sa tak stali výnimočnými nielen svojou presnosťou v určení polôh jednotlivých zložiek, ale aj v ich zobrazení a dosiahli tak na tú dobu veľmi vysokú úroveň. Bez zbytočného prehánania by sa dalo povedať, že sú v našej kartografii priekopnícke. Predstavujú prvé moderné kartografické práce, ktoré sa opierali o exaktné merania a výpočty.

9 MIKOVINI, ref. 1.

10 MIKOVINI, Samuel. *De mappis suis ad lectorem monitio*. 1735. Slovenský preklad (Príhovor k čitateľovi o svojich mapách) pozri v PURGINA, Ján. Samuel Mikovíni. Život a dielo. Bratislava : Správa geodézie a kartografie na Slovensku, 1958. Dostupné aj na internete: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1521/Mikovini_Prihovor-k-citateľovi-o-svojich-mapach/1

11 KAPRONCZAI OVÁ, Zuzana. Vizualizácia reliéfu na topografických mapách : diplomová práca. Bratislava : Slovenská technická univerzita v Bratislave, 2011, s. 16, 17 a 25.

Pomocou týchto progresívnych metód boli vytvorené aj mapy dotýkajúce sa Kremnice a jej širšieho okolia, predstavujúce jedinečný historický prameň pri skúmaní obrazu minulej krajiny. Je to krajina zo začiatku 18. storočia, ale predpokladáme, že v istých prípadoch sa na mapách odráža aj oveľa starší stav. Dobrým príkladom by mohli byť práve nespevnené cestné komunikácie, niektoré existujúce už v stredoveku a mnohé vznikajúce v období novoveku. Človek bol v minulosti pri výbere trasy pre svoju cestu veľmi opatrný a volil často radšej dlhšie, ale o to bezpečnejšie cesty. Pri tomto výbere ho prirodzene limitoval prírodný terén, ktorý začal intenzívnejšie prispôbovať svojim potrebám až v čase nástupu tzv. priemyselnej revolúcie (19. storočie). Svoju rolu tu zohrávala aj technická úroveň dopravných prostriedkov. Preto predpokladáme, že umiestnenie niektorých ciest, ako ich vidíme na mapách 18. storočia, môže byť aj niekoľko storočí staré.

HISTORICKO-GEOGRAFICKÝ POPIS

Na nasledujúcich riadkoch sa budeme venovať obsahovej stránke niektorých Mikovíniho máp, ktoré sa dotýkali územia Kremice, jej mestských majetkov a širšieho okolia.

Na polohopisnej mape tzv. dolnouhorských banských miest Banskej Štiavnice, Banskej Belej a komorského panstva Šášov sa nachádzajú tri dediny zo širšieho okolia Kremnice, a to Bartošova Lehôtka (*Lehotka*), Jastrabá (*Gastrab*) a Ihráč (*Ihrats*).¹²

V prvej polovici 18. storočia boli Bartošova Lehôtka a Jastrabá súčasťou Svätokrížskeho panstva, ktoré patrilo ostrihomskému arcibiskupovi spolu s inými majetkami prevažne v Žiarskej kotline. Dedina Ihráč patrila ku komorskému panstvu Šášov, ktoré spravovala banská komora v Banskej Štiavnici.

V prípade Bartošovej Lehôtky a Ihráča ide o jednoduché potočné radové dediny, pri ktorých je zástavba ovplyvnená potokom. Jastrabá je zas prístenná radová dedina. Jednotlivé dediny sú na mape vyznačené zástavbou domov zakreslených pomocou červených štvorcíkov. Pri domoch môžeme ďalej pozorovať žltou farbou vyznačený intravilán (dvor, hospodárske budovy, záhrady), ktorý je rozdelený tmavými líniami pre jednotlivé domy. Rovnaká

12 Ministerstvo vnútra SR (ďalej MV SR), Slovenský národný archív – špecializované pracovisko Slovenský banský archív (ďalej SNA – SBA), fond (f.) Hlavný komorskogrofský úrad (ďalej HKG), č. 00248.

lína ho ohraničuje a oddeľuje od extravilánu (oráčiny, lúky, pasienky i lesy), ktorý nasleduje za intravilánom a tvorí širšie okolie dediny. V dedinách Bartošova Lehôtka a Jastrabá je vyznačený aj kostol. Kostol v Bartošovej Lehôtke bol v tom čase zasvätený sv. Jánovi Nepomuckému, jastrabský zas sv. Michalovi archanjelovi.

Touto oblasťou prechádzajú na mape dve cesty, ktoré sú vyznačené prerušovanou čiarou. Prvá vedie od Starej Kremničky pozdĺž Kremnického potoka, ktorý dvakrát prekračuje a smeruje na Kremnicu. Druhá cesta vedie od Jalnej pozdĺž Ihráčskeho potoka, ktorý prekračuje až päťkrát. Ďalej sa stáča severozápadným smerom, prechádza cez Jastrabú a Bartošovu Lehôtku a napája sa na cestu vedúcu zo Starej Kremničky. V minulosti musela byť križovatka týchto dvoch ciest významnejšia, pretože na mape je v tomto mieste vyznačený zájazdny hostinec (*Diversorium*), ktorý mohol poskytovať ubytovanie a pohostenie pre cestujúcich a ich vozy či ťažné dobytok. Tento zájazdny hostinec je vyznačený aj na mape dolnouhorských banských miest z roku 1740, o ktorej ešte bude reč.

Ďalšou mapou od Samuela Mikovíniho je Mapa Dolného Uhorska, konkrétne jeho preddunajského dištriktu z roku 1739.¹³ Je potrebné pripomenúť, že Dolným Uhorskom sa v tomto období označovala jeho západná časť, ktorá ležala bližšie k Viedni. Vzdialenejšia východná časť bola pomenovaná ako Horné Uhorsko.

Táto mapa zachytáva prevažne územie západného a stredného Slovenska a na východe končí pri mestách Levoča a Smolník. Na mape sú vyznačené hranice stolíc a ich prechody, strážne miesta i miesta, ktoré boli v roku 1739 nakazené morom s líniou rozdeľujúcou územie na zamorené a zdravé. Žltou farbou sú vyznačené línie významných kráľovských ciest.

Jedna takáto cesta, tzv. *magna via* viedla aj cez kremnickú oblasť. Na mape prechádza od Zvolena smerom na Svätý Kríž (Žiar nad Hronom) a medzi dedinami Pitelová a Trnavá Hora sa stáča na sever. Vedie dolinou Ihráčskeho potoka a ďalej cez Jastrabú popri Bartošovej Lehôtke a Dolnej i Hornej Vsi smerom na Kremnicu a ďalej do Turca. Kráľovské cesty sú na tejto mape vyznačené len schematicky rovnými líniami a zaiste ani v prípade cesty na Kremnicu nie je zobrazený jej priebeh detailne. Koniec koncov, vysoká miera mapy to ani nedovoľuje. Napriek tomu sa dá skoro s istotou stotožniť

13 MV SR, SNA – SBA, f. HKG, č. 10026a.

s cestou vedúcou na Jastrabú, Bartošovu Lehôtku k spomenutému zájazd-nému hostincu a je to vlastne tá istá cesta, ktorá je podrobnejšie vyznačená na vyššie spomínanej mape Banskej Štiavnice, Banskej Belej a Šášovského panstva.

Ako cestná komunikácia spájajúca kremnickú oblasť so Zvolenskou kotli-nou mala iste väčší význam, prinajmenšom v porovnaní s dnešnou situáciou. Nasvedčovať tomu môže aj neskoršia správa Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici adresovaná kremnickej mincovni z roku 1787. Z nej sa dozvedáme, že mincovňa sa obrátila na distriktuálneho komisára von Ür-menyho v spojitosti s obnovou cesty a mosta medzi Jastrabou a Bartošovou Lehôtkou.¹⁴ Záujem mincovne o túto cestu naznačuje jej dôležitosť v prepra-ve. Rovnako vznik zájazdného hostinca pri Bartošovej Lehôtke určite súvisel s križovatkou, kde sa táto cesta stretala s cestou vedúcou od Svätého Kríža (Žiaru nad Hronom) cez Starú Kremničku smerom na Kremnicu.

Na túto južnú oblasť okolia Kremnice nadväzuje ďalšia Mikovíniho mapa z roku 1733. Je na nej vyobrazené slobodné kráľovské banské mesto Kremni-ca spolu s prilahlým územím a pre našu tému má najväčší význam.¹⁵ Mapa vznikla na podnet cisára Karola VI. a z poverenia spomínaného hlavného komorského grófa Jozefa Andreja Wenzla, baróna von Sternbach, ktorý v roku 1728 poveril Mikovíniho zameraním siedmich stredoslovenských banských miest.¹⁶

Na mape je okrem samotnej Kremnice a jej okolia vyznačené aj jej širšie okolie s dedinami, ktoré patrili k majetkovej základni mesta. Po okrajoch sú potom sídla, ktoré susedili s kremnickou oblasťou, a všetky sú vyznačené veľmi podobne ako v prípade spomínanej mapy banských miest a Šášovského panstva. Hranicu intravilánu mesta i dedín tu ale tvorí červená línia, ktorá ako jediná použitá farba zvýrazňuje veľkosť sídla.

Na južnom okraji mapy sa nachádzajú dediny Bartošova Lehôtka (*Lehotka*), Ihráč (*Gastrab*)¹⁷, Nevoľné (*Nevolna*), Dolná Ves (*Schwabendorf*) a Horná Ves (*Windischdorf*). Bartošova Lehôtka a Nevoľné patrili k Svätokrížskemu panstvu a Ihráč ku komorskému panstvu Šášov. Dolná Ves a Horná Ves patrili už od

14 Archív Mincovne Kremnica, š. p. (ďalej AMK), fond Mincovňa Kremnica do znárodnenia, škatula 58/91.

15 MV SR, SNA – SBA, f. HKG, č. 00253

16 KAŠIAROVÁ, ref. 5, s. 102.

17 Tu došlo očividne k chybe pri vyznačovaní miestneho názvu, pretože geograficky zodpovedá táto polo-ha jedine polohe Ihráča, Jastrabá (*Gastrab*) leží južnejšie.

KREMNICA A JEJ BLÍZKE OKOLIE NA MIKOVÍNIHO
MAPE SLOBODNÉHO KRÁLOVSKÉHO A BANSKÉHO
MESTA KREMNICE Z ROKU 1733
(ZDROJ: SNA – SBA, F. HKG, Č. 00253)

15. storočia k majetkom mesta Kremnica. Ani v jednej zo spomenutých dedín nie je vyznačený kostol, pričom ale v Bartošovej Lehôtke v tomto období už určite existoval.¹⁸

Všetky obce ležia na cestách spájajúcich Kremnicu s hlavnými pohronskými cestami. Na mape nie je vyznačená spomínaná cesta vedúca cez Jastrabú a Bartošovu Lehôtku, no tá bezpochyby existovala. Od Bartošovej Lehôtky prechádzala cesta k Dolnej a Hornej Vsi a potom smerom na Kremnicu podobne, ako je tomu aj dnes. Na začiatku Hornej Vsi sa však cesta rozdeľuje a vedie severozápadným a severným smerom k dedine Lúčky (Hannershaj). Kým dnes je táto cesta nespevnená a pre potreby dopravy okrajová, v minulosti mohla byť pre Lúčky významnejšia. Na Mikovíniho mape sa totiž nenachádza spojenie medzi Kremnicou a Lúčkami pozdĺž Šibeničného vrchu, ako ho poznáme dnes. Nemusí to však znamenať, že tu v tomto období neexistovala žiadna, čo i menšia cesta. Nakoniec, na podrobnejšej mape Prvého vojenského mapovania z obdobia rokov 1782 – 1784 už vidieť aj cestu okolo Šibeničného vrchu.¹⁹ Je možné, že v staršom období predstavovalo väčšie stúpanie tejto cesty pre naložené povozy prekážku, a preto sa mohla využívať na prepravu ťažších nákladov práve cesta cez Hornú Ves, ktorú mapuje Mikovíni. V tom čase prechádzala cesta priamo cez Hornú Ves. Pri príležitosti návštevy cisára Františka Lotrinského v Kremnici bola v roku 1751 vybudovaná cesta obchádzajúca z východnej strany túto dedinu, tak ako je tomu dnes.²⁰

Dedina Lúčky predstavuje reťazovú kolonizačnú dedinu. To znamená, že zástavbu tvoria dva rady domov umiestnených pri potoku, vedľa ktorého prechádza cesta. Lúčky sú v porovnaní s dedinami Bartošova Lehôtka, Ihráč, Nevoľné, Dolná Ves, Horná Ves niekoľkonásobne väčšie. V dolnej tretine obce je zakreslený kostol zasvätený sv. Mikulášovi, ktorý tu stál už v stredoveku.²¹

18 Postavený v 15. storočí, obnovený v rokoch 1673 a 1732. GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku I*. Bratislava : Obzor, 1967, s. 102.

19 Österreichisches Staatarchiv – Kriegsarchiv Wien, Kartenabteilung, Josephinische Landesaufnahme, Collo. XIV, Sectio 9, JANKÓ, Annamária – PORUBSKÁ Bronislava. *Vojenské mapovanie na Slovensku 1769 – 1883*. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2010, č. 55. Dostupné aj na internete napríklad na stránke:

<http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2099629.6207084353%2C6221357.828872797%2C2114305.5301391887%2C6227845.421648501>

20 KIANIČKA, Daniel. *Kremnica – mesto príbehov*. Kremnica : Mesto Kremnica, 2008, s. 13.

21 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku II*. Bratislava : Obzor, 1968, s. 260-261.

Severovýchodne od Lúčok stúpa terén k vrchu Šturec. Na mape je vyznačený tmavými čiarami a v jeho bezprostrednom okolí sa nachádzajú trojuholníky znázorňujúce drevené krámy (prístrešky) banských gáplov (banské zariadenie nachádzajúce sa pri ústí šachty využívané na čerpanie vody, vertikálnu prepravu rudy, iných surovín či baníkov).

Medzi Lúčkami a Kremnicou sa na juhovýchodnom úpätí vrchu Šturec nachádzajú tri kríže, ktoré označujú kremnickú kalváriu.

Ďalej na východ sa už rozprestiera slobodné kráľovské banské mesto Kremnica (Cremnitz). Na mape predstavuje najväčšiu sídelnú jednotku. Mikovíni zreteľne vyznačil aj mestské jadro, ohraničené mestskými hradbami. Toto jadro tvorí Mestský hrad s jeho opevnením a námestie spolu s meštianskymi domami a komplexom budov patriacich ku komorskému dvoru. Mestské opevnenie, či už okolo námestia alebo Mestského hradu, je vyznačené schematicky hradbami a baštami a neznázorňuje reálny stav opevnenia. Predstavuje skôr symbolické stvárnenie fortifikácií vo všeobecnosti, ktoré sa používalo ako mapová značka.

Na južnom konci mesta je zakreslený kostol svätej Alžbety, ktorý bol postavený už niekedy v rokoch 1382 až 1393 pri mestskom špitáli.²² Na juhovýchod od Kremnice je trochu neurčito vyznačená osada Veterník spolu s tajchom. Z jeho polohy je zrejmé, že v tomto období ešte netvoril súčasť mesta.

Kremnicu s okolitým svetom spájalo päť prístupových ciest do mesta. Prvou na mape je cesta vedúca od Bartošovej Lehôtky cez Dolnú a Hornú Ves, vyznačená aj na predošlých mapách. Druhou, situovanou východnejšie, je cesta prechádzajúca cez Ihráč a Nevoľné a pripájajúca sa k južnému cípu Kremnice, ktorý predstavuje dnešnú Veternícku ulicu. Z východnej strany je to zas horská cesta vedúca Zvolenskou dolinou (*Solergrund*) cez Flochovský chrbát (geomorfologický podcelok Kremnických vrchov) na Malachov a ďalej do Banskej Bystrice. Zo severnej strany sa pripájajú dve cesty. Prvá, orientovaná východnejšie, viedla z oblasti Turca cez Dolný Turček a Piargske sedlo. V oblasti Kremnických Baní sa križovala s Turčekovským vodovodom. Táto cesta bola predĺžením cesty vedúcej od hradu Šášov ku Kremnici a bola v porovnaní s inými významnejšou, pretože predstavovala diaľkovú komunikáciu – hradskej cestu. Hradskej cesty spájali oddávna jednotlivé stolice, v tomto prípade Turčiansku s Tekovskou stolicou. Druhou bola cesta vedúca

22 HAAS KIANIČKA, Daniel. Kremnica – mesto klenotov. Encyklopedický sprievodca dejinami mesta, I zväzok: od počiatkov do polovice 17. storočia. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2014, s. 116.

z Kunešova juhovýchodným smerom. Tesne nad Kremnicou pretínala Turčekovský vodovod a pod prepadliskom Šturec vchádzala do mesta.

Na mape môžeme vidieť aj dva vodovody, ktoré slúžili na pohon banských úpravnických zariadení a zásobovali mesto vodou. Severne od mesta je to už spomínaný Turčekovský vodovod. Druhý vodovod prechádzal Zvolenskou dolinou. Na mape sú vyznačené podobne ako vodné toky, no rovnejšími líniami, čo odráža fakt, že boli vytvorené ľudskou rukou. O ich význame pre mesto sa dozvedáme z inštrukcie pre banského majstra z roku 1537, v ktorej sa označujú ako najdôležitejšie klenoty mesta.²³

Turčekovský vodovod prevádzal vodu z Turca (povodie Váhu) ku Kremnickým Baniam (stará časť Piargy) a do Kremnice (povodie Hrona). Vybudovaný bol ako banský vodovod na pohon početných banských a úpravnických zariadení v oblasti Piargov. Otázka vzniku Turčekovského vodovodu nie je celkom jasná. Predpokladá sa, že jeho predchodcom mohol byť nejaký menší vodný járok už koncom 14. storočia.²⁴ Väčšina autorov sa zhoduje v názore, že jeho stavba súvisela s preniknutím Turzovcov do kremnického baníctva a ich technickými riešeniami nielen v stredoslovenskej banskej oblasti.²⁵ Poukazovať na to môže aj samotná dĺžka tohto vodovodu (len vzdušná vzdialenosť medzi horným tokom Turca a Piargami je skoro 9 kilometrov), čo si zaiste vyžiadalo väčšie investície, ktoré mohol poskytnúť partnerský fuggerovský kapitál.

Na Mikovíniho mape ho môžeme dobre sledovať pomocou značky – písmena q, ktoré bolo na mape vyznačená dodatočne. Začína z jednej strany pri sútoku potoka Flochovec a Medvedieho potoka v Širokej doline. Druhé rameno vodovodu začína pri potokoch Do Štrichu a Pri škôlke. Približne v strede Širokej doliny sa obe ramená spájajú do jedného a ten pokračuje ďalej po vrstevnici okolo Širokého potoka. Vodovod pokračuje ďalej okolo vrchov Studený Žľab, Vlčí vrch a Svätý janský vrch stále po vrstevnici, čo možno sledovať aj podľa klúkatej dráhy. Nad Piargami vchádza do štôlne vybudovanej na jeho prevedenie a vychádza pri kaplnke v Kremnických Baniach. Vodovod ďalej prechádza okolo banských a úpravnických prevádzok

23 ČELKO, Mikuláš. Obsahová náplň mestského a banského práva Kremnice. In ČELKO, Mikuláš (ed). *Mestské a banské právo Kremnice. Das Stadt- und Bergrecht von Kremnitz* (preklad textov Mária PAPSONOVÁ). Košice : Banská agentúra, 2004, s. 334-335.

24 Už v roku 1449 sa spomína škoda na vodovodoch, nevie sa však, či išlo o Turčekovský vodovod. HAAS KIANIČKA, ref. 22, s. 187.

25 Napríklad aj v oblasti Sedmohradska. HAAS KIANIČKA, ref. 22, s. 187.

v Piargoch a pokračuje vrstevnicou po úpätí vrchu Revolta. Následne križuje cestu vedúcu z Kremnice do Kunešova a väčšou zákrutou prechádza do doliny zvanej Colner a do centra Kremnice.

Vodovod prechádzajúci Zvolenskou dolinou (Solergrund Wassergraben, Lauterwassergraben, 1576) sa začínal pri dnešnej kaplnke sv. Anny, prechádzal popod Krahulský štít a končil sa v meste. V staršom období sa využíval na pohon banských úpravníckych zariadení. Neskôr plnil najmä funkciu prívodu pitnej vody k jednotlivým domom v doline, ale zásoboval napríklad aj pivovar či kúpele v meste.²⁶

Severne od Kremnice môžeme vidieť starú banskú osadu Kremnické Bane – časť Piargy (*Die Bergwerke*). Okrem domov potočnej zástavby sú tu vyznačené predovšetkým banské zariadenia – gáple, keďže toto miesto bolo vďaka zlatonosným rudným žilám už v stredoveku centrom banskej činnosti. Dedinou prechádza cesta vedúca na sever do Turca. Na mieste, kde sa križuje s cestou vedúcou z Kunešova, je vyznačená kaplnka narodenia Panny Márie (dnešný farský kostol). Severovýchodne od Piargov je zachytený aj druhý, starší kostol zasvätený sv. Jánovi Krstiteľovi. Mikovíni ho na svojej mape zreteľne zakresil aj spolu s názvom (S. Johannes). Kostol bol situovaný obďaleč starej banskej osady, pretože slúžil aj duchovným potrebám obyvateľov menších osád v okolí – obyvateľom Kunešova, Dolného a Horného Turčeka a Krahúľ. Preto je vzdialenosť medzi kostolom sv. Jána Krstiteľa a spomenutými osadami približne rovnaká.²⁷ Je priam symbolické, že okrem stredobodu duchovného života osadníkov spomenutých obcí je toto miesto aj stredom Európy.

Na západ od Kremnických Baní sa na mape nachádza dedina Kunešov (*Konershaj*). Na mape je vyznačená ako stredne veľká obec s kostolom uprostred. Cesta spájajúca Kunešov s Kremnickými Baňami je situovaná severnejšie, ako je tomu dnes. Vychádzala z hornej časti Kunešova a ako bolo už spomenuté, v Kremnických Baniach pri kaplnke križovala cestu vedúcu do Turca.

Okrem tohto spojenia môžeme na Mikovíniho mape vidieť aj priamu cestu do Kremnice, ktorú sme spomenuli už vyššie pri opise ciest spájajúcich

26 HAAS KIANIČKA, Daniel. Z dejín hygieny v Kremnici od stredoveku do konca 18. storočia. In *Kremnický letopis*, roč. 12, č. 2, 2013, s. 10. Podrobnejšie o trase vodovodu a zásobovaní vodou pozri jeho detailný plán v archíve Mincovne Kremnica (AMK), f. Mincovňa Kremnica do znárodnenia, plán č. B-21. Nie je datovaný, no podľa grafického vyhotovenia mohol vzniknúť niekedy v druhej polovici 18. storočia.

27 RYBÁRSKY, Milan. Kostol sv. Jána Krstiteľa v Kremnických Baniach. In *Kremnický letopis*, roč. 9, č. 1-2, 2010, s. 11 a 12.

Kremnicu s okolím. Treba dodať, že dnes táto cesta už neexistuje. Na satelitných snímkach sú však jej časti ešte dnes postrehnuteľné. Z dolnej časti Kunešova vychádza na mape zase cesta smerujúca na juh dolinou po ľavej strane potoka Kopernica k rovnomennej obci Kopernica (*Teutsch Lütten*). Kopernica predstavuje reťazovú kolonizačnú dedinu s vyznačeným kostolom zasväteným sv. Martinovi.²⁸

Čo je pozoruhodné v porovnaní s dnešným stavom ciest, v prvej polovici 18. storočia môžeme sledovať cesty spájajúce Kunešov s Handlovou (*Krikehaj*) či obcou Sklené (*Glaserhaj*). Ich podoba nám nie je známa. Nevieme ani, či išlo o vozové cesty, alebo len cesty pre jazdcov na koni, či peších. Na mape sú vyznačené rovnako ako iné cesty. Vo všeobecnosti mali mnohé cesty nachádzajúce sa v horských oblastiach charakter úzkych lesných chodníkov.²⁹ Je pravdepodobné, že v minulosti ľudia využívali tieto cesty na presun medzi jednotlivými regiónmi oveľa častejšie, než je tomu dnes.

Z hornej časti Kunešova vychádzala cesta smerujúca na severozápad, kde sa rozdelila. Jedna cesta viedla k dnešným Mičudovým lúkam a druhá popri dnešných Kozích chrbtoch. Podľa väčšieho stúpania terénu za Mičudovými lúkami sa dá predpokladať, že ťažšie naložené vozy mohli pokračovať ďalej popri Kozom potoku Rovnou dolinou a k obci Sklené. Táto cesta síce nie je na Mikovíniho mape vyznačená, no usudzujeme tak hlavne na základe terénneho prieskumu. Vozy s ľahším nákladom, či peši postupovali ďalej lesnou cestou severným smerom priamo na Sklené.

Cesta vedúca popri Kozích chrbtoch sa neskôr opäť rozdelila a ľavý smer pokračoval západným smerom na Rematu a Handlovú. Pravý smer cesty sa držal naďalej severozápadného smeru a prechádzajúc okolo dnešnej Bralovej skaly sa tiež stáčil na západ a pokračoval na Ráztočno.

Cesty spájajúce Kunešov, a tým pádom aj Kremnicu, s mestečkom Handlová a obcou Sklené sú schematicky vyznačené aj na Mikovíniho mape Turčianskej stolice z roku 1736. Tu však cesta vedúca do Handlovej prechádza zrejme cez dnešné Sedlo Pod Vysokou a potom na sever priamo k Remate, odkiaľ prechádza do Handlovej.³⁰

28 GÜNTHEROVÁ, *Súpis pamiatok na Slovensku II*, ref. 21, s. 73.

29 KLEIN, Bohuš. Zásady určovania stredovekých ciest v geografickom prostredí. In *Vlastivedný zborník Považia 15*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1985, s. 26.

30 Mapa je uložená v Krajinskej Széchényiho knižnici v Budapešti (Országos Széchényi Könyvtár Budapest). Mapa je dostupná na internete: http://mek.oszk.hu/06400/06422/html/top_megye/megye7_sl.html

Obec Sklené predstavovala väčšiu reťazovú kolonizačnú dedinu s kostolom zasväteným narodeniu Panny Márie.³¹ V 18. storočí bola súčasťou mestských majetkov Kremnice. Podobne mestečko Handlová, zakreslené na ľavom okraji mapy, bolo sídlom reťazového kolonizačného typu a svojou veľkosťou predstavovalo po Kremnici druhé najväčšie sídlo zakreslené na tejto mape. Približne v strede mesta je zobrazený kostol s patrocinom sv. Kataríny Alexandrijskej, patrónky baníkov.³² Handlová bola v 18. storočí súčasťou Bojnického panstva.

Od Piargov (dnes Kremnické Bane) viedla cesta severozápadným smerom a prechádzala k dedine Dolný Turček (Also Turcek) a ďalej do Turca. Ako už bolo skôr spomenuté, táto cesta bola diaľkovou komunikáciou, spájajúcou Tekovskú stolicu s Turčianskou. Podľa Mikovíniho mapy Dolného Uhorska viedla táto cesta ďalej na sever k hradu Sklabiňa a do Turčianskej Štiavničky, kde sa rozdeľovala. Jeden smer viedol na Liptov a druhý cez Strečno do Žiliny.³³

Cesta vedúca od Žiliny do Kremnice je zaznamenaná aj v opise krajiny, ktorý tvoril súčasť máp Prvého vojenského mapovania. Spomína sa tu ako poštová cesta (Poststrasse) a v rokoch 1782 až 1784, kedy vznikol tento opis, bola v dobrom stave.

Okrem kráľovskej cesty smerujúcej do Turca viedla z Dolného Turčeka vedľajšia cesta k Hornému Turčeku (Felső Turcek) podobne, ako je tomu dnes. Dolný a Horný Turček boli už od 14. storočia majetkom mesta Kremnica. Na mape je Dolný Turček oproti Hornému o niečo väčší. Obe dediny boli zrejme sídla hromadného typu, to znamená, že mali nepravidelný pôdorys charakteristický rozstrúsenými usadlosťami.

Od Dolného Turčeka viedla spomínaná hlavná cestná komunikácia smerom na sever k Hornej Štubni (Felső Stubnya) podobne ako dnes. Horná Štubňa bola reťazovou kolonizačnou dedinou s kostolom sv. Anny na západnom okraji.³⁴ V skutočnosti ležal kostol skôr na severozápadnom okraji. Dedina je na mape mierne pootočená, čo súvisí s orientáciou Dedinského potoka, ktorý je zakreslený v smere západ – východ. Dedina patrila už v stredoveku k mestským majetkom Kremnice.³⁵

31 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku III*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 110.

32 GÜNTHEROVÁ, *Súpis pamiatok na Slovensku I*, ref. 18, s. 389.

33 MV SR, SNA – SBA, f. HKG, č. 10026a.

34 GÜNTHEROVÁ, *Súpis pamiatok na Slovensku I*, ref. 18, s. 424.

35 HAAS KIANIČKA, ref. 22, s. 250.

Čo je pozoruhodné, z Hornej Štubne môžeme na mape sledovať cestu, ktorá vedie východným smerom. Nie je to však známa cesta vedúca na Harmanec a Banskú Bystricu. Táto cesta prechádza ponad Dedinský potok (tečúci aj cez Hornú Štubňu) a pokračuje zrejme okolo Suchého vrchu (prívlastkom suchý/suchá sa často označovali miesta vhodné na bezpečné cestovanie) k Uhliarskej ceste a zrejme po vrstevnici ponad prameň potoka Flochovec (nárečovo Štrich) a ďalej smerom na juhovýchod na Kordíky a Tajov. Táto horská cesta nie je zachytená ani na Prvom vojenskom mapovaní. Zameniteľnosť s cestou cez Harmanec je nepravdepodobná, pretože jednak vychádzala z dolného konca Hornej Štubne a jednak križovala Medvedí potok (ľavostranný prítok Flochovca). Mohlo ísť o staršiu uhliarsku cestu využívanú pri doprave uhlia do banských miest.

Cesta od Hornej Štubne na Banskú Bystricu cez Harmanec na mape nie je zachytená. Napriek tomu určite existovala, pretože išlo o významnú komunikáciu už od stredoveku. Doloženú ju máme už v roku 1496 v súvislosti so sporom medzi Jánom Turzom a mestom Kremnica. Podľa mienky Kremničanov Ján Turzo opravou cesty cez Harmanec do Turca poškodil obchodné záujmy Kremnice.³⁶ Je zrejme, že narážali na konkurenciu tejto komunikácie voči ceste spájajúcej stredné Pohronie s Turcom práve cez Kremnicu. Cesta cez Harmanec však v porovnaní s dnešnou situáciou neprechádzala cez Malý Šturec, ale cez sedlo Turecká cesta.³⁷

Turčianska krajinská cesta vychádzajúca z Hornej Štubne severozápadným smerom sa napájala na cestu spájajúcu Sklené s Dolnou Štubňou (Also Štubňou).³⁸ Dolná Štubňa patrila k prístavnému typu sídla a približne v strede obce sa nachádzal katolícky kostol s patrocíniom sv. Anny.³⁹

Nad Dolnou Štubňou ležia Turčianske Teplice (*Thermae*). Názov je odvodený, podobne ako napríklad pri Vyhníach⁴⁰, od teplých prameňov, ktoré vyvierajú v týchto miestach. Teplice na Mikovíniho mape sú vyznačené ako objekty so štvorcovým pôdorysom zaberajúce menšiu rozlohu v porovnaní s okolitými sídlami. Predstavujú kúpeľné budovy pozostávajúce z niekoľkých

36 Bližšie k tomu pozri HAAS KIANIČKA, ref. 22, s. 247 a 248.

37 Bližšie k trase tejto cesty pozri TOMEČEK, Oto. K problematike výskumu reliktov starých vozových ciest na strednom Slovensku. In ŠIMKO, Peter (ed.). *Dejiny cestnej dopravy na Slovensku I*. Žilina : Považské múzeum v Žiline, 2014, s. 16.

38 Dnes súčasť Turčianskych Teplíc.

39 39 GÜNTHEROVÁ, Šúpis pamiatok na Slovensku I, ref. 18, s. 316.

40 *Therma*. Pozri na mape v MV SR, SNA – SBA, f. HKG, č. 00248.

stavieb (rokokovo-klasicistických). Najstaršie z nich majú základy už zo 16. storočia.⁴¹ Turčianske Teplice patrili od roku 1532 ako súčasť Hájskeho panstva k mestským majetkom Kremnice.⁴² Nad Teplicami ležia na mape obce Malá Ves (Kis falu), Diviaky (Devek), Svätý Michal (St. Mihaly), ktoré sa postupným vývojom pripojili k Tepliciam a dnes tvoria mestské časti Turčianskych Teplic. V strede Diviakov vyznačil Mikovíni kostol, respektíve značku, ktorou bežne vyznačoval kostoly. V tomto prípade však mohla označovať staršiu, azda drevenú zvonnicu, pretože o kostole v Diviakoch nevieme.⁴³ Kostol v Svätom Michalovi bol zasvätený, ako nám už napovedá samotný názov, sv. Michalovi archanjelovi.⁴⁴ Toto rytierske patrocinium sa často nachádzalo v okolí dopravne dôležitých ciest.⁴⁵

Neďaleko Teplic, juhozápadným smerom je na mape vyznačený objekt štvorcového pôdorysu s nárožnými baštami. Zvyčajne sa považuje za diviacky kaštieľ.⁴⁶ Avšak poloha kaštiela, ktorý bol postavený v polovici 17. storočia v obci Diviaky, vôbec nekorešponduje s polohou spomínaného objektu na mape. V tomto prípade ide o veľmi veľkú odchýlku (niekoľko kilometrov) a zdá sa nám nepravdepodobné, že by Mikovíni vyznačil diviacky kaštieľ takto nepresne. Je možné, že išlo o nejaký iný vojenský objekt (drevenej konštrukcie?), ktorý sa nám do dnešných dní nezachoval. Značka na mape, ktorá vyznačuje jeho polohu, môže byť len schematická, podobne ako v prípade mestského opevnenia Kremnice.

V Tepliciach sa križujú tri cesty. Okrem už spomenutej diaľkovej cesty od Dolnej Štubne vedie ďalšia severovýchodným smerom do obce Háj a odtiaľ zas juhovýchodným smerom do obce Čremošné (Cremosna), kde končí. Tesne pred Čremošným sa k tejto ceste pripája iná, dnes už neexistujúca cesta spájajúca Svätý Michal s Čremošným. V potočnej radovej obci Háj je vyznačený kostol s patrocinium sv. Kozmu.⁴⁷

41 GÜNTHEROVÁ, *Súpis pamiatok na Slovensku III*, ref. 31, s. 336.

42 GLOCKOVÁ, Barbora. Kremnica – staviteľka kúpeľov v Turčianskych Tepliciach, 1. časť: Kollárov liečebný dom a Modrý kúpeľ (1884 – 1886). In *Kremnický letopis*, roč. 13, č. 1, 2014, s. 18.

43 Murovaná zvonica pochádza z roku 1833. GÜNTHEROVÁ, *Súpis pamiatok na Slovensku I*, ref. 18, s. 296.

44 GÜNTHEROVÁ, *Súpis pamiatok na Slovensku I*, ref. 18, s. 295, GÜNTHEROVÁ, *Súpis pamiatok na Slovensku III*, ref. 31, s. 336.

45 SLIVKA, Michal. Rekonštrukcia cestnej siete na Slovensku. In *Archaeologia historica*, č. 23, 1997, s. 269.

46 KAŠIAROVÁ, ref. 5, s. 102.

47 GÜNTHEROVÁ, *Súpis pamiatok na Slovensku I*, ref. 18, s. 383.

Ďalšia cesta z Teplíc vedie na severozápadnú stranu a prechádza do hromadnej obce Kaľamenová a odtiaľ do Rudna. Neďaleko ležiaca obec Liešno je zakreslená na mape bez cestného spojenia. V tejto oblasti sa nachádza zaznačený len jeden kostol zobrazený na mape spolu s múrom, ktorý ho chránil. Na mape stojí osamotený na ceste medzi Rudnom a Slovenským Pravnom. Ide skoro určite o nezachovaný stredoveký kostol, na ktorom vznikol koncom 18. storočia nový kostol zasvätený sv. Štefanovi kráľovi, jediný zachovaný drevený kostol v Turci.⁴⁸ Múr okolo kostola mohol byť vybudovaný v čase osmanských výbojov na ochranu dedinčanov. Obce Rudno, Liešno a Kaľamenová boli menšími osadami bez chrámu, takže obyvatelia mohli pre duchovné potreby využívať kostol ležiaci medzi Rudnom a Slovenským Pravnom, podobne ako tomu bolo v prípade Kostola sv. Jána Krstiteľa pri Kremnických Banich.

Z obce Kaľamenová vedie ešte cesta na juhovýchod k Sklenému a prechádza cez obce Dubové (Dubova), Požehy (Pozeha) – dnes súčasť Dubového. Dubové a Požehy sú potočné radové dediny bez kostolov.

Horná a Dolná Štubňa, Háj, Čremošné, Turčianske Teplice patrili podľa dvojmiľového práva k mestským majetkom Kremnice už od stredoveku.

Severne od dnešných Turčianskych Teplíc a Hája sa nachádzajú dediny patriace už turčianskym zemanom. Je to Veľký Čepčín (Nagy Csepsén), Malý Čepčín (Kis Csepsin), Dvorec (Dvoretz) – dnes súčasť obce Ivančiná, Bodorová (Bodorova), Zorkovce (Zorkotz) – dnes súčasť Turčianskeho Michala, mestskej časti Turčianskych Teplíc, Rakša (Raksa), Nedožor (Nyedozor) – dnes súčasť Rakše. Patrili k majetkom turčianskych zemanov.

Veľký Čepčín, Diviaky, Svätý Michal (Turčiansky Michal), Zorkovce a Rakšu spájala cesta orientovaná západo-východným smerom.

Ďalším slobodným banským mestom, ktoré Samuel Mikovíni mapoval, bola Banská Bystrica.⁴⁹ Na mape z roku 1735 je zachytené jadro mesta tvoriace Mestský hrad, námestie a hlavné ulice. Jadro mesta je ohraničené hradbami. V jeho blízkosti sa rozprestiera mestečko Radvaň (Radvan) a dedina Kráľová (Kralova)⁵⁰. V užšom okolí mesta sa nachádzajú dediny, ktoré dnes

48 GÜNTHEROVÁ, Súpis pamiatok na Slovensku III, ref. 31, s. 58. O Rudne pozri aj na internete: <http://www.muzeum.sk/dostol/default.php?obj=rkat&ix=rudno>

49 MV SR, SNA – SBA, f. HKG, č. 00258.

50 Mestskými časťami Banskej Bystrice sa stali v roku 1965. Kol. autorov. Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava : Veda, 1977, s. 126.

tvoria mestské časti.⁵¹ Z dedín v širšom okolí vyniká najmä Špania Dolina (Herrngrund) s vyznačeným Špaňodolinským vodovodom, ktorý predstavuje najstarší a najdlhší vodovod na Slovensku.

Pre našu tému je však dôležitá časť mapy zachytávajúca juhozápadnú časť okolia Banskej Bystrice. Na tomto mieste je vyznačená cestná komunikácia spájajúca severnú časť Zvolenskej kotliny s kremnickou oblasťou. Začína pri Radvani sieťou viacerých ciest a prechádza po oboch stranách Malachovského potoka k dedine Malachov (Malachau). Za Malachovom sa cesta prvýkrát rozdeľuje pod dnešným Nemeckým vrchom. Severným smerom vedie cesta k Mútnanskému potoku, pokračuje popri ňom a končí v Tajove. Druhá cesta vedie ďalej na západ a opäť sa rozdeľuje. Jeden smer vedie juhozápadne a druhý pokračuje ďalej na západ pod dnešný vrch Veľestúr. Na tomto mieste sa mapa končí. Cesta zaiste prechádzala sedlom Tri križe a pokračovala ďalej na Kremnicu. Na vyššie spomínanej mape slobodného kráľovského banského mesta Kremnice je zas východne od mesta vyznačená cesta vedúca k prameňu Ihráčského potoka. S najväčšou pravdepodobnosťou pokračovala ďalej na východ k vrchu Veľestúr a ďalej na Malachov a Banskú Bystricu. Potvrďuje to aj Mikovíniho Mapa dolnouhorských banských miest z roku 1740, na ktorej sú sumárne zmapované všetky slobodné kráľovské banské mestá a kde je znázornená táto južná bystrická cesta.⁵² Treba dodať, že túto cestu máme písomne doloženú už v stredoveku (in *valle Soler, Solergrund, Solegassen*)⁵³. V roku 1465 povolil kráľ Matej Korvín Bystričanom chodiť do Kremnice cez Malachov.⁵⁴ Podľa mestského práva z 15. storočia bolo však zakázané prevážať po nej tovar či preháňať dobytok.⁵⁵ V mladšom období poukazuje na dôležitosť tejto komunikácie hostinec – preprahacia stanica v oblasti pod dnešným vrchom Smrečník juhozápadne od vrchu Veľestúr.

Mikovíni tak mapuje južnú trasu vedúcu z Kremnice k vrchu Veľestúr, pričom obe cesty sa stretali západne od obce Malachov. Tieto trasy môžeme

51 Iliáš (Elias), Skubín (Skubin), Podlavice (Podlavitz), Jakub (S. Jacobsdorf), Kostiviarska (Kostführersdorf), Sásová (Saxendorf), Rudlová (Rudlsdorf), Nemce (Nemetz), Kyncelová (Kintzelova), Senica (Senitz), Majer (Majerdürfel), Šalková (Schalkova).

52 Mapa je uložená v Štátnej Széchényiho knižnici v Budapešti (Országos Széchényi Könyvtár Budapest). Mapa je dostupná aj na internete: http://mek.oszk.hu/06400/06422/html/top_alsom/also1_sl.html

53 ŠTEFÁNIK, Martin. Kremnica. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKÁČKA, Ján (ed.). *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Prodama, 2010, s. 217.

54 TOMEČEK, ref. 37, s. 12.

55 ŠTEFÁNIK, ref. 53, s. 217.

zreteľne vidieť aj na Mape Zvolenskej stolice z roku 1736.⁵⁶ Na doplnenie, podľa mapy Prvého vojenského mapovania vidíme, že k tejto južnej trase sa pripájala aj cesta vedúca z dediny Nevoľné.⁵⁷ V tomto období ešte neexistovala cesta prechádzajúca cez vrch Skalka do Banskej Bystrice. Budovanie tejto cesty máme zaznamenané až na plánoch z roku 1768, vyhotovených kremnickými správcami baní, stúp a hút Jozefom Ignácom Arvayom a Adamom Schulzom.⁵⁸

Na mape Prvého vojenského mapovania (mapovanie kremnickej oblasti prebiehalo v rokoch 1782 – 1784) už nevidíme cestné prepojenie Kremnice s Banskou Bystricou cez sedlo Tri kríže, ale cesty vedúce cez Skalku a Kráľické sedlo.⁵⁹ Preto je možné, že približne od polovice 18. storočia strácala stará stredoveká cesta cez sedlo Tri kríže svoj význam a nahradili ju severnejšie ležiace cesty vedúce cez Skalku, Kráľiky a Tajov.⁶⁰

K uvedenému je potrebné dodať, že kvôli geomorfologickým danostiam tohto kraja, najmä pre veľké stúpanie Flochovského chrbta, neboli cesty spájajúce Kremnicu s Banskou Bystricou až tak vhodné na prepravu ťažkých nákladov. Preto počas celého obdobia svojej existencie nepredstavovali cesty väčšieho významu.

ZÁVER

Samuel Mikovíni nám svojimi miestopisnými mapami umožnil poodhaliť časť obrazu minulej krajiny v oblasti Kremnice. Ide predovšetkým o krajinu 17. a 18. storočia. Odráža sa v nej však aj starší vývoj a v niektorých prípadoch je zrejmé, že nadväzuje na situáciu z obdobia, ktoré renesanční vzdelanci svojho času pomenovali ako stredovek. Príkladom môže byť cesta vedúca z Kremnice do Banskej Bystrice cez sedlo Tri kríže.

Pri skúmaní týchto máp bolo zjavné, že ide predovšetkým o humánno-geografické prvky, to znamená diela, ktoré vytvoril človek. Je však potrebné

56 Mapa je uložená v Štátnej Széchényiho knižnici v Budapešti (Országos Széchényi Könyvtár Budapest).

Mapa je dostupná aj na internete: http://mek.oszk.hu/06400/06422/html/top_megye/megye9_sl.html

57 Österreichisches Staatarchiv – Kriegsarchiv Wien, Kartenabteilung, Josephinische Landesaufnahme, Collo. XIV, Sectio 9.

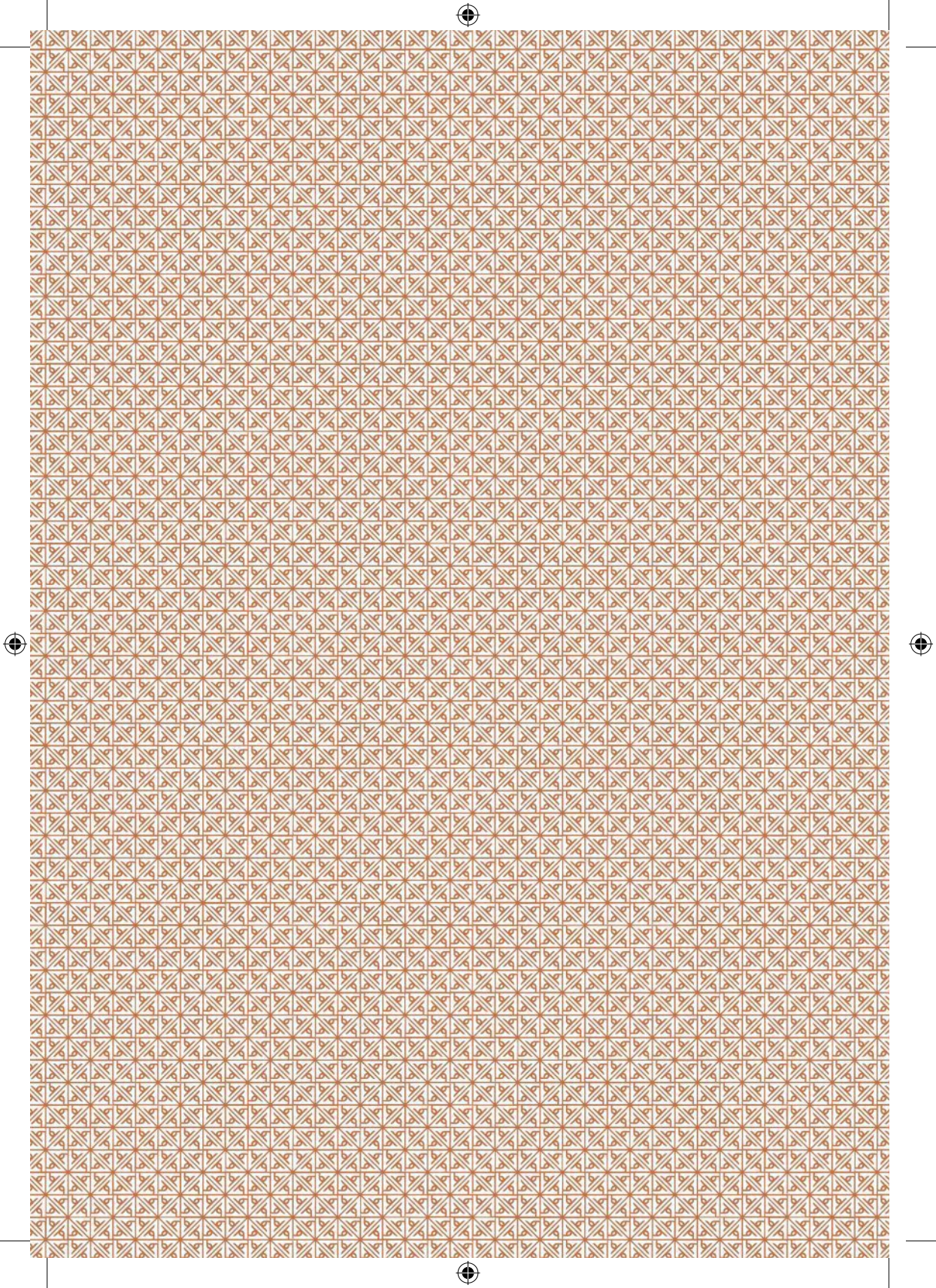
58 MV SR, SNA – SBA, f. HKG, č. 00254, 10368 a 10369.

59 Österreichisches Staatarchiv – Kriegsarchiv Wien, Kartenabteilung, Josephinische Landesaufnahme, Collo. XIV, Sectio 9.

60 TOMEČEK, ref. 37, s. 12.

zohľadniť, že v krajine nevznikali izolovane. Ich vznik podmieňovalo fyzikálno-geografické prostredie, hlavne geomorfologické prvky, riečna sieť, ale najmä výskyt drahých kovov. Na Mikovíniho mapách sú humánno-geografickými prvkami najmä sídla a cesty. Práve cestám bola venovaná väčšia časť tohto príspevku. Ako sme zistili, v kremnickej oblasti neboli len kratšie cesty prepájajúce blízke sídla, alebo známe diaľkové obchodné trasy spájajúce jednotlivé župy a slúžiace aj cudzím obchodníkom či cestovateľom. Existovali tu aj cesty spájajúce susedné menšie regióny, ktoré mohli byť využívané, okrem iného, aj pri presune baníkov i samotných banských produktov. Niektoré z ciest mohli prechádzať oblasťami využívanými na kľčovanie dreva či pálenie uhlia a slúžiť tak na prepravu týchto, pre baníctvo tak dôležitých surovín do banských centier. Takéto cestné spojenia sú zaujímavé najmä geografickými polohami, ktorými prechádzali. Vo väčšine prípadov to bolo horské prostredie. Viedli úvozmi zarezanými do terénu, horskými chrbtami či dolinami, veľmi často miestami, kde by sme to možno nepredpokladali. Možno je aj toto jeden z dôvodov, prečo nepoznáme, či azda nevnímame starobylosť niektorých ciest.

Príspevok predstavuje len akýsi náhľad do problematiky. V budúcnosti by bolo potrebné pri dôkladnej rekonštrukcii obrazu krajiny oblasti Kremnice a jej cestnej siete využiť poznatky archeológie, dôkladného terénneho prieskumu a sledovanie toponým. Rovnako dôležité by bolo skúmanie starých máp a archívnych prameňov, ale napríklad svoju nedoceniteľnú hodnotu by mal aj zber mincí v teréne. Výsledky tohto interdisciplinárneho výskumu by mohli prispieť k lepšiemu poznaniu regionálnych i širších dejín mesta Kremnice.

KREMICKÉ BANSKÉ DIELA V BANSKOŠTIAVNICKOM EXEMPLÁRI ZLATEJ KNIHY BANÍCKEJ Z ROKU 1764

LUCIA KRCHNÁKOVÁ

115

Zlatá kniha banícka bola vyhotovená v roku 1764 pri príležitosti návštevy stredoslovenských banských miest synmi Márie Terézie, kráľom Jozefom a princom Leopoldom, za účelom ich vzdelávania a oboznámenia sa s vyspelou banskou technikou, ktorá sa tu vtedy nachádzala. Doteraz sú známe 3 exempláre tejto knihy, označované písmenami A, B, C. Zatiaľ čo exempláre A a B sa nachádzajú vo Viedni¹, tretí exemplár, označený písmenom C, sa nachádza v Slovenskom banskom archíve v Banskej Štiavnici a je Národnou kultúrnou pamiatkou a súčasťou fondu Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici.² V roku 1959 bol zreštaurovaný podľa pôvodnej väzby (zlatorez a červený zamat) Eduardom Zimányim vo vtedajšom Štátnom slovenskom ústrednom archíve v Bratislave.

Koncom roka 1983 vyšlo vo vydavateľstve Slovenskej akadémie vied Veda jej prvé vydanie so slovenským prekladom, ktoré pripravil Jozef Vozár³, v roku 2000 aj jej druhé vydanie. Zrejme jednou z jeho motivácií bol aj fakt, že v roku 1979 sa mu podarilo objaviť vo Viedni aj tretí exemplár, ktorý bol dovtedy mylne označovaný za rukopis pochádzajúci zo Saska. Do tohto obdobia

1 Jeden sa nachádza v archíve Dvorskej komory vo Viedni (rukopis B) a druhý v Národnej knižnici vo Viedni (rukopis A).

2 Ministerstvo vnútra SR (ďalej MV SR), Slovenský národný archív – špecializované pracovisko Slovenský banský archív (ďalej SNA – SBA), fond Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici (ďalej HKG), inv. č. 44.

3 VOZÁR, Jozef. Zlatá kniha banícka. Bratislava : Vydavateľstvo Veda, 1983.

BANSKOŠTIAVNICKÝ EXEMPLÁR ZLATEJ KNIHY
BANÍCKEJ Z ROKU 1764, RUKOPIS C
(ZDROJ: SNA – SBA B. ŠTIAVNICA)

rukopisy nikto bližšie neskúmal. Ešte v roku 1908 nazval banskoštiavnický banský riaditeľ Emil Grillus štiavnický exemplár za nekompletný duplikát viedenského originálu, a to bez nejakej dôkladnejšej analýzy.

Jozef Vozár si so svojimi spolupracovníkmi pre vydanie knihy nakoniec vybral exemplár B, ktorý sa nachádzal v archíve Dvorskej komory vo Viedni s najmenším celkovým rozsahom 190 strán. Štiavnický exemplár bol pomerne dlho verejnosti neznámy, z času na čas sa objavil na rôznych krátkodobých výstavách. Pred dvoma rokmi sa ho konečne podarilo vďaka spolupráci s Archívom mesta Bratislavy zdigitalizovať a sprístupniť formou samoštúdia na počítači (zatiaľ) v bádateľni Slovenského banského archívu v Banskej Štiavnici.

Prostredníctvom tohto unikátneho rukopisu mali Jozef a Leopold získať obraz o stave baníctva nielen v Banskej Štiavnici a Banskej Bystrici, ale i v Kremnici. Údaje o ňom mali byť starostlivo zozbierané a mali sa vypracovať opisy vo forme knihy. V štiavnickom exemplári je venovaných opisu baníctva Kremnice najmenej strán spomedzi všetkých troch rukopisov, a to 27.⁴

4 Rukopis A obsahuje 41 strán, rukopis B 52 strán.

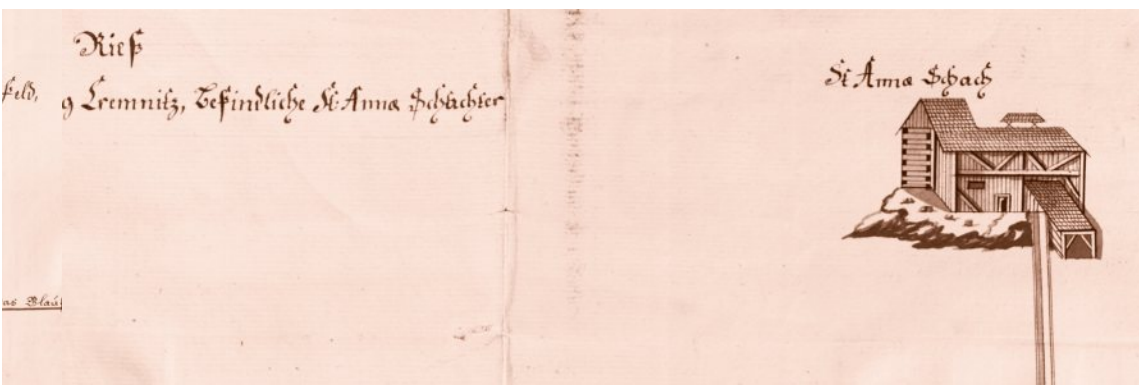
V skutočnosti sú však mnohé údaje týkajúce sa Kremnice, napríklad pojednávajúce o stupách a hutách, uvedené v časti o Banskej Štiavnici, o čom svedčí aj priamo poznámka na strane 156: „Von denen Kays: König: Puchwerkern und Schmelzhütten ist schon in der Schemnitzer Haupt Relation das Ausführlichern angeführt.“ Na druhej strane tento rukopis, na rozdiel od oboch viedenských, obsahuje vizuálne pekný nákres i opis valcovacích a raziacich strojov kremnickej mincovne. Štiavnickému exempláru chýba naopak veľmi pekná veduta Kremnice, ktorá sa nachádza zase v exemplári z Rakúskej národnej knižnice. Banské mapy všetkých erárnych banských závodov v Kremnici nakreslil banský merač Karol Jakub Turmann.⁵ Pôvodným plánom bolo nakresliť jednu prehľadnú banskú mapu, ale po posúdení Dvorskou komorou vo Viedni sa od tohto zámeru ustúpilo pre jej neprehľadnosť a veľké rozmery a nakoniec boli zhotovené banské mapy po jednotlivých závodoch. Do záverečnej podoby Zlatej knihy sa tak dostali čiastkové banské mapy. Kremnica sa môže pochváliť tým, že ako prvá dodala, napriek zhoršenému zdravotnému stavu banského merača Karola Turmanna, svoju mapu a správca kremnickej komory Jozef Augustín Mechtl ju poslal do Banskej Štiavnice ešte v apríli 1764. Kremnica sa aj pri vypracovaní textovej časti poponáhľala a jej už spomínaný správca odoslal správu za kremnickú banskú komoru ako prvý.⁶

Samotná časť venujúca sa osobitne kremnickému baníctvu nasleduje za Banskou Štiavnicou a nákresom brzdového zariadenia pri Siglisberskej šachte v Štiavnických Baniach (pag. 141). Úvod venujúci sa opisu mesta Kremnica je podstatne stručnejší ako vo viedenskom exemplári. Podľa originálneho textu „je najstarším mestom spomedzi siedmich slobodných banských miest, preto sa tam aj konajú spoločné zasadnutia. Toto mesto má tri brány, jeden starý zámok a v ňom nachádzajúci sa gotický kostol. Na námestí je pekný výstavný farský kostol, vedľa neho františkánsky kostol, ktorý založil hronský (ostrihomský) arcibiskup Juraj Lippay v roku 1653, ale aj cisársko-kráľovská mincovňa a odlučovňa... Tento kremnický zlatý podnik, na začiatku Hunmi, potom rôznymi ťažiarstvami až do 16. storočia bol dobývaný, kvôli veľkým dlhom a pritekajúcim množstvám vody nebolo možné ísť do väčších hĺbok, závod bol opustený a nakoniec uhorská

5 K. J. Turmann sa stal banským meračom v Kremnici (Marckscheyder) na základe rezolúcie Dvorskej komory z 12. januára 1754 s ročným platom 595 zlatých a s príspevkom 50 zlatých na bývanie. Zo svojej funkcie mal nárok aj na pridel loja (na svietenie) v sume 15 zlatých, na príspevok na koňa v sume 40 zlatých a na drevo (na kúrenie) v sume 30 zlatých. MV SR, SNA – SBA, fond HKG, inv. č. 2597, Be-soldung und Personal status..., pag. 30.

6 VOŽAR, ref. 3, s. 17.

DETAILNÝ POHLED NA BUDOVU ŠACHTY ANNA
(VÝREZ Z BANSKEJ MAPY)

striebra a zlata. Dozvedáme sa, že v roku 1763 pri nej pracovalo 12 stupových robotníkov, ktorí spracovali 1790 centov¹⁰ (100 460 kg = 100,5 tony) a 2 funty šlichu¹¹ obsahujúceho striebro a zlato. Šlich obsahoval 72 hrivien (20,2 kg), 6 lôtov (105 gramov), 2 kventlíky (8,77 g) a 3 $\frac{1}{4}$ denára¹² rýdzeho striebra a 7 hrivien (1,96 kg), 15 lôtov, 2 kventlíky a 1 $\frac{1}{4}$ denára rýdzeho zlata. Banský podnik dosiahol v danom roku po odpočítaní nákladov stratu 2673 zlatých a 30 grajciarov.

Aj v prípade ďalšieho banského diela, šachty Márie Pomocnice, pred ktorým je umiestnená banská mapa zobrazujúca rovnomennú šachtu spolu s Trojkráľovou a šachtou Finster Stern, nie sú čísla tak presné ako vo viedenskom exemplári. Pri šachte Márie Pomocnice sa hĺbka uvádza len zaokrúhlené na 82 siah. Text je po obsahovej stránke výrazne kratší, vynecháva celkom popis gápla či banského personálu a obmedzuje sa len na zhrňujúci údaj, že pri bani šachty Márie Pomocnice pracujú 4 stupy so 40 stupovými robotníkmi. Aj táto baňa bola po odpočítaní nákladov na hĺbenie v strate. Nasleduje stručný popis šachty Rudolf so základnými údajmi. Dozvedáme sa, že sa v nej už neťaží, len sa udržiava, má 2 stupy a pracuje pri nej len 6 osôb.

10 1 cent = 56,1229 kg.

11 1 funt = 0,561 kg, šlich je označenie pre drobné, roztlčené kúsky rudy pomiešané s vodou, rudný kal.

12 1 hrivna (marka) = 0,28068 kg, 1 lôt = 17,542 g, 1 kventlík = 4,385 g, 1 denár = 1,096 g.

Ďalej, že neďaleko nej sa nachádzala štôľňa Nanebovzatie Panny Márie, v ktorej pracovali 2 skupiny baníkov po 8 mužov. V roku 1763 dosiahla táto baňa čistý zisk 102 zlatých a 57 grajciarov. Za stručnou charakteristikou bane nasledujú dve banské mapy od Karola Turmanna, a to šachty Rudolf a ďalšej erárnej bane Šachty Anna. Pri nej sa len veľmi stručne spomínajú práce na jej jednotlivých obzorochoch v banskom poli nazývanom Zadné banské pole (Hintern Zech). Pri tejto bani boli v prevádzke 4 stupy so 40 robotníkmi, ktorí v roku 1763 vyprodukovali zlato a striebro obsahujúce kýzový šlich v množstve 8390 centov a 17 funtov, bohatej rudy sa získalo 1119 centov a 2 funty. Zisk bol výrazný oproti ostatným baniam, až 19 758 zlatých a 2 ½ grajciara.

Šachta Matej podľa opisu v banskoštiavnickom exemplári Zlatej knihy baníckej dosahovala zvislú dĺžku 144 siah a 39 palcov. Nasleduje stručné rozdelenie personálu v jednotlivých úsekoch bane. K bani patrili aj 2 stupy, pri ktorých pracovalo ďalších 18 osôb. Jej posledná produkcia dosahovala 5071 centov a 70 funtov rudy. Podnik bol napriek tomu v strate 3419 zlatých a 48 ½ grajciara. V štiavnickom exemplári je po uvedení hospodárskeho výsledku informácia o tom, že „na južnej strane od tejto šachty k pevnému podložíu nachádza sa domček na varenie vitriolu – varňa (Vitriol Siedhaus), v ktorom ročne sa vyprodukuje 140 až 150 centov vitriolu pre potreby kráľovskej odlučovne“, a tiež, že „neďaleko 72 siah hlbokéj šachty Kribani vyťažená vitriolová jalovina sa v nádržkách s vodou vylúhuje, a potom sa lúh v olovenej panvici na vitriol odparuje a nakoniec odparená masa sa mieša s vápnom v peci.“¹³ Za týmto opisom nasleduje vyobrazenie a popis šachty Leopold a šachty Grund tiež patriacich k c. k. erárnemu podniku v Kremnici. Popis v rozsahu jednej strany v stručnosti uvádza základné parametre a počet pracujúcich mužov na jej jednotlivých úsekoch. Uvádza sa, že má 2 stupy s 18 mužmi. Aj napriek tomu, že sa získalo z tejto bane 106 hrivien, 12 lôtov a 2 kventlíky čistého zlata, prevádzka bola stratová.

Po opise kráľovského banského závodu plynulo nasleduje v štiavnickom exemplári krátka všeobecná informácia o jej banskom personáli, spôsobe ich práce a ich vyplácaní.¹⁴ Podľa toho vieme, že kremnickí kráľovskí baníci fárili do bane na tri zmeny – ráno o štvrtej, napoludnie o dvanástej a večer o ôsmej hodine. Baníci v celom banskom závode dostávali úkol podľa ban-

13 Obsahovo podobný text, nie celkom identický, je vo viedenskom exemplári uvedený až v texte za šachtou Leopold.

14 Vo viedenskom exemplári sa takáto informácia nenachádza, avšak čiastočne ju nahrádzajú informácie uvedené v úvode rozsiahlejšej kremnickej časti.

MAPA KUTACÍCH ŠTŔLNÍ NEĎALEKO HORNEJ VSI
(WINDISCHDORFF)

ských siah a stôp. Platení boli podľa vedra (nach dem Rimpl¹⁵) triedenej rudy – od 2-lótovej, za ktorú dostali 2 grajciare, až po 200-lótovú, za ktorú sa rátalo 33 grajciarov. Potrebný pušný prach a loj si pritom baníci platili sami zo svojho zárobku. V tejto časti textu sa zdôrazňuje, že kremnické bane mali z roka na rok čoraz väčší problém s banskou vodou a jej čerpaním, z toho dôvodu boli viaceré prevádzky stratové. „Len udržiavanie vodných jarkov (10 285 siah) z Horného Turca kvôli silne vystrekujúcej vode stálo v roku 1763 až 465 zlatých a 6 grajciarov, pričom 1/3 nákladov znášali súkromné ťažiarstvá, ktoré tieto jarky tiež využívali. Vo všetkých uvedených banských závodoch, okrem Trojkráľovej šachty, sa dobýva tzv. Hlavná žila, ktorá je v určitých úsekoch jalová. Okrem nej sa tu nachádza ešte viacero nadložných a podložných žiliek a najmä nadložná pri šachte Anna je bohatá na peknú rudu.“

15 Rimpl je objemová miera rovnajúca sa 13 – 15 dm³.

Za týmto zhrnutím kremnického erárneho baníctva nasleduje vyobrazenie dvoch hlavných dedičných kráľovských štôlní s farebne vyznačenými banskými poľami a ich opis. Podľa záznamov Horná dedičná štôlnia bola dlhá 2380 siah a Hlboká dedičná štôlnia 3483,5 siah. Prvá z nich bola ešte v roku 1749 opustená. Druhú dedičnú štôľňu v roku 1545 prevzala od mesta kráľovná Mária, ročne k nej bolo, údajne, mestom dodávaných zdarma až 668 kmeňov na výdrevu. V roku 1763 náklady na jej udržanie dosiahli približne sumu 445 zlatých. Uvádza sa, že tesárske práce museli 4 tesári vykonávať vo vode.

V kremnickej časti knihy nechýba ani časť o kutacích štôľňach, ktoré slúžili na vyhľadávanie nových baní. Ešte pred samotným textom je k nim vložená veľmi pekná mapa. Jedna kutacia štôlnia, na ktorej pracovali 4 baníci, sa nachádzala južne od mesta. Práce na nej sa začali v roku 1752 a dosiahla dĺžku 196 siah, od povrchu bola jej hĺbka 120 siah. Druhá kutacia štôlnia ležala na východe a dosiahla dĺžku 224 siah, smerom nahor mala okolo 40 siah, pričom ešte len v predchádzajúcom roku (1763) sa k nej doviedol čerstvý vzduch. Predpokladalo sa, že obe kutacie štôľne prinesú pozitívne nálezy, keďže prekrížovali viaceré nadložné žily.

Vo viedenskom exemplári ďalej nasleduje opis stúp a hút, avšak v Zlatej knihe baníckej sa uvádzajú na inom mieste (ako sme už v úvode spomenuli), a to v časti venovanej Banskej Štiavnici. Na ďalších piatich stranách sú uvedené počty kremnického banského personálu, ktorý je – zhodne s viedenským exemplárom – rozdelený do skupín na kremnických komorských úradníkov, personál c. k. banského podniku *Goldkunsthåndlung*, personál pracujúci na povrchu, stupový personál, personál taviacej huty, plus jeho celkový počet. K nemu je pridružená aj tabuľka s údajmi o produkcii zlata a striebra, nákladoch, zisku a strate. Vo viedenskom exemplári sa nachádza táto tabuľka na inom mieste, ešte pred uvedením počtu banských úradníkov. Je v nej jedna účtovná chyba¹⁶, ktorá vznikla podľa Vozára pri prepisovaní a správny údaj je len v štiavnickom exemplári. Celkový počet kremnických komorských banských úradníkov bol 19 osôb (správca baní, stúp a hút, zásobovač a komorský sekretár, banský merač, banský šafár, inšpektor stúp, pisár v hute, banský pisár...). Konkrétnejšie mená Zlatá kniha banícka neuvádza, je však možné ich získať z iných archívnych dokumentov.¹⁷

16 Sedmička so štvorkou je pri nepozornosti ľahko zameniteľná. Pri peňažnej hodnote vyťaženej rudy z bane Troch kráľov uvádza sumu 7208 zlatých, banskoštiavnický exemplár 4208 zlatých.

17 MV SR, SNA – SBA, fond HKG, inv. č. 2597, *Besoldung und Personal status...*

Jozef Augustin von Mechtl	správca baní, stúp a hút
Johann Vitzl	zásobovač a komorský sekretár
Carl Jakob Turmann	banský merač
Philipp Sivy	banský šafár
Franz Heinrich Köhl	banský pisár
Johann Carl Beschmitz	pomocník banského šafára
Johann Gustav von Wattrangh	inšpektor stúp
Johann Gotfried Grötter	pisár v hute
Ignatz Putz	hutný skúšač
David Englhauer	banský protokolista
Franz Rudolph Schmidl	pomocník inšpektora stúp
Peter Knap	vrchný banský dozorca
Johann Balthasar Mayr	šafár v hute
Franzt Putz	protokolista v hute ¹⁸
Franzt Gaister	merač rudy
Christoph Marquard, Joseph Witte	merači uhlia
Mathias Kollar	kontrolór stúp

Počet pracujúcich v kráľovskom banskom podniku v Kremnici v roku 1764 dosiahol spolu 908 osôb.

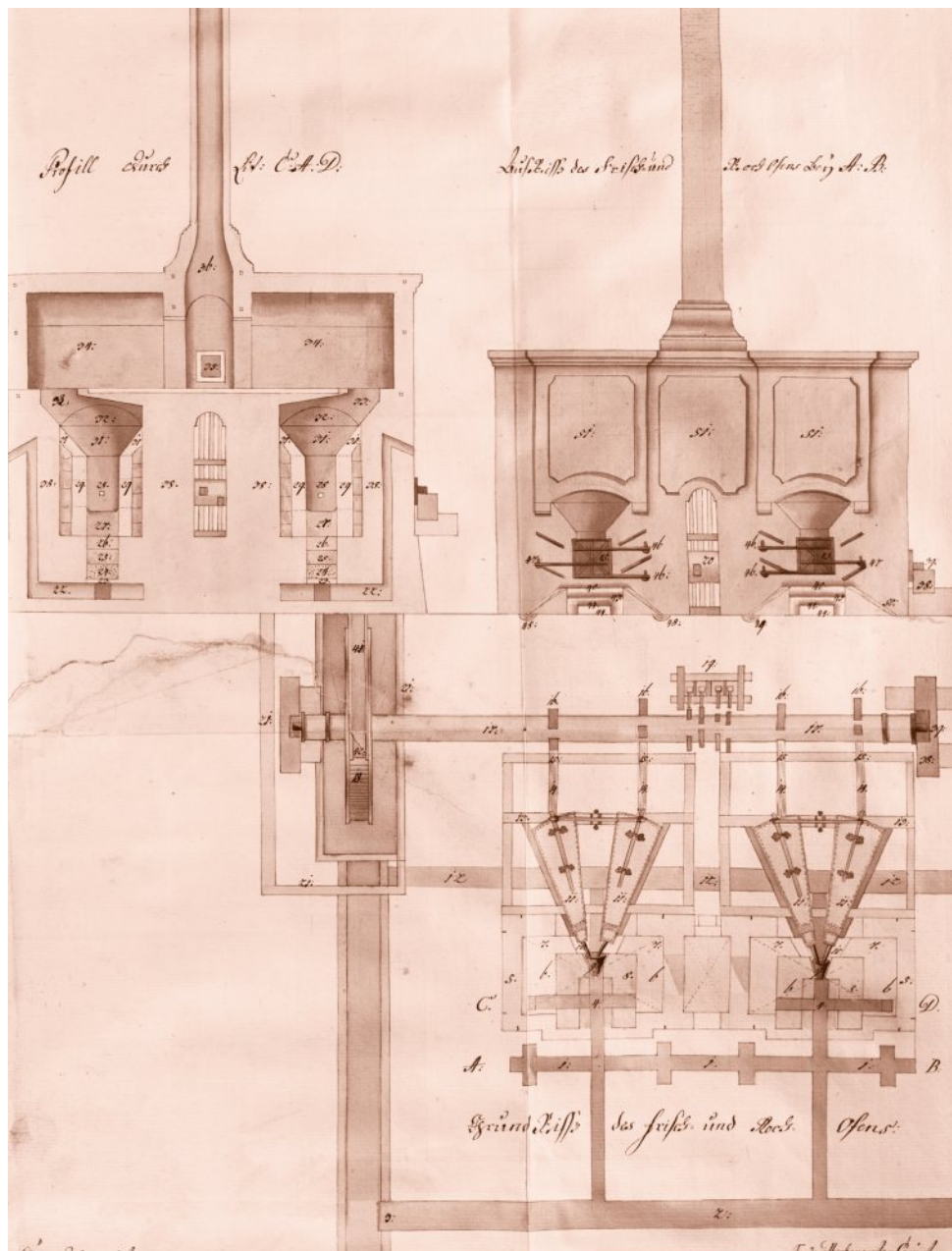
V poslednej časti kremnickej kapitoly sa venuje pozornosť súkromným ťažiarskym baniam. Po ich spoločnom mapovom vyobrazení je ako prvá uvedená baňa, resp. spoločný banský závod mesta Kremnica a Rossayovho ťažiarstva. Po obsahovej stránke sú texty viac-menej¹⁹ zhodné s viedenským exemplárom, a to vrátane uvedenia finančných údajov, ako aj personálu tejto bane (spolu 234 osôb). Jej štôľňa sv. Kataríny sa začala vzmáhať v roku 1744 ako staré zavalené banské dielo. Práve touto štôľňou prešli pri svojej návšteve aj obaja synovia Márie Terézie – Jozef a Leopold.²⁰ Baňa dosiahla v roku 1763 výrazný zisk, až 45 056 zlatých a 37 ³/₄ grajciara.

18 V súpise personálu má uvedenú aj funkciu prvého merača rudy.

19 J. Vozár upozorňuje na to, že vo viedenskom exemplári došlo omylom k zámene čísel, a preto uverejnil v Zlatej knihe banickej v roku 1983 banskoštiavnický súpis personálu. V banskoštiavnickom exemplári sa uvádza pomenovanie ťažiarstva ako Rossay, správne má byť Rosa (pomenovanie je odvodené od mena ťažiara Pavla Rosu).

20 VOZÁR, Jozef. Denník princa Leopolda z cesty do stredoslovenských banských miest roku 1764. Banská Štiavnica : Banskoštiavnicko-hodrušský banický spolok, 2014, s. 78.

KREMICKÁ SČERSTVOVACIA PEC A PEC
NA SUROVÉ SPRACOVANIE RUDY

Druhou ťažiarskou banskou spoločnosťou v Kremnici bolo Rothovo a Rafflovo (Roth und Raffische Handlungs Gruben) ťažiarstvo. Po jeho krátkej histórii a informáciách o banskej činnosti je podobne ako u predchádzajúceho ťažiarstva pomerne podrobne podaná správa o finančnej situácii závodu a zložení banského personálu s 256 osobami. Ťažiarstvo malo v tom čase 4 stupy a 3 splavy. Aj tu upozorňuje J. Vozár v poznámkach na niektoré drobnosti a odlišnosti v zložení personálu. Preto sa aj v tomto prípade dostali do vydania číselné údaje zo štiavnického exemplára.²¹ Po uvedení údajov o súkromných kremnických ťažiarstvach nasleduje časť o baníctve Banskej Bystrice.

Zatiaľ čo vo viedenskom exemplári sú za súkromnými ťažiarstvami pôsobiacimi v Kremnici dve kratšie state o kremnických stupách a hutách, v štiavnickom chýbajú a chýba aj nákras kremnickej taviacej pece (K: Kremnitzer Schmelz=Ofen Riess).²² V nami skúmanom exemplári je len krátka poznámka (pag. 156) ešte pred štatistickými údajmi, že je o nich písané už v hlavnej správe štiavnickej kapitoly. V nej sa hovorí o dvoch vedľa seba postavených peciach v kráľovskej hute – sčerstvovacej peci (Frisch=) a peci na spracovanie surovej rudy (Rochofen) označených na priloženom nákrese písmenami A a B.²³ Číslami 1 až 51 sú detailne označené ich jednotlivé časti. Pri každej peci sa nachádzali dve drevené dúchadlá (11. die höltzerne Blas=Balggen, derer zwey in einem Ofen blasen)²⁴, ktoré vháňali do pece potrebný vzduch a boli poháňané vodným kolesom. Nechýba ani ich nákras od F. X. Schönera²⁵, ktorý skopíroval pre účely rukopisu Ferdinand von Hechengarten.

Krátka zmienka o kremnických hutách je v štiavnickej kapitole (pag. 120). Text sa nevelmi odlišuje od viedenského exempláru. Uvádza sa, že huta v Kremnici má 12 obyčajných (Ordinari=) pecí a pec na spracovanie gliedy (Gleth), plameňovú pec (FlammOfen), 2 zháňacie pece (Treib=Herdt), 3 pražiacie pece (Rost=Hütten) s 12 oddelenými pražiacimi poľami a 3 rudné sklady (Ertz=Cramm).

Najväčší rozdiel medzi jednotlivými exemplármi, ako už bolo spomenuté v úvode, je v nákrese a opise valcovacích a raziacich strojov v kremnickej

21 VOZÁR, ref. 3, s. 197.

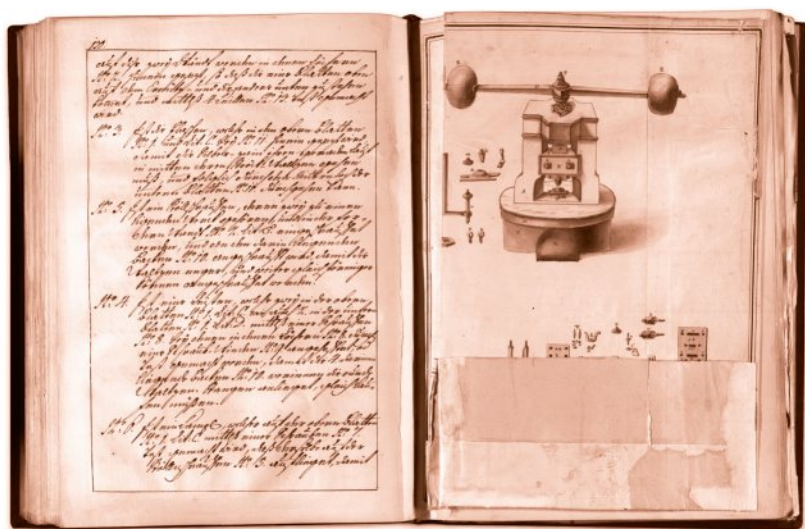
22 VOZÁR, ref. 3, s. 199-201.

23 VOZÁR, ref. 3, s. 139-141.

24 V prvom vydaní Zlatej knihy banickej bolo zrejme nedopatrením uvedené, že sú to železné dúchadla, ale prepis textu len potvrdzuje, že išlo o drevené.

25 František Xaver Schöner bol hlavným banským meračom v banskoštiavnickej oblasti, neskôr pôsobil v oblasti Smolníka.

MINCIARSKÉ TECHNICKÉ ZARIADENIA
A ICH PODROBNÝ POPIS NA
STRÁNKACH ZLATEJ KNIHY BANÍCKEJ

mincovni, ktoré ani jeden viedenský exemplár neobsahuje, a preto ho neuvádza ani jedno vydanie Zlatej knihy baníckej od J. Vozára (!). V štiavnickom exemplári sa však nenachádza v samotnej kremnickej kapitole, akoby sme očakávali, ale v štiavnickej (pag. 129 – 134), za časťou venujúcou sa opisu lesov a dovozu dreveného uhlia do hút. Šesť strán s jedným nákrešom raziacich strojov od rytca J. Heinricha Anreitera zo Sedmohradska (dnes územia Rumunska), ktorý prišiel do Kremnice v roku 1759²⁶, opisuje detailne valcovaciu stolicu (Münz Strockwerks), ďalej vertikálny valcovací stroj na dovalcovanie, vretenový raziaci stroj, tzv. balanciér²⁷, okrajkovací stroj

26 V lete 1764 Dvorská komora vo Viedni rozhodla o jeho odcestovaní do mincovne v Alba Iulii (Karlovský Belehrad) v Sedmohradsku, kde mal byť rytcom mincových razidiel. S jeho menom sa spája aj niekoľko pracovných problémov, ako napríklad vyrobenie nelegálnych strojov, zlé razenie mincí a podobne. In KAŠIAROVÁ, Elena. Banícka a hutnícka minulosť Slovenska v kartografických pamiatkach. Košice : Banská agentúra, 2010, s. 106.

27 Balanciér je v texte knihy označený ako Krauss= oder Justier Werck, čo je termín, ktorý označoval tzv. jus-

(*Rollier Werck*), resp. rolovací (rolírovací) stroj na úpravu hrán a raziaci stroj (*Prágwerck*). Tieto stroje zaujali aj mladšieho syna Márie Terézie Leopolda, ktorý im venoval väčšiu pozornosť aj vo svojom denníku z cesty do stredoslovenských banských miest.²⁸ Údajne v polovici 18. storočia bolo nainštalovaných najviac balancíerov v Habsburskej monarchii práve v kremnickej mincovni, a to až 18.²⁹ Okrajkovací stroj bol v uvedenom období výsledkom moderných opatrení zameraných proti falšovaniu mincí, išlo o zhotovenie ornamentu – vlysu do hrany mince.³⁰ Vyobrazené minciarske zariadenia patria k najkrajším technickým nákresom v štiavnickej Zlatej knihe baníckej. Spolu je v tomto exemplári deväť banských máp a dva nákresy technických zariadení týkajúcich sa práve kremnickej oblasti.

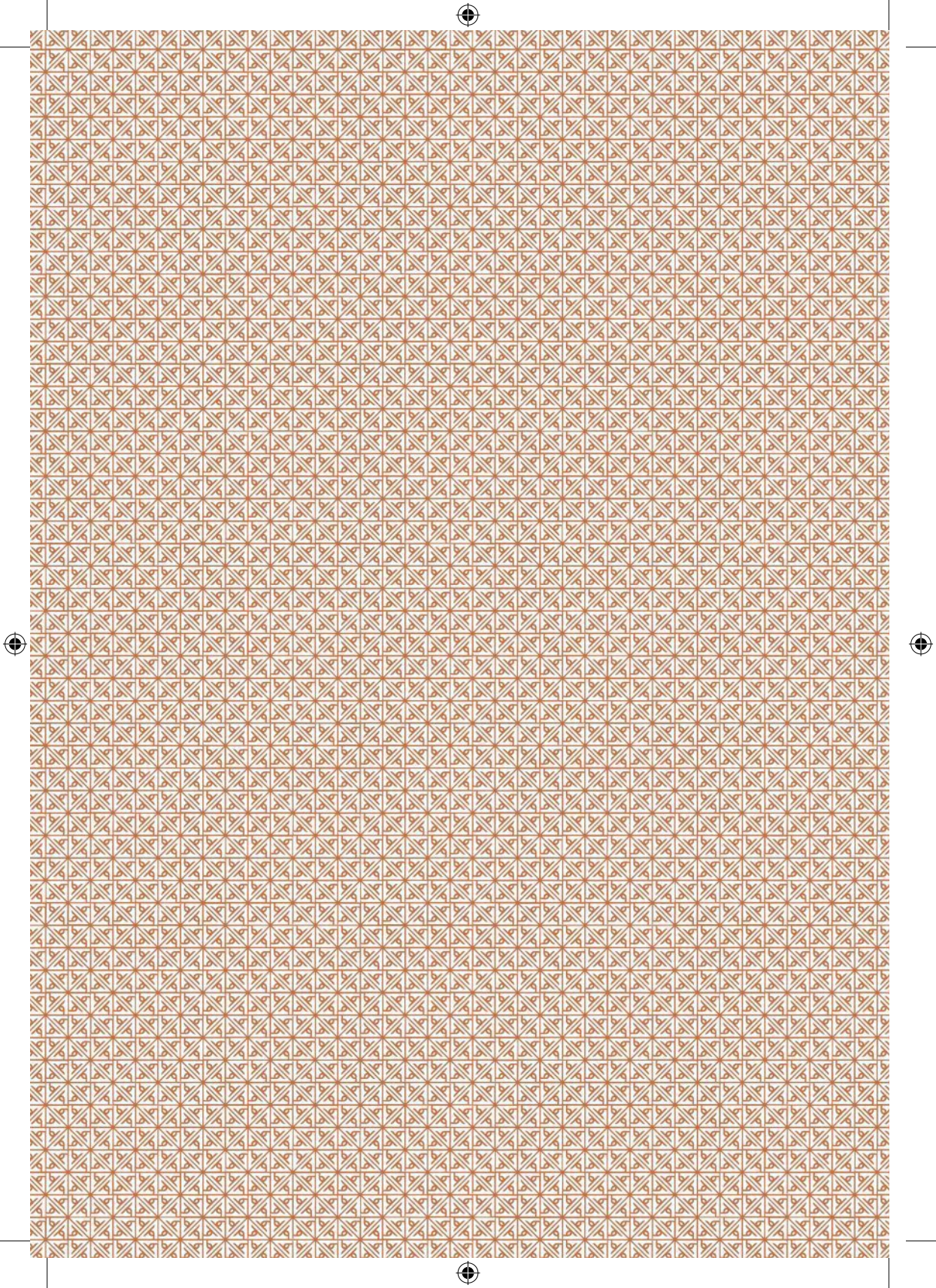
Zlatá kniha banícka z roku 1764 je významným prameňom k dejinám stredoslovenského baníctva. V štiavnickom exemplári sú veľmi cenné banské mapy a technické nákresy s popismi týkajúce sa práve kremnickej banskej oblasti. Tie sme sa v štúdiu pokúsili priblížiť a rozanalyzovať, a tým vzbudiť záujem o detailnejšie štúdium tohto originálneho diela.

tovanie (upravovanie mince na správnu hmotnosť uberaním materiálu) na valcovacej stolici, balancíer sa v dobových prameňoch nazýval *Stosswerk*.

28 VOZÁR, ref. 20, s. 81–85.

29 HÁNA, Jiří. *Technické aspekty vývoje stredoevropského mincovníctví do konce 19. století*. Klatovy : Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, 2007, s. 84.

30 HÁNA, ref. 28, s. 85.

ZO VZÁJOMNEJ KOREŠPONDENCIE PAVLA KRIŽKA A KARLA KÁLALA*

KAROL HOLLÝ

Pavel Križko (1841 – 1902) je nesporne jednou z najznámejších osobností v dejinách Kremnice. Poznatky o jeho živote sú však stále otvorenou výzvou pre bádateľov a určite nemožno túto osobnosť považovať za vedecky dostatočne spracovanú.¹ Pokiaľ niektoré jeho historické práce sa už dávnejšie

129

* Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-14-0644 (Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elit na Slovensku v 19. a 20. storočí) a autor bol pri práci na nej podporený štipendiom Vzdelávacej nadácie Jana Husa a štipendiom Nadácie UPJŠ v Košiciach. Autor je vedeckým pracovníkom Historického ústavu SAV.

- 1 Z literatúry o Križkovi pozri napríklad: CABADAJOVÁ, Jana. Analýza knižnice Pavla Križka. In Knižnica, roč. 1, č. 1, 2000, s. 27-28; DECKER, Viliam. Priesvitky archívu mesta Kremnice v zbierke Pavla Križku. Martin : Matica slovenská, 1956; EZROVÁ, Adriana. Kremnický archív a Pavol Križko. In RAGAČOVÁ, Júlia (ed.). Dejiny archívov na Slovensku. Zbierka príspevkov z jubilejných X. archívnych dní v Slovenskej republike, [...]. Bratislava : Ministerstvo vnútra SR, odbor archívov a registratúr, 2008, s. 82-89; JASENÁK, Ladislav. Založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti vo svetle vzájomnej korešpondencie Andreja Kmeťa a Pavla Križku. In Zborník Slovenského národného múzea. Etnografia 34. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 1993, s. 25-39; KOVÁČOVÁ, Miroslava (ed.). Pavel Križko a Michal Matunák : archivári mesta Kremnice. (Personálna bibliografia). Žiar nad Hronom : Okresná knižnica, 1982; LAMOŠ, Teodor. Archív mesta Kremnice. Sprievodca po fondoch a zbierkach. Bratislava : Slovenská archívna správa poverenictva vnútra, 1957, s. 20-22; LEHOTSKÁ, Darina. Pavol Križko, priekopník slovenského archívnictva (1841 – 1902). In Slovenská archivistika, roč. 15, č. 1, 1980, s. 13-34; ŠOKA, Milan. Korešpondencia slovenského historika Pavla Križku. In Stredné Slovensko 1. Vlastivedný zborník Stredoslovenského múzea. Martin : Osveta, 1979, s. 132-144; ŠOKA, Milan. Podiel Pavla Križka na formovaní slovenského múzejníctva. In Múzeum, roč. 36, č. 4, 1991, s. 25-29; ŠOKA, Milan. Vzťahy českej inteligencie k historikovi Pavlovi Križkovi koncom 19. storočia. In HALMOVÁ, Mária (ed.). Česi na Slovensku. Martin : Slovenské národné múzeum, 2000, s. 103-107; VALACH, Július. Pavol Križko (1841 – 1902). Martin : Matica slovenská, 1991, s. 5-12. Križko sa samozrejme objavuje aj v širšie koncipovaných prácach, ktoré ho spomínajú v iných kontex-

dočkali svojej edície,² súkromná korešpondencia, t. j. základný primárny prameň k jeho životu a dielu, doposiaľ nielen že nebola vydaná, ale nebola v dostatočnej miere³ ani predmetom systematického výskumu. Bez výskumu korešpondencie je síce možné čiastočne poznať jeho dielo, určite však nie životné peripetie, reálne problémy každodenného života, autentické postoje, resp. kontext jeho verejne známych názorov atď. Na ilustráciu skutočnosti, že takýto výskum môže priniesť zaujímavé výsledky, možno spomenúť najnovšiu prácu o Mihályovi Zsilinszkom. Jej autori skúmali Križkovu korešpondenciu so Zsilinszkým a poukázali na fakt, že Križko bol v čulom a priateľskom styku s touto provládnu osobnosťou a na Zsilinszkého podnet sa Križko stal aj členom spolku Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület (MTKE).⁴ Tento spolok vznikol v roku 1885. Zameriaval sa na šírenie myšlienok uhorského vlastenectva v slovenskom prostredí a čo je podstatné aj v slovenskom jazyku. Dôležité je tiež pripomenúť, že MTKE disponoval zabaveným majetkom Matice slovenskej a do značnej miery bol koncipovaný aj ako opozičná alternatíva voči tzv. martinskému centru Slovenskej národnej strany (ďalej SNS).⁵ Križkova spolupráca s týmto spolkom je zdokumentovaná nielen v čase jeho vzniku, ale aj koncom 19. storočia, keď svoje historické práce plánoval vydať v rámci MTKE.⁶ Toto je mimoriadne zaujímavé najmä z hľadiska stále málo prebádaných vzťahov medzi slovenským národným hnutím a „uhorsko-maďarskými“ inštitucionálnymi štruktúrami, ktoré presadzovali myšlienky uhorského vlastenectva a boli prinajmenšom lojálne voči štátnej národnostnej politike. Križko totiž na rozdiel napríklad od Andreja Kmeťa⁷,

toch, napríklad v rámci dejín slovenskej historiografie (napríklad od Michala Otčenáša) či dejín vedy (napríklad od Jána Tibenského). Nemenujem tu ani viaceré kratšie, popularizačné či jubilejné články, ako ani literatúru týkajúcu sa nápisov na Veleštúre.

- 2 KRIŽKO, Pavel. *Z dejín banských miest na Slovensku* (ed. Darina Lehtoská). Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964; KRIŽKO, Pavel. *Kremnické školstvo v rokoch 1527 – 1674* (ed. Viktor Šándor). Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975. Uvedené edície obsahujú aj sekundárne vedecké texty venované P. Križkovi.
- 3 Výnimku v tejto veci tvoria tieto práce: ŠOKA, ref. 1, *Korešpondencia...*; JASENÁK, ref. 1, *Založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti...*
- 4 Podrobnejšie pozri: KMEŤ, Miroslav – OTTMÁROVÁ, Bernadeta. *Na žirnej rovine... Z príbehu Čabäna Michala Žilinského*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2014, s. 183-186.
- 5 Podrobnejšie pozri a porovnaj: KMEŤ – OTTMÁROVÁ, ref. 4, *Na žirnej rovine...*, s. 183-185.
- 6 Podrobnejšie pozri: KMEŤ – OTTMÁROVÁ, ref. 4, *Na žirnej rovine...*, s. 184-185.
- 7 Postoj A. Kmeťa k MTKE možno dedukovať síce len nepriamo, ale celkom zreteľne. Kmeť totiž v liste Rudolfovi Pokornému v rámci kritiky pasivity tzv. martinského centra SNS spomenul práve MTKE: „[...] Je to zvláštna rasa sobecká neužitočná, a jestli nevymani sa národ slovenský zpod jej pôsobenia,

či Svetozára Hurbana Vajanského⁸ uvítal vznik MTKE⁹, a na rozdiel od Samuela Štefanoviča¹⁰ sa to nespájalo so súčasnou kritikou tzv. martinského centra SNS.¹¹ Koncom 19. storočia Križko tiež celkom zrejme inklinoval k rozmáhajúcemu sa hnutiu česko-slovenskej vzájomnosti, ktoré inteligencia blízka MTKE nehodnotila pozitívne.¹² Križko tak nepochybne patrí k tým slovenským národovcom, ktorých politická a národno-ideologická identita nebola úplne jednoznačná, ale naopak možno ju hodnotiť ako prinajmenšom mnohohrstenú. V rámci týchto úvodných poznámok ešte chcem zdôrazniť, že Križko na odbornej úrovni (ako historik) spolupracoval s inštitucionálnym rámcom súdobej maďarskej historiografie¹³, čo bolo vzhľadom na jeho odborné kvality, ktoré prekračovali horizont vtedajšej slovenskej historiografie, prirodzené. Za zmienku však stojí napríklad to, že historik, ktorý odovzdal Križkovu prácu o dejinách kremnického školstva na posúdenie odborníkom z Uhorskej akadémie vied, nebol nikto iný ako Sándor Szilágyi¹⁴, hlavný redaktor desaťdielných „milenárnych“ *Dejín maďarského národa*, t. j. diela,

len lethargiu neslýchanú rozširujúceho, zahynúť musí posmešne. Ani len „tót közművelődési egyesület“ v Pešti nevládze jich povzbudiť ku dákemu činu energetickejšiemu!“ Pozri: list A. Kmeťa R. Pokornému z 21. 5. 1885. Literárni archiv Památníku národního písemnictví (ďalej LA PNP), fond Rudolf Pokorný. Pozri tiež: HOLLÝ, Karol. K prírodovedným aktivitám Andreja Kmeťa v osemdesiatych rokoch 19. storočia : listy Andreja Kmeťa Rudolfovi Pokornému (1881 – 1885). In *Quaestiones rerum naturalium*, jún 2016, volume 3, Supplement, s. 77-78. Dostupné na internete: <http://www.fpv.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=19049>.

8 Podrobnejšie pozri: KMEŤ – OTTMÁROVÁ, ref. 4, Na žirnej rovine..., s. 178 a 179.

9 Križko zároveň vyjadril ľútosť nad tým, že „sa ostatní postavili k členstvu odmietavo“. Pozri: KMEŤ – OTTMÁROVÁ, ref. 4, Na žirnej rovine..., s. 183.

10 Je totiž zdokumentované, že pozitívny vzťah S. Štefanoviča k MTKE v čase jeho vzniku išiel „ruka v ruke“ s kritikou „martinčanov“. Pozri k tomu podrobnejšie: KMEŤ – OTTMÁROVÁ, ref. 4, Na žirnej rovine..., s. 179-183.

11 Toto tvrdím s dodatkom, že v rámci doterajšieho výskumu som nezistil, žeby Križkovou motiváciou k vstupu do MTKE bola jeho kritika aktivít martinských národovcov. Pretože rozsiahla pramenná báza ku Križkovi je stále nepreskúmaná, nevylučujem možné objavenie sa takýchto postojov z polovice osemdesiatych rokov 19. storočia. Na druhej strane v neskoršom období Križko s tzv. martinským centrom SNS štandardne spolupracoval, keď sa napríklad presadil jeho návrh stanov neskoršej Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Pozri poznámku č. 71.

12 Porovnaj a pozri podrobnejšie: KMEŤ – OTTMÁROVÁ, ref. 4, Na žirnej rovine..., s. 177.

13 Publikácie bol napríklad aktívny v Századoku, t. j. v najdôležitejšom historickom periodiku v Uhorsku. Pozri k tomu napríklad: ŠOKA, ref. 1, *Korrespondencia...*, s. 136 – svoje vedomosti prezentoval aj na pôde Uhorskej akadémie vied (v roku 1879), resp. publikoval tiež napríklad v časopise *Magyar gazdaságtörténelmi szemle* (1898). Pozri k tomu: LEHOTSKÁ, ref. 1, Pavel Križko..., s. 26 (poznámka č. 43) a s. 28 (poznámka č. 50).

14 Pozri podrobnejšie a porovnaj: KMEŤ – OTTMÁROVÁ, ref. 4, Na žirnej rovine..., s. 185.

ktoré Križko v liste Karlovi Kálalovi (pozri nižšie) jednoznačne kritizoval.

Týmto som chcel osvetliť zmysel mojich úvodných poznámok. Uvedené skutočnosti sú totiž v kontexte tejto práce zaujímavé najmä preto, že Križko v roku 1898 podal K. Kálalovi v spomenutom liste taký obraz o maďarskej vede, historiografii či maďarizačnej politike, resp. aj o česko-slovenských vzťahoch, ktorý podľa mojej mienky nebol úplne v súlade s jeho spomenutými reálnymi aktivitami a inštitucionálnou príslušnosťou v tomto období. Alebo naopak – bol v súlade s jeho (pragmatickou?) orientáciou na rôznorodé a v nejednom ohľade aj protichodné smery vtedajšej národoveckej a politickej scény. Tieto úvahy však formulujem s vedomím, že otázka Križkovej verejnej angažovanosti je stále veľmi málo prebádanou, t. j. nové výskumy majú naďalej veľký potenciál priniesť nové interpretácie. Na tomto mieste chcem len zdôrazniť, že prostredníctvom analýzy súkromnej korešpondencie možno dôjsť k viacerým neznámym alebo len málo známym súvislostiam a zároveň sa nám často schematický „čierno-biely“ obraz o osobnosti pri-najmenšom skomplikuje.

Cieľom nasledovného textu je teda jednak poukázať na potrebu venovania systematickej vedeckej pozornosti Križkovej korešpondencii a na strane druhej upriamiť pozornosť čitateľov na skutočnosť, že Križko nebol len historik a archivár, ale tiež národovec. Hoci v literatúre existujú základné spracovania jeho aktivít v slovenskom národnom hnutí,¹⁵ domnievam sa (ako som už naznačil vyššie), že je tu ešte veľký priestor pre výskum postojov k národoveckým koncepciám a ideológiám, a k jeho miestu v národoveckej societe vo všeobecnosti. Hoci Križko bol aktívnym národovcom už v matičnom období, ja sa zameriam na koniec 19. storočia. V príspevku som sa rozhodol upozorniť konkrétne na skutočnosť, že Križko udržiaval korešpondenčný styk aj so známym a mimoriadne aktívnym českým slovako-filom Karlom Kálalom (1860 – 1930).¹⁶ Križkove styky s Kálalom síce

15 Pozri napríklad: ŠOKA, ref. 1, *Korešpondencia...*; LEHOTSKÁ, ref. 1, *Pavol Križko...*, s. 16-20. V kontexte so slovenským národným hnutím sa Križko zrejme najčastejšie spomína v súvislosti s Muzeálnou slovenskou spoločnosťou. Tu treba zároveň dodať, že táto téma je pomerne dobre spracovaná. Pozri napríklad: JASENÁK, ref. 1, *Založenie Muzeálnej slovenskej spoločnosti...*, s. 25-39; ŠOKA, ref. 1, *Korešpondencia...*, s. 139-141; RYBECKÝ, Milan. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre (Príspevok k dejinám slovenského múzejníctva)*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1983, s. 58-65.

16 O Kálalovi pozri napríklad: ČAPLOVÍČ, Radovan. *Význam osvety v publicistickej činnosti Karla Kálala na poli česko-slovenskej vzájomnosti (1885 – 1901)*. In *Česko-slovenská historická ročenka 2004*. Brno : Masarykova Univerzita, 2004, s. 209-236; HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novo-*

sú v literatúre zachytené, ale obmedzujú sa na konštatovanie, že Križko publikoval v Sborníku československom *Od Šumavy k Tatrám*, ktorý v roku 1898 vydal Kálal spolu s Karolom Salvom.¹⁷ Fakt, že ich vzťahy a spolupráca boli o niečo hlbšie, a že spolu aj korešpondovali,¹⁸ doposiaľ nebol v literatúre spracovaný. Publikujem dva listy¹⁹ z ich korešpondencie z roku 1898. Tu treba zdôrazniť, že Kálal bol v tomto čase už do veľkej miery kontroverznou osobnosťou, a to v tom zmysle, že postoj k nemu závisel najmä od národno-ideologickej orientácie slovenských národovcov. Pokiaľ v Turčianskom Sv. Martine bol už čoraz viac neoblíbenejším, v prostredí hlasistov tomu bolo naopak. Jeho kontroverzný status sa stal realitou, a to napriek tomu, že vykonával množstvo drobnej práce zameranej či už na podporu širších vrstiev obyvateľstva, alebo v prospech aktivít slovenského národného hnutia. Známa je napríklad jeho intenzívna spolupráca s Karolom Salvom. Nie je však náhoda, že práve Salva bol v prostredí tzv. martinského centra Slovenskej národnej strany taktiež neoblíbený a z národno-ideologického hľadiska opozičný. Zjednodušene to možno vyjadriť tak, že Kálal intenzívne rozvíjal ideologické koncepcie českých slovákofilov, ktoré boli založené na premise o národnej jednote Čechov a Slovákov. Okrem toho, spôsob akým to Kálal vo svojich textoch aplikoval, bol niekedy vnímaný ako dehonestujúci (napríklad Česi ako protektori Slovákov z pozície „staršieho brata“). To sa však do veľkej miery týkalo až obdobia na začiatku 20. storočia, avšak základné črty jeho myslenia boli zrejmé už na konci 19. storočia.²⁰ Kálal sa totiž „Slovensku“ systematicky venoval už dlhodobo. Jeho spolupracovník a predseda Československej jednoty František Pastrnek mu v roku 1898 napísal v tejto

dobých slovenských dejín. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 134-154; HOLLÝ, Karol. *Východiská slovákofilskej ideológie K. Kálala na prelomu 19. a 20. storočia*. In HORÁK, Pavel – HRADECKÝ, Tomáš (eds). *České, slovenské a československé dejiny 20. století 8*. Ústí nad Orlicí : Oftis, 2013, s. 285-296; STEHLÍK, Michal. *Češi a Slováci 1882 – 1914. Nezřetelnost společné cesty*. Praha : Togga, 2009; STEHLÍK, Michal. *Tři cesty ke Slovensku (Kálal, Kolísek, Rotnagl) 1896 – 1914*. In *Česko-slovenská historická ročenka 2004*. Brno : Masarykova Univerzita, 2004, s. 195-208.

17 ŠOKA, ref. 1, *Korešpondencia...*, s. 143; ŠOKA, ref. 1, *Vzťahy...*, s. 105. Križko tu publikoval stať *Starodávne vrchnostenské boje proti pálenke*. Publikovanie Križka v tomto zborníku reflektuje aj D. Lehotská, pozri: LEHOTSKÁ, ref. 1, *Pavol Križko...*, s. 20.

18 Zachovali sa štyri listy a 1 dopisnica K. Kálala P. Križkovi z obdobia 1898 – 1900, pozri: Slovenský národný archív (ďalej SNA), k. 10, inv. č. 277, a 2 dopisnice a 1 list P. Križka K. Kálalovi z obdobia 1898 – 1900, pozri: LA PNP, fond Karel Kálal.

19 Resp. tri, pretože obsah jednej pohľadnice som prepísal (avšak neopoznámkoval) v poznámke č. 79.

20 Podrobnejšie pozri napríklad: HOLLÝ, ref. 16, *Východiská slovákofilskej...*

veci nasledovné slová ocenenia: „Není snad nikoho, kdo by upřímněji oceňoval Vaše veliké služby, jež konáte již po více než 12 let Slovensku, nezištně a věrně, jediné proto, že Jste nadšen myšlénkou naší jednotností a potřebou ji pěstovati, k společnému našemu prospěchu, českému i slovenskému.“²¹ Vychádzajúc z citovaného údaj (12 rokov), Kálal začal svoju slovakofilskú činnosť v roku 1886. Skutočne, v tomto roku po prvýkrát navštívil Karola Salvu v Klenovci a neskôr za ním chodil do Ružomberka.²²

Pretože navštevoval aj iných slovenských národovcov, vyvstáva otázka, či a kedy bol Kálal v Kremnici. V rámci môjho doterajšieho výskumu som, žiaľ, nenarazil na priamu správu o uskutočnenej návšteve. Možno sa však domnievať, že Kálal Kremnicu navštívil minimálne raz a s Križkom sa stretol aspoň dvakrát. Kálal totiž v roku 1898 napísal Križkovi nasledovnú vetu: „Ako si toho vážim, že som Vás osobne poznal.“²³ Je teda zrejmé, že sa s Križkom stretol, ale zatiaľ mi nie je jasné, či to bolo v Kremnici. Ak by sme vychádzali z toho, že Kálal bol v roku 1898 na augustových slávnostiach v Turčianskom sv. Martine,²⁴ tak sa teoreticky mohli stretnúť aj tam.²⁵ O druhom možnom stretnutí mám informácie, ktoré vypovedajú o plánovaní cesty Kálala do Kremnice. Či sa uskutočnila, neviem, ale nateraz nie je dôvod predpokladať, že nie. Kálal písal Križkovi v roku 1900 nasledovne: „Osmelím sa Vás počiatkom augusta navštíviť. Vyjdem s básnikom Kalusom dňa 2. aug. a do Kremnice dorazíme v piatok, dňa 3. aug., odpol. v 6 hod. 23 min. Usalašíme sa v hotelu, ktorý je na ceste z nádražia, hneď na kraji mesta. Myslím si, že v tej dobe budete mať chvíľku prázdnu a že nám Svojej spoločnosti doprajete. Ja hľadajúc múdrych ľudí, aby mňa poučili, budem mať zaiste niektoré pre Vás otázky.“²⁶ Križko mu na to pozitívne odpovedal: „Váš list došiel i budem Vás očakávať v určitý čas a poslúžim Vám vďačne, čím budem môcť. Budete mi vítanými hosťmi. Viac osobne.“²⁷ Fakt, že Kálal spomenul hotel pod stanicou, navodzuje dojem, že v Kremnici už niekedy predtým bol. Pred-

21 List F. Pastrnka K. Kálalovi z 29. 6. 1898. LA PNP, fond Karel Kálal.

22 Pozri: HOLEC, ref. 16, *Zabudnuté osudy...*, s. 135 a 139.

23 list K. Kálala P. Križkovi z 1. 11. 1898. LA PNP, fond Karel Kálal.

24 Toto sa javí ako pravdepodobné z nasledovného fragmentu listu Ludmily Podjavorinskej K. Kálalovi:
„A tu napáda mňa môj milý pobyt v Martine, kde mala som šťastie soznámiť sa s Vami [...] A či zjídeme sa zase na Živene?“ Pozri: list L. Podjavorinskej K. Kálalovi z 20. 11. 1898. LA PNP, fond Karel Kálal.

25 Križko totiž na augustové slávnosti chodil. Porovnaj príslušnú časť listu Križka Kálalovi nižšie.

26 List K. Kálala P. Križkovi z 22. 7. 1900. SNA, k. 10, inv. č. 277.

27 List P. Križka K. Kálalovi z 24. 7. 1900. LA PNP, fond Karel Kálal.

pokladám, že prostredníctvom ďalšieho výskumu sa v budúcnosti podarí spresniť informácie o Kálalových návštevách Kremnice.

Križkove priateľské styky s Kálalom korešpondujú s jeho spoluprácou s českým slovakofílskym spolkom Československá jednota (pozri nižšie),²⁸ resp. aj s Františkom Pastrnkom,²⁹ ktorý stál na čele tohto spolku. Toto by nás mohlo oprávňovať zaradiť ho z hľadiska národno-ideologickej orientácie skôr k hlasistickému prúdu národovcov. Fakt, že svoju stať uverejnil aj v slovakofílskom zborníku *Slovensko*³⁰ (1900), tento moment ešte podporuje. Túto vec však bude potrebné ďalej skúmať, a to najmä v kontexte jeho vzťahu k tzv. martinskému centru Slovenskej národnej strany v danom období³¹, resp. v súvislosti s vyššie naznačenou viacrozmernosťou jeho verejného angažovania sa a národno-ideologickej identity. A treba mať na pamäti tiež fakt, že sympatie k českým slovakofilom nie vždy museli ísť ruka v ruke so všeobecnými sympatiami k ideológii národnej jednoty Čechov a Slovákov, slovakofílskym metódam práce či rétorickým stratégiám v ich publicistike. Dobrým príkladom je napríklad Andrej Kmeť, ktorý dlhodobo udržiaval s Kálalom priateľský vzťah, až sa napokon po vydaní spomenutého zborníka *Slovensko* nadobro rozkmotrili. Zdá sa, že dôvody pre to tkveli práve v nesúlhlase s ideologickými východiskami a metódami práce českých slovakofilov.³²

Čo sa týka samotných dvoch listov, ktorých edíciu tu predkladám, vyplýva z nich niekoľko záverov. Po prvé je to metóda Kálalovej publicistickej práce.

28 Najmä poznámky č. 75 a 76.

29 Porovnaj listy P. Križka F. Pastrnkovi. LA PNP, fond František Pastrnek. Križka s Pastrnkom spájali samozrejme aj, resp. možno v prvom rade, odborné problémy. Styky s F. Pastrnkom a Československou jednotou reflektuje aj literatúra, pozri: ŠOKA, ref. 1, *Vzťahy...*, s. 104-105; LEHOTSKÁ, ref. 1, *Pavel Križko...*, s. 19-20.

30 KRIŽKO, Pavel. *Dějiny Slovenska*. In *Slovensko. Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému*. [Praha] : Nákladem »Umělecké besedy«, [bez roku (Umělecká beseda svým členům na rok 1901)], s. 30-43.

31 Narazil som síce na jeho sťažnosť na Škultétyho, tá však súvisela s jeho nespokojnosťou, akým spôsobom Škultéty naplňal sľuby ohľadom publikovania jeho práce o dejinách kremnického školstva. Porovnaj: „Odozdaší 1894-ho roku rukopis dejin kremnického školstva p. Salvovi, dohodovoril som sa s ním, že dá robíť z neho i odtisky v 500 exemplároch, aby sa mohla časom utvoriť osobitná kniha. Keš [Keď] ten prestal vydávať Dom a Školu, sľúbil mi p. Škultéty, že bude vydávať ďalej on toto dielo pod tými istými podmienkami v Slovenských Pohľadoch. No nedostal si slovu, lebo ho ani všetko neuverejnil, zakončivší ho dla svojej ľubovôle, ani nedal odtisky sviazať do knihy. A keď som sa ho na to dopytoval listovne, nuž ma ani nedržal za hodného odpovede. Čože poviete na takéto jeho pokračovanie? Mne sa zdá, že je nie hodným púšťať sa s tým pánom do reči. Jednoduché pochopy o slušnosti zdajú sa mu úplne chybovať.“ Pozri: list K. Kálala F. Pastrnkovi z 15. 5. 1901. LA PNP, fond František Pastrnek.

32 Pozri k tomu podrobnejšie: HOLLÝ, Karol. *Andrej Kmeť a slovenské národné hnutie : sondy do života a kreovania historickej pamäte do roku 1914*. Bratislava : Veda; Historický ústav SAV, 2015, s. 162-168.

Z jeho listu Križkovi je jasné, že svoje úvahy o Slovákoch sa snažil konzultovať s odborníkmi. Križkovi totiž zaslal úplne konkrétne otázky, ktoré slúžili konkrétnemu účelu, t. j. napísaniu konkrétneho článku. Zdá sa byť charakteristické, že tieto konzultácie aj skutočne reflektoval. Aspoň na jednom mieste som poukázal, ako Kálal vo svojom publikovanom texte aplikoval myšlienky, ktoré mu predostrel Križko.³³ Predpokladám, že by sme mohli nájsť aj ďalšie takéto príklady, je to však otázka ďalšieho výskumu. Zaujímavé by tiež bolo sledovať Kálalovu korešpondenciu písanú s podobným účelom iným slovenským dejateľom.

Čo sa týka Križkovej odpovede Kálalovi, tam je pozoruhodných viacero momentov. V prvom rade Križko ponúkol zaujímavú sociologickú analýzu reálneho vplyvu maďarizácie. Hoci maďarizáciu odsudzoval, nepokladal ju za dostatočne efektívnu. V tomto ohľade bol Križko nepochybne prezieravým, pretože v neskoršom období k podobnému záveru dospelo samotné politické vedenie Uhorska. Napríklad aj predvojnový premiér István Tisza si bol vedomý potreby revízie predchádzajúcej maďarizačnej politiky.³⁴ Takéto hodnotenie je napokon aktuálne aj v súčasnej historiografii. Napríklad Roman Holec napísal: „Maďarizácia presadzovaná štátom neprinášala adekvátne výsledky a jej neraz až primitívne formy len prispievali k odcudzeniu širokých vrstiev obyvateľstva štátu, v ktorom žili.“³⁵ Križko sa teda v tejto súvislosti vyslovil, že Slovákov maďarizácia z existenčného hľadiska nijako neohrozí. Na podporu tejto myšlienky pripomenul fungovanie Muzeálnej slovenskej spoločnosti či organizovanie národných zhromaždení (augustové slávnosti) napriek represiam vrchnosti.

33 Porovnaj poznámku č. 58.

34 Porovnaj hodnotenie L. Szarku: „Bol to však Tisza, čo pri analýze národnostnej politiky koalície vlády postrehol, že „politika stúpania po kurích okách“, v ktorej sa množili procesy s národnostnou tlačou a malicherné obmedzenia, nemôže byť z hľadiska dosiahnutia cieľov uhorskej štátnosti či politického národa úspešná. Tisza napríklad zrušenie národnostného zákona z roku 1868 nepokladal ani po roku 1910 za prijateľný krok, no pokladal za účelné prijať nové nariadenia týkajúce sa používania jazyka a školstva.“ Pozri: SZARKA, László. *Slovák nemzeti fejlődés – Magyar nemzetiségi politika 1867 – 1918. Slovenský národný vývin – národnostná politika v Uhorsku 1867 – 1918*. Pozsony: Bratislava : Kalligram, 1999, s. 267; Pozri k tomu tiež: VÖRÖS, László. *Tisza István nemzetiségi politikája és a Szlovákok (1913-1915)*. In Fórum Társadalomtudományi Szemle, roč. 6, č. 1, 2004, s. 155-164, najmä s. 155-156.

35 HOLEC, Roman. Úvahy k fenoménu maďarizácie pred rokom 1918. In BYSTRICKÝ, Valerián – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jan et al. *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2012, s. 135.

Križko v spojitosti s tým čiastočne predstavil aj svoju koncepciu slovenských dejín. Podľa neho uhorské dejiny boli pre Slovákov charakteristické tým, že boli vystavované tak latinizácii, ako aj germanizácii. Maďarizáciu datuje až do modernej doby. Argument, že Slováci napriek germanizácii a latinizácii pretrvali, použil ako dôkaz proti možnému likvidačnému vplyvu maďarizácie. Uhorsko v dejinách pokladal za mnohonárodný a nie výlučne maďarský štát. Je ňo badateľný zrejmy odpor voči maďarskému milénárnemu výkladu histórie. Možno práve tu treba hľadať príčiny jeho mimoriadne ostrých vyjadrení na adresu maďarskej vedy vôbec, ale do veľkej miery aj historiografie. V kontexte vplyvu a popularity pozitivistickej historiografie v danom období je celkom príznačné, že sám seba štylizoval do úlohy skutočne objektívneho dejepisca, ktorý vie opísať udalosti tak, ako sa skutočne stali: „Vo svojích prácach na maďarské lže nereflektujem, ani ich nespomínam, ale líčiac udalosti tak, ako sa skutočne stali, tým samým odkrývam maďarské nepravdy.“ Na druhej strane sa však zdá rovnako charakteristické, že k zavádzaniu, či klamaniu ako spôsobu vedeckej práce priradil etnický prívlastok („maďarské nepravdy“). Hoci tu odkazoval na maďarskú milénárnu dejepiseckú produkciu (teda nie na maďarskú historiografiu vo všeobecnosti), celkom zrejme to naznačuje aj jeho esencialistické myslenie o národe, národnosti, resp. národnej príslušnosti vo všeobecnosti. Snáď najlepším dokladom pre to je jeho výrok, v ktorom poukazyval na súvislosť medzi etnickou príslušnosťou a (ne)schopnosťou vedeckej práce. V zmysle nasledujúcej vety totiž Maďar nebol a priori schopný vedeckej práce: „Maďar je už od prírody k prísnemu študovaniu nie súci a vedu pestovať naskrze nie schopný.“ Samozrejme, tak pokračovanie tohto fragmentu, ako aj analýza celého listu by poukázala na to, že citované jednoznačné vyjadrenia k maďarskej vede a historiografii na iných miestach relativizoval. Domnievam sa však, že napísať citované silno generalizujúce tvrdenia práve Kálalovi neznamenal nič iné, ako priliat olej do ohňa jeho výrazného protimaďarského presvedčenia a rétoriky.

Tento Križkov list je v každom prípade zaujímavý z hľadiska skúmania jeho postojov. V budúcich výskumoch by bolo užitočné mať jeho obsah na pamäti a zistiť, či, resp. akým spôsobom, korešponduje s jeho názormi vyslovenými na iných miestach.

Pri prepise listov som do pôvodnej gramatiky nezasahoval. Pri poznámkovaní informácií, ktoré sú všeobecne dostupné (najmä prostredníctvom dôveryhodných stránok na internete), resp. sú všeobecne známe, som neuvádzal zdroj.

LIST KARLA KÁLALA PAVLOVI KRIŽKOVI Z 13. 10. 1898

(Zdroj: Slovenský národný archív Bratislava, fond: Pavel Križko, k. 10, inv. č. 277.)

Frenštát p. R. 13. okt. 1898.³⁶

Veľactený Pane, Vážený Priateľu!

Viem, že ráčite byť prácami mnohými obťažovaný, nič-menej osmelujem sa za malú zprávičku Vás uctive prosiť.

S prácou o maďarisácii Slovenska som hotový; je toho celá kniha, 90 strán Osvěty.³⁷ Čitateľ pravdepodobne dá si otázku: Keď sú Slováci toľko utlačovaní, či majú budúcnosť, či budú žiť? Ja som o budúcnosti Slovákov presvedčený a v tom smyslu napíšem nie dlhý článok.³⁸ Bývam i tak často

36 List je písaný rukou na listovom papieri, na ktorého vrchnej časti je obrázok z veľhôr. Pod obrázkom je vytlačené: „Nad Tatrou sa blýska, hromy divo bijú: zastavme sa bratia, veď sa ony ztratia, Slováci ožijú.“ (Ide o úvod z textu piesne Nad Tatrou, ktorého autor bol Janko Matuška.) Ďalej je na papieri predtlačene: „Frenštát p. R.“ . Na tomto mieste je rukou dopísané: „od“ a „adhoštem“, t. j. je tu doplnený miestny názov. Pod tým je ešte rukou dopísané: „Frankstadt am Radhost.“ Tieto ceruzkou dopísané slová zrejme napísal P. Križko.

37 Kálal píše o nasledovnej práci: KÁLAL, Karel. O maďarisaci Slovenska. In Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice, roč. 28, č. 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 1898, s. 97-101; 207-218; 348-361; 536-545; 669-678; 778-785; 872-884; 968-977; 1062-1073. Text bol tematicky členený na nasledovné časti: 1. Maďarská státní idea (č. 2); 2. Školy (č. 3); 3. Církev (č. 4); 4. Stolice a obce (č. 6, 8); 5. Státní úřady, zvláště soudy (č. 9); 6. Železnice, pošty a telegrafy (č. 10); 7. Průmysl a obchod (č. 10); 8. Židé (č. 11); 9. Společnost a spolky; zvláště Femka a Emka (č. 11); 10. Literatura (č. 12); 11. Maďarštění jmen (č. 12); 12. Dokončení (č. 12). V súvislosti s touto prácou možno ešte dodať, že sa stala základom pre prácu Die Unterdrückung der Slowaken durch die Magyaren (1903), ktorú napísal anonymne Kálal, na podnet Tomáša G. Masaryka (ten ju dal aj preložiť z češtiny do nemčiny a napísal do nej stať „Maďari a sloboda“). Porovnaj k tomu: list K. Kálala T. G. Masarykovi zo 14. 9. 1900. In RYCHLÍK, Jan (ed.). Korespondence T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé [do r. 1918]. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., s. 59-60; KÁLAL, Karel. Slovensko předválečné. Besedy; Maďarisace – Vyhubit. Praha : Nakladem Leopolda Mazáče, 1928, s. 5 (nestránkovaná Předmluva, podpísaná: K. K.). Je tiež zaujímavé, že keď Albert Pražák s odstupom vyše troch desaťročí písal o Kálalovi, spomenul ako mimoriadne vplyvnú Kálalovu prácu „Maďarisace Slovenska“. Hoci tak názov (citovaná Kálalova práca sa volala „O maďarisaci Slovenska“), ako aj datovanie (Pražák písal o decembri 1897) úplne nesedia, nevylučujem, že Pražák mohol odkazovať práve na citovanú prácu z Osvěty. Porovnaj: „Zvláště jeho práci v „Osvěte“ a v „Slov. Přehledě“, zejména článku „Maďarisace Slovenska“ (v prosinci r. 1897) podařilo se vyburcovati českou politickou veřejnost k prudšímu zájmu o Slovensko.“ Pozri: PRAŽÁK, Albert. Karel Kálal. In Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy, roč. 4, č. 2-3, 1930, s. 493. Vo veci zmieneného Slovenského přehledu (prvé číslo vyšlo v októbri 1898) treba dodať, že Kálal v ňom skutočne publikoval.

38 Kálal teda pracoval na texte s témou „budúcnosť Slovákov“. Tento text skutočne napísal a publikoval v Osvěte v roku 1899, pozri: KÁLAL, Karel. O budoucnosti Slovákův. In Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice, 1899, č. 1, s. 1-10; KÁLAL, Karel. O budoucnosti Slovákův (Dokončení). In Osvěta. Listy pro

dotazovaný, budú-li Slováci žiť? Vás, Veľactený Pane, snažne prosím, ráčte mi laskave povedať,³⁹

1.) postupuje-li živel maďarský od juhu a juhovýchodu do tela slovenského, či inak: pomadžšťujú-li sa dediny a mestečká slovenské na rozhraní povedzme v tomto storočí alebo aspoň od r. 1848? Ja bol v Rim. Sobote a Lučenci, hodne som sa o veci shováral; niekto tvrdil, že maďarisácia postupuje, niekto že nikolvek. Ja vycítil všade nadvládu maďarštiny; Slováci sa priučujú maďarštine, Maďari slovenštine nie. Pán red. Škultéty⁴⁰ vravel, že maďarisácia v tých miestach nepostupuje; ale mne nedostačí hlas optimistu;⁴¹ chcem počuť skutočnosť, históriu: či sa niektoré dediny (mestečká asi iste) behom tohoto storočia odrodily.

2.) Počúvam zavše hovoriť o vede maďarskej nievážne, zvlášte o histórii. Či aj Vy tak smýšľate? Niezdá sa Vám, že oni úmyslne, vedome históriu prekrucujú lžou chtiac národu svojmu pomôcť?

3.) Vidíte aj Vy tak, že Slováci, vzdor všetkým útliskom, predsa len napredujú, bárs nie tak veľkým krokom, ako druhé národy?

4.) Sú predsa niektorí národovci slovenskí, ktorí pochybujú o budúcnosti národu?

Ráčte mi tým pekným písacím strojom⁴² laskave odpovedať stručne len, bárs bez ladu a skladu; ja o tých veciach hodne viem, dostačí mi slovíčko. Možno-li, ráčte skoro, lebo mám už už článok zasiať.

Vám a celej ct. rodine uctive a srdečne zdravý Kar. Kálal.

rozhľad v umení, veda a politice, 1899, č. 2, s. 139-146.

39 V origináli listu veta pokračuje kontinuálne v jednom riadku a očísľovanie „1.“ je na ľavom okraji listu. Z dôvodu prehľadnosti som pokračovanie vety zaradil za číslo („1.“), do ďalšieho odseku.

40 Jozef Škultéty (1853 – 1948), národovec, publicista, redaktor, popredná osobnosť tzv. martinského centra Slovenskej národnej strany. V čase písania listu bol redaktorom a vydavateľom Slovenských pohľadov a spoluredaktor Národných novín.

41 V tomto kontexte je zaujímavé hodnotenie názorov slovenských politikov o fenoméne maďarizácie zo strany R. Holecu: „Maďarizácia nemala podľa slovenskej politickej elity šancu, bola neudržateľná aj z hľadiska právneho, fyzického (menšina nemôže nikdy asimilovať väčšinu) i kresťanskonáboženského.“ Pozri: HOLEC, ref. 35, Úvahy k fenoménu..., s. 135.

42 Križko mu skutočne odpovedal listom, ktorý napísal na písacom stroji. Križko pravdepodobne tento stroj nadobudol práve v roku 1898. Možno tak usudzovať napríklad z toho, že súbor jeho listov Františkovi Pastrnkovi je písaný až do listu z 25. 1. 1898 rukou a listy písané od 3. 5. 1898 sú písané už písacím strojom. Porovnaj: listy P. Križku F. Pastrnkovi. LA PNP, fond František Pastrnek.

Pozn. Píšem Vám dôverne, že som pre Salvu⁴³ nasbieral⁴⁴ od záložien⁴⁵ cez 1.000 zl.; Nár. listy 500 zl.,⁴⁶ Svatobor⁴⁷ mu dal 300 zl. Aj inám⁴⁸ šla ešte naša malá pomoc.⁴⁹

- 43 Karol Salva (1849 – 1913), národovec, kníhtlačiar, vydavateľ. Vydával Slovenské listy, ktoré svojim profilom predstavovali opozíciu voči turčianskosvätomartinským Národným novinám. Okrem iného vydával napríklad odborné-osvetový časopis *Dom a škola*, či *Dennicu*, prvý slovenský ženský časopis. Bol blízky spolupracovník a priateľ K. Kálala. Podrobnejšie o ňom a jeho spolupráci s Kálalom pozri: HOLEC, ref. 16, *Zabudnuté osudy...*, s. 134-154. V súvislosti s P. Križkom treba dodať, že Salva spolupracoval aj s ním, keď napríklad Križko publikoval svoje historické práce o kremnickom školstve v *Salvovej Dome* a škole.
- 44 K. Salva sa v máji 1898 dostal do problémov kvôli básni Štekančok uverejnenej v Slovenských listoch. V tlačovom procese v Prešporku bol odsúdený na dva mesiace väzenia, 100 zlatých pokuty a vyše 550 zlatých za súdne trovy. Podrobnejšie pozri: Slovenský žurnalista Karel Salva, [...] [rubrika: Denní zprávy]. In *Národní listy*, roč. 38, č. 247, 8. 9. 1898, s. 2-3; HOLEC, ref. 16, *Zabudnuté osudy...*, s. 141-142.
- 45 Porovnaj k tomu nasledovné: „Dnes obdržel jsem od dra S. Daxnera z Tisovce Váš návrh příspěvu k obč. záložnám českým ve prospěch Salvův. Jelikož jsme zde, též na požádání Daxnerova, podobnou akci zahájili, jest zapotřebí, abych se o stavu této akce předně informoval. To se stane ve čtvrtek, ve schůzi Výboru Č. Jednoty. Račte tedy máti trpělivost. Snad Vám Salva již oznámil, co jsme zde pro něj vykonali. Nejen že jsme ihned zahájili sbírky, já jsem vyložil celou věc dru Kramářovi, aby snad nějakým způsobem vymohl Salvovi neli odpuštění, tož aspoň krácení jeho vazby, a dále jsme se vřele přimluvíli, aby spolek Svatobor dal spisovateli Salvovi podporu, což mi V. Vlček též přislíbil.“ Pozri: list F. Pastrnka K. Kálalovi z 25. 6. 1898. LA PNP, fond Karel Kálal.
- 46 Národní listy informovali o spomenutých problémoch Salvu (pozri predchádzajúcu poznámku) a formulovali prosbu k „českej verejnosti“: „Pomozte Salvovi, pomozte našim bratrům slovenským!“ Doufáme, že ani keď neopustí naše verejnosť Savu [Salvu] v jeho ťažké, kritické chvíli.“ Pozri: Slovenský žurnalista Karel Salva..., ref. 44, s. 3.
- 47 Tu ide o spolek Svatobor, ktorý vznikol v roku 1862 v Prahe a v náplni činnosti mal najmä materiálnu podporu českých spisovateľov počas ich života a staral sa tiež o dôstojné budovanie pamäti o nich po ich smrti. Na jeho čele stál najskôr František Palacký, po ňom (a tiež v čase písania Kálalovho listu) zas František Ladislav Rieger. Pozri podrobnejšie: PALACKÝ, František – BRAUNER, František – PŠTROSS, František – PURKYNĚ, J. Ev. – RIEGER, Fr. Lad. – BĚLSKÝ, Václav. Ohlášení „Svatoboru.“ In *Národní listy*, roč. 2, 9. 4. 1862, č. 84, s. 1; Statuty Svatoboru. In *Národní listy*, roč. 2, č. 84, 9. 4. 1862, s. 1-2; Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Dvacátýčtvrtý díl. Starožitenská – Šyl. Se 14 přílohami a 194 vyobrazeními v textu. Praha : Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1906, s. 413-414.
- 48 Súbežne s pomocou pre Salvu sa zbierala aj pomoc pre Ambra Pietra, ktorý bol taktiež súdený v tlačovom procese. F. Pastrnek v tejto veci Kálalovi písal: „Přibyla nyní záležitost Pietorova. Vite, že nejsem stoupencem panů Martinských; ale při tomto zjevném pronásledování je zapotřebí, abychom jim přispěli ku pomoci. Naši nepřátelé nás sami srážejí dohromady, nuže zapotřebí, abychom my tuto jednotu utvřovali vzájemnou pomocí, vzájemnou láskou.“ Pozri: list F. Pastrnka K. Kálalovi z 29. 6. 1898. LA PNP, fond Karel Kálal. Pastrnek aj navrhol ako so zbieranými peniazmi nakladať: „Co se týče rozdělení, tedy myslím, že musíme postupovati spravedlivě. Uvažuji takto: dr Daxner mě, hned po odsouzení Salvově, psal, že jeho škoda se páčí na 1000 zl., sami že seberou 400 zl, my pak abychom ostatních 600 zl. zapravili. „Svatobor“ dal Salvovi 300 zl. Myslím tedy, že z přítomných sbírek mělo by se Salvovi dáti 300 zl. Ostatní bych přisoudil p. Pietrovi. Jeho škoda je rozhodně větší nežli Salvova, on nemůže též nic obdržeti od „Svatoboru“, jako Salva.“ Pozri list F. Pastrnka K. Kálalovi z 26. 7. 1898. LA PNP, fond Karel Kálal.
- 49 Na poslednej prázdnej strane listu je, pravdepodobne Križkom, dopísaný dátum: 13. 10. 1898.

LIST PAVLA KRIŽKU KARLOVI KÁLALLOVI Z 20. 10. 1898

(Zdroj: Literárni archiv Památníku národního písemnictví Praha, fond: Karel Kálal)

Kremnica dňa 20-ho októbra 1898.⁵⁰

Vysoko ctený pane a milý priateľu!

Váš ctený list našiel ma ťažko nemocného, preto som nemohol naň hneď odpovedať. Teraz, chvála Pánu Bohu, moja nemoc sa prelomila a ja sa ponáhľam dať Vám ochotne žiadané vývody, nakoľko som to v stave urobiť.

Na prvú otázku, či totiž postupuje živel maďarský od juhu a juhovýchodu do tela národa slovenského a či sa maďarčia slovenské dediny a mestečká na rozhraní oboch národov, odpovedám, že dľa maďarských šovinistických zpráv ano, v skutočnosti však to tak vyzerá s maďarizáciou i tam, ako inde po Slovensku, totiž že školská mládež a ľudia od úradov odvislí hovoria po maďarsky, lebo musia, ale keď a kde niet tlaku, tam hovorí i mládež a úradní otroci zase len slovenčinou. Ohľadom Novohradu podáva dopis z Lučenca, ktorý je uverejnený v 48. čísle tohoročných Slov. Listov,⁵¹ vernú zprávu⁵² a to isté platí i o Gemeri a o Honte. Ohľadom Tekova a Nitry rozprával mi p. Matunák,⁵³ rodák zo Šurian a na teraz direktor vyššej elementárnej školy v Krupine, že bolo jeho rodisko a iných okolo neho ležiacich 13 dedín ešte v minulom storočí čisto maďarským obyvateľstvom zaujaté, ale dnes je to

141

50 Ide o list písaný písacím strojom. Niektoré písmená a najmä diakritika je dopísaná čiernym perom.

Miesta, ktoré boli podčiarknuté čiernym perom (predpokladám, že tak spravil Križko), som podčiarkol aj v prepise listu. Veľká časť obsahu listu je podčiarknutá, resp. sú označené časti na okraji textu či vykonané čiary priamo cez text, modrou ceruzkou a čiastočne aj obyčajnou ceruzkou. V jednom prípade je ceruzkou dopísaná poznámka k textu na okraji listu: „oni ze lží vychádzajú“. Táto poznámka je pri riadku, v ktorom sa píše: „[...] tak môže byť len spoločný uhorský dejepis, [...]“. Toto sú zrejme Kálalove zásahy do dokumentu. V prepise ich nezohľadňujem.

51 Slov. listov: Slovenských listov, porovnaj poznámku č. 43.

52 Pozri: –y. Novohrad. Lučenec, 8. októbra. (»Učiteľia« vo službách maďarizácie. – Nazarenismus.) [rubrika: Zprávy domáce.]. In *Slovenské listy*, 15. 10. 1898, roč. 1, č. 48, s. 4-5. Tento text skutočne korešponduje s náhľadmi Križka. Napríklad v súvislosti s maďarizáciou na školách sa v ňom píše nasledovné (s. 5): „Maďarizovanie v krajoch slovenských našej stolice, ač ono prevádza sa silou-mocou, neukazuje dosiaľ, a Boh dá ani neukáže také výsledky, ktoré by nás mohli naplniť obavou ohľadom umenšenia slovenského živlu, lebo keď takito maďarizovaní žiaci vyjdú do života, horko-ťažko osvojenú maďarčinu temer cele zabudnú, ponevác málo ktorí majú príležitosť v živote maďarsky obcováť.“

53 Michal Matunák (1866 – 1932), rímskokatolícky kňaz, historik, archívár. V rokoch 1894 – 1898 pôsobil ako kaplán v Kremnici. V roku 1898 odišiel do Krupiny. V neskoršom období (od roku 1922) pôsobil v Kremnici ako archívár.

už všetko slovenské a tamojší majetnejší obyvatelia posielavali svoje deti do susedných iných maďarských obcí na čaru k vôli maďarčine a Maďari dávali svoju mlad do dedín slovenských, aby sa podučila hovoriť slovensky. Obchod so statkom a zemskými plodinami a iné podobné styky núti ľud, aby takto pokračoval a tu sú všetky šovinistické námahy marné, aby prekazily styky maďarského ľudu s ľudom slovenským i severnejšie bývajúcim a nemožným je pomadžariť všetek ľud slovenský šmahom. I sám som videl nedávno tu v Kremnici maďarských sedliakov z dolného Tekova, ktorí predávali na trhu svoju kukuricu turčanom a shovárali sa s nimi po slovensky, akokoľvek lámali dosť biedne našu reč. Keď sa teda ešte i maďarský pospolitý ľud učí slovenčinu, nuž naša vec nemôže stáť tak zle, ako myslia naši pessimisti a ako roztrubujú za rozličnými výhodami ženúci sa maďaróni a im podobná čeliadka. Úradné zprávy však sú nepravdivé a zakladajú sa práve tak, ako celý humbug o veľkom jednotnom Maďarorságu,⁵⁴ iba na lži a na klame. Seriózny človek im neverí a ja som počul i samých maďarizátorov na vlastné uši bedákať, že sa nemecký ľud okolo Kremnice následkom ich maďarizačných snáh nemaďarčí, ale slovenčí. A tomu je vskutku tak. Oveľa väčším nebezpečenstvom bola v minulosti pre slovenský ľud latinizácia, podporovaná nielen vrchnosťmi, ale i celou v tých dobách všemohúcou cirkvou, a germanizácia, trvávajúca na Slovensku asi od polovice zo storočia trinásteho až do roku 1860,⁵⁵ teda asi za celých šesť storočí. Latinizácia dospela v tých dobách tak ďaleko, že hovorily ešte i ženy sedliacky po latinsky a nemčina bola neodbytnou podmienkou každému remeselníkovi, kupcovi a akýmkoľvek obchodom zanášajúcemu sa človekovi, ak nechcel zomrieť hladom, lebo Slovákovi nebolo slobodno byť ani remeselníkom, ani kupcom ani iným podobným živnostníkom. Že úradníci museli všetci znáť po latinsky a poťažne na našich stranách po nemecky, o tom sotva bude kto pochybovať. Germanizáciu podporovala sama ústredná viedeňská vláda a robila to obzvlášť koncom minulého storočia⁵⁶

54 Vyjadrenie „ako celý humbug o veľkom jednotnom Maďarorságu“ naráža na teóriu o Uhorsku (Magyarország) ako etnicky a jazykovo jednotnom maďarskom národnom štáte, ktorá bola populárna hlavne v kontexte milénárnych osláv.

55 Tu Križko zrejme odkazuje na dve udalosti: 1) v polovici 13. storočia nastala intenzívna nemecká kolonizácia, čo súviselo so snahou Bela IV. konsolidovať pomery v Uhorsku po tatárskom vpáde; v roku 1860 vydal cisár František Jozef I. Októbrový diplom, ktorý definitívne uzatváral obdobie neoabsolutizmu. Jedným z jeho dôsledkov pre Uhorsko bolo zrušenie statusu nemčiny ako úradného jazyka.

56 Tu Križko naráža na germanizačné opatrenia Jozefa II.

a za Bachovej doby⁵⁷ práve tak úporne a nestydate, ako to robí dnešný maďarský šovinizmus, i rozhlasovala celému svetu svoje víťazstvo práve tak, ako to robia dnešní šoviniisti, a kdeže je dnes všetka tá latinská a nemecká sláva? Zapadla a zanikla bez šľaku.⁵⁸ Slovenský ľud sa rád učí iné reči, lebo mu to nepadne ťažko, a i teší ho to, keď sa naučí aspoň ako-tak lámať cudziu reč, ale neznám ani jediného príkladu, žeby pri tom opustil svoju materčinu. Len ak osud zahodí samojedinú daktorú slovenskú rodinu do cudzieho živilu, len vtedy býva ztratenou taká rodina slovenskému rodu a reči. Ja ovšem považujem maďarizáciu za veľiké zlo pre slovenský ľud, lebo ho náramne ohlupuje a hatí v prirodzenom vývine, ale sa pre niu nebojím o náš ľud ani najmenej. Zmaďariť ho je úplne nemožnou vecou. On pretrpel Tatarov,⁵⁹ pretrpel latinizáciu i germanizáciu, pretrpí i maďarizáciu bez mimoriadnej škody. Toto je moja krátka odpoveď na Vašu prvú otázku.

O maďarskej vede môžu hovoriť len Maďari; ženie ich ku tomu ich samolúbosť a zaslepená pýcha. Veda maďarská je čírym-čistým humbugom. Maďari, vládnúci mocou a rozkazujúci nad krajinskou pokladnicou, majú ovšem už hodné množstvo rozličných kníh, tvoriacich ich písomníctvo, ale okrem prác historických, daktorých prírodovedeckých, archaeologických a právnických sú ich knihy iba samými prekladmi alebo biednymi **kompilláciami** z iných literatúr. Čo majú niečo cennejšieho, to všetko im spísali ľudia nemaďari, lebo Maďar je už od prírody k prísnemu študovaniu nie súci a vedu pestovať naskrze nie schopný. Aspoň neznám ani jedného jediného Maďara, ktorý by

57 Alexander von Bach (1813 – 1893) bol ministrom vnútra habsburskej monarchie v rokoch 1849 – 1859.

Stal sa symbolom režimu, ktorý vošiel do dejín ako neoabsolutizmus.

58 Z tejto časti listu nepochybne čerpal Kálal v článku o budúcnosti Slovákov, porovnaj: „Nikoli, síla maďarská nevystačí na pomadžštení robotného a houževnatého lidu slovenského. K takovému mínění máme oporu v dějinách. Slovensko bylo germanisováno velikými osadami německými od r. 1143 [nasleduje poznámka pod čiarou č. 1 v znení: „Toho roku poprvé král Gejza přivolał Němce a usadil na Slovensku jednak za příčinou hornictví, jednak k své podpoře proti Kumánům a nadal je velikými výsadami.“] a později ústředními vládami Vídeňskými až do r. 1860. Němčina byla nezbytnou podmínkou každému řemeslníkovi, kupci a živnostníkovi vůbec, nebo živnosti byly privilegiem Němcův a Slovákov nebylo za starých dob dovoleno řemeslo neb obchod prováděti. Latinisace byla podporována úřady, vrchnosti a církví tehdy všemohoucí a dospěla tak daleko, že si slovenské selky rozmlouvaly latinsky. [nasleduje poznámka pod čiarou č. 1 v znení: „Tak praví výborný slovenský historik Pavel Krížko.“] Za Bacha hlásalo se vítězství němčiny tak zpučně jako dnes vítězství maďarštiny. A kde je dnes všechna ta latinská a německá sláva? Není po ní stopy, leda že se vzdělání slovenské opozdilo. Podobně je s maďarisací.“ Pozri: KÁLAL, Karel, *O budoucnosti Slovákův (Dokončení)*..., ref. 38, s. 145.

59 Dobyvačné nájazdy Tatárov (Mongolov) v Uhorsku sa odohrali v rokoch 1241 – 1242.

sa bol s vedou prísne zaoberal. Arányi,⁶⁰ Toldy,⁶¹ Hunfalvy,⁶² a podobnými maďarskými menami označení maďarskí spisovatelia sú napospol synovia iných národov,⁶³ v ich žilách niet a nebolo maďarskej krvi. Okrem básnictva, kde však tiež nevynikli, zabývajú sa rodení Maďari najradšej dejepisnými prácami, na tom poli stretá sa človek už častejšie s rodenými Maďarmi, avšak i tu sú prísne a nestranné pracujúci mužovia len veľmi zriedkavými zjavmi.

Najviacotorí z nich naťahujú schvalne všetko len na maďarské kopyto a prekrúcajú i oflinkujú nehanebne skutočnosť a pravdu. Pred nedávnym časom spísali a vydali viacťorí poprednejší maďarskí dejepisci takzvaný millenáry⁶⁴ dejepis Uhorska⁶⁵ a tu som očakával, že sa budú hanbiť aspoň cudzozemská lhať svojim obvyklým spôsobom, avšak nadeja moja ma zklamala. I samým počestnejším Maďarom sú lže v tom objemnom diele nakopené prihrubými a nemohli ich nechať bez poznámky. Tak istý Ján Karácsonyi⁶⁶ vyhlásil v odbornom časopise „Katholikus Szemle“, ročník 1896, str. 836-863,⁶⁷ jedného z poprednejších terajších maďarských dejepiscov

60 Arányi Lajos György (1812 – 1887), lekár, univerzitný pedagóg, dopisujúci člen Uhorskej akadémie vied.

61 Toldy Ferenc (1805 – 1875), literárny historik a kritik, univerzitný pedagóg, člen Uhorskej akadémie vied.

62 Tu ide buď o a) Hunfalvy János (1820 – 1888), geograf, univerzitný pedagóg, člen Uhorskej akadémie vied; alebo b) Hunfalvy Pál (1810 – 1891), etnológ, lingvista, člen Uhorskej akadémie vied. Ide o bratov.

63 Všetci traja (resp. štyria) Krížkom menovaní učitelia si zmenili mená. Pôvodné priezvisko Arányiho sa vyskytovalo vo formách: Lostainer, Lóstájner, Loseiner, Toldyho pôvodné priezvisko bolo Schedel a Hunfalvyho (jedného aj druhého) zas Hunsdorfer.

64 „millenáry“ – ide tu o súčasť súboru aktivít súvisiacich s oslavami tisícročia príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny. Pozri k tomu: KOMORA, Pavol. Milenáre oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí. In *Historický časopis*, roč. 44, č. 1, 1996, s. 3-16.

65 Tu má Krížko na mysli desaťdielne *Dejiny maďarského národa* (A magyar nemzet története), ktoré redigoval Sándor Szilágyi. Vyšli medzi rokmi 1894 až 1898 v Budapešti vo vydavateľstve Athenaeum.

66 Karácsonyi János (1858 – 1929), rímskokatolícky kňaz, historik, člen Uhorskej akadémie vied, univerzitný pedagóg.

67 J. Karácsonyi na tomto mieste recenzoval prvé tri diely „milénárnych“ *Dejín maďarského národa*, pozri: KARÁCSONYI, János. A magyar nemzet története. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Kiadja az Athenaeum. I. kötet. Magyarország a királydág megalapításáig. Vaszary Kolos bevezetésével irták Fröhlich Róbert, Kuzsinszky Bálint, Nagy Géza és Marczali Henrik. II. kötet. Magyarország az Árpádok korában (1038–1301). Irta Marczali Henrik. III. kötet. Az Anjou-ház és örökösei. Irták Pör Antal és Schönherr Gyula [rubrika: Könyvismertetések és bírálatok.]. In *Katholikus Szemle*, roč. 10, č. 5 (Nov. Decz.), 1896, s. 836-856. Pretože Krížko v liste spomína strany 836-863, treba odčítovať aj nasledovnú recenziu z tohto periodika: – ó. – A veszprémi püspökség Római Oklevéltára (monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis), Báro Hornig veszprémi püspök megbízásából közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet. I. kötet. 1103 – 1276. Budapest 1896. 4-edrét. CX+410 l. [rubrika: Könyvismertetések és bírála-

Henrika Marczalli-ho⁶⁸ za bájkára, prekrucovateľa a nespoľahlivého človeka i dokázal mu dátami, že je skutočne takým dejepiscom, a o oslavovanom maďarskom dejepiscovi Fraknóimu,⁶⁹ olim Franklovi,⁷⁰ svedčí jedna listina v kremnickom mestskom archíve, na ktorú sa on sám odvolal, že prekrútil pravdu zúmyselne. Oni píšu stále iba maďarský politický dejepis a takého dejepisu niet, ani ho byť nemôže, leby [lebo] Maďari nikdy neboli výlučnými dejateľmi v Uhorsku, ale boli nimi synovia všetkých túto krajinu obývajúcich národov spoločne a tak môže byť len spoločný uhorský dejepis, ich premissa je teda už sama v sebe lžou, ako potom môžu písať pravdu? Dalo by sa popísať o týchto vecach veľmi veľa – ale ja nemám ku tomu ani chuti, ani času. Vo svojich prácach na maďarské lže nereflektujem, ani ich nespomínam, ale líčiac udalosti tak, ako sa skutočne staly, tým samým odkrývam maďarské nepravdy.

Na tretiu otázku, či totiž Slováci vzdor hroznému nátlaku napredujú, je mojou odpoveďou, že ovsšem. Neodtajiteľným a skvelým dôkazom toho je medzi iným i martinské Slovenské Muzeum.⁷¹ Čítajte len, kto všetko už prispel a prispieva ku tým mnohopočetným a krásnym zbierkam, a uvidíte, že je to nie dielom len samých takzvaných slovenských národovcov, ale že sa v ňom súčastňujú kam diaľ, tým širšie vrstvy slovenského národa. A martinské shromaždenia,⁷² ktoré sú vzdor nevysloviteľným perzekúciám a šikaneriam s roka na rok živšími a početnejšie navštevovanými, či tiež nesvedčia, že dľa slov Jána Hollého⁷³ „ešte Slováci žijú a budú žiť so slávou“?⁷⁴ Tlačia nás, bijú nás /mne visí disciplinárka nad hlavou za to, že som bol tohoto roku v Martine a už som sa musel raz písomne zodpovedať/, ale ich tlak rodí iba

tok.]. In *Katholikus Szemle*, roč. 10, č. 5 (Nov. Decz.), 1896, s. 857-863.

68 Marczali Henrik (1856 – 1940), historik, univerzitný pedagóg, dopisujúci člen Uhorskej akadémie vied.

69 Fraknói Vilmos (1843 – 1924), rímskokatolícky kňaz, historik, tajomník Uhorskej akadémie vied.

70 Tu Križko naráža na pôvodné priezvisko V. Fraknóiho, ktoré znelo: Frankl. Treba podotknúť, že Križko s Fraknóim spolupracoval, keď mu pomáhal so získavaním archívneho materiálu, pozri: ŠOKA, ref. 1, *Korešpondencia...*, s. 136.

71 Ide o Muzeálnu slovenskú spoločnosť (ďalej MSS), vznikla v roku 1893, jej stanovy boli úradne potvrdené v roku 1895. V súvislosti s P. Križkom treba dodať, že práve jeho návrh stanov sa presadil. O MSS pozri: RYBECKÝ, ref. 15, *Muzeálna slovenská spoločnosť...*

72 Ide o každoročné augustové slávnosti, počas ktorých sa konali valné zhromaždenia Živeny a Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Okrem tohto oficiálneho programu išlo predovšetkým o významnú spoločenskú udalosť slovenských národovcov.

73 Ján Hollý (1785 – 1849), významný básnik a národovec.

74 Ide o parafrázu zo šiesteho spevu Hollého diela *Svatopluk*: „Než sami ešte žijú, i budú žiť vžďicki ze sláv [...]“. Citované podľa: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/10/Holly_Svatopluk/6#ixzz4PEbPx3Zj

protitlak a istý som, že konečné víťazstvo bude naše a naši nepriatelia budú museť upustiť prí- pozdejšie od svojho nepekneho diela i odtiahnu zahanbení. Veľmo veľkým dobrodením pre ubitých Slovákov je pražská Českoslovanská Jednota⁷⁵ obzvlášte so svojou snahou vychovať nám remeselnícky a kupecký podrost⁷⁶ a ja vidím v tom istú odplatu so strany bratov Čechov za to, že sme my Slováci ich vysťahovalcov v sedemnástom storočí⁷⁷ k sebe

75 Tento spolok vznikol v roku 1896 v Prahe a jeho cieľom bolo „podporovať Čechov v oblastiach, ktorým hrozilo odnárodnenie“. Už v roku 1896 sa jej činnosť rozdelila na dve sekcie: slovenskú a sliezsko-moravsko-dolnorakúsku. Od marca 1909 sa spolok orientoval výhradne na slovenské prostredie. Ideologické zázemie spolku vyplývalo z presvedčenia o národnej jednote Čechov a Slovákov. Ako píše N. Jurčišinová, niektorí členovia spolku hľadali na Slovensko „ako na krajinu obývanú blízkou sesterskou vetvou českého národa, od ktorej ich historický vývoj síce odlúčil, ale ktorá je hodná záujmu a pozornosti. V Slovensku videli krajinu, ktorá bude mať pre perspektívny vývoj českého národa zvláštne poslanie.“ Pozri a porovnaj: JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Českoslovanská jednota a Slováci (Kultúrno-spoločenské aktivity spolku) (1896 – 1914). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2010, s. 171 a 172 (citáty zo s. 171). Križko bol aktívnym spolupracovníkom tohto spolku, dokonca sa stal jeho dôverníkom. Pozri: list V. J. Kľofáča a F. Pastrnka P. Križkovi z 22. 4. 1897 [a Križkov pripis na tomto liste z 30. 5. 1897, kde súhlasí s ponukou stať sa dôverníkom Českoslovanskej jednoty – tento pripis sa zachoval aj samostatne, pozri: listy P. Križka F. Pastrnkovi. In LA PNP, fond F. Pastrnek]. SNA, fond Pavel Križko, k. č. 13, inv. č. 598; JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Českoslovanská jednota..., s. 60; LEHOTSKÁ, ref. 1, Pavel Križko..., s. 20; ŠOKA, ref. 1, Vzťahy..., s. 105. Funkcia dôverníka bola spojená s organizovaním a podporou činnosti Českoslovanskej jednoty v regióne. V Križkovom prípade išlo samozrejme o Kremnicu a okolie.

76 Križko organizoval aj konkrétne podpory od Českoslovanskej jednoty, určené na vzdelávanie mládeže v Čechách. V prameňoch som narazil na tri mená v tejto veci. Neviem síce o nich nič bližšie, je však nanajvýš pravdepodobné, že išlo o kremnickú mládež. Podporu tak dostal istý Vílko Paulíny, pozri: list P. Križku F. Pastrnkovi z 11. 2. 1897. LA PNP, fond František Pastrnek (v liste sa explicitne nespomína Českoslovanská jednota, ale Križko za podporu ďakoval F. Pastrnkovi, ktorý stál na čele tohto spolku). Druhé meno, ktoré som v prameňoch zaregistroval, je Ľudovít Marček. Pozri k tomu: listy Českoslovanskej jednoty P. Križkovi z 18. 3. 1898 a 3. 6. 1898. SNA, fond Pavel Križko, k. č. 13, inv. č. 598. Napokon tretie priezvisko (krstné meno som nezistil), ktoré som našiel v tejto súvislosti, je Ondruš (učil sa za zámočníka). Pozri napríklad: listy Českoslovanskej jednoty P. Križkovi z 10. 11. 1897 a 5. 3. 1898. SNA, fond Pavel Križko, k. č. 13, inv. č. 598.

77 Križko tu odkazuje na protestantskú emigráciu z Čiech do Uhorska po bitke na Bielej Hore (1620). Motív pobielohorskej emigrácie je prítomný aj v Križkovom spracovaní dejín Slovenska v zborníku Slovensko. Na tomto mieste však opomenul význam pre Čechov (ako to spravil v liste Káralovi), ale zdôraznil pozitívny aspekt pre Slovákov: „Slovenskému živlu dostalo se nemalého posilnění obzvláště v západních župách Prešpurské, Nitranské a Trenčanské po nešťastné bitvě bělohorské (1620). [...] Avšak nejen vzpomenuť župy obdržely v těchto ubožácích značný přirůstek slovanského obyvatelstva, než i v jiných východních krajích Slovenska sesílil se značnou měrou českými vystěhovanci slovanský živél na újmu živlu německého.“ Pozri: KRIŽKO, ref. 30, Dějiny Slovenska..., s. 40. Pozitívne hodnotenie českej emigrácie po roku 1620 na Slovákov aplikoval aj Káral, on však písal o jej doslova „misiijnej funkcii“, porovnaj napríklad: „Emigranty českými – emigranti byli nejlepší čestí lidé – Slovensko zase ožilo; přinesli na Slovensko Komenského Labyrint světa a Kralickou bibli, jež působily mocně.“ Pozri:

boli vďačne a ochotne privinuli. Vtedy potrebovali vlasti pozbavení bratia naši z Čiech a z Moravy útulok pred ich prenasledovateľmi, teraz ho potrebujeme my a obzvlášť naša mladá. Maďari sa pravda na to hnevajú a sypia zlostou vo svojich časopisoch, ale „žije, žije [žije] duch slovanský, bude žiť na veky; hrom a peklo marné vaše proti nám sú vzteky.“⁷⁸

Na ostatnú otázku odpovedám. [,] že som sa ešte nesišiel s takým slovenským národovcom, ktorý by bol absolútne pochyboval o budúcnosti slovenského národa. Sú ovšem viacerí takí medzi nami, ktoré [ktorí] vidia všetko v najčernejšom svetle a bedákajú až priveľmi, ale ich strach im predca nepredstavuje pred oči všennárodný hrob.

Neviem, či som vyhovel Vašej žiadosti, no snažil som sa to urobiť a ak sa mi podarilo, nuž som nepracoval darmo. Použite, čo Vám bude vhod.⁷⁹

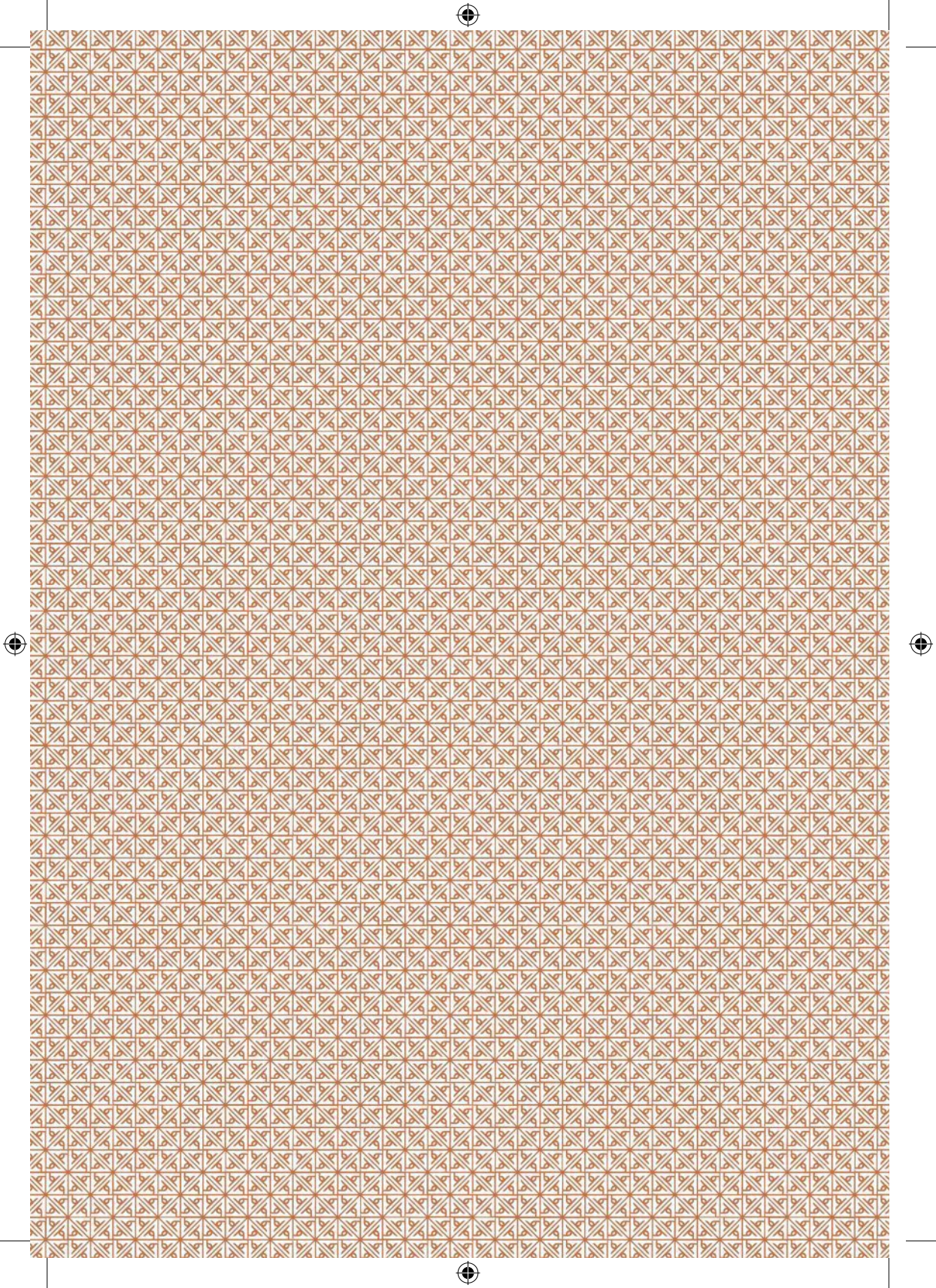
A Pán Bôh Vám odpláť za to, že sa tej biednej Slovače už od rokov tak horlivo a úspešne zaujímate i daj nám Slovákom a Slovanom čím viac takých Kálalov! S Bohom!

Váš úprimný cititeľ a priateľ Pavel Križko.

KÁLAL, Karel. Slováci. Stručný rozhled po době minulé i přítomné. Praha : Tiskařské a nakladatelské družstvo „Pokrok“ spol. s ruč. obm. (Administrace „Času“, II. Jungmannova 21.), s. 10.

⁷⁸ Ide o časť textu piesne *Hej Slováci* od Samuela Tomášika.

⁷⁹ Kálal sa Križkovi za zaslané odpovede poďakoval na dopisnici zo začiatku novembra 1898. Jej obsah je nasledovný: „Vzácný a drahý Priateľu! Vďaka uctívá a srdečná! Veľmi ste mi poslužil. Mal som veľké starosti zprávu obdržiac, že ste chorý. Prosím Boha, aby Vám dal pevné zdravie a dlhé – dlhé!! Ako si toho vážim, že som Vás osobne poznal. Ruku Vám srdečne tisknem a som uctive oddaný, vďačný Kar. Kálal. 1. XI. 98.“ Pozri: list K. Kálala P. Križkovi z 1. 11. 1898. LA PNP, fond Karel Kálal.

MESTSKÝ HRAD V KREMNICI VO SVETLE NOVŠÍCH POZNATKOV

LUBOŠ KÜRTHY

149

Mestský hrad predstavuje veľmi zaujímavý osobitný typ opevnenej stavby, ktorá na rozdiel od väčšiny hradov na území Slovenska nebola budovaná panovníkom, alebo miestnym feudálom. Výstavbu Mestského hradu v Kremnici zabezpečovali meštania pravdepodobne výhradne pre potreby správy a obrany svojho mesta, boli jeho vlastníkmí podobne ako v talianskych mestských štátoch. Kremnický hrad teda nebol v mestskom organizme vnímaný ako cudzorodý nepriateľský prvok, čo súvisí tiež s postupným rozširovaním možnosti miestnej samosprávy a oslabovaním jej závislosti na kráľom dosadenom úradníkovi. Ešte v priebehu 14. storočia mohlo byť na hrade hypoteticky umiestnené sídlo komorského grófa ako zástupcu kráľa. Komorským grófom sa vtedy mohol stať aj kremnický mešťan, ako napríklad v roku 1379 ťažiar Konrád Tolvay.¹

Opevnenie kremnického Mestského hradu je najstaršie zachované spo- medzi opevnení známych stredoslovenských mestských hradov (približ- ne až v polovici 15. storočia vzniklo opevnenie mestského hradu v Banskej Bystrici a Banskej Štiavnici, existencia mestského hradu sa predpokladá aj v Krupine). V našich podmienkach spája všetky mestské hrady základná charakteristika. Ide o samostatne stojaci ústredný objekt kostola (väčšinou nablízku s karnierom) obkoleseného obvodovou hradbou, ktorej súčasťou sú všetky dôležité prvky mestského hradu (bašty, vstupné brány, v mladších

1 LAMOŠ, Teodor. Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328 – 1430. Banská Bystrica : Stre- doslovenské vydavateľstvo, 1969, s. 88.

CELKOVÝ POHĽAD NA MESTSKÝ HRAD Z VÝCHODU

obdobíach vstupné brány s barbakanom, fara či radnica). Zatiaľ čo v prípade opevnenia mestských hradov v Banskej Bystrici a Banskej Štiavnici išlo len o jednu hradobnú líniu, v Kremnici sa už v priebehu 14. storočia vytvoril zložitejší systém s dvomi súbežnými líniami hradieb.

Najstaršie obdobie vývoja Mestského hradu je späté s výstavbou pôvodného kostola s neďalekým Karnerom, ktorý bol už od začiatku súčasťou terajšieho vnútorného hradobného okruhu. Prvotným impulzom k takej rozsiahlej stavebnej činnosti, akou je premyslené budovanie mestského hradu, mohlo byť len založenie mesta v pravom slova zmysle uhorským panovníkom Karolom Róbertom z Anjou v roku 1328 (výsadná listina s privilegiom voľby vlastnej samosprávy a súdnej autonómie).² Po tomto dátume vznikol už v priebehu, ale najneskôr koncom 14. storočia, pozoruhodný hradný komplex s vonkajším a vnútorným hradobným okruhom. Neodde-

2 O okolnostiach vzniku mesta pozri ŠTEFÁNIK, Martin. Kremnica. In LUKAČKA, Ján – ŠTEFÁNIK, Martin (ed.). Lexikón stredovekých miest na Slovensku. Bratislava : Prodama, 2010, s. 218-220.

liteľnou súčasťou hradobného systému boli obranné a zároveň čiastočne obytné objekty hranolových veží (Severná a Južná schodisková vstupná veža, na západnej strane tzv. Hodinová veža), ako aj výsostne obranná smerom do parkanu (priestor medzi dvomi paralelnými líniami hradieb) otvorená polkruhová veža (tzv. Banícka bašta) na východnej strane. Len čiastočne obrannú funkciu mala Radnica (situovaná v bezprostrednej blízkosti Južnej schodiskovej veže). Radnica vybudovaná ako reprezentatívny objekt vežového paláca bola vysunutá pomerne odvážne do priestoru pred južným vonkajším hradobným okruhom, vďaka čomu mohla v prípade potreby plnohodnotne zastúpiť obrannú funkciu bašty. Úplný obraz o pôvodnej podobe kostola sv. Kataríny z obdobia pred rokom 1400 nemáme. Najneskôr v druhej polovici 14. storočia vznikli obvodové steny terajšieho presbytéria so zachovanými detailmi (valcová prípora s konzolou a pätkou, zamurovaný portál vstupu do sakristie).

V žigmundovskom období, okolo roku 1400 až v prvej tretine 15. storočia, dochádza k rozsiahlej dostavbe hradného kostola sv. Kataríny (terajšie dvojloďie so zaklenutím a architektonickými detailmi). Temer súčasne (pred rokom 1426) sa k vonkajšiemu okruhu opevnenia Mestského hradu pripája nový hradobný múr opevnenia mesta. Jednoduchý systém mestského opevnenia ochraňoval predovšetkým vnútorné mesto s námestím a mincovňou v jeho severozápadnom nároží. Opevnenie tvoril hradobný múr (bez vonkajšej parkanovej hradby) s ochodzou a štrbinovými strieľňami, členený systémom trojice vstupných brán a pomerne pravidelne rozmiestnenými valcovými a hranolovými baštami.

V priebehu druhej polovice 15. storočia, v relatívne pokojnom korvínovskom období (v čase, keď mestu nehrozilo bezprostredné nebezpečenstvo), bola polkruhová východná bašta stavebne upravená do podoby polygonálneho presbytéria novej kaplnky Narodenia Panny Márie. V 80. rokoch 15. storočia sa opätovne realizovali rozsiahle práce aj na hradnom kostole sv. Kataríny (vstupný portál a predsieň, juhovýchodná kaplnka, zaklenutie presbytéria, zaklenutie juhovýchodného oratória).

Odstraňovanie následkov ničivého požiaru v roku 1560³ bolo dôvodom na rozsiahlu rekonštrukciu, ktorá opätovne pretvorila podobu hradného areálu. V tomto období bola na západnej fasáde dvojloďia kostola rekon-

3 Bližšie k požiaru pozri MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 217.

štruovaná terajšia veža. Zároveň došlo k úprave Radnice (dostavba krytého schodiska), jednotlivé priestory stredovekých veží boli zaklenuté (protipožiarne opatrenie), pričom Severná vstupná veža získala nadstavbu vrchného podlažia s obrannou novinkou v podobe smolného nosu (otvor slúžiaci na liatie horúcej tekutiny) na hlavnej vstupnej fasáde.

V rokoch 1611 – 1612, v čase hrozby tureckého vpádu, muselo byť presbytérium východnej kaplnky opätovne prestavané na obrannú baštu (tzv. Banická). Od druhej polovice 17. storočia postupne prirodzeným spôsobom upadá obranný význam celého areálu Mestského hradu v prospech posilnenia jeho sakrálnej funkcie (predovšetkým po roku 1709, kedy bol hradný kostol rekatolizovaný), s čím súvisí aj opätovné vysvätenie kaplnky v Karneri. Na západe stojaca (pôvodne tzv. Malá) veža získala nadstavbu zvonického poschodia (neskôr zmena názvu na tzv. Hodinovú vežu). Pred Severnou vežou bol niekedy v priebehu 17. až začiatkom 18. storočia postavený drevený krytý most (zobrazený v dvoch variantoch na vedutách z roku 1742 a z obdobia pred rokom 1764).

Posledným, skutočne komplexným stavebným zásahom, ktorý definitívne zmenil podobu kremnického Mestského hradu, bola pamiatková obnova v duchu dobového ideálu historického romantizmu F. Storna v rokoch 1884 – 1886. Okrem dôslednej regotizácie hradného kostola (nový interiér a fasády, na veži ihlancová strecha s vežičkami) obnova znamenala predovšetkým úpravu hradieb (výrazne znížené a na korune muriva získali namiesto krytej ochodze so strieľňami cimburie) a Radnice (znížená o vrchné dve podlažia).

KARNER

Za najstaršiu zachovanú stavbu v areáli Mestského hradu býva zvyčajne považovaný objekt Karnera, vybudovaný na kruhovom pôdoryse. Jeho spodná časť slúžila ako kostnica (priestor na ukladanie kostí zo starších hrobov okolo kostola) a vrchná časť plnila funkciu kaplnky. Pôvodne bola kaplnka zasvätená sv. Michalovi, neskôr v roku 1431 sv. Ondrejovi.⁴

Zaklenutie priestoru kostnice šesťdielnou klenbou s hranolovými rebrami (zbiehajú sa do šesťuholníkového svorníka) len vzdialene pripomína zložitejšie riešenie zaklenutia karnera na Starom zámku v Banskej Štiavnici. Na

4 Ku zmene patrocínia došlo potom, čo bol v karneri v roku 1423 zavraždený mešťan Fridlin. MATUNÁK, ref. 3, s. 306.

KARNER A SEVERNÁ VEŽA

základe spomenutej analógie býva kremnický Karner zvyčajne datovaný do obdobia prvej polovice 13. storočia (V. Mencl). Jednoduchý tvar hranolového rebra však môže súvisieť len s utilitárnou (sledujúcou využitie) funkciou významovo menej dôležitého priestoru kostnice. Nekritické datovanie tiež ignoruje zachované tvaroslovné prvky nadzemnej časti objektu. Predovšetkým ide o gotický vstupný portál do kaplnky, ktorý je stavebne organicky prepojený s jednoducho profilovaným soklom kostnice. Spolu s kružbami okenných otvorov a profiláciou zaklenutia kaplnky ho možno spoľahlivo zaradiť až do obdobia pred polovicou 14. storočia, teda do obdobia intenzívnej stavebnej činnosti pri budovaní Mestského hradu. Použitie identického sokla možno zároveň pozorovať napríklad aj na rozhraní spodných podlaží na fasádach Radnice, ktorá jednoznačne nemohla vzniknúť v 13. storočí. Obvodové steny Karnera sa navyše zdajú byť primárne previazané s murivami Severnej veže a vnútornej hradobnej línie. V interiéri kaplnky sa zachovalo miesto pre dnes už neexistujúci murovaný oltárny stôl s dvojicou postranných pravouhlých pastofórií (priestorov na prípravu darov a obetí) na obvodovej stene.

SEVERNÁ VEŽA

Severná, pôvodne dvojposchodová veža plnila funkciu vstupnej brány do areálu Mestského hradu. Ide o hranolovú vežu s prejazdom a padacím mostom. Na vstupnej fasáde veže plytko ustupuje pravouhlá vpadlina, pričom v jej horných rohoch sa nachádzajú otvory s vloženými kladkami, na ktorých bol zavesený padací most. Po stranách vstupného prejazdu veže boli situované dverné otvory s kamennými portálíkmi, ktoré v prípade potreby umožňovali obranom urobiť výpad na ochodzu v parkanovom priestore medzi dvomi líniami hradieb. S hradobnou ochodzou vo výške koruny muríva mohlo byť prepojené aj druhé poschodie Severnej veže s hrotitým portálom na južnej fasáde. Použité gotické tvaroslovie veže, predovšetkým vstupný polkruhový portál a okienko so stredovým deliacim prútom, pripomína profilácie použité na vysoko kvalitnej dielenskej produkcii Zvolenského hradu pred rokom 1380 (parlérovský vplyv sprostredkovaný dvorským prostredím v Budíne). Pôvodne bol prejazd aj jednotlivé podlažia prestropené drevenými trámovými stropmi, ktoré po požiari v roku 1560 vystriedalo nové zaklenutie. Na čiastočne obytnú funkciu veže upozorňuje renesančná čierna kuchyňa vo vstupnom priestore poschodia (prístupné dreveným krytým schodiskom z nádvoría), ktorá vznikla zamurovaním pôvodného gotického portálu. Terajší vstup aj s okienkom (vložené v zámurovke pôvodného vstupu) zdobí na južnej fasáde rekonštruovaná maľovaná a rytá renesančná výzdoba. Zároveň vznikla nadstavba vrchného podlažia veže s obrannou novinkou v podobe smolného nosu (otvor slúžiaci na liatie horúcej tekutiny). Na vedute františkána Mayerla z roku 1742⁵ je zobrazený nový drevený prestrešený prístupový most s otvorenými bočnými stenami. Neskôr sa podobný motív už s variantom hrazdenej konštrukcie bočných stien objavuje na vedute z obdobia pred rokom 1764. Krytý kamenný most s jedným oblúkom je zobrazený na vedute z roku 1817. Pred polovicou 19. storočia je kamenný most už zobrazený bez prestrešenia, len s nízkym bočným zábradlím. Terajší kamenný most z čias regotizácie Mestského hradu F. Stornom (80. roky 19. storočia) získal lomený oblúk.

Nižšie pod Severnou vežou bola pôvodne pred parkanovým múrom vysunutá menšia, minimálne dvojpodlažná stavba pripomínajúca valcovú

5 Bližšie k vedutám pozri KIANIČKA, Daniel. Najstaršie veduty mesta Kremnica. In KONUŠOVÁ, Bohuslava (ed.). Kremnické múzeum. Zborník k 110. výročiu vzniku múzea v Kremnici. Kremnica : NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, 2000, s. 22 – 31.

HODINOVÁ VĚŽA

baštu (s dvojicou strielní nad sebou), ktorú možno pozorovať ešte na dvoch historických vyobrazeniach z roku 1742 (Mayerlova františkánska kronika) a z prvej polovice 19. storočia. Existencia takejto bašty však historicky nie je doložená (nemá ani osobitný názov), a preto bude pravdepodobnejšie, že išlo o dnes už zaniknutý viacpodlažný záchod, pôvodne vysunutý na vonkajšej strane hradby.

HODINOVÁ VEŽA

Na západe stojaca hranolová, tzv. Malá veža je pôdorysne vysunutá pred vnútorný hradobný okruh do priestoru parkanu. Jednotlivé jednopriestorové podlažia veže sú na fasádach vyjadrené jednoducho profilovanými rímsami, pričom gotické tvaroslovie tu zastupujú lomené portály a okná s trojlistými kružbami. Jediný zaklenutý priestor sa nachádza v prízemnej časti, zatiaľ čo jednotlivé podlažia boli pôvodne prestropené drevenými trámovými stropmi. Poschodie veže je prístupné dreveným krytým schodiskom z nádvorja, ktoré spočíva na masívnych kamenných krakorcach. Niekedy začiatkom 18. storočia bola tzv. Malá veža nadstavaná o ďalšie podlažie (v mieste nadstavby na fasádach evidentné pravouhlé odskočenie) so zvonnicou a hodinovým strojom (zmena názvu na tzv. Hodinovú vežu).

RADNICA

Najvýznamnejšou profánnou stavbou Mestského hradu bol vežový palác v jeho juhovýchodnej časti. Pôvodne v ňom mohol sídliť komorský gróf, ale v priebehu 14. storočia sa ho už jednoznačne zmocnila kremnická samospráva a objekt slúžil mešťanom ako mestská radnica (*curia civitatis*). Dvojtraktovú dispozíciu viacpodlažného objektu Radnice s monumentálnym vstupným portálom na západnej fasáde dopĺňala na severnej strane rovnako stredoveká pravouhlá dvojpodlažná prístavba mestského žalára.

Objekt Radnice pripomína dom dedičného richtára v neďalekom Kunešove (postavený po roku 1342), prípadne sa spomína ako voľná analógia tohto stavebného typu gotická vežová kúria v Žabokrekoch nad Nitrou (Š. Oriško). Radnica v prípade potreby mohla plniť nielen obrannú funkciu ako súčasť opevnenia hradu, ale aj obytnú a reprezentatívnu. S obytnou funkciou tohto stredovekého objektu súvisí zaujímavý detail, ktorý je zreteľný na historickej fotografii z konca 90. rokov 19. storočia. Ide o dvojicu nad sebou situova-

ných úzkych otvorov s tehlovými ostentiami (pod prahom spodného otvoru vysunutá konzola), umiestnených na poschodí východnej fasády pri severo-východnom nároží, ktoré možno interpretovať ako pozostatok zaniknutého prevétu. Pravdepodobne to teda bol viacpodlažný záchod v podobe úzkeho arkiera, vysunutého pred fasádu do priestoru medzi dvojicou hradieb opevnenia. Vrchný otvor sa, bohužiaľ, nachádzal v časti fasády, ktorá musela byť rozobratá v súvislosti so statickými poruchami.

Na reprezentatívnosť Radnice nepriamo poukazuje nález trojice figurálnych kamenných reliéfnych fragmentov s polychrómiou, ktoré sú majstrovskou ukážkou parlérovsky orientovanej architektonickej plastiky z obdobia prvej tretiny 15. storočia. Plastiky, ktoré boli pravdepodobne druhotne súčasťou severnej steny Radnice, možno považovať za import pochádzajúci z okruhu dvorského prostredia Viedne, alebo Budína.

Po rozsiahlom požiari v roku 1560 bola radnica prenesená z areálu hradu na námestie.⁶ V roku 1898 musela byť väčšina podlaží Radnice rozobratá s ohľadom na rozsiahle statické poruchy a zostatok druhotne upravený v podstate do súčasnej podoby.

JUŽNÁ SCHODISKOVÁ VEŽA

Južná kvadratická veža stráži od 14. storočia ďalší vstup, vedúci do hradného areálu priamo z vnútorného mesta. Jej stredovekú podobu a pôvodné vnútorné dispozičné členenie do značnej miery pokrývajú novoveké stavebné úpravy. V stredoveku v tomto objekte sídlila fara. Južná vstupná veža bola rovnako ako Severná vstupná veža organicky začlenená do vonkajšieho hradobného múra, pričom so vstupnou brámkou v hlavnej vnútornej hradbe ju spájal schodiskový koridor, umiestnený v priestore parkanu. Na vedute tvoriacej súčasť ilustrácie výučného listu z roku 1817 možno pozorovať trojpodlažnú hmotu hranolovej Južnej veže, ktorá je situovaná v strednej časti medzi vstupným murovaným krytým schodiskom (terajší stav – bočné steny odľahčené širokými segmentovo ukončenými otvormi) a úzkym schodiskovým koridorom v zadnej časti s vyústením na vnútornej hradbe. Staršiu konštrukciu prestrešeného prístupového schodiska s vyústením na južnej fasáde Južnej veže zobrazujú veduty z roku 1742 a z obdobia pred rokom 1764.

6 O radnici na hrade ORIŠKO, Štefan. Kremnica. Pamiatková rezervácia. Bratislava : Tatran, 1984, s. 72.

VÝCHODNÁ VEŽA (TZV. BANÍCKA BAŠTA)

V priebehu 14. storočia bola pôvodne smerom do parkanu (priestor medzi dvomi paralelnými líniami hradieb) otvorená polkruhová východná bašta. Neskôr, v 80. rokoch 15. storočia bola východná bašta prestavaná na Kaplnku Narodenia Panny Márie, ktorú založil mešťan Augustín Langsfelder. V jeho testamente sa spomína ako kaplnka pri sv. Kataríne (hradný kostol) spolu s časťou veže opevnenia (pôvodná polkruhová východná bašta), do ktorej bol vstavaný jej polygonálny záver. Pôvodný tvar krátkeho, v minulosti zbúraného jednolodia kaplnky bol obnažený pri archeologickom výskume a dnes je jeho pôdorys vyprezentovaný na trávniku pred baštou. V dosiaľ stojacom presbytériu kaplnky sa zachovali zvyšky nosnej sústavy jej zaklenutia v podobe driekov valcových prípor s rovnakou profiláciou pätiiek, aká je súčasťou aj novšieho portálu na severnej stene presbytéria hradného kostola sv. Kataríny (terajší vstup do sakristie). V rokoch 1611 – 1612, v čase hrozby tureckého vpádu, bolo presbytérium kaplnky opätovne prestavané na obrannú tzv. Banícku baštu.

KOSTOL SV. KATARÍNY

Hradný kostol plnil zrejme pôvodne funkciu hlavného farského kostola mesta až takmer do konca 14. storočia, kedy bol na námestí postavený nový farský Kostol Panny Márie. Najstaršou časťou hradného Kostola sv. Kataríny je polygonálne presbytérium so zachovanými prvkami z druhej polovice 14. storočia (valcová prípora staršieho zaklenutia, zamurovaný portál pôvodného vstupu do sakristie).

Obvodové steny dvojľodia a Západnej veže môžu mať starší pôvod, ako by sa mohlo zdať. Terajšia podoba dvojľodia je však výsledkom koncepcnej prestavby v období okolo roku 1400 (prípadne v prvej tretine 15. storočia). Na stredovej arkáde s dvojicou pilierov tu spočíva nové zaklenutie priestoru s polami krížových rebrových klenieb, ktoré sa v mieste prechodu ku svätyni menia na trojuholníkové obkročné klenby. Novátorský systém zaklenutia sprevádzajú bohato zdobené tvaroslovné články (výzdoba s „kučeravými listami“, tzv. kolienkové konzoly a baldachýny na bočných stenách arkádových pilierov). Kvalita koncepcie riešenia dvojľodia kremnického hradného kostola, ako aj samotnej kamenosochárskej práce, poukazuje na vplyv majstra Michaela Chnaba, ktorý koncom 14. storočia viedol svätoštefanskú stavebnú hutu vo Viedni. Práve na stavbe domu vo Viedni pôsobil v rokoch 1404

PÄTKA KLENBY V TVARE LASTOVIČIEHO
CHRBTA V ORATÓRIU JUŽNEJ KAPLNKY
KOSTOLA SV. KATARÍNY

PÄTKA KLENBY S ANTROPOMORFÝM
MOTÍVOM V SEVEROVÝCHODNEJ ČASTI
DVOJLODIA KOSTOLA SV. KATARÍNY

– 1427 kamenársky majster Ondrej z Kremnice⁷, ktorý sa mohol podieľať aj na obnove hradného kostola. V podveží na západnej stene dvojlodia možno sledovať pozostatky zamurovaného hrotitého oblúka, ktorý by hypoteticky mohol byť pozostatkom západného vstupného portálu (túto možnosť bude možné niekedy v budúcnosti overiť len sondážnym výskumom z interiéru).

Pôsobenie miestnych kamenárov predstavuje menej kvalitná figurálna výzdoba na konzolách zaklenutia južnej predsiene a južnej kaplnky. S touto výzdobou hradného kostola súvisí aj nález konzoly s motívom mužskej tváre z roku 2001, ktorý bol druhotne použitý v stavebnej suti na dvore múzejného objektu na námestí (dnes numizmaticko-historická expozícia NBS – Múzea mincí a medailí).

⁷ LAMOŠ, ref. 1, s. 210.

POHĽAD DO DVOJĽODIA KOSTOLA SV. KATARÍNY,
VYBUDOVANÉHO OKOLO ROKU 1400

Neskorogotickú stavebnú etapu kostola dokladá množstvo zachovaných dobových nápisov (1486 – vstupný portál a predsieň, juhovýchodná kaplnka na prízemí, 1487 – oporný pilier juhozápadného nárožia lode, 1488 – zaklenutie presbytéria, 1489 – zaklenutie oratória nad juhovýchodnou kaplnkou). Najpôsobivejším novým prvkom tohto obdobia je nové hviezdicovo sieťové

zaklenutie presbytéria a oratória nad juhovýchodnou kaplnkou. V presbytériu sieťová klenba s motívom krúživého pohybu rebier dosadá na objímavé vidlicové pätky. V závere presbytéria dopĺňa klenbový obrazec figurálna výzdoba v podobe dvojice búst s portrétnymi črtami (prípadne dvojica prorokov), dvojice diablov (prípadne dvojica symbolov evanjelistov) a zobrazenie Krista Trpiteľa. Na zaklnutí oratória pripomínajú objímavé vidlicové pätky tvar lastovičieho chvosta. Motív objímavých pätiiek bol v čase dostavby hradného kostola novinkou, používanou významnými rakúskymi a švábskymi staviteľmi ako bol napríklad Anton Pilgram, alebo Konrád Roritzer. Kamenársky rukopis postáv na zaklnutí presbytéria je identický so zobrazením diabla na parapete gotického domu č. 542/3 v uličke za Mestským úradom.

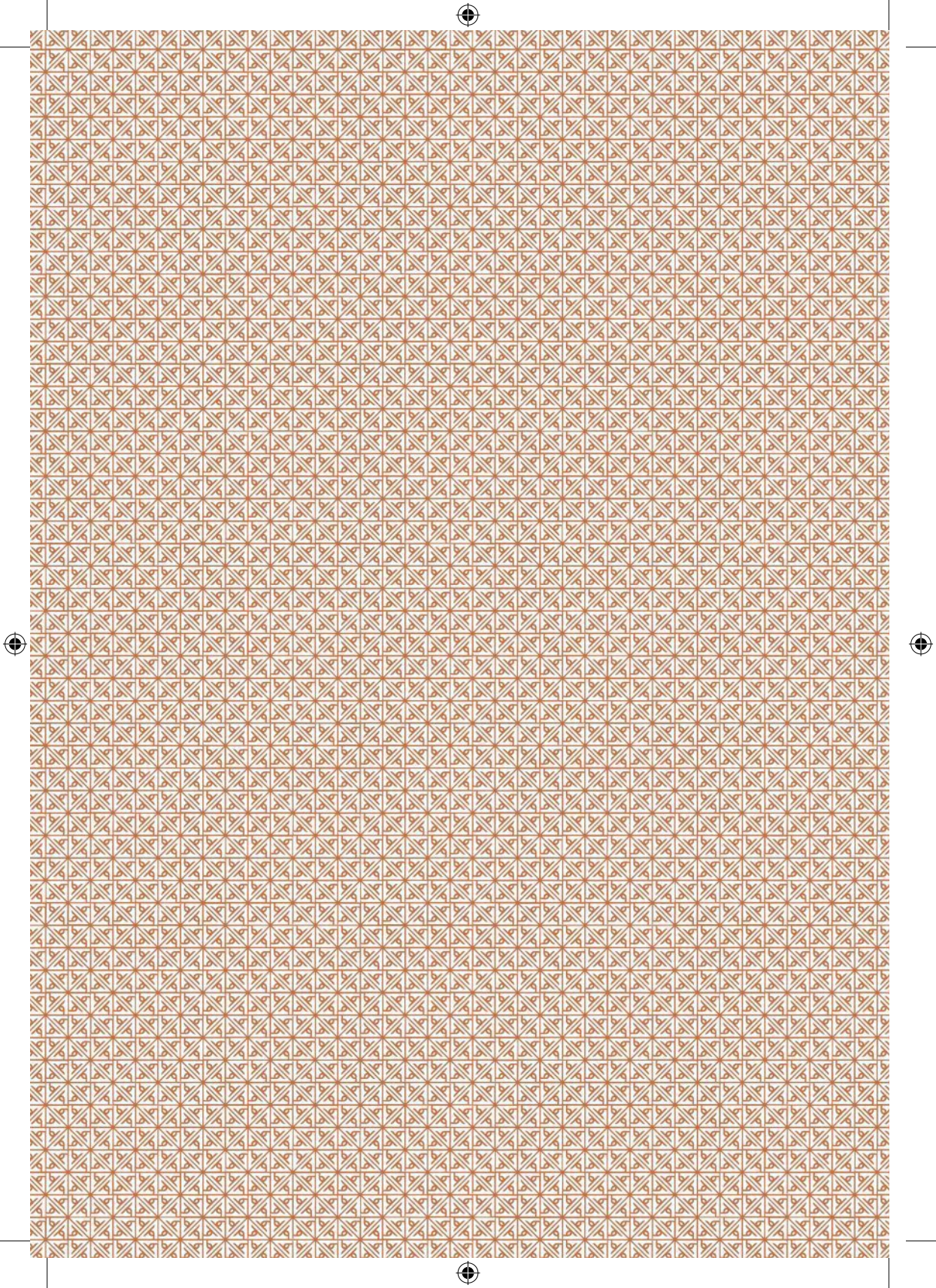
Fasády pôvodne stredovekej Západnej veže hradného kostola s horizontálnym členením jednotlivých podlaží kamennými rímsami pripomínajú obdobné riešenie fasád neďalekej tzv. Malej (Hodinovej) veže. Kamenná figurálna plastika osadená na konzole, vyrastajúcej z rímsy na juhozápadnom nároží veže kostola, pravdepodobne súvisí s postavami diablov na rebrách zaklenutia presbytéria.

Renesančné úpravy hradného kostola súvisia predovšetkým s jeho obnovou po ničivom požiari v roku 1560. Ich bezprostredným dokladom je zaklnutie podvežia so štukovou výzdobou a pravdepodobne aj čiastočne zmenená pôvodná stredoveká podlažnosť s hypoteticky zamýšľaným zaklnutím nových priestorov. Postup dobovej rekonštrukcie dokumentujú značky a nápisy na nárožiacich veže (napríklad 156? HNR, 1577 TL, 1578 TL, WSE 1579, WRC 1579, MWR 1579 TL, LHV 1579).⁸ V interiéri kostola bola k triumfálnemu oblúku pristavaná kamenná renesančná kazateľnica, spočívajúca na stĺpe s korintskou hlavicou, pričom steny rečniska člení lineárne panelovanie. Zaujímavým detailom kazateľnice je figurálna konzola v podobe mužskej polpostavy s rukami zopätými v modlitbe.

Najstaršiu barokovú úpravu helmice vo vrchole Západnej veže kostola pripomína kamenná doska na južnej stene s nápisom 1715. Jednotlivé zmeny tvaru ukončenia veže v priebehu 18. až prvej polovice 19. storočia spoľahlivo dokumentujú zachované pohľady na mesto (veduty 1742, 1764 a 1817).

8 O veži Kostola sv. Kataríny pozri aj ŠEŇOVÁ, Naďa – VITANOVSKÝ, Michal. Najvyššia veža kremnického Mestského hradu. In KONUŠOVÁ, Bohuslava (ed.). Kremnické múzeum. Zborník k 110. výročiu vzniku múzea v Kremnici. Kremnica : NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, 2000, s. 32-39.

STORNOV NÁVRAT DO STREDOVEKU PRESTAVBA KOSTOLA SV. KATARÍNY V KREMNICI V ROKOCH 1884 – 1886

BARBORA GLOCKOVÁ

163

V posledných dvoch desaťročiach 19. storočia Kremnicu postihli vážne statické problémy, ktoré radikálne zmenili podobu mesta. Odobrali mu niekoľko kľúčových dominánt (farský kostol na námestí, Bystrickú a Hornú bránu) a do popredia sa dostali iné stavby. Tie nadobudli nový význam a mesto sa rozhodlo investovať do ich komplexnej obnovy.

Konkrétne išlo o pohyb podlažia koncom roku 1879, súvisiaci s intenzívnou banskou činnosťou pod hlavným námestím. Problémy so zosuvmi sa v menšej miere objavovali aj predtým, no v uvedenom čase vznikli tak závažné statické poruchy na niekoľkých stavebných pamiatkach mesta, že bolo nevyhnutné po dlhých úvahách pristúpiť k ich úplnej, alebo čiastočnej asanácii (stará radnica v hradnom areáli znížená v roku 1898 o dve výškové úrovne).

O spomínaných udalostiach sa detailne zmieňuje vo svojej publikácii o re-novácii Kostola sv. Kataríny Pavol Križko¹, kde popisuje, ako 29. decembra 1879 našiel kostolník na dlažbe Kostola Nanebovzatia Panny Márie kusy omietky uvoľnené z klenby a ihneď informoval opáta a kremnického farára Imricha Belházyho. Nasledujúcu noc sa objavili ďalšie trhliny a bolo jasné, že silvestrovské bohoslužby sa vo farskom kostole konať nebudú. Zasiahnuté bolo celé námestie, niektoré domy museli byť celkom opustené.² Doteraz funkčný svätostánok dočasne nahradil špitálsky kostol sv. Alžbety a kláštorný

1 KRIŽKO, Pavol. *Geschichte der Restaurierung der Schlosakirche in Kremnitz*. Budapest : A. v. Rudnyánszky, 1887.

2 KRIŽKO, ref. 1, s. 3 a 4, napríklad dom pána Lehotského a tiež fara.

KRESBA MESTSKÉHO HRADU
V KREMNICI (POHLED
Z JUHOVÝCHODU) PRED JEHO
PRESTAVBOU V ROKOCH 1884 – 1886
(ZDROJ: NBS – MMM KREMNICA)

kostol sv. Františka, hoci kapacitne nepostačovali a podľa dobových záznamov niektorí farníci museli sláviť omšu pred dverami kostolov.³

Udalosti nabrali rýchly spád⁴ – mesto najskôr ustanovilo odbornú komisiu, ktorá mala skúmať príčiny vzniku tejto živelnéj pohromy. Už na jar bolo

³ KRIŽKO, ref. 1, s. 7.

⁴ KRIŽKO, ref. 1, s. 4 a 13. Mestský magistrát predložil ešte 30. decembra tekovskému županovi Štefanovi Mailáthovi správu a požiadal ho o vytvorenie odbornej komisie, ktorá by preskúmala podzemnú banskú chodbu Juraja Žigmunda a navrhla opatrenia, ktoré treba vo veci podniknúť. Župan Mailáth predložil materiály vláde, na základe čoho bol do Kremnice vyslaný banský riaditeľ a ministerský radca Anton Péch a komisár Wilhelm Žigmund. Kremnickým mestským magistrátom bola vytvorená komisia s predsedom – mešťanostom Jozefom Chabadom a členmi – hlavným notárom Eduardom Ámonom (Amonom), mestským právnikom Jozefom Schindlerom, mestským inžinierom Jozefom Gerstnerom, mestským farárom Imrichom Belházym, lesným majstrom Jozefom Ruzsickom (Ružičkom) a poslancami Sebastianom Longinom ml., Alojzom Pehatsekom (Pecháčekom) a Karolom Schröderom.

zrejme, že nie je možné stavbu zachrániť a v júli 1880 bol kostol asanovaný.⁵ Jeho úlohu mal aj so súhlasom banskobystrického biskupa Arnolda Ipolyiho prevziať hradný Kostol sv. Kataríny, ktorý bol v tom čase zanedbaný, v zlom technickom stave a aby mohol plniť horeuvedenú funkciu, musel byť opravený. Sám mal statické poruchy, podobne ako stará Radnica, ktorá bola od roku 1861 v dezolátnom stave.⁶ Na jeho opravu vyčíslili reprezentanti mesta (mestská rada) sumu 25 000 zlatých s tým, že o príspevok požiadali aj s príhovorom biskupa Ipolyiho Ministerstvo kultúry. Ministerstvo však žiadnu podporu neprislúbilo, a to ani po urgovaní v roku 1881.⁷

Napriek neutešenej finančnej situácii mesto začalo prípravné práce na obnove kostola, pričom prizvalo, zrejme aj na podnet biskupa, renomovaného architekta Imreho Steindla. Jeho finančný odhad prác na obnove kostola však presahoval odhad mesta (30 – 35 000 zlatých). Imre Steindl bol žiakom známeho architekta Friedricha von Schmidta (1825 – 1891), ktorý začínal pri dostavbe dómu v Kolíne nad Rýnom a bol tiež autorom mnohých historizujúcich stavieb. Pri dokončovaní kolínskej katedrály sa uplatňovali princípy stredovekej huty s tým, že išlo o „rukodielnu“ prácu bez použitia priemyselne vyrábaných detailov. Prostredníctvom svojich žiakov šírili Schmidt spomenutý pedagogický model aj v Hornom Uhorsku, čo podporoval aj osobnou účasťou v úlohe experta pri rekonštrukciách niektorých stavieb vedených jeho odchovancami.⁸

5 KRIŽKO, ref. 1, s. 4 a 5. „3. januára už bola komisia v Kremnici, medzičasom sa pukliny zväčšovali a začalo sa pochybovať o možnosti zachovať kostol. 23. marca sa konštatovalo, že je nereálna jeho záchrana a reprezentanti mesta sa 25. marca rozhodli strhnúť farský kostol a zrekonštruovať kostol zámocký, pričom túto renováciu vyčíslili sumou 25 000 fl. (zlatých). Do júla bola vykonaná asanácia kostola.“

6 KRIŽKO, ref. 1, s. 6. Podľa správy lesného majstra Jozefa Ružičku bola šindľová strecha kostola veľmi poškodená. Križko konštatuje, že „celkovo bola doteraz kostolu venovaná len nepatrná starostlivosť, preto je kostol v takejto podobe len málo vhodný na vykonávanie bohoslužieb. Aj obvodové múry starej radnice boli už od roku 1861 poškodené trhlinami, ktoré zostali doteraz neopravené. Prístup z juhu bol úplne uzavretý, málo bezpečný. Aj samotná stavba kostola mala trhliny, osobitne vo vnútri pôsobila veľmi nevľúdne.“

7 KRIŽKO, ref. 1, s. 7 a 8. 5. februára 1881 mesto požiadalo biskupa, aby zakročil na Ministerstve kultúry a vybavil ich žiadosť o finančnú dotáciu. 13. februára Ipolyi prisľúbil, že sa pokúsi vymôcť príspevok na renováciu, ale súčasne mesto upozornil na to, že príjmy katolíckeho spolku sú „vybrakované“ a samotný fond musí byť kvôli dlhom nanovo usporiadaný (2 roky), počas tohto obdobia nebude teda poskytnutá žiadna podpora. Biskup radil vykonať len najnevyhnutnejšie opravy.

8 CIULISOVÁ, Ingrid. *Historizmus a moderna v pamiatkovej ochrane*. Bratislava : Vydavateľstvo Veda, 2001, s. 61-63 a 71. Schmidt začal pracovať v novodobej stavebnej huti sformovanej okolo roku 1840 v Kolíne nad Rýnom, ktorá sa riadila predstavami o fungovaní stredovekej stavebnej huty, kde sa kladol akcent

Podľa Križka prípravné práce zo strany mesta mali spočívať v odstraňovaní „štýlovo nevhodného“ mobiliáru. Z podrobného Križkovho textu sa tak dozvedáme, ako bol kostol zariadený pred radikálnou rekonštrukciou, ktorá mala za úlohu vrátiť pamiatku do stredovekej podoby, čo chcelo aj nemálo invencie. Stredovekému duchu nezodpovedali lavice v lodi kostola, „majstrovské“ lavice vo svätyni, drevený chór, ktorý bol zdobený maľbami, aj samotný oltár, hoci s „majstrovskými sochami“. Neboli „zladené so samotným štýlom kostola“, a teda „nemohli kostol veľmi okrášliť“. ⁹ Tieto predmety sa mali presunúť do domu č. 38 (tzv. Hynkošovho, resp. Hynkovského domu, dnes zadná časť Mestskej radnice na Štefánikovom námestí 1/1), do požiarnej zbrojnice (dnes Kutnohorská ulica 668/6) a do bývalého pivovaru (dnes Angyalova ulica 416/27). ¹⁰

Imre Steindl mal kostol aj s jeho bezprostredným areálom zamerať. Jeho výkresy, návrh prác a finančný odhad však priniesol až v júli 1882 stavbyvedúci Ottó Tándor. Predložené dokumenty mestom stanovenej komisii nepostačovali a považovala ich za neúplné, preto vyzvala Steindla na ich doplnenie. Hoci Steindl bol vybraný už na počiatku renovácie kostola ¹¹, jeho meškanie znechutilo mesto, ktoré sa rozhodlo v tejto veci konať. Našlo si náhradu v ďalšom známom reštaurátorovi pamiatok a stavebnom podnikateľovi ¹², ktorý pôsobil v Hornom Uhorsku už od roku 1873. Jeho práce boli vskutku najlepšou referenciou (*dessen arbeit sie besichtigt hatte und ruhmlich hervorhob*). ¹³ Išlo o Ferenca Storna. Steindlovi za dovtedy vykonané práce vyplátili 500 zlatých. ¹⁴ Storno krátko predtým pôsobil v blízkej Banskej Bystrici pri obnove farského kostola (1876 – 1878), čiže bol v živom kontakte s biskupom

na tradičnú remeselnú prácu a kamenársku techniku v kontraste s princípmi Violeta le Duca preferujúceho aj použitie novodobých techník. Schmidt bol pedagógom na viedenskej reštaurátorskej reálke a prizývali ho ako „naslovovzatého“ odborníka a poradcu k reštaurovaniu pamiatok realizovanému jeho žiakmi (košický dom Imreho Steindla a obnova Klarisiek v Bratislave jeho žiakom Schulekom).

9 KRIŽKO, ref. 1, s. 7. Podľa Križka „vytvárali v interiéri len štýlový chaos.“

10 KRIŽKO, ref. 1, s. 13.

11 KRIŽKO, ref. 1, s. 8 a 9. „Steindl bol v Kremnici už v roku 1880, poznal kostol z vlastnej obhliadky a keďže mal skúsenosti a získal ‚slávu a dobré meno‘, bol od začiatku vybraný mestom na renováciu. Požiadali ho, aby vyhotovil plány a zostavil odhad nákladov. Prisľúbil odpovedať, no nechal mesto dlho čakať.“

12 KRIŽKO, ref. 1, s. 10.

13 BURAN, Dušan (ed.). Reštaurátor Franz Storno starší (1821 – 1907). Bratislava : Slovenská národná galéria, 2008, s. 37-50. Storno viedol niekoľko akcií na území Slovenska (Levoča, Diakovce, Jánovce, Spišský Štvrtok).

14 KRIŽKO, ref. 1, s. 10.

Arnoldom Ipolyim. Súbežne s prácami v Kremnici viedol spolu so synom Kálmánom komplexnú prestavbu kláštora a kostola v Hronskom Beňadiku (1882 – 1888).

FERENC STORNO: TYPICKÝ SELF-MADE MAN

Nakoniec bola obnova nového farského kostola zverená Ferencovi Stornovi, ktorý na rozdiel od Steindla nemal akademické vzdelanie, ale ako autodidakt získal počas svojej neľahkej profesijnej cesty množstvo skúseností a vypracoval sa na uznávaného reštaurátora. Pôvodne kominársky učeň (skončil priemyselnú školu v Landshute) študoval krátky čas voľnú kresbu v Mníchove. Na svojich vandrovkách, ku ktorým sa nakoniec musel z existenčných dôvodov vrátiť, kreslením a skicovaním pamiatok, usilovným samoštúdiom, kopírovaním učebníc o stredovekej architektúre nadobudol penzum skúseností a vedomostí o stredovekom umení (napríklad *Gotisches ABC-Buch* od Friedricha Hoffstadta z roku 1840).¹⁵ Jeho skicáre mu dlhodobo slúžili ako zdroj inšpirácie pri navrhovaní a tvorbe neoslohových architektonických detailov, umelecko-remeselných predmetov či iných výtvarných, stredovekým umením inšpirovaných diel. Svedčí o tom aj kremnický projekt, kde neriešil len architektúru, ale so svojím synom Kálmánom aj mobiliár kostola (oltáre, lavice) spolu so sochárskou výzdobou, nástennými maľbami a vitrážami.

V 60. rokoch spolu s archeológom Ivánom Paurom dokumentoval pamiatky Zalianskej župy, následne bol prizvaný vyhotoviť kresby aj pre Uhorskú akadémiu vied, konkrétne pre archeologický výbor, kde bol v tom čase tajomníkom Arnold Ipolyi.¹⁶

15 BURAN, ref. 13, s. 19-21 a 24. Storno túžil študovať na viedenskej akadémii výtvarných umení. V rokoch 1849 – 1850 sa odsťahoval do Šoprone, kde bral hodiny kreslenia, zoznámil sa s rakúskym staviateľom Petschnikom, ktorý mu zabezpečil možnosť vykonávať stavebný dozor na niektorých tamojších stavbách. Keď sa Petschnik presunul do Pešti, ponúkol Stornovi miesto učiteľa kreslenia na hlavnej peštianskej reálke. Potom pracoval pre rakúskych a maďarských šľachticov ako kresliar, maliar a realizátor stavitelských návrhov, sám začal navrhovať menšie objekty (kolkáreň v záhrade kaštieľa Alsószeleste). Z roku 1865 pochádza aj viacero návrhov stavieb pre kaštieľ Mikosszéplak – kaplnka, skleník, vinársky dom a záhradná brána. Získal slušné renomé, a tak sa množili objednávky pre súkromné kaštiele, bol napríklad autorom efemérnej architektúry pre cisára Františka Jozefa v Šoproni (1857). Vďaka priateľstvu s viedenským maliarom Friedrichom Amerlingom sa dostal do kontaktu s viedenskými odborníkmi študujúcimi stredoveké umenie.

16 BURAN, ref. 13, s. 25 a 26. V roku 1861 odcestoval s priateľom archeológom Ivánom Paurom do Zalianskej župy, kde vyhotovili kresby tamojších pamiatok. Po návrate dokončil aj niekoľko tušových kresieb

Prístup Ferenc Sorna bol poznačený dobovým historizmom a formovaním modernej pamiatkovej ochrany¹⁷ Ním vedené stavebné úpravy sa snažili o dosiahnutie istej štýlovej jednoty, kde hlavným imperatívom bolo stredoveké umenie či obdobie, v ktorom pamiatka vznikala.¹⁸ Tomu mali zodpovedať aj doplnky a vnútorné zariadenie kostola (maľby, vitráže, oltáre, kazateľnice, lavice, lustre, svietniky). Pojem „štýlová čistota“ niekoľkokrát odznel aj v Križkovom texte pri hodnotení slohovo nesúrodého mobiliáru (renesančné lavice, barokový oltár). Križko prichádzal do styku s Arnoldom Ipolyim a tiež Stornom a osvojil si ich pohľad na rekonštrukciu i „hantýrku“ vtedajších pamiatkárov.

Prvou Stornovou reštaurátorskou skúsenosťou bola obnova Kostola sv. Michala v Šoproni (1862 – 1866), kde sa prejavil aj ako precízny dokumentátor stavu pred rekonštrukciou.¹⁹ Hlavný oltár ešte pred rozobratím zachytil na akvarelovej kresbe a navyše sa dal pred ním aj odfotografovať. Tak učinil aj v Kremnici, vďaka čomu poznáme autentickú podobu hlavného oltára, z ktorého sa zachovala len sochárska výzdoba. Architektúra padla za obeť obnove.

Ešte pred príchodom na územie dnešného Slovenska realizoval svoju najväčšiu obnovu – rekonštrukciu pannonthalmského benediktínskeho opátstva (1868 – 1875), ktorú považoval za vrchol svojej dovtedajšej životnej cesty.

pre Uhorskú akadémiu vied – išlo o jedinečný ilustračný a dokumentačný materiál, ktorý chýbal v dovedty vydaných zaliaskych protokoloch Flórisa Rómera. Navrhol akadémií, že pre nich zhotoví dokumentačné kresby, preto bol Arnoldom Ipolyim, tajomníkom výboru, prizvaný k spolupráci, ktorá sa týkala mapovania pamiatok Uhorska. Dokumentoval nástenné maľby (Velemér, Turnišče a pod.). Začala sa tak dlhoročná spolupráca s archeologickým ústavom akadémie. K dokumentačným prácam sa pridružilo navrhovanie a tiež reštaurovanie a obnova pamiatok, ktorú vykonával spolu so synmi Kálmánom a Ferencom.

- 17 CIULISOVÁ, ref. 8, s. 34. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 vzišla potreba vzniku uhorskej pamiatkovej inštitúcie podobnej viedenskej centrálnej komisii. Okolo roku 1872 sa konštituovala Uhorská dočasná pamiatková komisia. Jej úlohou nebolo len systematicky dokumentovať pamiatkový fond, ale tiež dbať o jeho údržbu. Jej hlavným nástrojom bol pamiatkový zákon (1881), ktorý „stanovil obnovu pamiatky v štýle, v akom bola vystavaná“, čím sa odlišoval od stanoviska centrálnej komisie. Pri obnove sa uprednostňovalo monumentálne vyznenie, čiže v našom prostredí hlavne oprava pamiatky v duchu gotiky.
- 18 BURAN, ref. 13, s. 28. O štýlovo primeranom reštaurovaní sa dozvedáme z jeho vlastných zápiskov (1860): „Podľa mojich poznatkov reštaurovanie pozostáva z toho, že zo stavby sa čo možno najviac prvkov prinavráti do takého stavu, ako si to predstavoval prvý stavebný majster. K tomu, aby sa to mohlo všetko uskutočniť, je potrebná predovšetkým presná dokumentácia stavby, aby následne mohol vzniknúť prehľadný a správny stavebný plán, v ktorom sa obzvlášť presne ukáže každá chýbajúca časť a každý chýbajúci dodatočný doplnok.“
- 19 BURAN, ref. 13, s. 28.

PORTRÉT FERENCA STORNA
(FOTO Z KNIHY DUŠANA BURANA
O FRANZOVI STORNOVI Z ROKU 2008)

Imperatív „štýlovej čistoty“, ktorým sa riadili vtedajšie obnovy historických objektov, znamenal odstraňovanie starších, no historicky cenných pamiatok, ktorých minimálne remeselnú hodnotu rozpoznával aj sám Ferenc Storno, čo dokazovala aj jeho bohatá zbierka formovaná od polovice 19. storočia. Tvorili ju prevažne umeleckoremeselné predmety zo 17. – 19. storočia, ktoré rozmiestnil vo svojom šopronskom dome zakúpenom v roku 1875. V ňom takto namiesto obkladu stien použil aj fragmenty renesančných intarzovaných lavíc zo svätyne kremnického kostola, vkusne ich vkomponoval do obytnej miestnosti. Ďalšie čelá lavíc sa ocitli v zábradlí galérie jeho umelecko-reštaurátorského ateliéru. Synom Ferencom Stornom ml. boli vložené do konštrukcie vyskladanej zo stĺpov rakúskeho hradu Gloggnitz v štýle nemeckej neorenesancie.

PRIEBEH PRÁC

Ešte v roku 1881 v rámci spomínaných prípravných prác boli v interiéri kostola otvorené dovtedy zasypané hroby²⁰ – dva v lodi, dva v sakristii a jeden v kaplnke Panny Márie. Okrem toho v podlahe južnej lode pred vchodom do kaplnky sa našla kamenná stéla rodiny Schmideggovej, ktorá ale nezakrývala žiadnu hrobku. V severnej polovici lode, v blízkosti piliera sa našli aj ľudské pozostatky, ostatné hroby boli úplne prázdne. Ďalšia zasypaná hrobka sa nachádzala južne od hlavného vstupu. Pri stavbe lešenia pred hlavným oltárom sa v metrovej hĺbke pod úrovňou terénu objavil najzaujímavejší hrobový celok. Obsahoval zvyšky banického oblečenia: čiernu hodvábnu blúzu, banickú halenu, banickú čiapku zo zeleného filcu, banický ošliador a pár kožených topánok.²¹

Od júla 1882 prebiehali prípravné práce zamerané už na statiku stavby. Mali zaručiť, že investícia má zmysel a nebude sa rekonštruovať narušený objekt, ktorý z dlhodobého hľadiska nemá perspektívu.²²

Na konci roku 1883 začalo rokovanie s Ferencom Stornom o tom, že plán práce s odhadom nákladov odovzdá do februára 1883. Storno svoju paušálnu cenovú ponuku na žiadosť mesta detailnejšie prepracoval (10 % činila odmena pre stavebného podnikateľa) a následne ho mestská reprezentácia zaslala Ministerstvu kultúry, od ktorého žiadala povolenie k obnove a udeľenie finančného príspevku. Súčasťou Stornovej cenovej ponuky boli aj práce v bezprostrednom okolí kostola a tiež vyhotovenie nového chóru, organu a mobiliára kostola, čo presiahlo sumu 100 000 zlatých.²³ Napokon mesto dostalo povolenie až 7. júna 1883, takže apelovalo na Storna, aby s prácami začal čo najskôr. Storno prebývajúcí v Šoproni poveril vedením prác svojho syna Kálmána, ktorému doprial akademické vzdelanie práve u Friedricha von Schmidta. Kálmán sa v tom čase zdržiaval v blízkom Hronskom Beňadiku, kde viedol obnovu. Ďalšou zodpovednou osobou, ktorá sa presunula z hronskobeňadickej akcie, bol banskobystriický stavebný vedúci Eduard

20 KRIŽKO, ref. 1, s. 15 a 16.

21 KRIŽKO, ref. 1, s. 15.

22 KRIŽKO, ref. 1, s. 9. „Komisia 25. júla a nasledujúce dni nechala otvoriť hroby a podzemné priestory a preskúmať ich, aby sa objasnilo, aké práce treba vykonať a či je základ pevný a bezpečný. To preto, aby neboli zbytočne vynaložené prostriedky na takú budovu ako farský kostol.“

23 KRIŽKO, ref. 1, s. 12.

POHĽAD NA REKONŠTRUKCIU HELMICE VEŽE

KOSTOLA SV. KATARÍNY V ROKU 1884

(FOTO Z KNIHY DUŠANA BURANA O FRANZOVI

STORNOVI Z ROKU 2008)

Loha.²⁴ Mestský magistrát zriadil komisiu na čele s mešťanostom Jozefom Chabadom, ktorý sa celkom oddal tomuto poslaniu a všetok voľný čas „oferoval“ dohľadu pri obnove kostola.²⁵ Založil aj stavebný denník. Súčasťou uzavretej zmluvy boli tiež termíny dokončenia. Začalo sa od strechy, ktorá mala byť kompletne vymenená do konca roku 1884 (medená krytina na veži kostola a bridlicová nad loďou) a všetky ostatné práce v exteriéri a interiéri mali byť realizované do 1. novembra 1885.²⁶ Oprave kostola predchádzalo planovanie okolitého terénu s cintorínom, ktorý siahal do výšky sokla

24 KRIŽKO, ref. 1, s. 13.

25 KRIŽKO, ref. 1, s. 18. „Všetky doteraz vykonané práce komisia pre stavbu kostola usilovne dozorovala. Osobitne to platí o mešťanostovi Jozefovi Chabadovi, ktorý venoval svoje mimoriadne hodiny takmer výlučne reštaurovaniu kostola a priamo dokončeniu stavby školy a ktorý od samotného začiatku vyvínil mimoriadne úsilie v záujme zámockého kostola a nešetril žiaden čas a námahu... Plným právom ho možno nazvať hnacím motorom podujatia.“

26 KRIŽKO, ref. 1, s. 28.

AKVARELOVÝ NÁVRH
VITRÁŽÍ Z ROKU 1883
OD KÁLMÁNA STORNA
(ZDROJ: NBS – MMM
KREMICA)

kostola. Nájdené pozostatky boli deponované v Karneri sv. Ondreja, ktorý po poltisícročí opäť plnil svoju funkciu.²⁷ Po poslednej bohoslužbe konanej 25. novembra 1883 bol kostol do roka vyprázdnený. 11. októbra 1884 rozbali aj hlavný oltár s ďalšími štyrmi postrannými oltármi (oltár v kaplnke sv. Anny zasvätený Jánovi Nepomuckému, ďalej Zmŕtvychvstaniu Ježiša na južnej strane víťazného oblúka, sv. Barbore pri kazateľnici a sv. Krížu v severnej kaplnke).²⁸

²⁷ KRIŽKO, ref. 1, s. 13.

²⁸ KRIŽKO, ref. 1, s. 14.

Po prípravných prácach nasledovala oprava kostola, pričom najväčšia exteriérová zmena sa týkala výmeny helmice veže kostola, prestavby južného priečelia (vytvorenie štítu nad južnou kaplnkou) a tiež plášťa objektu s iluzívnym kvádrovaním z cementovej omietky. Iluzívne kvádrovanie v kombinácii s iluzívnou drapériou sa uplatnilo aj v interieri kostola (figurálna výzdoba len na klenbe svätyne a nad južným vstupom do kostola).

V roku 1884 sa pracovalo na veži kostola. Nakoľko pôvodná baroková helmica s pozlátenou plechovou krytinou „nezodpovedala gotickému štýlu“, bola odstránená a plech predaný mincovni.²⁹ Pôvodnú helmicu nahradil gotizujúci novotvar s novou kamennou rímsou z kameňolomu Sankt Margarethen pri Šoproni. Nové ukončenie veže vzniklo na základe modelu Ferencza Storna, strecha bola pokrytá medeným plechom a vo vrchole bol osadený kríž s kohútom, ktorý vyhotovil kováč Július Galanda. Kríž bol vysvätený v auguste 1884 farárom Imrichom Belházym.³⁰ Zároveň vežu zabezpečili aj hromozvodom, ktorý dovtedy chýbal a len zázrakom sa veža v roku 1878 pri údere blesku zachránila.

Od jari roku 1884 a v priebehu roku 1885 sa realizovali stavebné úpravy, pri ktorých sa objavili a obnovili aj staršie otvory ako napríklad vstup do sakristie, pričom v klenotnici nad sakristiou bolo vložené nové trojdielne okno s kamenným ostením. Niektoré otvory, ktoré mohli oslabovať nosnosť múrov, boli zamurované (napríklad vstup na kazateľnicu).³¹ Zároveň sa preskúmala severná stena lode a overilo sa, či sú dostatočne pevné základy tejto časti objektu.³² Na západnej stene objektu pod zámurovkou identifikovali ďalší starší vstup do kostola (podvežie), ktorý ostal zaslepený. Nad južnou kaplnkou bol z exteriéru vytvorený nový štít prečlenený okennými otvormi a slepými nikami so zahrotenými záklenkami a južnú predsieň dotvorili sgrafitovou výzdobou. Tým sa táto pohľadovo exponovaná fasáda značne zmenila.

V októbri 1884 mestské zastupiteľstvo schválilo návrh objednať od firmy bratov Riegerovcov z Krnova (v tom čase Jägerndorf, Sliezsko) nový organ, k čomu sa vyjadril mestský kapelník Karol Antoša a organista František Ja-

29 KRIŽKO, ref. 1, s. 18 a 19. Pozlátený plech z pôvodnej barokovej helmice vážil 1574,6 kg a bol odpredaný „kráľovskému mincovému úradu“.

30 KRIŽKO, ref. 1, s. 17 a 18. Pri tejto príležitosti bol pod krížom osadený nápis.

31 KRIŽKO, ref. 1, s. 16.

32 KRIŽKO, ref. 1, s. 15.

NEOGOTICKÝ OLTÁR PANNY MÁRIE V KOSTOLE
SV. KATARÍNY S GOTICKOU SOCHOU MADONY

neček.³³ Na tomto zasadaní sa zvažovalo aj odstránenie, či reštaurovanie „zámockej budovy“, teda starej Radnice, ktorá bola od roku 1861 po predchádzajúcom zosuve pôdy v dezolátnom stave. Nakoniec bola znížená o dve výškové úrovne až koncom 19. storočia (1895).

V roku 1884 sa realizovali aj murárske a maliarske práce, tiež cementová exteriérová omietka s iluzívnym kvádrovaním, ktorá pokrývala celý plášť kostola a musela byť kvôli chladu dokončená do polovice novembra. V interiéri kostola mal byť, podľa znenia Križkovho textu, podmurovaný čiastočne oslabený (obhorené kamenné ostenia) víťazný oblúk, k čomu sa však nakoniec nepristúpilo.³⁴ Z interiérovej výzdoby kostola poznáme okrem čiastočne modifikovaného návrhu výmaľby klenby svätyne od Kálmána Storna aj niekoľko autentických dokumentov interiéru, kde pri pohľade do svätyne okrem iluzívneho kvádrovania obvodových stien a figurálnej výzdoby klenby môžeme sledovať aj fiktívny lambrekýn (ornament napodobňujúci zriasenú tkaninu), tiahnuci sa po obvodě presbytéria a tiež pozdĺž podesty vedúcej na kazateľnicu. Zaujímavý je tiež pohľad zo svätyne do lode kostola, konkrétne na maľbu nad vstupom s figurálnou výzdobou, po ktorej už v súčasnosti niet stôp.

V rámci exteriérových úprav boli ešte v roku 1884 osadené niektoré vitráže dovezené z tirolskej vitrážnickej huty, zvyšok bol doplnený na prelome rokov 1884 a 1885.³⁵ Podľa nápisovej pásky pod nohami sv. Margity a sv. Alžbety je zrejmé, že vitrážovú výzdobu navrhol Stornov syn Kálmán. Maľbu realizoval šopronský maliar Ágoston Vermes, ktorý sa podieľal na regotizačných úpravách kláštorného komplexu v Hronskom Beňadiku (1882 – 1888). Tirolská huta bola zase angažovaná pri banskobystričkom podujatí (1876 – 1878), ktoré predchádzalo stavebným úpravám v Kremnici. To sa odrazilo aj na formálnej stránke vitráží, konkrétne na zvolenej schéme, ktorá je v Kremnici akousi kombináciou bystrického a hronskobeňadického modelu. Objavujú sa tu trištvrtépostavy v tzv. kvadrilóboch ako pri bystrickom vzore v kombinácii s celofigurálnymi kompozíciami pod baldachýnom, ako ich poznáme z Hronského Beňadika.

Dovtedajšie náklady vzhľadom na lepši technický stav kostola, než sa pôvodne predpokladal, dosiahli sumu 89 000 zlatých.³⁶ Na jar 1885 sa po-

33 KRIŽKO, ref. 1, s. 20 a 21. Za sumu 6930 fl. (zlatých) mal byť nainštalovaný do 1. novembra 1885.

34 KRIŽKO, ref. 1, s. 22.

35 KRIŽKO, ref. 1, s. 27.

36 KRIŽKO, ref. 1, s. 28.

NÁVRH REGOTIZAČNEJ
ÚPRAVY MESTSKÉHO HRADU
OD FERENCA STORNA
(ZDROJ: NBS – MMM
KREMNICA)

kračovalo v západnej časti kostola, kde sa vybudoval nový organový chór. Rekonštruované boli tiež stĺpy dvojložia a chór nad južnou kaplnkou Panny Márie dostal nové kamenné zábradlie z pieskovca zo známeho kameňolomu zo Sankt Margarethen pri Šoproni (z rovnakého zdroja bol pieskovec použitý pri rímse veže). Bočný chór bol prepojený so západným dreveným schodiskom. Ďalším novým prvkom v interiéri boli tzv. cancelli (balustráda oddeľujúca svätyňu od lode kostola) z dielne kremnického majstra Ludvíka Horna.³⁷ Modelom pre tieto zábradlia mohli byť aj Ferencove skicáre, ktoré si postupne zaplňal na svojich vandrovkách a pamiatkárskych cestách.

Po maliarskych prácach (realizované 1885) a osadení vitráží sa pristúpilo k inštalovaniu nových oltárov z dielne Stornovcov, dokumentovaných v roku

³⁷ KRIŽKO, ref. 1, s. 27 a 28.

1886 na perokresbe Kálmána Storna. Každý oltár má na centrálnom obraze alebo v predele Stornovu signatúru s vročením. Stornova obnova kompletne „vyčistila“ interiér od mladších pamiatok a len v oltárnom celku na severnej strane víťazného oblúka bola umiestnená gotická socha Panny Márie, prenesená z asanovaného kostola Nanebovzatia Panny Márie na námestí. Jediná zodpovedala štýlu, v ktorom bol nový farský Kostol sv. Kataríny rekonštruovaný, preto bola v interiéri „tolerovaná“ a dostala honosnú neogotickú oltárnu schránku.

Posledným krokom pri vnútornom zariaďovaní bolo osadenie nových lavíc (1885). Model navrhol Storno a predložil ho kremnickým stolárom. Mesto malo zistiť ich cenovú ponuku, ktorá sa potom mohla porovnať s cenami šopronských majstrov. Nakoniec mesto tieto práce zverilo Kremničanom.

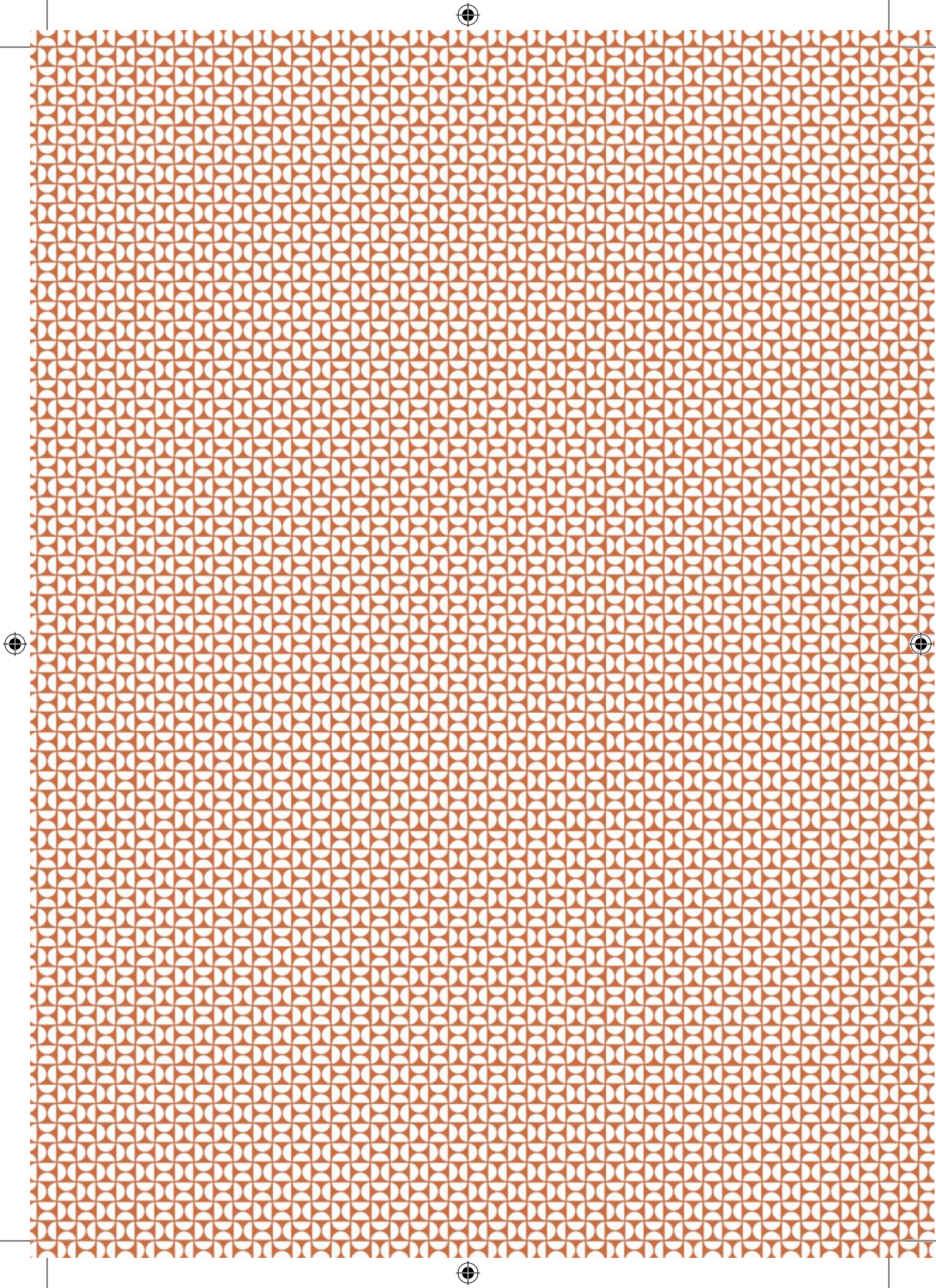
Vysviacka mala pripadnúť na deň sv. Kataríny. Keďže sa však meškalo s osadením schodiska ku kazateľnici poza oltár Panny Márie (kamenná paneláž zábradlia bola reštaurovaná v Kremnici) a najmä s inštaláciou organu (omietky v tejto časti kostola neboli ešte vyzreté), slávnosť sa presunula na jar 1886.³⁸

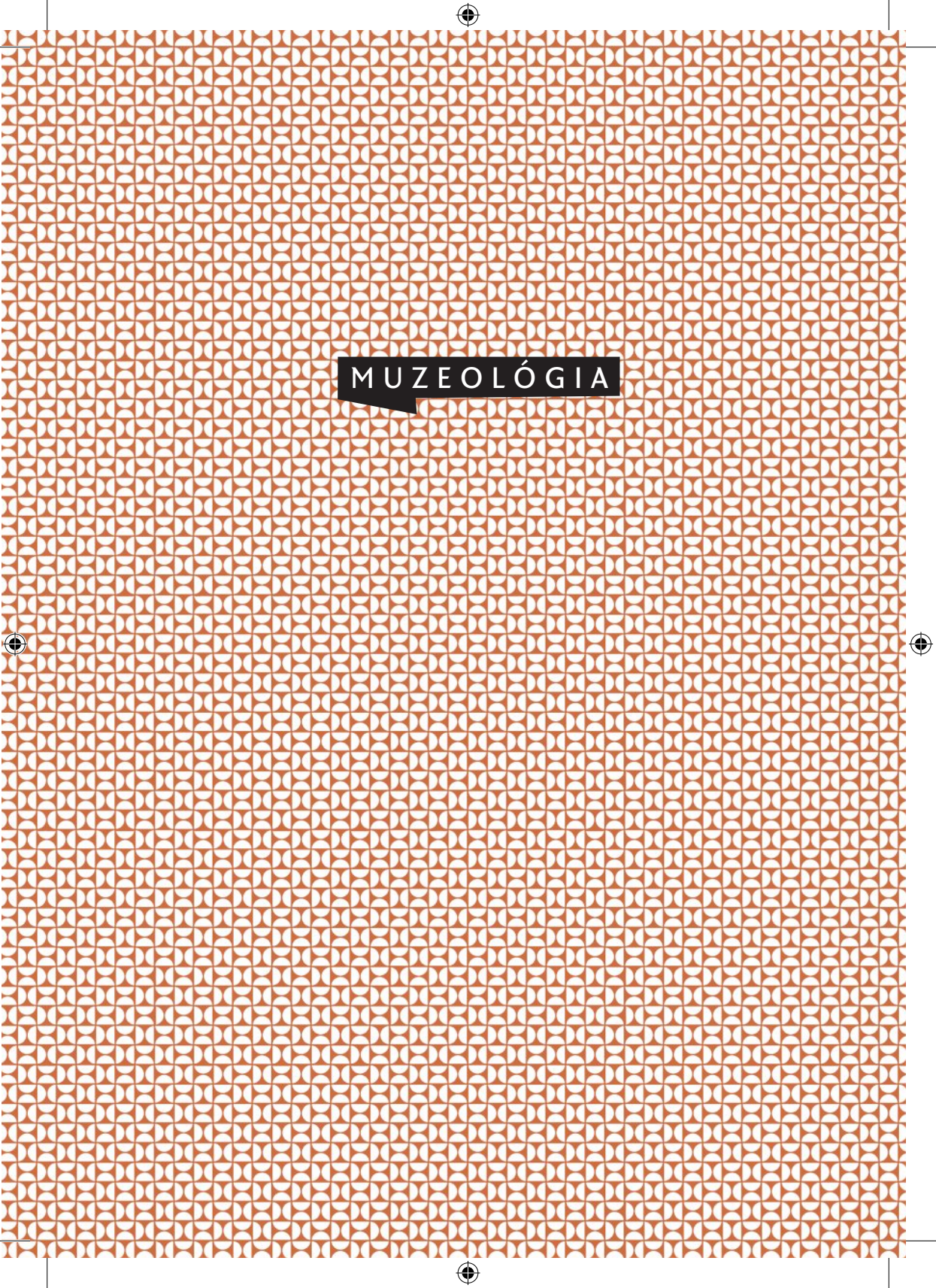
S vysviackou pravdepodobne súviseli aj kameninové konsekračné kríže s konzolovými svietnikmi, ktoré navrhol kremnický umelec Vojtech Angyal. Nakoniec bol kostol slávnostne požehnaný až 15. augusta 1887 banskobystrickým biskupom Imrichom Bendom, o čom svedčí mramorová tabuľka pri vstupe do sakristie kostola.

Aj s odstupom času si uvedomujeme, ako prvá, skutočne pamiatková obnova hradného kostola radikálne zmenila nielen jeho celkový vonkajší vzhľad (napríklad nová helmica na veži, nové južné priečelie), ale najmä interiér. Pri obnove boli mobilizované úctyhodné zdroje, podporené úsilím najskvelejších umelcov a reštaurátorov svojej doby. Výsledná podoba chrámu ostala nakoniec určujúca doteraz a stala sa už predmetom ochrany (posledná obnova dokončená v roku 1992). Nezabúdajme, že pamätná obnova ostala dobre zdokumentovaná nielen vďaka reštaurátorovi Stornovi, ale aj miestnemu archivárovi Križkovi (publikácia z roku 1887) a že sa na nej zúčastnili aj kremnickí remeselníci a umelci (kamenári, stolári, výtvarník Vojtech / Béla/ Angyal).

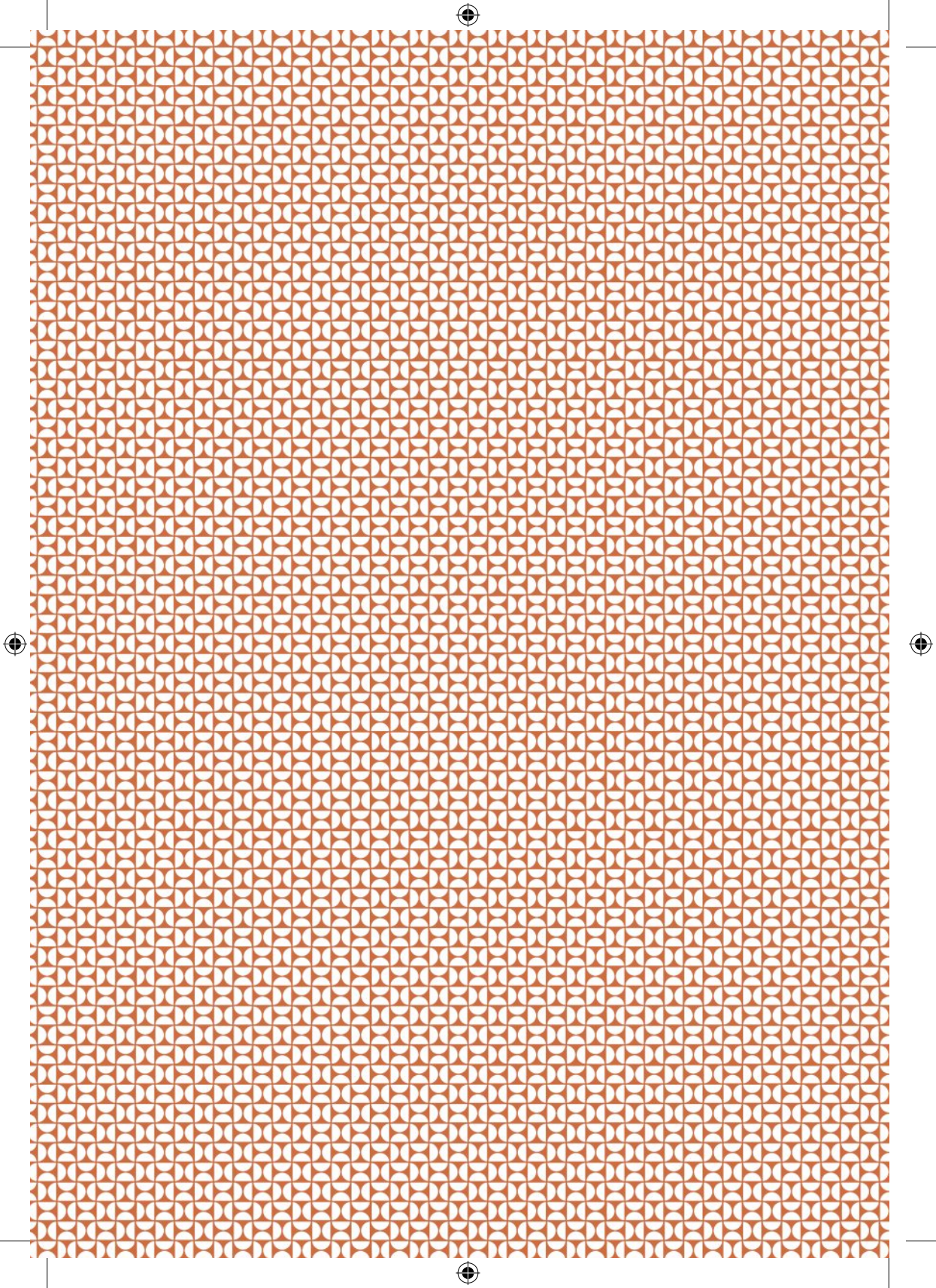
38 KRIŽKO, ref. 1, s. 27 a 28.

MUZEOLÓGIA

VÝVOJ A ZLOŽENIE NUMIZMATICKÉHO ZBIERKOVÉHO FONDU KREMNICKÉHO MÚZEA

MAGDALÉNA KAMHALOVÁ

Múzeum mincí a medailí v Kremnici sa radí v súčasnosti k dôležitým numizmatickým pracoviskám s celoslovenskou pôsobnosťou. Svoju viac ako 125-ročnú históriu začínalo na konci 19. storočia ako klasické mestské múzeum vlastivedného charakteru, v zbierkach ktorého sa však od začiatku vyskytovali početné a rozmanité numizmatické pamiatky. Dnes numizmatické zbierky – rozčlenené na fond mincí, fond medailí a fond papierových platidiel a finančníctva – patria k jeho profilovým zbierkovým kolekciam. Pri charakteristike ich vzniku a vývoja môžeme hovoriť v zásade o troch fázach.¹

Prvá súvisela s prípravou a vznikom múzea v roku 1890 a s jeho pôsobením do roku 1955, kedy múzeum bolo súčasťou mestského archívu. Ako vieme, múzeum a jeho dnešné zbierkové fondy majú korene v zbierke mesta a v činnosti odborne orientovaných zberateľov. Magistrát zriadil kolekciu pamätihodných predmetov, tzv. klenotov už prinajmenšom v 17. storočí, dodnes sa zachovali dva ich registre (z rokov 1724 a 1767, k tomu druhému pripojený najmladší inventarizačný spis pochádza z roku 1820).² Medzi kle-

181

- 1 Pri príležitosti 125. výročia múzea vznikla reprezentatívna publikácia: KAMHALOVÁ, Magdaléna – HAAS KIANIČKA, Daniel – CHMELÍK, Martin. *Národná banka Slovenska Múzeum mincí a medailí Kremnica 1890 – 2015*. Bratislava : Národná banka Slovenska, 2015 (kapitola na s. 20-37 sa zaoberá numizmatickými zbierkovými fondmi).
- 2 KIANIČKA, Daniel. Register klenotov mesta Kremnica z roku 1724. In *Kremnický letopis*, roč. 9, č. 1-2, 2010, s. 16-18; HAAS KIANIČKA, Daniel. Zberateľské aktivity v Kremnici pred oficiálnym založením múzea v roku 1890. In KAČÍREK, Ľuboš – TIŠLIAR, Pavol (ed.). *Muzeológia a kultúrne dedičstvo – Museology and Cultural Heritage 1/2013*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2013, s. 7-20.

PRVÉ ZNÁME RAZIDLO NA
KELTSKÉ MINCE S KONÍKOM
(VEĽKOBYSTERECKÝ TYP),
NÁLEZ FOLKUŠOVÁ

KELTSKÁ MINCA
TETRADRACHMA, NITRIANSKY
TYP, STREDNÉ POVAŽIE
A PONITRIE, REVERZ

noty (listiny, pečatidlá, skúšobné ihly na drahé kovy, zlato, odevy, banské korýtka, kladivká atď.) bolo zaradených aj viacero mincí a medailí, ktoré sú súčasťou numizmatickej zbierky múzea podnes. Ku klenotom patrili napríklad prvé mince z každej novej razby, ktoré mali byť na základe panovníckych nariadení „na ukážku“ zachovávané a opatrované na mestskom magistráte. Bohužiaľ, z týchto mimoriadne vzácných razieb sa do doby založenia múzea zachovali len zlaté odrazky denárov Ferdinanda III. z rokov 1648 a 1649 a 58 ks skúšobných razieb denárov Leopolda I. razených v kremnickej mincovni na novozavedenom taškovom raziacom stroji postupne v rozpätí od 1. júla 1662 do 9. marca 1665. Napriek torzovitosti ich radíme medzi najvzácnejšie mincové zbierky. Medzi „klenotmi“ sa nachádzali aj medaily, s ktorými sú dejiny mesta nerozlučne späté, keďže Kremnica je kolískou uhorského (slovenského) medailérstva zrodeného na prelome 15. a 16. storočia.

Podľa jedného z výkazov mestského archívára P. Križku nachádzalo sa v roku 1872 v archíve 8 zlatých, 97 strieborných a 9 medených mincí a medailí.³ Potom čo magistrát premiestnil v roku 1889 mestský archív do osobitnej budovy susediacej s radnicou, rozhodol sa P. Križko vyčleniť v rámci archívu predmety muzeálnej povahy, čím položil základy múzea ako budúcej

3 ČELKO, Mikuláš. Storočnica múzea. Kremnické archívnictvo a muzejníctvo 1890 – 1955. In *Vlastivedný časopis*, roč. 39, č. 2, 1990, s. 52-59.

samostatnej inštitúcie. Za začiatok organizovanej múzejnej činnosti možno považovať rok 1890, kedy Križko pristúpil k evidencii múzejných zbierok v dvoch samostatných katalógoch – kým jeden viedol pre rôzne muzeálne predmety, druhý bol špeciálne určený len pre mince a medaily, žetóny, čiže kovové, väčšinou razené zbierky. Zaujímavý, no z dnešného pohľadu neakceptovateľný je Križkov spôsob triedenia mincí a medailí podľa použitého kovu – vznikli tak samostatné skupiny mincí a medailí zlatých, strieborných, medených, bronzových, mosadzných a z tzv. nového striebra, v rámci ktorých boli vždy katalogizované od čísla 1. Bohužiaľ, takýto prístup spôsobil, že súbory mincí od jednotlivých darcov, ale najmä nálezy boli rozdelené, roztrieštené. Papierové platidlá, lósy, poukážky, prípadne robotné známky viedol v katalógu iných muzeálnych predmetov. Na druhej strane Križkove katalogizačné zápisy boli veľmi podrobné – každá minca, medaila, žetón či papierové platidlo obsahuje presný opis averzu a reverzu, všetky textové časti, presné metrologické údaje, popis pôvodu a mnohé i poznámku o spôsobe a okolnostiach ich príchodu do archívu, respektíve múzea. Z Križkových záznamov vyplýva, že v čase jeho pôsobenia prichádzali numizmatické zbierky predovšetkým ako dary členov kremnických rodín, úradníkov, obchodníkov. Medzi najaktívnejších darcov patrila napríklad pokladník banských prevádzok Štefan Kupec, ktorý daroval okolo 270 mincí, medzi nimi aj viacero rímskych, spomedzi ďalších môžeme spomenúť notára Júliusa Tomašeka, mestského inžiniera Jozefa Gerstnera, riaditeľa mestskej školy E. Gruya, policajného kapitána Emila Palkoviča, ďalej Karola Literu, Jozefa Fusku, Ľudovíta Hurtaya, členov rodiny Križkovej, Chabadovej, Herzovej, Gerstnerovej, Gruyovej, Lehockej, Lendeovej, ale aj ministerského radcu Jána Belházyho, kniežaťa Artura Odescalchiho, františkánskeho gvardiána Konráda Švestku, viackrát sa ako darca mincí a dobových papierových peňazí objavuje žarnovický obchodník Leopold Ritter. Zaujímavosťou sú dary bulharských vládnych poverencov pre razbu bulharských mincí v kremnickej mincovni v roku 1892. Keďže v tomto čase môžeme hovoriť skôr o nadšení z budovania vlastného mestského múzea ako o nejakom definovanom akvizičnom programe, do zbierok sa darom dostávalo staršie drobné obeživo, ale aj množstvo súvekých rakúsko-uhorských kovových i papierových platidiel, často multiplikačne a v slabšej kvalite. V menšej miere sa v zbierke ocitli aj v zahraničí získané antické mince a razby cudzích štátov. Niektoré dary pochádzali z nálezov, buď priamo z územia mesta (najmä z miesta zbúraného kostola a krámkov na námestí) alebo z jeho okolia. Križko ich považoval za

veľmi dôležitý výpovedný historický materiál a v inventároch im venoval mimoriadnu pozornosť. Samozrejme, niektoré zaujímavé mincové a medailové razby sa zakúpili do múzea účelovo na základe rozhodnutia mestskej rady. Išlo napríklad o kúpu niekoľkých toliarov, celého súboru tzv. miléniových razieb Františka Jozefa I. z roku 1896, pamätnej zlatej 100-koruny z roku 1907 a pamätnej 5-koruny 1908, dukátu Ladislava V. z nálezu v Lúčkach, v neskorších rokoch bol rozhodnutím mestskej rady zakúpený pre múzeum číslovaný jubilejný dukát ČSR z roku 1923, pamätná 20-koruna T. G. Masaryka, ale v roku 1931 aj dukáty Ľudovíta I., Ladislava V. a toliar Ferdinanda I. od známeho pražského zberateľa Karola Chauru. Najväčší prírastok numizmatických zbierok je spojený s pôsobením P. Križku na poste archívára a zároveň správcu múzejných zbierok (1872 – 1902), za Eduarda Wagnera (1903 – 1918) a Michala Matunáka (1922 – 1932) sa dostávali do múzea, opäť najmä darmi, skôr rozmanité bankovky a štátovky, mince len ojedinele. Po Matunákovej smrti až do roku 1955, kedy múzejnú agendu viedli úradníci mestskej samosprávy, pribúdali numizmatické zbierky viac-menej sporadicky. Napriek tomu na konci popisovaného obdobia bolo v múzeu uložených 9 zlatých, 520 strieborných, vyše 500 medených a bronzových mincí od antiky až po niekoľko prvých mincových razieb Československej republiky.⁴

Druhá etapa budovania špecializovaných numizmatických fondov nastala v polovici 50. rokov 20. storočia, kedy organizačne vzniklo samostatné Okresné vlastivedné múzeum pôsobiace už vo vlastnej budove.⁵ Kúpou tej časti výstavy Kremnická mincovňa – Jej život v minulosti a v prítomnosti – Mincovníctvo na Slovensku, ktorá patrila mincovni, získalo múzeum vyše 500 kusov mincí vrátane nálezu 131 kusov uhorských denárov a poľských poltorákov v Šturci, množstvo medailí, odznakov a vyznamenaní, ale tiež väčší počet sadrových a bronzových modelov, žetónov, raziacich nástrojov a ďalších materiálov dokumentujúcich proces výroby v mincovni. K tomu sa pridali v nasledujúcich rokoch ďalšie početné dary z mincovne (medzi nimi napríklad bližšie nedatovaný nález medených „libertášov“ Františka II. Rákociho v počte takmer 1500 kusov), z kremnického národného výboru (dary rodiny Büglerovej a Gruyovej) a od niekoľkých jednotlivcov, v ktorých

4 NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, Dokumentačné oddelenie, Prírastkové knihy múzea 1890 – 1955.

5 JASENÁK, Ladislav. Pre pamäť generácií. Z dejín múzea po roku 1955. In *Vlastivedný časopis*, roč. 39, č. 2, 1990, s. 60-66.

išlo hlavne o rozmanité stredné a drobné obeživo Uhorska, Rakúskej monarchie, Československa a v menšej miere aj o platidlá zahraničné. Počnúc rokom 1956 začala v múzeu svoju činnosť aj nákupná komisia, objavili sa prvé snahy o zadefinovanie akvizičného programu, ktorý smeroval výlučne k dokumentácii stáročnej produkcie kremnickej mincovne. Akvizičná činnosť v oblasti papierových platidiel v podstate desaťročia absentovala. Napriek nedostatku odborného personálneho zastúpenia sa začalo od 60. rokov 20. storočia so systematickým budovaním numizmatického oddelenia, či skôr pracoviska. Nákupmi na aukciách, ako aj od jednotlivých zberateľov sa dopĺňali zbierky mnohými, predovšetkým kremnickými razbami, začalo sa s pravidelnými nákupmi všetkých nových emisií obehových a pamätných mincí vydávaných Štátnou bankou československou. V tomto období sa popri menších nominále získal pomerne významný počet dukátových a najmä toliarových razieb, viaceré razby Československej republiky a Slovenskej republiky 1939–1945, súčasťou zbierok sa stalo aj niekoľko nálezových súborov (napríklad v roku 1969 nález 22 dukátov Leopolda I., Karola VI. a Márie Terézie z obytnej časti Kremnice, v roku 1972 nález z Vyhní – 15-grajciare /20 ks/ a 6-grajciare /40 ks/ Leopolda I. a poltoráky Jána Kazimíra /27 ks/, či v roku 1974 na Mestskom hrade objavený zlatý poklad pozostávajúci z dukátových a korunových mincí Františka Jozefa I., zlatých medailí s témou oživenia kremnického baníctva a niekoľkých šperkov). Z mincovne prišla do múzea aj časť skúšobných a nerealizovaných mincových razieb medzivojnového a povojnového Československa a vojnového slovenského štátu, ako aj mince razené v kremnickej mincovni pre štáty bývalého „socialistického tábora“ i pre bývalé koloniálne a rozvojové štáty (Poľsko, Rumunsko, Grécko, Kuba, Mongolsko, Alžírsko, Tunisko, Guinea, Sudán, Senegal, Mali, Kapverdské ostrovy, Libanon, Irak). Najviac však pribúdali z mincovne početné razby medailérske, zahrňajúce i razby odznakov a vyznamenaní, čím numizmatická zbierka kvantitatívne rýchlo rástla.⁶ Múzeum sa začalo aktívne zapájať do činnosti celoštátnych numizmatických inštitúcií a organizácií, obsadená bola funkcia odborného múzejného zamestnanca – numizmatika, pri múzeu začal pracovať numizmatický krúžok.

Postupná numizmatická profilácia múzea viedla, v podstate už od konca 60. rokov 20. storočia, k snahe získať štatút špecializovaného celoštátneho

6 NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, Dokumentačné oddelenie, Prírastkové knihy múzea 1955 – 1989.

múzejného pracoviska, čo sa podarilo zavŕšiť v roku 1976 úradným zriadením Múzea mincí a medailí. Mnohé vtedajšie numizmatické prírastky súviseli s prípravou novej expozície Z dejín kremnického baníctva, mincovníctva a medailérstva, otvorenej v roku 1978 pri príležitosti 650. výročia založenia mesta a mincovne.⁷ Jadro numizmatickej časti expozície tvorili mincové a medailové razby kremnickej mincovne. Vďaka šťastnej koexistencii múzea a ústrednej mincovne štátu v jednom meste sa do zbierkového fondu dostali aj mimoriadne vzácne oficiálne skúšobné razby, ale aj početné technologické skúšky z rôznych kovových zliatin, predmety súvisiace s hutníckou a valcovacou prípravou výroby v mincovni a so samotnou razbou (kovový materiál pre hutnícke spracovanie, cány, valcované plechy, platničky, priestrižný lis, balanciéry, produkty z procesu výroby razidiel atď.). Súčasťou tohto špecifického druhu zbierok boli aj materiály dokumentujúce autorskú prípravu mincí – grafické návrhy zo súťaží, sadrové odliatky schválených i neschválených originálnych modelov, bronzové modely určené na redukciu a pod.

Pre kvalitnejšie odborné spracovanie a využitie numizmatických zbierok došlo k ich rozdeleniu na fond mincí s príslušným pomocným materiálom a fond medailí. Osobitne sa začal viesť aj dovtedy neveľký fond papierových platidiel a cenín, do ktorého nové prírastky pribúdali spočiatku iba sporadicky – jeho základ stále tvorili exempláre zozbierané P. Križkom a jeho nasledovníkmi. Na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia bol vypracovaný projekt nového spôsobu evidencie zbierok múzea vychádzajúci z právnych noriem o správe a ochrane národného kultúrneho dedičstva. Pre jednotlivé numizmatické fondy boli zavedené evidenčné knihy (katalógy) s príslušnými evidenčnými značkami – N pre mince, NM /resp. dnes M/ pre medaily a PP /dnes NP/ pre papierové platidlá, od 90. rokov 20. storočia F pre nový fond finančníctva. Na konci tejto druhej fázy budovania špecializovanej numizmatickej zbierky obsahoval fond platidiel a príbuzných materiálov takmer 10 000 kusov a podobný počet mal aj fond medailí. V tom čase spravovali numizmatické zbierky traja odborní kurátori.

Začiatok ďalšej fázy vývoja Múzea mincí a medailí ako špecializovaného numizmatického pracoviska súvisel so spoločensko-politickými zmenami po roku 1989. Na základe zákona SNR o zániku zriaďovateľských funkcií národných výborov bolo Múzeum mincí a medailí najprv delimitované pod

7 KAMHALOVÁ – HAAS KIANIČKA – CHMELÍK, ref. 1, s. 24 a 25.

RÍM, SAMOVĽÁDCA REGALIANUS
(ASI 260), ANTONINIÁN, AVERZ,
NÁLEZ ZO SLOVENSKA

ĽUDOVÍT I. (1342 – 1382),
GROŠ, AVERZ

Ministerstvo kultúry SR (od 1. januára 1991), neskôr, práve vzhľadom na špecializované numizmatické zbierkové fondy, pod Ministerstvo financií SR (od 1. januára 1992) a napokon od 1. apríla 1994 prešlo do pôsobnosti Národnej banky Slovenska. V priebehu 90. rokov minulého storočia došlo nielen k zásadnému prehĺbeniu numizmatickej profilácie múzea, ale aj k skvalitneniu jeho odborných a prezentačných činností. Bolo to mimoriadne hektické obdobie, v ktorom múzeum rozbehlo svoju bohatú akvizičnú činnosť, programovo začalo zabezpečovať odborné konzervovanie a reštaurovanie, hlavne umeleckých a umelecko-remeselných zbierkových predmetov (v čom sa pokračuje dodnes), definitívne prebralo na seba funkciu jediného usporiadateľa Medzinárodného sympózia medailí, aktívne sa prezentovalo doma i v zahraničí početnými numizmaticko-historickými a medailérskymi výstavami. Najväčším medzinárodným projektom využívajúcim numizmatický zbierkový fond sa stal cyklus výstav Mince a medaily zo Slovenska, ktoré ponúkali prierez históriou peňazí a medailérstva na území Slovenska počas viac ako dvetisícročného obdobia a zároveň propagovali novú slovenskú menu. Rôzne modifikované podoby tejto výstavy sa uskutočnili v USA (Colorado Springs, 1994), Mexiku (Mexico City a Toluca, 1995), v Portugalsku a Španielsku (Lisabon, Madrid, 1996), neskôr v Holandsku (Amsterdam,

1999) a Maďarsku (Budapešť, 2000). A hoci v nasledujúcich desaťročiach múzeum pripravilo desiatky ďalších výstav, respektíve participuje na niektorých medzinárodných výstavných projektoch dodnes, tento výstavný cyklus bol zásadný pre posilnenie kreditu múzea aj za hranicami Slovenska.⁸

Zároveň sa rozbehla aj investičná činnosť súvisiaca s rekonštrukciou pamiatkovo chránených objektov. Primárne sa zásluhou NBS podarilo ukončiť dlhoročnú obnovu Mestského hradu (cena časopisu Pamiatky a múzea za rok 1996 za komplexný prístup k obnove a prezentácii tejto národnej kultúrnej pamiatky). V roku 1998 schválila BR NBS základné koncepčné materiály, ktoré zadefinovali dlhodobé ciele v odbornej múzejnej práci i v prevádzkovej činnosti Múzea mincí a medailí. Jedným z hlavných cieľov bola príprava a realizácia novej rozsiahlej numizmaticko-historickej expozície, ktorá bola sprístupnená verejnosti 30. mája 2003 pod názvom Líce a rub peňazí – Peniaze a medailérstvo v dejinách Slovenska. Bezprostredne s realizáciou budúcej expozície súvisela postupná obnova komplexu troch na seba nadväzujúcich pamiatkových objektov múzea umiestnených na historickom námestí Kremnice, respektíve v jeho hradbách (uskutočnila sa v rokoch 1998 – 2002). V jednom objekte vznikol depozit plastík s odborným pracoviskom, konzervátorská dielňa a údržba, ďalší, pôvodne gotický meštiansky dom (s renesančnými adaptáciami zo 16. storočia), bol upravený pre administratívu, odborné pracoviská a moderné depozity múzea. Susediaci, tiež gotický dom, kde bola umiestnená stará expozícia, mohol po stavebných úpravách a čiastočných zásahoch do pôvodného dispozičného riešenia celý slúžiť potrebám novej špecializovanej expozície. Upravilo sa aj predtým nevyužívané podkrovie, ako aj dva kamenné suterény (s rešpektovaním pamiatkových zásad) pre účely baníckej časti expozície. Zmenou dispozície vzniklo päť podlaží, výstavná plocha sa zdvojnásobila.

Súbežne so stavebnou obnovou sa začala aj príprava expozície po obsahovej stránke. Hlavným zámerom vedenia múzea a odborných zamestnancov v spolupráci so známymi externými spolupracovníkmi z oblasti peňažných dejín bola snaha prezentovať prostredníctvom expozície vývoj platidiel a menných pomerov na historickom území Slovenska od praveku po súčasnosť a rovnocenne k tomu priblížiť dejiny medailérstva od jeho vzniku v 16. storočí

8 KAMHALOVÁ – HAAS KIANIČKA – CHMELÍK, ref. 1, s. 14. K medailérskym sympóziám organizovaným múzeom vyšla samostatná publikácia: KIANIČKA, Daniel. Kremnické sympóziá medailí 1983 – 2009. Kremnica : NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, 2010.

až po dnešné rozmanité podoby tejto výtvarnej disciplíny. Tak ako dejiny peňazí, vnímané niekoľko storočí ako dejiny mincí, tak i dejiny medailí sú na našom území neodmysliteľne spojené s činnosťou kremnickej mincovne, najstaršieho pracujúceho závodu u nás. Ten by však nevznikol bez bohatej surovínovej základne drahých kovov, bez kremnického baníctva a hutníctva. Podľa prijatej koncepcie sa tak integrálnou súčasťou dejín peňazí a medailí stala aj história kremnického baníctva, mesta, mincovne a tiež múzea, na pôde ktorého sa mnohé zbierkové predmety tvoriace základ expozície s celoslovenskou pôsobnosťou zbierajú už viac ako 125 rokov. Prevažujúcu časť exponátov tvoria predmety numizmatického a historického charakteru pochádzajúce zo zbierok Múzea mincí a medailí, ktoré aj akvizičnú činnosť od polovice 90. rokov 20. storočia podriadilo potrebám novej expozície. V maximálnej miere prevažujú originály, len v prípade mimoriadne vzácných či nedostupných exponátov ich nahrádzajú kópie. Inštalovaných je viac ako 3300 originálnych zbierkových predmetov z fondu mincí a príbuzného materiálu vrátane niekoľkých nálezov, okolo 300 medailí a 380 papierových platidiel a kolkov, k tomu viacero príbuzných sprievodných predmetov – napríklad trezory, truhlice, váhy a závažia, pokladničky, modely, grafické návrhy, šperky, úžitkové predmety s druhotne použitými mincami, autentický rytecký stôl s pracovným náradím atď.⁹

Schválená koncepcia rozvoja múzea zadefinovala aj akvizičný program.¹⁰ Vo všeobecnej rovine jeho cieľom je budovanie generálnej zbierky platidiel, kovových a papierových peňazí, ktoré boli vydávané, obiehali a platili na našom historickom území od najstarších čias po aktuálnu súčasnosť. Konkrétne to znamená postupné dopĺňovanie numizmatickej zbierky doteraz známymi (príp. doteraz neznámymi) typmi, variantmi a ročníkmi historických a novodobých mincových platidiel, primárne pochádzajúcich z kremnickej mincovne a následne z ostatných uhorských či habsburských mincovní. Ďalším cieľom je postupná kompletizácia emisií všetkých dostupných historických i súčasných papierových platidiel platných na území Slovenska, dokumentácia dejín peňažníctva a finančníctva (popri

9 K expozícii Líce a rub peňazí vyšla samostatná publikácia: FINKA, Oliver – CHMELÍK, Martin – KAMHALOVÁ, Magdaléna – KIANIČKA, Daniel – KONUŠOVÁ, Bohuslava. *Sprievodca expozíciou Líce a rub peňazí. Peniaze a medailérstvo v dejinách Slovenska*. Kremnica : NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, 2004.

10 KAMHALOVÁ – HAAS KIANIČKA – CHMELÍK, ref. 1, s. 26-28; ŠEŇOVÁ, Nadežda. *Múzeum mincí a medailí Kremnica*. Bratislava : Národná banka Slovenska, 1996, s. 10.

LEOPOLD I., PĚTĚDUKÁT 1670,
K – B (KREMNICA), AVERZ

GABRIEL BETLÉN (1620 – 1629),
TOLIAR – KLIPA, 1627, ZNAČKA
M – C (KOŠICE), AVERZ

ČSFR (1990 – 1992), ZRUŠENÁ
PAMÄTNÁ MINCA 100 KčS 1990
K 100. VÝR. PRVOMÁJOVÝCH OSLÁV
V PRAHE, REVERZ, AUTORKA
JARMILA TRUHLÍKOVÁ-SPĚVÁKOVÁ

klasických papierových platidlách ide napríklad o účastiny, obligácie, väzenské a táborové poukážky, zmenky, vkladné i kupónové knižky, ale aj materiály dokumentujúce minulé a súčasnú činnosť peňažných ústavov na Slovensku). Ako komparatívny materiál sa nakupujú v určitej obmedzenej miere aj mincové razby a papierové platidlá iných historických európskych štátnych celkov, ktoré sa zásadným spôsobom podieľali na vzniku nových menových sústav, respektíve ovplyvňovali naše peňažné podmienky. Aktuálne menové pomery dokumentujú všetky emisie obehových a pamätných platidiel štátov eurozóny vrátane slovenských zberateľských eurominci vydávaných Národnou bankou Slovenska. V oblasti medailérstva je cieľom akvizičného programu kompletizácia medailových razieb kremnickej mincovne od začiatku 16. storočia po koniec Rakúsko-Uhorskej monarchie (najmä vzácne renesančné a barokové diela, ich rôzne varianty a použité materiály), ako aj dokumentácia dôležitých medailérskych diel zo širšieho stredoeurópskeho

priestoru, ktoré sa témami alebo autorstvom dotýkajú našej histórie (slovaká). Samostatnú kapitolu múzejného akvizičného programu predstavuje dokumentácia medailérskej tvorby z obdobia jednotného československého štátu (1918 – 1939, 1945 – 1992) a Slovenskej republiky (1939 – 1945 a po roku 1993), kde ide najmä o razené medaily na objednávku, ale i autorské liate a inými technikami vytvorené medailérske diela. V tomto smere je veľkým prínosom oficiálne uzavretá dohoda s Mincovňou Kremnica, š. p. o bezplatnom odovzdávaní medailí z obecných kovov do zbierok múzea a možnosti nákupu medailí z drahých kovov za výrobné ceny. Neoddeliteľnou súčasťou zbierkotvorného programu je naďalej aj nákup a zber rozmanitých príbuzných numizmatických materiálov, ktoré dopĺňajú hlavné fondy (grafické návrhy, modely, pracovné nástroje a pomôcky z výrobného procesu, účelové, náhradné platidlá, robotné a pracovné známky, žetóny, váhy, závažia, fotografie, písomnosti). Realizovať akvizičný program nám výrazne pomáha fakt, že múzeum má zabezpečený zo strany zriaďovateľa pravidelný zaujímavý objem finančných prostriedkov na nákup zbierok. Napriek tomu je niekedy problematické prijať rozhodnutie, ktorý numizmatický materiál uprednostniť, keďže ceny numizmatických pamiatok v ostatných rokoch neustále a rýchlo stúpajú. Bohužiaľ, je stále ťažšie verejnej zbierkotvornej inštitúcii konkurovať solventným súkromným zberateľom, pre ktorých sú kúpy vzácnejších numizmatických predmetov výhodnou investíciou (podľa publikovaných medzinárodných údajov najvyššie investície v rámci zberateľstva idú do nákupu veteránov, ale hneď za nimi nasleduje nákup numizmatických pamiatok). S tým pomerne úzko súvisí čoraz akútnejší problém výskytu fálz cenovo zaujímavých, najmä mincových razieb. Na druhej strane prínosom pri naplňaní akvizičných zámerov je pre nás v ostatných dvoch desaťročiach úzka spolupráca s fundovanými členmi Komisie pre tvorbu zbierok i ďalšími profesionálnymi numizmatikmi či skúsenými zberateľmi na Slovensku a v zahraničí. Dokladom tejto spolupráce je viacero publikovaných príspevkov o niektorých našich numizmatických zbierkach. Nakoniec, príkladom je aj časť príspevkov uverejnených v tomto zborníku. Vzhľadom na rozširujúce sa penzum odborných činností a snahu prezentovať múzeum a jeho zbierky v čo najväčšej miere je však naďalej naším najväčším problémom nedostatočné personálne obsadenie.

O doterajšom naplňaní prijatej koncepcie akvizičného programu za ostatných 23 rokov najlepšie vypovedá nárast numizmatických zbierok o vyše 21 000 kusov.

TABUĽKA AKVIZÍCIÍ¹¹

V ďalšej časti sa pokúsime o stručnú charakteristiku numizmatických prírastkov za vyše dve desaťročia. Z priestorových dôvodov sa budeme venovať len fondu mincí, papierových platidiel a finančníctva.

Nové akvizície najstarších historických platidiel vo veľkej miere súviseli s prípravou numizmatickej expozície. Pre jej potreby sme získali napríklad asi dve desiatky predmincových platidiel, najmä bronzových kruhov pochádzajúcich pravdepodobne z oblasti Považia. Zásadný nárast sme zaznamenali v dokumentácii keltského mincovania. Kým do roku 1995 sa v našich zbierkach nachádzala iba jedna dácka minca (aj tú daroval roku 1891 Križkovi do múzea Štefan Kupec ako nález z Nagyszebeni v Sedmohradsku, dnešnom Sibiu), v súčasnosti evidujeme takmer 850 keltských mincí. Najpočetnejšie akvizície súvisia s druhou polovicou 90. rokov 20. storočia a začiatkom nového tisícročia. Toto trochu divoké, kontroverzné obdobie plné novodobých hľadačov pokladov – detektoristov bolo spojené s množstvom hromadných nálezov, z ktorých časť sa dostala do múzea sprostredkované cez aukcie, cez ponuky numizmatických predajní a obchodníkov. Neskôr, po prísnení legislatívy sa nákup keltských razieb obmedzil. Rozhodujúca väčšina získaných mincí vznikla v osadách a hradiskách na našom území, ale v zbierke sa nachádzajú aj mince českých Bójov, Tauriskov (typ en face, Ďurdevac), panónskych Keltov (napr. tetradrachmy typu Novohrad, Óhuta, Lapujtó, Velem, až 320 kusov typu Kápos), mince Eraviskov, Skordiskov, dácko-gétske mince. Zhruba 100 kusov predstavujú zlaté razby, pričom ide o mušlovité statéry (6 ks), ich tretinky (8 ks) a osminky (vyše 30 ks), hlavne však lopatkovité statéry s vtáčou hlavou, resp. s abstraktným motívom zo severozápadného Slovenska, z oblasti púchovskej kultúry (vyše 40 ks). Veľkú skupinu (cca 120 ks) predstavujú severoslovenské mince s hrboľom na averze, čiže tetradrachmy, didrachmy a drachmy veľkobystereckého typu, získané ako jednotlivé kusy alebo ako súbory (lokalita Folkušová, 73 ks, k tomu patrí aj prvé známe keltské razidlo z územia Slovenska), strieborné (i medené) mince typu Spiš, typu Hrabušice, 2 ks typu Folkušová (s koleosom), či medené mince typu Liptovská Mara. Jeden z nálezov tetradrachmiem veľkobystereckého typu (konkrétne nálezu zo Straníka pri Žiline) spracovali

11 NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica, Dokumentačné oddelenie, Prírastkové knihy múzea (1989) – 1994 – 2016.

v osobitnom príspevku tohto zborníka kolegovia R. Čambal a M. Budaj. Ako jednotlivé kusy sme získali napríklad zo staršej fázy keltského mincovania na území Slovenska tetradrachmu typu Ptičie, tetradrachmu nitrianskeho typu z druhej polovice 1. storočia pred n. l. zo stredného Považia a Ponitria, quinar typu Divinka z tretej štvrtiny 1. storočia pred n. l. z oblasti púchovskej kultúry, niekoľko mincí typu Zemplín. Skupinu desiatich mincí tvoria bratislavské hexadrachmy (s nápismi BIATEC, NONNOS, SONNON, jedna s nápisom BVSV a jedna s nápisom IANTVMARVS), ďalšiu skupinu drobné mince typu Simmering a drobné mince s koníkom – jednak typ Roseldorf/Nemčice, 1 kus typu Staré Hradisko, predovšetkým však typu Karlstein (skoro 230 ks) z publikovaného nálezu v Trenčianskych Bohuslaviciach.

Niekoľko desiatok rímskych a pár jednotlivých byzantských mincí bolo súčasťou numizmatickej zbierky už v minulosti. Tie boli od 90. rokov 20. storočia doplnené cieľenými nákupmi pre potreby novej expozície, takže v súčasnosti je v zbierkovom fonde múzea vedených vyše 120 rímskych razieb (anonymné asy, sextansy, viacero republikánskych denárov a zhruba stovka rozmanitých cisárskych razieb až po neskororímske drobné bronzy) a dve desiatky byzantských mincí. Len nepatrný počet týchto akvizícií predstavujú mince z nálezov viažucich sa k územiu Slovenska. Z prírastkov za ostatných 20 rokov môžeme spomenúť aureus cisára Nera a aureus cisára Hadriana (ide údajne o starší nález z lokality Rusovce), 2 medailóny Antonina Pia a Marca Aurelia, denár Manlie Scantilly (manželky len 3 mesiace vládnuceho cisára Didia Juliana) z roku 193, ktorý by mal pochádzať z nálezu v lokalite Rusovce, či z bližšie nešpecifikovaného nálezu v oblasti Šamorína súbor 10 antoniniánov z r. 222 – 268 (Alexander Severus, Trebonius Galus, Volusianus, Valerianus, Galienus), spomedzi ktorých je najvzácnejší antoninián veliteľa v Hornej Panónii a samozvaného vládcu Regaliana (po krátkom čase vlády na prelome rokov 260/261 zavraždený vlastnými vojakmi). Ide o prerazbu staršieho denára v mincovni Carnuntum a podľa vyjadrenia prof. Dembského by mohlo ísť o druhý známy kus tejto mince. Najaktuálnejšie akvizície predstavuje denár cisára Pertinaxa a najmä denár Agrippu, ktorý pravdepodobne pochádza z nálezov v lokalite Devínska Kobyla. Spomedzi prírastkov byzantských mincí si pozornosť zasluhujú 3 zlaté razby (solidus Justiniana I. zo 6. storočia, miskovitá nomisma Michala III. z 11. storočia a miskovitý hyperpyron Andronica II. a jeho syna Michala IX. z prelomu 11. a 12. storočia), najmä však 2 strieborné hexagramy zo 7. storočia. Konkrétne ide o hexagram Heraclia a jeho syna Heraclia Constantina (615 – 640) a hexagram

Constanta II. (641 – 668), ktoré boli pôvodne súčasťou nálezu mincí, šperkov a nádob zo Zemianskeho Vrbovku. Obidve mince sme zakúpili zo súkromnej zbierky z Moravy v roku 2005, pričom obidve už boli v minulosti publikované.

Druhý výrazný nárast mincových zbierok sa týka stredovekého uhorského obeživa. K najvýraznejšiemu posilneniu došlo v zbierke arpádovských razieb. K pôvodným 16 kusom pribudlo do súčasnosti ďalších 217! S výnimkou Ladislava II. máme zastúpených všetkých arpádovských panovníkov. Ide najmä o denáre vrátane razieb Bela I. a Gejzu I. ako kniežat, ďalej oboly, brakteáty, obidva typy medených mincí Bela III., veľkú skupinu tvoria anonymné mince 12. a 13. storočia, medzi nimi viacero dobových fálz. Zastúpenie majú aj slavónske razby Bela IV. a Štefana V., bánske denáre Ladislava IV., či početné napodobeniny viedenských fenigov. K najvzácnejším z týchto prírastkov patrí denár Imricha, ktorý sa nachádzal v skupine 18 denárov Kolomana, Bela II., Bela III. a anonymných denárov, nájdených údajne v intraviláne mesta Žiar nad Hronom, a tiež viacero denárov a obolov Ondreja II. a Ondreja III., ktoré na dnešnom numizmatickom trhu dosahujú vysoké predajné ceny. Súčasťou zbierok sa stalo aj niekoľko nálezových súborov predovšetkým z južného Slovenska (napríklad z okolia Bíne je nález obsahujúci 12 kusov medených mincí arabského typu Bela III., 1 denár Bela II. a 47 kusov anonymných denárov 12. storočia, z okolia Komárna sme získali súbor 31 friesachských fenigov cca z polovice 13. storočia, z bližšie neurčenej lokality Štúrova pochádza súbor viedenských, salzburských a bavorských fenigov zo 14. – 15. storočia v počte 500 ks, doteraz na spracovanie čaká hromadný nález 387 kusov rôznych drobných mincí z obdobia 12. – začiatku 18. storočia, medzi ktorými sú arpádovské denáre, viedenské fenigy a ich napodobeniny, friesachské fenigy, uhorské denáre 14. – 17. storočia, ale aj množstvo drobných mincí iných štátov).

O vyše 300 prírastkov sa zväčšil súbor mincí grošového obdobia, z toho viac ako tridsať kusov tvoria dukáty, a to predovšetkým z kremnickej mincovne. V nedávnych rokoch sme získali dva kusy florénov Karola Róberta, dukát kráľovny Márie, Albrechta Habsburského a sedmohradský dukát Vladislava I., zbierka dukátových razieb sa rozrástla o 7 dukátov Žigmunda Luxemburského, 5 dukátov Ladislava V. (a jedno pozlátené dobové falzum), 9 kremnických a sedmohradských dukátov Mateja Korvína z obdobia pred reformou aj po nej, 4 dukáty Vladislava II., 2 dukáty Ľudovíta II. a dukát Jána Zápoľského. Rozšírila sa aj zbierka grošov, a to zhruba o desiatku grošov Karola Róberta a Ľudovíta I., Mateja Korvína (4 groše) i Jána Zápoľského. Spomedzi viace-

rých denárov a obolov stojí za zmienku aj prvý hrubý denár v našich zbierkach, a to konkrétne denár Ľudovíta II. z roku 1527. S koncom tohto menového obdobia sa spájajú prvé pokusy s razbou veľkých strieborných mincí, známych kremnických guldinerov komorského grófa Jána Turzu. Múzeum má v súčasnosti 6 ks týchto razieb, všetky z roku 1506, jeden v hmotnosti 40 gramov. Čo sa týka nálezových súborov, práve v tomto zborníku kolega M. Budaj z Historického múzea SNM publikuje nález uhorských denárov 14. – 15. storočia z Demandíc.

Kvantitatívne a kvalitatívne sa rozrástla kolekcia razieb panovníkov habsburskej monarchie. Len zlatých mincí, predovšetkým dukátových nominálov, pribudlo do zbierok viac ako 270 kusov – takmer 180 dukátov, vyše 40 ks zlatých mincí rakúskej meny a vyše 50 ks korunovej meny. Pre zaujímavosť – k polroku 2016 evidujeme celkovo vyše 600 kusov zlatých mincí a 265 zlatých medailových razieb. Medzi nimi sa vyskytujú aj viaceré dukátové násobky (hlavne dvojdukáty, dva päťdukáty, niekoľko viedenských štvordukátov) a podiely (napríklad štvrtdukáty, poldukát, šestina dukátu), ako aj zlaté odrazky pôvodne drobných nominálov (zlaté odrazky denárov a obolov, naposledy zlatý denár Ferdinanda I. s doteraz nepublikovaným ročníkom 1537). K takmer kompletnému ročníkovému zastúpeniu kremnických zlatých 10- a 20 korún sme získali aj zlaté 100-koruny – kremnickú obehovú z roku 1908 i viedenskú pamätnú z toho istého roku. Z celkového počtu 480 toliarových razieb v našej zbierke, vrátane násobkov a podielov, sme za ostatných 23 rokov získali viac ako 280 prírastkov. V mnohých prípadoch ide o vzácnejšie sa vyskytujúce ročníky. Prevládajú razby kremnické, ale zastúpenie má aj toliarová produkcia Veľkej Bane, Viedne (predovšetkým konvenčné toliare a spolkové 2-toliare Františka Jozefa I.), Bratislavy (toliare Jozefa I. a Karola VI.), Košíc (napríklad toliarové klipy Gabriela Betlena z roku 1627), mincovní dedičných zemí, najmä Hall a Graz (tu ide hlavne o toliare rakúskych kniežat), v menšej miere Českého kráľovstva, Sliezska, razby Bruselu a Milána. Podobného pôvodu sú aj početné nové akvizície rozmanitých stredných nominálov a drobného obeživa. Dominuje produkcia kremnickej mincovne, zastúpenie však majú i ďalšie habsburské mincovne, najmä sedmohradské a ku koncu tohto obdobia viedenská. V ostatnom čase sa pri získavaní nižších nominálov vedome zameriavame na dopĺňanie ročníkov a na vysokú zachovalosť, kvalitu mincí aj s ohľadom na ich prípadné výstavné využitie. Spomedzi množstva prírastkov môžeme spomenúť napríklad široké groše Ferdinanda I., Rudolfa II. (osobitne kremnický groš s ročníkom 1601), Mateja II., 2 hrubé denáre Ferdinanda

ŠTÁTOVKA RÍŠSKEJ ÚSTREDNEJ
POKLADNICE V HODNOTE
50 ZLATÝCH Z ROKU 1866

DEFINITÍVNY NÁTLAČOK
RUBU BANKOVKY 50 SK 1940,
OZNAČENÝ R4, SCHVÁLENÝ
6. 6. 1941

III. z rokov 1649 a 1655, súbor 33 ks kremnických obolov od Ferdinanda I. po Leopolda I., z medených poltúr Františka II. Rákociho si pozornosť zasluhuje X-poltúra 1705 razená v košickej mincovni a X-poltúra 1706 razená v Mukačeve, skôr zberateľskou zvláštnosťou je neskorší (19. storočie ?) odrazok košickej IV-poltúry 1704 v striebre a zlate. Z mladšieho obdobia ide o mnohé strieborné grajciarové mince (veľmi pekné razby Márie Terézie, Františka Lotrinského a ďalších panovníkov), mince rakúskej, zlatkovej meny a korunovej meny (vrátane všetkých ročníkov drobných mincí označovaných v literatúre ako raritné). V zbierke je početná skupina rozmanitých pamätných razieb Františka Jozefa I. (napríklad zásnubné zlatky a 2-zlatky 1854, 2-zlatky 1879 k výročiu striebornej svadby, strelecké toliare, spolkové 2-toliar 1857 k do-

končieniu železnice Viedeň – Terst, kompletný súbor tzv. miléniových razieb, ale aj nevydaná 1-koruna 1914 na víťazstvo v 1. svetovej vojne) a asi desiatka skúšobných razieb v rôznych kovoch. Pokiaľ ide o nálezové súbory, k tomuto obdobiu sa viaže aj jeden z najväčších nálezov v našej zbierke (957 ks), ktorý sme získali v dvoch častiach v rokoch 2000 a 2001. Bližšiu charakteristiku nálezu podáva v zborníku kolega J. Hunka z AÚ SAV v Nitre.

Takmer kompletne máme dokumentovanú mincovú produkciu medzi-vojnovnej a povojnovnej Československej republiky až do jej rozdelenia v roku 1993, Protektorátu i vojnovnej Slovenskej republiky, a to vrátane množstva oficiálnych skúšobných razieb a technologických skúšok, ktoré múzeum získalo už v minulosti z kremnickej mincovne. V zbierke múzea sú takto zastúpené napríklad nerealizované návrhy mincí po vzniku samostatného Československa (O. Španiel, A. Mára, J. Čejka), 10 Kč 1933, 5 Kč 1927, 1932, 1937, 50 hal. 1925 a 1926, nevydaná 10 Ks 1941 s portrétom Pribinu, nevydané 10 Ks 1941 s menšími priermi ako neskoršie obehové, pamätná razba 5 Ks 1939 v striebre, zinkový 10 hal. 1943 a 5 hal. 1942, hliníková 1 Kč 1947, 20 hal. 1947, železná 1 Kčs 1951, duralové 5 Kčs 1951 a 1952, 50 hal. 1969, 3 hal. 1962, viacero ročníkov svätováclavských dukátových nominálov (napríklad aj celý súbor vydaný v roku 1951). Po roku 1990 sme tieto staršie zbierky doplnili napríklad kúpou slávneho 5-haliernika 1924, skúšobnými razbami nevydanej pamätnej 50 Kč 1938 k 20. výročiu ČSR, nevydanej obehovej 2 Ks 1939 a 1 Ks 1940, víťazných, ale nerealizovaných pamätných mincí 50 Kčs 1970 (Lenin) a 50 Kčs 1971 (50 výročie KSČ) J. Huncu, či zrušených dvoch pamätných 100 Kčs 1990 k 100. výročiu prvomájových osláv v Prahe a storočnici Veľkej pardubickej (so starým štátnym znakom a názvom štátu). Posledným zaujímavým prírastkom spoločnej československej meny bolo 5 kusov odrazkov hliníkového 50 hal. 1993 od J. Prádlera, prvého schváleného nominálu z pripravovanej, už nezrealizovanej novej sústavy obehových mincí ČSFR. Dnes už uzatvorenú slovenskú menu 1993 – 2008 dokumentuje popri obehových minciach, ich početných súboroch a pamätných minciach aj viacero schválených skúšobných razieb s označením VZOR alebo TEST, ktoré boli do múzea delimitované z NBS, podobne ako aj schválené i neschválené skúšobné razby slovenských obehových euromincí 2009. V zbierke sa nachádzajú aj číslované strieborné 10 Sk 1993 (č. 53 a 54) vyrazené pri príležitosti razby prvej slovenskej mince a rovnako číslované zlaté repliky 10 Sk 2008 (č. 3 a 4 s označením NBS, č. 103 a 104 s autorským označením) vyrazené na rozlúčku so slovenskou menou.

Po prijatí eura začiatkom roku 2009 sa Slovensko stalo súčasťou veľkého európskeho priestoru so spoločnou menou. To znamená, že okrem sústavy slovenských obehových euromincí vzoru 2009, rôznych ročníkových súborov a pamätných 2-euroviek, ktoré sú však tiež súčasťou eurového obeživa, dokumentujeme obehové súbory a pamätné 2-eurové mince všetkých ostatných členov eurozóny vrátane štátov s osobitným štatútom ako Vatikán, Monako a San Marino. Práve pamätné 2-eurovky týchto troch krajín sa stali v súčasnosti skôr drahým komerčným tovarom, ako bežnou súčasťou obehu. Našími pravidelnými každoročnými akvizíciami ostávajú naďalej emisie národných zlatých a strieborných zberateľských (predtým pamätných) mincí vydávaných NBS. S nimi súvisí aj veľmi špecifický, jedinečný druh našej múzejnej zbierky – bronzové odliatky všetkých autorských návrhov pamätných a zberateľských mincí vybratých v súťažiach na realizáciu, čo od roku 1993 dodnes predstavuje už viac ako 200 zbierkových kusov. Modely sú krásnym dokladom, dokumentom toho, ako úzko súvisí mincová tvorba s medailérskou (a zároveň, že nie každý umelec – medailér dokáže automaticky pripraviť výtvarný návrh na budúcu zredukovanú mincu).

Dva najmladšie fondy múzea – fond papierových platidiel a fond finančníctva – sa z pochopiteľných dôvodov radia počtom zbierkových predmetov k menším fondom. Prvé papierové platidlá sa na našom území začali používať až v roku 1762 a väčšina starších materiálov dokumentujúcich nové finančné pomery patrí medzi archiválie. No od roku 1994, kedy Múzeum mincí a medailí prešlo pod Národnú banku Slovenska, sa podarilo rozšíriť počet zbierok v spomínaných fondoch o viac ako polovicu. Podobne ako pri budovaní fondov mincí a medailí je primárnym cieľom čo najúplnejšia kompletizácia tohto typu zbierok, no zvýšený dôraz sa kladie aj na kvalitu zbierkových predmetov, čo v minulosti nebolo až tak určujúce.

Z obdobia Rakúskej a Rakúsko-Uhorskej monarchie do roku 1918 je v zbierke asi 25 %-né zastúpenie oficiálnych emisií. Okrem bankovky Privilegovanej rakúskej národnej banky v hodnote 10 zlatých z roku 1816, ktorú do múzea získal ešte zakladateľ P. Križko, k výraznému obohateniu zbierky došlo až v najnovšom období múzea. K hodnotným akvizíciám môžeme zaradiť bankocetle zo začiatku 19. storočia, papierové peniaze viedenskej a rakúskej meny (napríklad štátovka Ríšskej ústrednej pokladnice v hodnote 50 zlatých z roku 1866), bankovky a pokladničné poukážky z revolučných rokov 1848/1849 a kompletnú zbierku peňazí rakúsko-uhorskej korunovej meny vrátane 100 koruny z roku 1902 a 1910. Fond dopĺňajú núdzovky slovenských

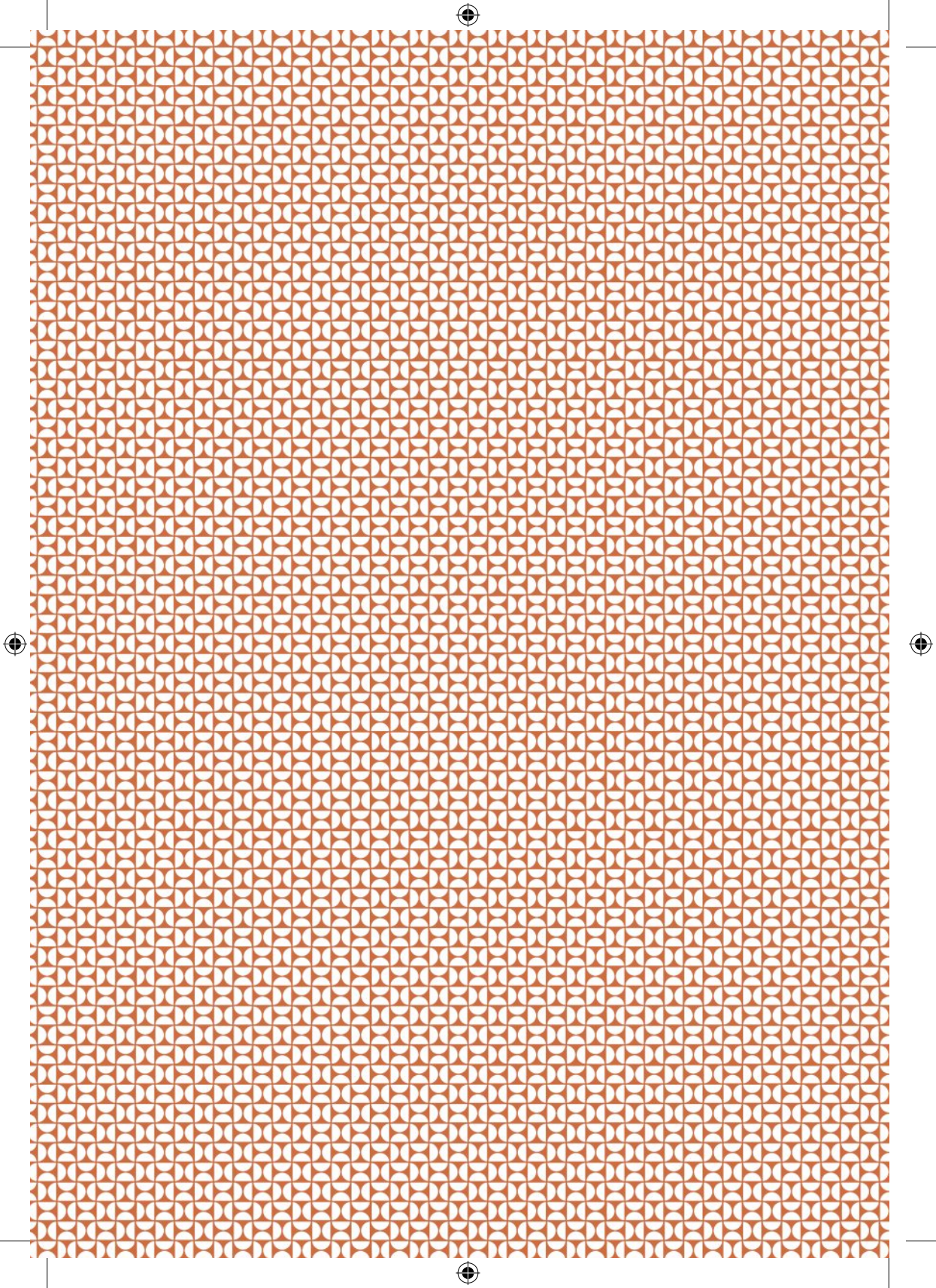
miest z tzv. meruôsmych rokov (Komárno, Rožňava, Dobšiná, Sabinov), prípadne aj mladšie (napríklad unikátna prešovská nůdzovka z roku 1868) a platidlá používané v zajateckých táboroch počas prvej svetovej vojny (Dunajská Streda, Šamorín, Veľký Meder a Ľubica).

S výnimkou troch najvzácnejších štátoviek (500 Kč 1919, 5000 Kč 1919 a 500 Kč 1923) je obdobie spoločného československého štátu v našej zbierke zastúpené všetkými emisiami štátoviek a bankoviek. Asi najvýznamnejšou akvizíciou múzea v 90. rokoch sa stal unikátny reprezentačný album a lepoprelo nátlachov a obťahov znázorňujúcich jednotlivé fázy tlače bankoviek vojnovkej Slovenskej republiky – 100 Ks I/1 a 1000 Ks I. Ďalšou súčasťou tejto súkromnej zbierky zakúpenej v roku 1995 boli aj unikátne nátlachy 50 Ks I/1 s podpismi schvaľujúcich funkcionárov, nátlachov 50 Ks I/2, nátlachy 10 Ks II a jednostranné nátlachy nevydanej slovenskej štátovky v hodnote 10 ks z roku 1944.

Nedávnu súčasnosť dokumentuje kompletná zbierka emisií papierových platidiel slovenskej meny 1993 – 2008 a tú aktuálnu od roku 2009 spoločné eurobankovky. Dva najnižšie nominály, 5 a 10 eur, máme ako celé súbory dokumentujúce všetky štáty a tlačiarne eurozóny, a to vrátane tlačových dosiek.

Po prechode múzea pod Národnú banku Slovenska bol ako posledný úspešne kreovaný fond finančnictva. Jeho zámerom je dokumentovanie minulej, ale aj súčasnej rozmanitej činnosti peňažných ústavov na Slovensku. Súčasťou tohto zbierkového fondu sú fondové hodnoty (akcie, obligácie, pôžičky, lósy), platobné dokumenty (šeki, akreditívy), úverové dokumenty (zmenky, dlhopisy), doklady o menových opatreniach (menové patenty, zákony), pamätné spisy, tlačivá používané pri menových reformách, peňažné pásky, pridelové lístky a iný materiál týkajúci sa finančných vzťahov. Z historických artefaktov k najvzácnejším patria napríklad 2 obligácie Rima-muránskej železiarskej spoločnosti vydané v Brezne v roku 1852, panovnícke patenty regulujúce peňažné a finančné záležitosti, formuláre platidiel (hlavne vyšších nominálnych hodnôt) z konca 18. a začiatku 19. storočia, vzory variantov československých kolkov z roku 1919. Z hľadiska dokumentácie súčasnosti je významnou akvizíciou rozsiahla zbierka cenných papierov z tlačiarne cenných papierov Kasico a. s. Osobitým, jedinečným akvizičným počínom rozširujúcim tento fond bolo získanie technických zariadení používaných v Národnej banke Slovenska na spracovávanie mincí a bankoviek slovenskej meny. Popri nespornej dokumentačnej hodnote navyše obohatili spolu s bohatými sprievodnými materiálmi a audiovizuálnym programom našu stálu expozíciu Líce a rub peňazí.

Z PEDAGOGICKEJ ČINNOSTI KREMNICKÉHO MÚZEA

ĽUBICA MAJEROVÁ
AGÁTA LEŠKOVÁ

OD POČIATKOV MÚZEA K DNEŠKU

201

„Múzeum je inštitúcia, ktorej úlohou je zbierať a celkovo pôsobiť výchovne.“¹

Múzeum, hoc akokoľvek vizuálne pekné, po odbornej stránke vycifrované, sa stane múzeom, až keď mu dušu vdýchne návštevník. No a návštevník by mal v múzeu získať okrem vizuálneho vnemu aj novú informáciu – vedomosť. Výchova a vzdelávanie v múzeách má dve roviny. Prvá je všeobecnejšia a platí pri nej, že na každého návštevníka múzea, ktorý získa novú vedomosť, hoc malú informáciu alebo hodnotný poznatok, pôsobilo múzeum pedagogicky. Druhá rovina je odbornejšia a v rámci nej múzejná pedagogika využíva svoje metódy a formy, buduje si svoju didaktiku, má jasne stanovený cieľ a postup, ako má dôjsť k odovzdaniu poznatkov špecifikovanej cieľovej skupine.

Národná banka Slovenska – Múzeum mincí a medailí v súčasnej dobe predstavuje svoj tezaurus v troch expozíciách, ktorými sú:

- Mestský hrad s Kostolom sv. Kataríny a umelecko-historickými expozíciami,
- stála numizmatická expozícia Líce a rub peňazí – Peniaze a medailérstvo v dejinách Slovenska,
- Meštiansky dom, v ktorom sú realizované dlhodobé výstavy zo zbier-

1 STRÁNSKY, Zdeněk. Úvod do studia muezologie. Brno : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně – Fakulta filozofická, 1980, s. 48.

- rok múzea (od roku 2013 je to dlhodobá výstava Pôvab kameninových záhrad, Dejiny kremnickej kameninovej továrne 1815 – 1956),
- V galérii múzea sa uskutočňujú krátkodobé výstavy rôznych autorov prevažne súčasného umenia.

V rámci všetkých spomínaných prezentačných aktivít má múzeum ambíciu držať krok so svetovým vývojom múzejnej pedagogiky. Súčasný trend komunikácie múzea s návštevníkmi prechádza od fascinácie predmetmi k fascinácii podujatiami, alebo od obdivovaniu zbierkových predmetov k interaktivite a zážitku.²

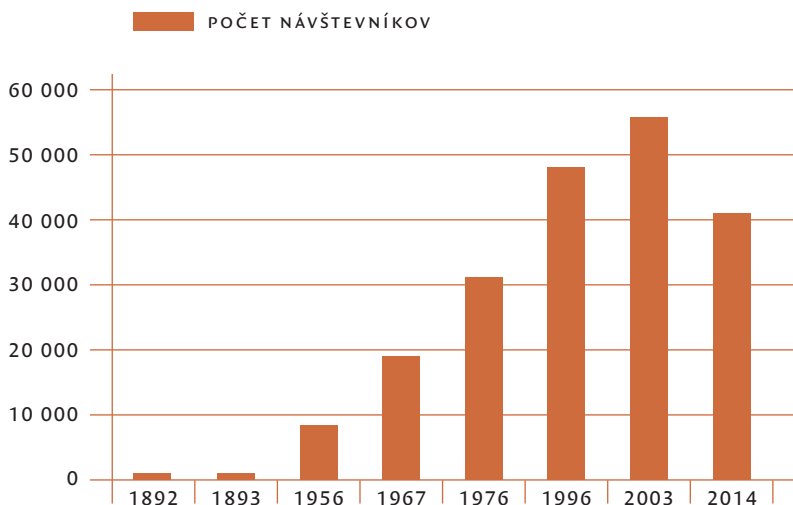
Pri príležitosti 125. výročia vzniku kremnického múzea nahliadnime, ako cestou prešlo múzeum v práci s návštevníkmi od jeho počiatku k súčasnosti. V prvom rade nás zaujíma vývoj počtu návštevníkov, ktorým mohlo múzeum priniesť nové poznatky. Najstarší údaj je z roku 1892, kedy bolo zaznamenaných 85 návštevníkov, o rok neskôr 123 návštevníkov. Od roku 1956 sídlilo múzeum už v samostatnom dome na Štefánikovom námestí a v tom roku ho navštívilo 8 782 ľudí. Výrazný nárast návštevníkov na 19 322 zaznamenalo múzeum v roku 1967. Po prvej rekonštrukcii múzea v roku 1976 ho navštívilo 30 635, o 20 rokov neskôr, v roku 1996, to bolo 48 273 a rekordný počet 55 668 bol zaznamenaný v roku 2003, keď bola po ďalšej obnove sprístupnená súčasná stála expozícia Líce a rub peňazí.³

Prvýkrát sa so vzdelávacou aktivitou pre návštevníkov stretávame v období po druhej svetovej vojne, a to formou prednáškovej činnosti. Oživením kultúrno-výchovnej činnosti v Kremnici z iniciatívy dr. Teodora Lamoša bolo usporiadanie koncertu vážnej hudby z tvorby kremnických majstrov.⁴ K ďalším formám vzdelávania patrilo organizovanie tematických výstav, v niektorých prípadoch s ideologickým kontextom. Prvá takáto výstava bola nainštalovaná vo vestibule múzea v máji roku 1956 a bola venovaná 35. vý-

2 ŽMUC, Irena. Komunikácia, vzdelávanie. In MANNEBY, Hans – PRASCH, Hartmut – HOFMANN, Rainer (ed.). *Zásady štandardizácie a zvyšovania kvality múzeí*. Bratislava : Zväz múzeí na Slovensku – Slovenský komitét ICOM, 2015, s. 99.

3 NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, pracovný archív Ľubice Majerovej, Stav vzdelávacej činnosti NBS – Múzea mincí a medailí v Kremnici. Strategické ciele pre roky 2012 – 2016 (autorka Agáta Lešková), 2012, b. č.

4 ČELKO, Mikuláš. Storočnica múzea. Kremnické archívniectvo a múzejníctvo 1890 – 1955. In *Vlastivedný časopis*, roč. 39, č. 2, 1990, s. 59.

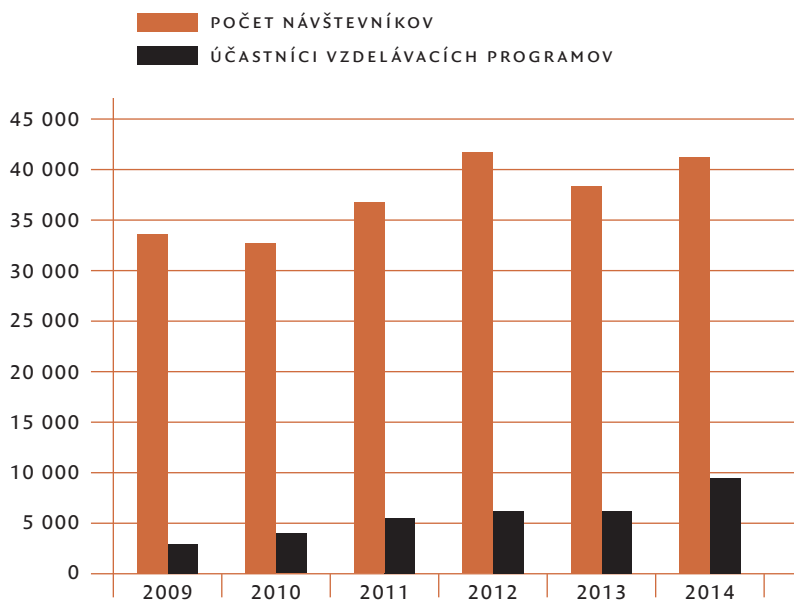

VÝVOJ NÁVŠTEVNÍKOV V KREMICKOM MÚZEU
VO VYBRANÝCH ROKOCH OD ROKU 1892 DO ROKU 2014

roči založenia Komunistickéj strany Československa. Navštívilo ju 2 300 záujemcov z celkového počtu 8 782 návštevníkov múzea v tom roku. Popri výstavnej činnosti vo vlastnej budove múzeum nadviazalo na prednáškovú činnosť. Venovala sa jej dvojica Otto Hellenstein a už spomínaný Teodor Lamoš. Vzdelávacími prednáškami expandovali mimo svojho sídla aj do okolia Kremnice, nemocníc, rekreačných zariadení, dokonca prednášali pre kúpeľných hostí v Turčianskych Tepliciach. V tomto období sa po prvýkrát spomína prednášková činnosť pre školy.⁵

Činnosť múzea je dynamická, neustále sa vyvíjajúca a meniacia. Musí kopírovať požiadavky svojich návštevníkov, ktoré sa s dobou menia. Ku koncu 60. rokov 20. storočia upadal záujem o prednáškovú činnosť. Tak ako na to napríklad spomínal riaditeľ múzea Otto Hellenstein: „Múzeum spolu s kultúrnym domom baníkov usporiadalo jednu osvetovú akciu. Bola to beseda bez vstupného. Prednášal akad. maliar, majster Valocký na tému: O smeroch vo výtvarnom umení. A tu musíme s ľútosťou skonštatovať, že hoci prednáška

⁵ JASENÁK, Ladislav. Pre pamäť generácií. Z dejín múzea po roku 1955. In Vlastivedný časopis, roč. 39, č. 2, 1990, s. 62.

PODIEL ÚČASTNÍKOV NA VZDELÁVACÍCH PROGRAMOCH
Z ROČNÉHO POČTU NÁVŠTEVNÍKOV V NBS – MÚZEU MINCÍ
A MEDAILÍ V KREMNICI V ROKOCH 2009 – 2014

bola v piatok, kedy nehrá kino a vstupné sa nevyberalo, malo v našom cca 6000 meste o túto ozaj krásnu prednášku záujem iba 6 občanov, z ktorých jeden bol zamestnancom múzea, druhý Frico Gayer, tretí brat prednášajúceho. Zato krčma u Štroffekov bola plná, ako sme to tade idúc zistili. Musíme z toho, žiaľ dedukovať, že naši občania po kultúre nedychtia. Preto prednášky považujeme už za zorané pole v Kremnici.“⁶

Nové možnosti priniesol koniec 20. a začiatok 21. storočia. Tu môžeme spomenúť ďalší tandem zamestnancov, a to Bohuslavu Konušovú a Janku Kollárikovú, ktoré sa chopili možnosti realizovať nové formy kultúrno-výchovnej a vzdelávacej činnosti v múzeu. Po obnove Mestského hradu využívali areál na tvorivé prostredie pre remeselníkov, Kostol sv. Kataríny sa stal priestorom pre organizovanie koncertov. Motiváciou pre mladých ľudí

⁶ JASENÁK, ref. 5, s. 63.

k poznávaniu histórie a získaniu vzťahu k umeniu bola forma výtvarnej, či vedomostnej súťaže. Prednáškovú činnosť obnovil Daniel (Haas) Kianička. Organizovanie krátkodobých výstav dalo priestor k vzdelávaniu v oblasti výtvarného umenia. Múzeum prizývalo k spolupráci sokoliarov, šermiarov, dokonca našlo spôsob ako využiť bábk z bábkového divadla na doplnenie expozície mincí a prienik tvorivých aktivít zdanlivo dvoch diametrálne rozličných oblastí, čo sa týka materiálu i významu použitia.

Pokles návštevnosti v roku 2009 v dôsledku svetovej hospodárskej a finančnej krízy malo paradoxne priaznivý dopad na uchopenie nového smeru práce s návštevníkmi už pod odborným pomenovaním múzejná pedagogika. Nasledujúci graf ukazuje počet účastníkov na vzdelávacích programoch z celkového ročného počtu návštevníkov v rokoch 2009 – 2014.⁷

SÚČASNOSŤ

205

MÚZEJNÁ KOMUNIKÁCIA – OBLASŤ MNOHÝCH ZMIEN

Prelom tisícročí priniesol do prostredia slovenských múzeí nové trendy a prístupy. Múzejná komunikácia bola oblasťou, ktorá v rámci múzejných funkcií zaznamenala najviac zmien, predovšetkým v nových formách a metódach jej aplikovania. Potrebu zmeny a inovácie podnietili nové spoločenské požiadavky a múzea prispôbili svoje aktivity týmto novým okolnostiam.⁸ Národná banka Slovenska – Múzeu mincí a medailí v Kremnici (ďalej NBS – MMM) reagovalo na novú spoločenskú pozíciu múzeí a vzdelávacie aktivity začalo prispôbovať spoločenskému dopytu.

Napĺňaniu súčasných potrieb vzdelávacej činnosti v múzeách sa venuje múzejná pedagogika. Múzejno-pedagogické snahy sa zameriavajú predovšetkým na pomoc a podporu učenia v múzejnom prostredí. Ich metódy vytvárajú široké spektrum foriem aplikovateľných na všetky vekové a vzdelanostné kategórie návštevníkov vrátane skupín intaktných a zdravotne a sociálne znevýhodnených. Múzeum sa práve pre túto kategóriu návštevníkov stáva

7 NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, pracovný archív Lubice Majerovej, Analýza počtu účastníkov na vzdelávacích programoch z ročného počtu návštevníkov NBS – Múzea mincí a medailí Kremnica (autorka Lubica Majerová), 2014, b. č.

8 PODUŠELOVÁ, Gabriela. Na úvod. In: PODUŠELOVÁ, Gabriela (ed.). Múzeum v spoločnosti. Zborník príspevkov zo seminára Banská Bystrica 2002. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Národné múzejné centrum, 2002, s. 5.

akumulovaným miestom poznania. Súčasne umožňuje vzdelávanie v oblasti sociálnej komunikácie.⁹ Múzejné prostredie so svojimi možnosťami je rozhodne vhodné na dopĺňanie neformálnych spôsobov školského vzdelávania. Vzdelávanie v múzeu nemá podávať komplexnú informáciu. Jeho pôsobenie má byť skôr inšpiratívne, podnecujúce k dialógu a k opakovaným návštevám múzea. Tento spôsob vzdelávania pôsobí na formovanie postojov a vzťahov.¹⁰

PONUKA EDUKAČNÝCH PROGRAMOV

Za cieľové skupiny vzdelávacej činnosti NBS – MMM sú považované základné, špeciálne, stredné, stredné odborné a vysoké školy na celom území Slovenska, rovnako aj kluby seniorov a rodiny s deťmi. Vzdelávací potenciál expozícií NBS – MMM dokáže osloviť návštevníkov vo veku od jedného do sto rokov a v tomto vekovom rozhraní dokáže múzeum uspokojiť potrebu poznávania.

Stála ponuka vzdelávacích programov NBS – MMM mincí a medailí v Kremnici je pripravená pre širokú škálu návštevníkov, ktorú tvoria:

- žiaci a študenti všetkých typov školských zariadení,
- žiaci voľno-časových školských zariadení,
- účastníci organizovaných letných detských táborov,
- členovia klubov seniorov
- rodiny s deťmi.

V aplikovaných vzdelávacích programoch všetkých expozícií múzea sú v budúcnosti plánovaní rodinní sprievodcovia, pracovné listy pre pedagógov a samoobslužné programy pre individuálnych návštevníkov.

FORMY VZDELÁVANIA V MÚZEU

Ponuku vzdelávacích programov predstavujú hlavne jednorazové vzdelávacie programy, ktoré využívajú metodiku objektového učenia, konštruktivistickej pedagogiky a výchovy umením. Medzi vyhľadávané programy patria napr. interaktívne vzdelávacie programy, bádateľské aktivity, animácie, tvorivé

9 JŮVA, Vladimír. Pracovní pole muzejní pedagogiky. In LUKÁČOVÁ, Marcela (ed.). Čo letí v múzejnej pedagogike? Vzdelávanie a výchova v múzeách na Slovensku. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2009, s. 22.

10 ŠÁSKYOVÁ, Marianna. Teoretické východiská múzejnej komunikácie. In ŠÁSKYOVÁ, Marianna (ed.). Múzeum školou a hrou. Zborník príspevkov zo seminára k múzejnej komunikácii Rudina 2000. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Národné múzejné centrum, 2000, s. 11.

dielne, koncerty, komunitné programy, stretnutia s historikom, programy pre školské kluby a dejepisné krúžky.

Za vyššiu úroveň vzdelávacej činnosti múzeí sú považované vzdelávacie projekty. Počas ich realizácie sa žiaci, študenti, ale aj seniori vracajú do múzejného prostredia systematicky a opakovane. Zámerom múzejných vzdelávacích projektov je učenie k samostatnému spájaniu súvislostí zistených bádanim v múzeu, zvyšovanie regionálneho povedomia u študentov a ich skúsenosť s interpretáciou získaných vedomostí.

REALIZOVANÉ VZDELÁVACIE AKTIVITY

Nevyhnutným predpokladom pre fungovanie a napĺňanie všetkých funkcií múzea vrátane vzdelávacej sú múzejné zbierky. Ony sú nositeľmi múzejných výpovedí, odovzdávaných verejnosti formou múzejnej prezentácie. Múzeum bez zbierok nie je múzeum.¹¹ Vzdelávacie a komunitné aktivity múzeí sa členia do štyroch základných disciplín: výchova umením, oživená história, objektové učenie a komunitné učenie.

207

VÝCHOVA UMENÍM

Výchova umením je múzejná disciplína využívaná predovšetkým v galériách a múzeách umenia, v ktorých sa vzdelávanie realizuje s využitím osobitej skupiny artefaktov, zastúpených predovšetkým umeleckými dielami. Metóda umožňuje rozvoj kritického a kreatívneho myslenia. Aktivizuje k pochopeniu významu, kontextov a k podpore emocionálnej stránky prežívania diel. Výchova umením využíva metódu objektového učenia zakotvenú v konštruktivistickej pedagogike.

OŽIVENÁ HISTÓRIA

Oživená história je pomocnou disciplínou pre pochopenie správania sa ľudí v minulosti na základe rekonštrukcie životných situácií v období, v ktorom žili. Táto metóda využívajúca dejiny je rozhodujúcou pri udržiavaní tradícií a hodnôt. Stáva sa nápomocnou pre pochopenie úlohy svojho národa a ná-

11 WAIDACHER, Friedrich. Príručka všeobecnej muzeológie. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 1999, s. 122.

sledné zhodnocovanie a ochranu historických pamiatok.¹² Mimoriadny význam v oblasti oživej histórie má výchova ku kultúrno-historickému dedičstvu. Vystupuje ako súhrnná disciplína, ktorá v širšom význame zastrešuje aj ďalšie formy vzdelávacích projektov v oblasti histórie, predovšetkým štúdia dejín vlastnej lokality.¹³

OBJEKTOVÉ UČENIE

Objektové učenie tvorí základ všetkých disciplín vzdelávania v múzeu. Na rozdiel od iných foriem vzdelávania využíva pre učenie múzejné zbierky. Dopĺňa metódy výchovy umením a oživej histórie. Práve kvôli využívaniu múzejných predmetov pri realizácii vzdelávacieho procesu tieto programy môžu pripravovať len múzea.¹⁴ Objektové učenie pri svojom naplňaní využíva konštruktivistickú pedagogiku, ktorá v prvej fáze poznávania pracuje s predbežnými konceptmi. Poznanie je postavené na princípe bádania a samostatného spájania súvislostí, ktoré slúži k utváraniu samostatného myslenia. Základným princípom objektového učenia je kombinácia aktívneho učenia a osobného porozumenia, vystupuje ako pokročilá forma múzejného vzdelávania.

KOMUNITNÉ UČENIE

Nezanedbateľným prínosom pôsobenia múzea je účasť na budovaní istého spoločenstva, a to prostredníctvom komunitného učenia. Takáto forma vzdelávania v múzeu umožňuje spoločne porozumieť svetu a hľadať spôsoby uplatnenia sa v súčasnej spoločnosti.

Ponuka konkrétnych vzdelávacích programov NBS – Múzea mincí a medailí: NBS – MMM v Kremnici v súčasnosti ponúka vo svojich štyroch prevádzkovaných expozíciách široké spektrum vzdelávacích programov. Zameranie týchto programov vychádza zo špecializácie múzea a z jednotlivých expozícií (numizmaticko-historická expozícia ponúka programy orientované na témy

12 BRABCOVÁ, Alexandra. Oživená historie. In BRABCOVÁ, Alexandra (ed.). *Brána muzea otevřená. Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*. Náchod : Nakladatelství JUKO, 2003, s. 290.

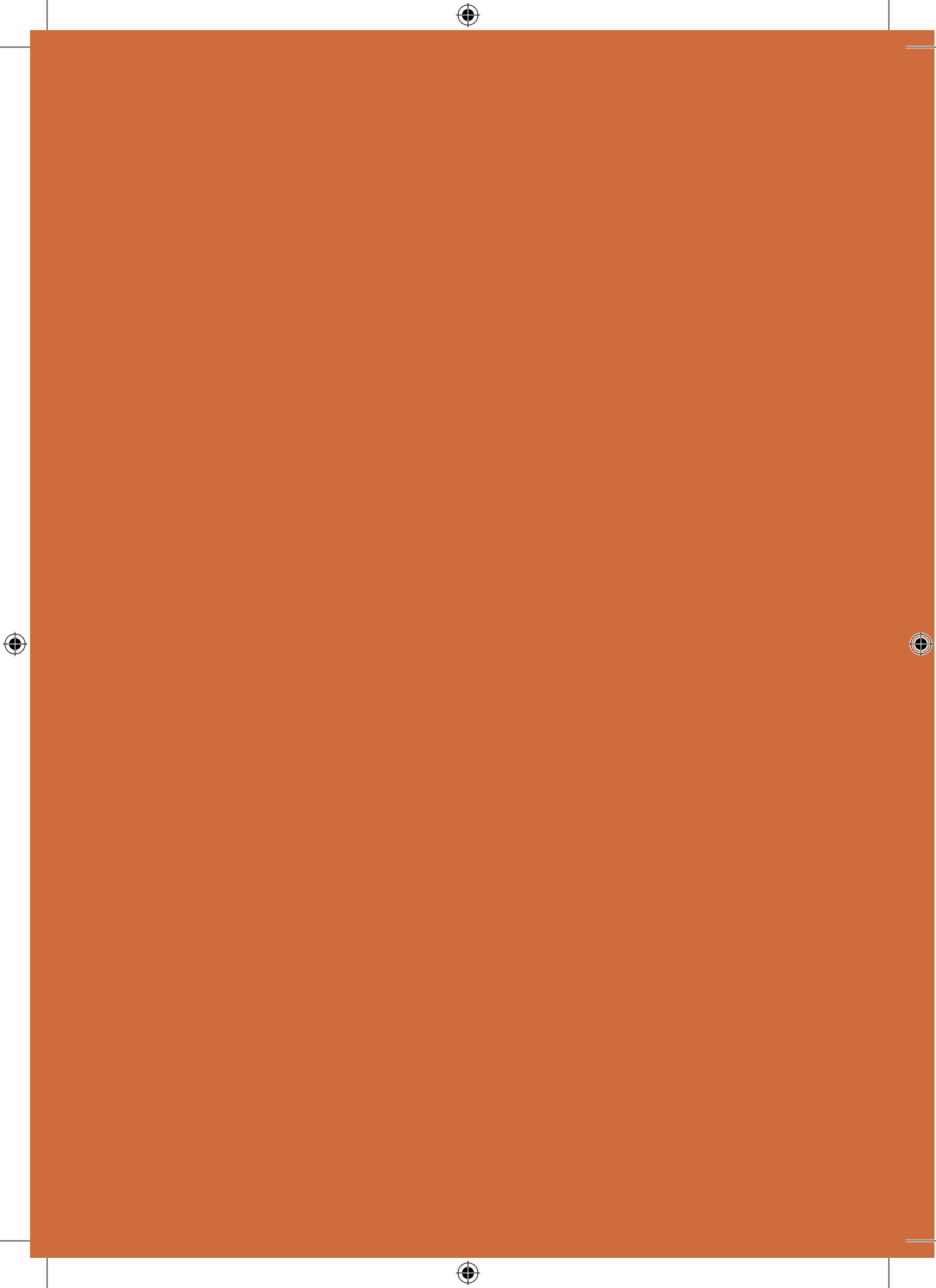
13 BRABCOVÁ, ref. 12, s. 291.

14 BRABCOVÁ, Alexandra. Objektové učení. In BRABCOVÁ, Alexandra (ed.). *Brána muzea otevřená. Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea*. Náchod : Nakladatelství JUKO, 2003, s. 381.

o vývoji obeživa a na regionálnu výchovu, galéria ponúka programy s tematikou výchovy umením a tvorivé programy a podobne). Väčšina vzdelávacích aktivít je prezentovaná ako stála, celoročná ponuka múzea, dostupná aj na webovej stránke múzea. Spektrum vzdelávacích programov je dopĺňané aj o krátkodobé programy, ktoré sú časovo viazané na dĺžku trvania krátkodobých výstav. V blízkej budúcnosti o ponuke vzdelávacej činnosti NBS – MMM v Kremnici budú môcť záujemcovia získať informácie aj zo stránky Zväzu múzeí Slovenska, konkrétne z programu činnosti Odbornej komisie pre výchovu a vzdelávanie v múzeách.

STÁLA PONUKA EDUKAČNÝCH
PROGRAMOV NBS – MMM

NÁZOV EXPOZÍCIE NBS – MMM	NÁZOV PROGRAMU
LÍCE A RUB PEŇAZÍ	VYTVOR SI VLASTNÚ MINCU
	AKO VLÁDLI ANJOUOVCI
	PENIAZE A OBCHOD
	REMESLO MÁ ZLATÉ DNO
	PÁTRANIE PO MIESTE
MESTSKÝ HRAD	STAVEBNÉ ŠTÝLY
	BAROK A KREMNICA
	PREMENY STREDOVEKÉHO MESTA NA NOVOVEKÉ
	HUSITI NA SLOVENSKU
	MALÝ ARCHEOLÓG
	HISTÓRIA HROU
	KREMNICA AKO JU NEPOZNÁME
	HĽADANIE POKLADU
PÔVAB KAMENINOVÝCH ZÁHRAD	KREATÍVNE KVETY
	ČO JE MÚZEUM
	HISTÓRIA JEDNÉHO DOMU
	TAJOMSTVÁ ERBOV
GALÉRIA	KRÁTKODOBÉ VZDELÁVACIE PROGRAMY

RESUME

RESUME

A TROVE OF VELKÝ BYSTEREC-TYPE COINS FROM STRANÍK NEAR ŽILINA

213

RADOSLAV ČAMBAL
MAREK BUDAJ

The collections of the Museum of Coins and Medals in Kremnica include a trove of coins from the La Tène period. This collection comprises 13 silver tetradrachm coins of the Velký Bysterec type – convex-shaped and depicting a horse. It also includes one gold, mussel-type stater, known as a Boii. Such coins were fairly rare in Púchov culture, which minted its own gold staters (mussel-type and shovel-type). The coins were discovered in a cache under a boulder (Fig. 3). The silver coins from this find had the nominal value of a tetradrachm (within the weight range of 9.11–10.80 g). The collection being processed includes coins minted by five different types of coin die. These include die types B (Tab. I: 2), C (Tab. I: 3, 4), F (Tab. I: 5, 6), G (Tab. I: 7) and probably I (Tab. I: 8–14). All of the I-type coins were made by a single die, as evidenced by what is probably a flaw in the die. Hoards of Velký Bysterec-type coins have been primarily concentrated in the area of Púchov culture in northern Slovakia. Two hoards were found in Dolný Kubín – Velký Bysterec in Likavka and Žilina–Rochovica locations. The most recent knowledge of these coins was provided by hoard 4 from the Folkušová camp, Necpaly location. It included over 80 coins, of which 78–79 coins have been

preserved (comprising mostly Veľký Bysterec-type coins and several rare Boii mussel-type staters – one of them is however a forgery). The first ever die for this type of coins also comes from this location. Available information indicates that the Straník hoard also included an iron spearhead (Tab. II: 1a, 1b). It is a socketed type with a flame-like edge and a mid-rib. These types date back to the LTD phase, i.e. the late La Tène period. In chronological terms, the hoard of the Veľký Bysterec-type tetradrachms, gold Boii stater and iron spearhead makes up a coherent compact group. Hence, we believe that they were buried approximately during the late La Tène period LTD₁ or LTD₂.

UNPUBLISHED MEDIEVAL COINS FROM DEMANDICE FROM THE KREMNICA MUSEUM COLLECTIONS

MAREK BUDAJ

In 2007 a total of 81 coins found in the Demandice area (Levice district) were added to the collections of the National Bank of Slovakia's Museum of Coins and Medals in Kremnica. Unfortunately, no further information about the site of the finds is available. It can, however, be assumed from their composition that there were three separate hoards. These are referred to by the working names Demandice 1–3.

The Demandice 1 hoard consists of the coins minted during the reigns of two rulers: Queen Maria (1382–1387) and her husband Sigismund of Luxembourg (1387–1437). Eleven denarii are from the reign of Queen Maria, including earlier coins bearing the letter “m” (H 566, H = Huszár) and older denarii showing a crown (H 569). The H 569 denarii were minted from as early as 1384 until sometime before Maria's death in 1395, and they were replaced by the new H 566 coins. Of the six H 566 denarii, two bear no mint marks, three bear a „lily–lily“ mark and one bears a „K“ mark. Of all the Kingdom of Hungary coins that have been found and analysed, some 41.6% are denarii without mint marks, 43.5% bear the „lily–lily“ mark and only 1.85% have the K mark. The breakdown of the H 569 denarii by mint marks is fairly interesting. The Demandice 1 collection contained one coin marked with a „T“, one with an „A“ and one with an „I“. Two coins bore a „C–m“ mark,

which may be associated with Kremnica. After the A marks on denarii, the above-mentioned marks are the second most numerous among the coins found – imprinted on approximately 14.4% of the total. All of Sigismund coins found are of fairly common series, with the exception of ducats, which make up 0.70% of the Sigismund coins. The entire Demandice 1 collection was hidden sometime in the late 1430s, and may even be related to the Hussite Wars. Likewise, the 22 coins of the Demandice 2 collection form a chronologically coherent collection. All the coins come date from a period 9–10 years, during the reigns of Vladislaus I and Ladislaus V. A fairly large number of Vladislaus's coins come from Lendava (Alsólendva), located in what is now Slovenia. This location lay within the estates of the Paul Bánfi family (the right of coinage was granted to Paul Bánfi by Vladislaus I in 1441). The most precious coin from this collection is a Ladislaus V denarius with an „I–R“ mint mark, which had not previously been found on these types of coins and is fairly hard to identify. The coin may possibly have belonged to Conrad Polner, who is repeatedly referred to as Rolner or Roller in written sources of 1440–1443. The composition of the Demandice 3 collection is also very interesting. The rarest of these coins has a combined „K–A“ mint mark, not previous seen on this type of denarius (Tab. 3, No 2, Fig. 3). The denarius was minted in 1464 to mark the return of the royal crown to the Kingdom of Hungary. The K mint mark is clearly associated with Kremnica and the letter A may refer to Andreas Modrar (Modrer), mentioned in 1461–1463 as the Chamber Count of Košice and Kremnica. If it does, then it is clear evidence that Modrar was still head of Kremnica Chamber in 1464.

A HOARD OF MODERN ERA 17TH CENTURY COINS FROM TREBATICE

JÁN HUNKA

Before 2000, a hoard of approximately 1,000 silver coins was discovered during a family house reconstruction in the municipality of Trebatice near Piešťany. The coins were subsequently offered for sale to the Museum of Coins and Medals in Kremnica, where they remain today. The acquisition included 957 coins, 952 of which are Royal Hungarian denarii from the pe-

riod of Louis II to Matthias II, minted between 1526 and 1620. In addition, the find included only six foreign coins, specifically three single-sided white coins of Ferdinand I from the period prior to 1562 (2 coins) and of Maximilian II from 1575 (1 coin), two Polish half-groschen of John I Albert from 1498–1501 and a 3-kreutzer minted in the Swiss town of Schaffhausen in 1585. The hoard was hidden in about 1620–1623, probably to keep them from the troops of the Prince of Transylvania, Gabriel Bethlen, which were passing through the Piešťany area. Several hoards of Royal Hungarian and foreign coins, hidden because of Gabriel Bethlen's insurrection against the House of Habsburg, have been discovered in this region. An exceptional discovery of 5,230 Royal Hungarian, Polish, Czech and German coins was made in Šterusy near Vrbové. The most recent coins from this discovery indicate that the hoard was hidden in 1619. Smaller collections of coins, hidden in about 1620, were recovered from Prašník behind Vrbové. Veľké Kostolány is known for a find of 1,242 Royal Hungarian denarii that was hidden in about 1623. Trebatice's hoard comprised approximately 1,000 coins. Their value at that time is estimated to have been 960 denarii, i.e. almost 10 ducats or 15 thalers. They were certainly not owned by a very rich person, more likely by a middle-class craftsman, a manufacturer of farming products. The predominance of Royal Hungarian coins in the discovery indicates that even if the person was a merchant, he was trading only in local markets.

Why the Trebatice coin hoard is important:

- 1) It is further evidence, in addition to three other coin hoards, that Bethlen's troops were present in that area.
- 2) The presence of foreign coins in the discovery is evidence of their regular (Czech and Polish coins) or less regular (Swiss mintage) circulation in wider Piešťany area.

KREMNICA'S COLLECTING ACTIVITIES IN THE 16TH CENTURY

DANIEL HAAS KIANIČKA

The collecting of 'memorable' objects gained momentum in the Renaissance period (first in Italy). The collecting phenomenon was introduced to

the „region behind the Alps“ (i.e. including the Kingdom of Hungary) by Samuel Quicchberg in particular – in his 1565 work *Inscriptiones...* In the 16th century, it was typical to collect not only historical and artistic objects, but also natural objects, as well as odd and exotic items.

The collecting activities of the nobility and middle-classes over the reference period had an element of prestige. They were related to building up the collective memory and to the educational development.

The shaping and passing of memory formed a complicated social process, by which noble people reaffirmed their special position in the society. They presented their membership in the estates of the realm and in their families (strengthening the memory of the House) using various symbolic means, whether through oral tradition or through written, craft and artistic works. Nevertheless, some of the collecting activities of this period were also carried out to pursue the collector's personal interests. The collecting activities of middle-class subjects were in some way derivative of the activities pursued by the nobility, and that was also the case in Kremnica.

217

Direct information on collecting in Kremnica is found in the 16th century and later sources. The oldest documented collectors in the territory of what is now Slovakia included humanist Johannes Sambucus and the Fugger family's commercial agent Hans Dernschwam. Others included Kremnica residents Wolfgang Roll († 1589), Vice-Count of the Kremnica Chamber, and Georg Freiseisen († 1603), manager of public mining business Goldkunsthundlung. Both of them collected books, artistic and precious objects, jewellery, weapons, objects associated with their professions, and specific coins and medals. Their libraries, among the largest in the mining towns of central Slovakia, were well-known (with Roll's library containing 123 publications and Freiseisen's 111). Each owned gold and silver medals that had a combined weight of several kilograms. Roll and Freiseisen kept precious and exceptional objects in their homes, as a way of demonstrating their social status, strengthening the family memory, and presenting certain aesthetics and symbolism (feeling). For them, collecting was certainly an interesting pastime, and the interiors of their homes were carefully designed as a coherent means of expression.

Other collectors have also been documented in Kremnica – such as Georg Egger, Vice-Count of the Kremnica Chamber, Sebastian Henckel von Donnersmarck, accountant at the Kremnica Chamber, Abraham Eisker, engraver and medallist, Georg Fleisch, Vice-Count of the Chamber, and others. Some

sources also mention medium-sized and smaller collections of books and pictures.

The phenomenon of Renaissance collecting also took root in Kremnica in the 16th century (especially in its second half), but was mostly confined to the town's elites. The collectors mentioned (many of whom came to Kremnica from abroad, especially German lands, from where they brought various novelties and new trends) were in the main burghers, and particularly members of the nobility. Many other, smaller collectors must have existed in Kremnica, but their activities have largely gone undocumented. However, any evaluation of the collecting in Kremnica should be made with caution. Preserved testaments indicate that, among the upper and middle echelons of the burghers not associated with royal offices, collecting only began to gain ground slowly. If we compare the collecting activities of Kremnica inhabitants to those in Banská Štiavnica and Banská Bystrica, we find that the collecting level in these towns was very similar. On the other hand, it should be stressed that Kremnica's collectors could not compete with ruling and aristocratic collectors, or with collections held by major scholars.

KREMNICA AND ITS ENVIRONS ON SAMUEL MIKOVINY TOPOGRAPHIC MAPS

A PROBE INTO THE PICTURE OF THE PAST LANDSCAPE AND IN PARTICULAR THE ROAD NETWORK

JURAJ HIRČÁK

This paper describes the past landscape from the perspective of historical geography. This description is primarily focused on reconstructing the road network, in relation to the possible use of these maps to trace in particular the human geography components of the landscape. The Mikoviny maps date from the 1730s and 1740s. They emerged almost 50 years before the maps of the Josephinian Land Survey (Kremnica and its environs were mapped in 1782–1784). The Mikoviny maps make clear that the creation of individual settlements in this area had already been completed in that period. The situation is different if we trace old roads. In addition to the existence

of the roads known today, which link Kremnica to the narrower Pohronie (the region along the Hron River) and Turiec Basin, we can also see links to other regions, notably Banská Bystrica and the surrounding area, and Upper Nitra. The roads include a number of mountain tracks. Compared to the Josephinian Land Survey maps, we can identify certain changes in the road network development, which might be related, inter alia, to greater demand for road modification and for adaptation to transport needs. This outline is supplemented with objects primarily related to mining, such as mine windlass, what is known as the Turčekovský Water Supply System, as well as to hygiene in the town of Kremnica – the water supply system in the Zvolen Valley.

KREMNICA MINING WORKS IN THE BANSKÁ ŠTIAVNICA COPY OF THE GOLDEN MINING BOOK OF 1764

219

LUCIA KRCHNÁKOVÁ

The Golden Mining Book (*Zlatá kniha banícka*) of 1764 is an important historical source for information about mining in central Slovakia, including the leading mining town of Kremnica. Štiavnica's unique copy, kept in the Slovak Mining Archive, includes valuable mining maps and technical drawings, including descriptions of the Kremnica mining area. In this paper we attempt to describe and analyse, a task that encouraged us to examine the original work in greater detail. In addition to the main imperial and royal mining company Goldkunsthandlung, the Golden Book deals with two private mining companies Stadt Cremnitz und Rosayischen Handlung Gewerkschaft and Roth und Raflische Handlung Gruben; other topics include crushers, smelting works and their equipment, as well as personnel issues. We have supplemented the paper using further archival sources as well as particular names of the mining officials serving in Kremnica in that year. The Golden Book also includes information on profits or losses of individual mining facilities. An exceptional and particularly valuable section concerns Kremnica mint's rolling and coining machines, which are not mentioned at all in the other two copies, currently kept in Austria.

ON THE CORRESPONDENCE BETWEEN PAVEL KRIŽKO AND KAREL KÁLAL

KAROL HOLLÝ

The main body of the text is an edition of two letters from the correspondence between Pavel Križko (1841 – 1902) and Karel Kálal (1860 – 1930) in 1898. In his preface to the edition, the author presents his research into the historical context of the two letters. The author underlines the importance of researching Križko's correspondence, only a fraction of which has received any attention so far. The author analyses the so-far unexplored relationship between Pavel Križko and the Czech Slovakophile Karel Kálal. Next, the author gives a brief introduction to Karel Kálal, focussing on his national and ideological orientation and how Karel Kálal was perceived by the Slovak patriots. The text also discusses the possibility that Karel Kálal visited Kremnica. Finally, the author analyses the content of the published letters. In the first letter, Kálal poses questions about Križko's concept of the Slovak nation (especially the nation's prospects in the context of Magyarisation) and Križko's attitude towards Hungarian science and historiography. Križko's extensive reply sets out his views on the given questions. Inter alia, he describes his concept of Slovak history and his positive attitude to the Prague-based Slovakophile association Československá jednota (Czech-Slavic Unity). The letter makes a significant contribution to our understanding of Križko's opinions. The letters contain other specific information whose significance the author explains in notes and references.

THE TOWN CASTLE OF KREMNICA IN THE LIGHT OF NEWER KNOWLEDGE

LUBOŠ KÜRTHY

The Town Castle is a highly remarkable and unique type of fortification structure that, unlike most castles in Slovak territory, was commissioned by feudal lords rather than by a sovereign. The Town Castle of Kremnica was built at the initiative of the town leaders in order to administer and

defend the town. Like the rulers of Italian city-states, the Kremnica elite owned the castle.

The Town Castle has the oldest preserved fortification of any of the well-known town castle fortifications in central Slovakia (Banská Bystrica, Banská Štiavnica, and the presumed castle in Krupina). All town castles of this region share the same basic features: a central stand-alone church building (usually close to a chancel house), surrounded by walls with all important town castle elements, such as fortified towers, gateways (including barbicans in earlier periods), a presbytery and a town hall. While town castle fortifications in Banská Bystrica and Banská Štiavnica consisted of a single wall, those in Kremnica were built to a more complex design, including two parallel walls, as far back as the 14th century.

The origins of Kremnica's Town Castle date back to the construction of the original church and nearby chancel house, which was part of the then inner bailey from the very beginning. The initial impetus for such extensive construction could only have been the intention of the King of Hungary, Charles Robert of Anjou, to establish a town on that site in 1328. After this date, during or before the end of the 14th century, a remarkable castle complex with inner and outer baileys was built.

The integral fortification system included defensive and partially residential square towers (the north and south entrance towers with staircases and what is known as the Clock Tower on the west side), as well as a semi-circular tower on the east side (the Miner's Bastion), which opened into the area between two parallel defensive walls and served exclusively for defence. The Town Hall, situated in the close vicinity of the South Tower's staircase, was just a partially defensive structure. Built to convey the prestige of the castle, the Town Hall extended quite boldly out in front of the southern outer bailey, and therefore could fully serve as a defensive tower fortification when necessary. It is not completely known what the St Catherine's Church originally looked like prior to 1400. The outer wall of the then chancel with preserved details (its cylindrical shaft with a corbel and a base, its walled-up portal to the sacristy) was built in the second half of the 14th century at the latest. Extensive work continued there in the 1480s (including the entrance portal and vestibule, southeast chapel, chancel vault and southeast oratory vault).

The castle underwent further construction modifications after 1560 and during 1611–1612. Since the 17th century, the castle's defensive role has

waned, with its sacral role coming to the fore. The last truly comprehensive change to the castle's architecture was Franz Storno's restoration that reflected the contemporary ideal of historical Romanticism in 1883–1886 (re-Gothicisation).

STORNO'S RETURN TO THE MIDDLE AGES THE RENOVATION OF ST CATHERINE'S CHURCH IN KREMNICA IN 1884–1886

BARBORA GLOCKOVÁ

In the last two decades of the 19th century, Kremnica was affected by serious structural stability problems, which changed the appearance of the town dramatically. A few of its key landmarks were removed (including the parish church in the main square, the Bystrica Gate and the Upper Gate). Other structures thus became more prominent and important, and the town decided to invest in their comprehensive renovation. Among them was St Catherine's Church at the Town Castle. It was in poor technical condition and therefore required renovation.

Despite its difficult financial situation, the town started preparations to renovate the church, and commissioned the task to renowned architect Imre Steindl – probably at the initiative of the Bishop of Banská Bystrica, Arnold Ipolyi. The castle and the church were subsequently comprehensively renovated by Franz Storno, a building entrepreneur based in Sopron. His projected included not only architectural modifications, but also modifications of the interior and furnishings (pews, statues, altars, wall paintings, coloured glass windows, a new choir, etc.). Storno's approach was marked by the contemporary interest in Historicism (re-Gothicisation) and establishing modern ways of preserving historical buildings. His structural modifications aimed at achieving a unity of style based above all on medieval art or the style of the period in which the church was built.

After the church was emptied in November 1883, the renovation began. The town obtained a permit for the work from the Ministry of Culture in June 1883. Storno commissioned his son, Kálmán, to manage the task. To supervise the project, the town appointed a special commission headed by

town burgomaster Jozef Chabada. The renovation began with the church roof, followed by the tower, and then other parts. 1885 saw the building of a new choir for the organ, the painting of the church, and the installation of coloured glass windows and new neo-Gothic altarpieces. The last step included the installation of new pews and a new pipe organ made by the Rieger brothers of Krnov (Jägerndorf). The construction costs exceeded 89,000 gulden. The church was reconsecrated on 15 August 1887.

The first real restoration of the castle church described above dramatically changed not only its overall exterior (such as the new tower helmet, the new southern facade), but notably its interior. Huge amounts of money were invested in the renovation, which engaged some of the period's finest artists and restorers. It should be also be noted that the renovation was thoroughly documented – thanks not only to Franz Storno, but also to Kremnica archivist and historian Pavol Križko (in a 1887 publication). A particularly important fact is that Kremnica's craftsmen and artists (stonemasons, joiners, visual artist Béla Angyal) also contributed to the renovation.

EVOLUTION AND COMPOSITION OF THE MUSEUM'S NUMISMATIC COLLECTIONS

MAGDALÉNA KAMHALOVÁ

Over the course of its 125-year history, the Museum of Coins and Medals in Kremnica has grown into a major numismatic centre whose sphere of operation extends throughout Slovakia. Although it started out as a conventional town museum of local history in the late 19th century, its collections even then included numerous numismatic items. The museum's numismatic collections are now among its defining possessions and are divided into coins, medals, paper money, and the financial sector. Their formation and evolution can be roughly broken down into three stages.

The first stage covers the period from the museum's establishment in 1890 (including preparatory activities) until 1955, during which time the museum was part of the Kremnica town archives. Today's collections have their origins in a collection of historical items, known as 'the treasure', that the town authority started putting together at least as far back as the 17th century (two

registers of these items are preserved, one dated 1724 and the other 1767). The treasure included documents, seals, testing needles for precious metals, gold, clothing, mine troughs, and mining hammers, as well as numerous coins and medals (such as proof gold Ferdinand III denarii of 1648 and 1649, and specimen Leopold I denarii that the Kremnica Mint struck between 1 July 1662 to 9 March 1665 using a Taschenwerk mill. According to a report by town archivist Pavol Križko, the archives in 1872 included 8 gold, 97 silver and 9 copper coins and medals. After the archives were relocated to a separate building in 1889, Križko singled out items worthy of display in a museum, established separate records for them, and thus laid the foundations of the museum. It began operating as a museum in 1890, with Križko recording its collections in two catalogues – one for various museum items and the other solely for coins and medals. He sorted the coins and medals by metal content, classifying them as gold, silver, copper, bronze, brass or what is known as new silver. He kept records of paper money, lottery tickets, vouchers and worker tokens in the catalogue of other museum items. During this initial period, additions to the numismatic collections comprised mainly gifts from members of Kremnica families, town officials, minters and merchants. There was not a defined acquisition programme in this period. The items donated included older small-value circulation currency, as well as many examples of contemporary Austro-Hungarian coins and banknotes, often as manifolds and of poor quality. Occasional finds were also included, as were sporadic purchases of precious coins and medals made at the order of the Town Council. At the end of the period when it was administered by archivists and town officials, the museum held 9 gold coins, 520 silver coins, and some 500 copper and bronze coins, dating from antiquity to the first Czechoslovak Republic.

The second stage in building the museum's numismatic collections began in the mid-1950s, when the museum was separated from the town archives and established in its own building as the District Museum of Local History (Okresné vlastivedné múzeum). The museum purchased from the Kremnica Mint a large part of an exhibition entitled „Kremnická mincovňa – Jej život v minulosti a v prítomnosti – Mincovníctvo na Slovensku“ (The Kremnica Mint – Its life past and present – Minting in Slovakia). The purchase included more than 500 coins, numerous medals, badges and decorations, plaster and bronze models, tokens, minting devices and other materials from the mint's manufacturing process. Subsequent additions included donations from the Kremnica Mint (including a find of nearly 1,500 copper ‚libertás‘

coins from the reign of Francis II Rákóczi), from the Town Council, and from individuals (the items donated mostly comprised various medium- and small-value circulation currency from the Kingdom of Hungary, the Austro-Hungarian Empire, Czechoslovakia and, to a lesser extent, other territories). An acquisitions committee was established at the museum in 1956 and produced proposals for an acquisitions programme. The primary objective was to document Kremnica Mint's centuries-long production history. It had been a long-time since paper currency items were added to the museum's collections. From the 1960s the museum began systematically to establish a numismatic department, and increasingly made purchases at auctions and from antique shops and collectors. Its principal focus was on coins and medals produced by the Kremnica Mint. In addition, the museum purchased examples of all new coins issued by the Czechoslovak State Bank (Czechoslovakia's central bank). The Kremnica Mint furnished the museum with trial series issued by Czechoslovakia and the wartime Slovak state, as well as coins minted in Kremnica for foreign countries (Poland, Romania, Greece, Cuba, Mongolia, Algeria, Tunis, Guinea, Sudan, Senegal, Mali, Cape Verde, Lebanon, Iraq). The most numerous additions to the numismatic collections were medals, badges and decorations. The museum's increasing numismatic focus was acknowledged in 1976 when it was renamed the Museum of Coins and Medals. In 1978, to mark the 650th anniversary of the establishment of the town and its mint, the museum opened an exhibition entitled „Z dejín kremnického baníctva, mincovníctva a medailérstva“ (From the history of Kremnica's mining, minting and medal-making). The numismatic section of the exhibition centred on coins and medals produced by the Kremnica Mint (including rare specimen coins), as well as numerous items related to alloy testing, items related to the pre-minting and minting processes (e.g. metal material for metal processing, metal strips for coin planchets, rolled metal sheets, planchets, a cutting press, screw presses, products of the die-making process), graphic designs from competitions, plaster casts of both approved and rejected original models, bronze models intended for reduction, and so on. By the end of this second stage, the collections of currency and related materials included almost 10,000 items, and the medal collection was of a similar size. Three experts were curating the numismatic collections at that time.

The current stage in the museum's numismatic activities begins with changes that took place after 1989. After temporarily operating under the

Slovak Ministry of Culture (from 1 January 1991) and then the Slovak Ministry of Finance (from 1 January 1992), the museum was placed under the authority of the National Bank of Slovakia from 1 April 1994. During the 1990s the museum became more firmly focused on its numismatic profile, and improved its specialist and presentational activities. The museum embarked on extensive acquisition efforts, launched a conservation and restoration programme, and actively promoted itself at home and abroad through numerous exhibitions of numismatic history and medals. Its largest international numismatic project was the exhibition cycle entitled „Mince a medaily zo Slovenska“ (Coins and medals of Slovakia), which provided a broad insight into the history of money and medal-making in the territory of present-day Slovakia and promoted the new Slovak currency. In several variations this exhibition was presented in the United States (Colorado Springs, 1994), Mexico (Mexico City and Toluca, 1995), Portugal and Spain (Lisbon, Madrid, 1996), the Netherlands (Amsterdam, 1999) and Hungary (Budapest, 2000). In 1998 the NBS approved basic strategic documents setting out its long-term objectives for specialist museum activities, one of which was to open a permanent exhibition of numismatic history. Entitled „Two faces of money – money and medal-making in the history of Slovakia“, the exhibition opened on 30 May 2003. The exhibition presents the evolution of payment means and monetary conditions in the territory of what is now Slovakia, from prehistory to the present, and describes the history of medal-making in this region, from its beginnings in the 16th century until today. Another integral aspect of this history of money and medals are the histories of the local mining industry, the town itself, the mint and the museum. The majority of the exhibits, mostly originals, come from the museum's collections. More than 3,300 items from the collections of coins and related materials are on display, including several finds, around 300 medals, 380 paper notes and duty stamps, and several related items. The museum's approved development strategy also sets out its acquisition programme. Its objectives include building a general collection of coins, paper currency and other payment means that have been used in Slovak territory, ranging from the oldest items to items from the present day, supplemented with various types, variants and vintages of historical and modern coinage produced by Kremnica Mint and other mints of the Kingdom of Hungary or the Austro-Hungarian Empire. Another objective is gradually to complete the collections of all available historical and contemporary paper currency

ever used Slovak territory, and to document the history of money and finance (e.g. shares, bonds, prison and camp vouchers, promissory notes, savings books and coupon books, and materials documenting the past and present activities of financial institutions in Slovakia). The museum has examples of all the circulation and commemorative currency issued by euro area countries, including Slovak collector euro coins issued by the National Bank of Slovakia. As for medals, the acquisition programme envisages completing the collections of medals minted by the Kremnica Mint from the beginning of the 16th century to the end of the empire (most notably including precious Renaissance and Baroque works, the different variants of medals, and the materials used), and acquiring items related to Slovakia and medals designed by Czechs and Slovaks in the 20th and the 21st centuries. Purchasing and acquisition efforts continue to cover related numismatic materials (graphic designs, models, working tools and manufacturing aids, special-purpose and substitute means of payment, worker and labour tokens, other tokens, scales, weights, photographs, and written materials). The success of the acquisition programme over the past 23 years can be seen in the fact that our collections have been expanded by approximately 21,000 items.

ABOUT KREMNICA MUSEUM'S EDUCATIONAL ACTIVITIES

ĽUBICA MAJEROVÁ – AGÁTA LEŠKOVÁ

There are two levels of museum education – emotional and scholarly (sharing knowledge with a certain group of visitors in a specific manner). The current trend in the museum's communication with visitors is moving from the fascination with objects to the fascination with events, or from the admiration for items in the museum's collections to interactivity and experience.

The Kremnica museum's visitor educational activities date back to the period after World War II, taking the form of lectures and concerts, and also thematic exhibitions. The first exhibition of this sort was installed in the museum's vestibule in May 1956, and was devoted to the 35th anniversary of the founding the Communist Party of Czechoslovakia (it attracted 2,300

visitors). The lectures were given by Otto Hellenstein and Teodor Lamoš, not only at the museum but also at external venues (hospitals, recreational and spa facilities). This was also the first time that lectures for schools appeared on the agenda.

New possibilities for developing the museum's educational activities came in the late 20th and the early 21st centuries. The organisation of cultural–educational, teaching and lecturing events began. For example, after the renovation of the Town Castle, its premises were used as a creative space for craftspeople, while the St Catherine's Church became used as a concert venue. Art and knowledge competitions were also held. The museum invited falconers and fencers to work with it, and even made use of puppets from a puppet theatre to complement its numismatics exhibition.

The museum's educational work is primarily focused on supporting learning in the museum environment. A wide range of methods are employed, with something for visitors of all ages and educational backgrounds, and with provisions made for disabled and socially disadvantaged visitors. The museum environment certainly offers interesting ways to complement school education. Rather than providing comprehensive information, museum educational activities ought to be inspirational and encourage dialogue as well as repeated museum visits. The Kremnica museum caters especially for children from all types of schools and after-school facilities, from children attending summer camps, from members of pensioners' associations, from families with young children, and so on. The museum offers several forms of education, including one-off educational programmes as well as long-term educational projects. These are broken down into four basic groups – education through arts, history re-enacted, object learning, and community learning. They take advantage of the museum's collections, which are the source and culmination of all of the museum's activities.

MUSEION

Z B O R N Í K
K R E M N I C K É H O
M Ú Z E A

ROČNÍK 1

ZOSTAVOVATEĽ / EDITOR:

Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD.

AUTORI:

Mgr. Marek Budaj, PhD., SNM – Historické múzeum Bratislava

Mgr. Radoslav Čambal, SNM – Archeologické múzeum Bratislava

† Mgr. Barbora Glocková, historička umenia

Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD., NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica

Mgr. Juraj Hirčák, Archív Mincovne Kremnica, š. p.

Mgr. Karol Hollý, PhD., SAV – Historický ústav Bratislava

PhDr. Ján Hunka, CSc., SAV – Archeologický ústav Nitra

Mgr. Magdaléna Kamhalová, NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica

Mgr. Lucia Krchnáková, PhD., NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica

Mgr. Luboš Kürthy, historik umenia

Bc. Agáta Lešková, NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica

PhDr. Ľubica Majerová, NBS – Múzeum mincí a medailí Kremnica

RECENZOVANÝ ZBORNÍK

RECENZENTI:

PhDr. Pavol Malíniak, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (historické a muzeologické texty)

PhDr. Marián Soják, PhD., Archeologický ústav SAV, pracovisko Spišská Nová Ves (numizmatické texty)

Mgr. László Vörös, PhD. Historický ústav SAV Bratislava (text Karola Hollého)

Doc. PaDr. Miroslav Kmeť, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (text Karola Hollého)

JAZYKOVÁ A ODBORNÁ REDAKCIA: Magdaléna Kamhalová a Daniel Haas Kianička

GRAFICKÁ ÚPRAVA: Marek Kianička

FOTOGRAFIE: Matej Plekanec (k článkom J. Hunku, D. Haasa Kianičku, L. Kürthyho, B. Glockovej a M. Kamhalovej)

ANGLICKÉ RESUMÉ: NBS – Oddelenie medzinárodných vzťahov

TLAČ: PATRIA I, s. r. o. Prievidza

NÁKLAD: 500 ks

© Národná banka Slovenska – Múzeum mincí a medailí Kremnica, 2016

ISBN 978-80-8043-219-5

